

GYEREKESÉLYEK MAGYARORSZÁGON

A „Legyen jobb a gyermeknek!”
Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése

Készült a „Legyen jobb a gyermekeknek!”
Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának megbízásából

Válogatta és szerkesztette:
Ferge Zsuzsa és Darvas Ágnes

A közreműködő szervezetek:
Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM)
Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság
Központi Statisztikai Hivatal (KSH)
Magyar Szegénységellenes Hálózat (MSzH)
MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda (MTA GYEP)
Országgyűlési Biztos Hivatala (OBH)
Országos Gyermekegészségügyi Intézet (OGYEI)

A tanulmányok készítésében részt vettek:
dr. Aszmann Anna, dr. Bácskai Krisztina, Bass László, dr. Bene Beáta, Darvas Ágnes,
dr. Dezső Adrienn, Farkas Zsombor, Ferge Zsuzsa, Lakatos Judit, dr. Lux Ágnes,
Márton Izabella, Molnár György, Oross Jolán, Tokaji Károlyné,
dr. Valek Andrea, Zakariás Ildikó

ISSN 2061-8018

© „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia
(2010. decemberében feloszlott)
Értékelő Bizottsága, 2011

A tanulmányok a forrás megjelölésével idézhetők

A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2007. május 31-én elfogadta a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiáról 2007–2032 szóló 47/2007. (V. 31.) OGY határozatot. Az Országgyűlés a határozat 6. pontjában felkérte a kormányt, hogy hozzon létre egy – a Nemzeti Stratégia végrehajtását segítő, követő és értékelő – monitoring bizottságot a szociális szakmai és civil szervezetek és az egyházak bevonásával. Ennek megfelelően a kormány az 1053/2008. (VIII. 4.) Korm. határozatban döntött a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának felállításáról.

A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának szavazati joggal rendelkező tagjai:

- a Magyar Tudományos Akadémia Gyermekprogram Irodája részéről Ferge Zsuzsa,
- a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete részéről Molnár György,
- a Szociálpolitikai Tanács részéről dr. Kormosné Debreceni Zsuzsanna,
- a Gyermek és Ifjúsági Konferencia részéről Szabó András,
- a Roma Integrációs Tanács részéről Zsigó Jenő,
- a Magyar Szegénységellenes Hálózat részéről Márton Izabella,
- a Szociális Szakmai Szövetség részéről Pataki Éva,
- a Magyar Katolikus Egyház, a Magyar Református Egyház, a Magyar Evangélikus Egyház és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége részéről két fő: Bittsánszky Jánosné és Gazda István esperes

Az érintett tárcák és egyéb közigazgatási szervek állandó meghívottként egy-egy tagot delegálhatnak a testületbe.

Az Értékelő Bizottság feladata a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia végrehajtásának segítése, követése és értékelése az átláthatóság és civil kontroll biztosítása érdekében. A Bizottság fontos feladata továbbá, hogy kidolgozza a Nemzeti Stratégiában foglaltak végrehajtásának számon kérhetőségéhez, ellenőrizhetőségéhez szükséges utókövetési rendszert, véleményt nyilvánítson a gyermekek helyzetéhez kapcsolódó aktuális kérdésekről és ajánlások megfogalmazásával tevékenyen közreműködjön a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia 2007–2032 megvalósításában. A Bizottság – ügyrendje szerint – évente egyszer átfogó jelentést készít a Nemzeti Stratégia végrehajtásának tapasztalatairól.

A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia első Értékelő Bizottsága (ÉB) 2008 szeptemberétől 2010 decemberéig működött. 2010. december 9-én feloszlatta magát, teret adva a kormány azon szándékának, hogy új kormányrendeletet alkosson a bizottság összetételéről és feladatairól.

A JELENTÉS RÉSZEINEK TARTALMA

Bevezetés ..	6
 Első rész: A gyermekek és gyermekes családok helyzetére vonatkozó indikátorok, a helyzet változása	
14	
A magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok, 2006–2009 ..	15
A gyerekszegénység alakulása 2009-ben Magyarországon ..	68
Kistérségi tükrő: a gyerekszegénység elleni lokális programok alapidokumentuma..	105
 Második rész: Állami cselekvés a gyermekek helyzetének változtatására	
135	
A gyermekeket (közvetlenül) érintő jogszabályváltozásokról (2010) ..	136
 Harmadik rész: Tanulmányok a gyermekek egészségéről	
155	
Gyermekek, gyermekes családok egészsége ..	156
A gyermekek egészségi állapota és szociális helyzete közötti összefüggés..	170
 Negyedik rész: Civil szervezetek és a szegénység éve	
193	
A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem Európai Éve civil szempontú értékelése ..	194
A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem Európai Éve ..	207
 Children's chances in Hungary The 2010 report of the Committee Evaluating the National Strategy "Making Things Better for Our Children"	
221	
CONTENTS. ..	223
Introduction..	225

BEVEZETÉS

TARTALOM

A gyerekek és családjaik helyzetének alakulása7

A jogszabályváltozások hatása a gyermekek jóllétére .. .10

A legsürgősebb javaslatok .. .11

Technikai-módszertani megjegyzések az Értékelő Bizottság 2010. évi jelentéséhez. ..13

2010 a gyerekek egy részének jót, más részének rosszat hozott. A „Legyen jobb a gyermekeknek! Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi *jelentése* egészéből három alapvető következtetés szűrhető le:

- A gyerekek helyzete 2008-ig még néhány szempontból javult, 2008 óta azonban – az országos trendeket tekintve – szinte minden mutató esetében romlott. A gyereket és családjaikat, a gyerekeseket és nem gyerekeseket megosztó egyenlőtlenségek 2009-ben minden fontos törésvonal mentén igen jelentősek voltak.
- A 2010-ben folytatódó válság, valamint az év folyamán elfogadott jogszabályok következtében a gyerekszegénység az eddiginél is nagyobb mértékben nőhet.
- A deklarált ígéretek, az Európai Unió követelményeinek való formális megfelelés, a retorikai szintű elköteleződés nem valósulnak meg automatikusan: a valóság igen gyakran ezekkel ellentétesen alakul. Ezt a messze vezető problémát itt csak egyetlen példával illusztráljuk: *„A gyermekek a legsérülékenyebbek, ezért Magyarország a korábbi soros elnökségek intézkedéseit folytatva és új kezdeményezéseket elindítva arra törekszik, hogy az EU többletbiztonságot és – garanciát jelentsen a gyermekeknek”* – mondta Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes, közigazgatási és igazságügyi miniszter 2011. március 9-én.¹ Az Értékelő Bizottság 2010. évi jelentéséből az tűnik ki, hogy az EU szintjén fontosnak tartott elkötelezések Magyarországon nagyon töredékesen teljesültek.

A GYEREKEK ÉS CSALÁDJAİK HELYZETÉNEK ALAKULÁSA

A magyarországi helyzetváltozásról madártávlatból ad képet a gyerekszegénységet leírni hivatott indikátorok változása.² A gyerekek és gyerekes háztartások helyzetét vizsgáló, jelenleg rendelkezésre álló 22 mutató közül 2008 és 2009 között *4 mutató javulást, 5 romlást jelez, 13 pedig változatlan*. A javuló tendenciák valószínűsíthetően az oktatáspolitikai és az egészségpolitika hatására vezethetők vissza. Javult – már 2006-tól folyamatosan – az integráltan oktatott SNI gyerekek és a korai iskolaelhagyók aránya, továbbá csökkent a csecsemőhalandóság és a gyermekhalandóság, de a régiók közötti egyenlőtlenségek nem mérséklődtek számottevően. A romló vagy változatlan tendenciák képlete nem egyértelmű. A jövedelmi helyzet romlásában, a foglalkoztatás stagnálásában biztosan jelentős a válság szerepe. Az állami intézkedések azonban a válság szegényeket sújtó hatását részben nem (illetve csak egyes problémák esetén) igyekeztek ellentételezni, részben pedig számos rendelkezéssel kifejezetten rontották a szegények helyzetét. A gyerekeket érintő szolgáltatásokban – például a napközbeni ellátásban részesülő 6 éven aluli gyerekek aránya, az óvodai csoportok nagysága – a romlások valószínű oka az állami (önkormányzati) finanszírozás visszafogása.

A családok helyzetének részletes leírásánál egyszerre jelennek meg a tudatos és nem tudatos hatások. A gyerekes háztartások helyzetének összehasonlítására alkalmas TÁRKI Háztartás Monitor kutatás, valamint Gyerek Monitor vizsgálat³ alapján a szegénységhez vezető alapvető okok és következmények szinte mindegyike folyamatos romlást mutat 2005 és 2009 között. Pontosabban: 2005 és 2007 között előfordul javulás is, de sem 2005 és 2009, sem 2007 és 2009 között nem találtunk pozitív irányú elmozdulást. Ha a romlás folyamatos volt, akkor 2007 és 2009 közt többnyire felgyorsult.

¹ Elhangzott március 19-én a Missing Children Europe háromnapos szakmai tanácskozásán, amely a Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány meghívására, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium közreműködésével szerveződött. www.mno.hu/portal/770514

² Lásd „A magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok, 2006–2009” című fejezetében az összefoglaló táblázatot kötetünk 24. oldalán.

³ Az adatok forrása a TÁRKI Háztartás Monitor 2005, 2007, 2009 (ez utóbbi, az előzőektől részben eltérő kérdőívvel), valamint a TÁRKI Gyerek Monitor 2009 (amely az Értékelő Bizottság megbízása alapján készült, a Háztartás Monitoroktól eltérő módszertannal). A módszertani eltérések miatt az összehasonlításra nem minden esetben van mód.

1. táblázat: A szegénység néhány mutatójának alakulása a gyerekes háztartások körében 2005 és 2009 között
(a probléma által érintett háztartások/gyerekek aránya, %)

Mutató	2005 – Háztartás Monitor	2007 – Háztartás Monitor	2009 – Háztartás Monitor	2009 – Gyerek Monitor
A háztartásban nincs foglalkoztatott	13	15	21	18
Szegény gyerekek aránya (medián 60 %-a alatt – OECD1)	20	20	25	29
Mély szegénységben élő gyerekek aránya (medián 40%-a alatt – OECD1)	6	4	8	9
Szubjektív szegénység*	4*	5*	9*	14**
Hó végére elfogyott a pénz	62	59	–	69
Nem jutott elég pénz enni valóra	8	10	–	12
Nincs a lakásban WC	6	5	–	3

* Magukat nélkülözések között élőknek minősítők

** Magukat teljes mértékben szegénynek minősítők

Megint csak hangsúlyoznunk kell azt a mindenki által ismert és elismert tényt, hogy a munkahiány a gyerekes családokat katasztrofális mértékben érinti. Az érintettség annál nagyobb, minél rosszabbak a munkavállalási feltételek. Úgy tűnik, hogy például a gyermekek száma, ha nagy súllyal hat is a sokgyerekes családok alacsony foglalkoztatására, kevésbé befolyásolta a foglalkoztatás romlását; a hatás nagyjából hasonló volt minden gyerekszám mellett. Érdekes módon a lakóhely jellegének hatása sem erősödött: a falusi munkahiány mindig nagyobb volt, mint a városi, de a vizsgált öt éves periódusban nem nőtt érzékelhetően tovább a falu hátránya. A roma családokat sem csak a válság tette tönkre: a kereső nélküli családok már 2005-ben is magas, 47 százalékos aránya 2007-re 60 százalékra emelkedett, és azon a szinten is maradt. Fel-tűnő viszont az alacsony iskolázottságuk további, rohamos munkaerő-piaci leértékelődése. Igaz, a gazdasági átalakulás vagy visszaesés még a jó iskolázottságú csoportokat is érinti. A kereső nélküli háztartások aránya például az egymást követő három felvételben (2005, 2007 és 2009-ben) 2, 6 és 6 százalék volt, ha a háztartásfőnek volt felsőfokú végzettsége. A legfeljebb 8 általánost végzetek körében azonban előbb enyhe, majd ugrásszerű a romlás: a fenti arány a három vizsgálati évben 35, 39, illetve 52 százalék. Az összes hatás a jövedelmi helyzetben összegződik: a legszegényebb jövedelmi harmadban a romlás mértéke riasztó. Ebben a csoportban a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya rendre 30, 31, majd kerekén 50 százalék. A munkahiány növekedésével tovább fogytak a két- (vagy több-) keresős családok: a korábbi többségi csoport aránya még 2005-ben is 48 százalék volt, ami 2007-ben 41 százalékra csökkent, 2009-ben pedig már 38 százalékra apadt.

Minthogy a keresetek az utóbbi öt évben lassan változtak, a szegénységi arányokra valószínűleg a foglalkoztatás romlása, illetve a szociális ellátások reálértékének csökkenése hatottak. A családtámogatási rendszer (családi pótlék, gyes, gyet, gyed) elemeinek összege (a gyermekgondozási díj kivételével) 2008 óta stagnál. Az infláció miatt a vizsgált öt év alatt a jövedelmek reálértéke az átlagos árindex alkalmazása esetén mintegy 10-12 százalékkal csökkent. A szegények árindexe az átlagosnál magasabb volt: az élelmiszerárak és a háztartási energia árai az utolsó években sokkal nagyobb arányban nőttek, mint a teljes árindex,⁴ és ezek a kiadások a szegények költségvetésében az átlagosnál sokkal nagyobb arányúak. Ezért a szegény családokban nagyobb, becslésünk szerint legalább 15 százalékos a vásárlóérték-veszteség. A családi pótlék feltételekhez kötése és esetenként természetbeni juttatása elsősorban a szegény családokat érinti. A gyerekszegénység mértékének változását itt csak a hivatkozott adatfelvételek eredményei alapján mutatjuk be. (A mérési eredmények az egyes vizsgálatok között nagyon különböznek, lásd Bass és Farkas tanulmányát⁵). Ezen adatok szerint a gyerekszegénység aránya 2009 végén közel másfélszerese volt a 2005. évinek. 2009-ben a 18 év alatti gyerekek közel harmada (29%-a) a mediánjövedelem 60 százalékánál alacsonyabb jövedelmű családokban élt.

A szegénység egyenes következménye, a szegénység generációk közötti fennmaradásának egyik oka a rossz lakás, pontosabban az olyan lakás, amely sem meleget, sem nyugalmat, sem kényelmet, sem biztonságot nem nyújt, amely lehetetlenné teszi a családtagok külön és közös tevékenységeit. Magyarországon az utolsó 50-60

⁴ http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qsf001.html

⁵ „A gyerekszegénység alakulása 2009-ben Magyarországon” című tanulmány kötetünk első részében.

évben bizonyos hiányokat behoztunk: a lakások komfortossága javult, zsúfoltságuk csökkent, a mennyiségi hiányok enyhültek. Ugyanakkor nálunk vált a világon egyik legmagasabbá a magántulajdonú lakások aránya, ami – a nehézkes és drága tömegközlekedéssel együtt – mind a munkahely-lakás közti ingázást, mind a munkahelyeket követő lakásmobilitást ellehetetleníti. Az utolsó néhány évben a javuló tendenciák (pl. elérhető lakások tömeges építése) lelassultak, és sokféle dezintegrációs folyamat indult el. Ez a szegényebbeket azzal fenyegeti, hogy lakásukat könnyen elveszthetik, az új lakáshoz jutás lehetőségei (pl. „szocpol” révén) minimálisra csökkentek, és elindult egy hatékony kiszorítási folyamat, amely mind a települések között, mind a településeken belül a szegényeket és romákat egyre inkább peremre tolja. Az így felerősödő *gettósodási* folyamat (amely ma már 100 falut érint, további százakat fenyeget) a kirekesztés szélsőséges formája, amely a társadalmi szegregálódást sok szintén tovább gerjeszti, illetve a *mélyszegénység* egyik tartozéka. A rendelkezésre álló adatok alapján a gyerekes háztartások 12 százalékának volt 2009-ben tartozása valamelyik közszolgáltatónál, és csaknem 30 százalékuk esetében előfordult az adatfelvételt megelőző 12 hónapban, hogy nem jutott pénz rezsire vagy a lakás fűtésére. Az alsó jövedelmi harmadba tartozó gyerekes háztartások közül csaknem minden másodiknak van egy- vagy többféle tartozása. A közüzemi és/vagy hiteltartozások miatt a lakás elvesztésének veszélye 2009-ben nagyjából minden huszadik gyerekes családot fenyegetett.

A mélyszegénységet nem csak a rossz lakásviszonyok jellemzik, hanem az is, hogy nehéz, olykor lehetetlen az alapvető szükségletek kielégítése, a szegényeket megfosztják egy sor jószághoz, szolgáltatáshoz való hozzáféréstől. Ez a *depriváció*. A deprivációs mutatók a társadalomban elterjedt fontos javak és szolgáltatások hiányát, a megfosztottságot mérik; ezzel közelítenek a társadalmi kirekesztés jelenségéhez. Újabban az EU számos erőfeszítést tesz, hogy valamennyire összehasonlíthatóvá tegye a mélyszegénység vagy depriváció fogalmát is. Ekkor – az alacsony jövedelem mellett – azt igyekeznek meghatározni, hogy milyen fontos javakból vagy szolgáltatásokból van egyidejűleg kizárva egy család vagy egy gyerek. A „fontosnak” tekintett javak és szolgáltatások köre természetesen vitatott, de lassan közmegegyezés kezd kialakulni a mintegy tíz legfontosabb kielégítendő szükséglet körül. Ezek közé tartozik például az, hogy van-e elég pénz legalább minden másnap húsfételre, lakásrezsire, a lakás megfelelő fűtésére, évi egy hét nyaralásra, vagy van-e WC, mosógép, színes tv, telefon a háztartásban. Depriválnak azokat a családokat tekintik, amelyeknél egyidejűleg áll fenn 4 hiány. Az első számítások már elkészültek (Bradshaw et al., 2011⁶). 2008-ban a 27 EU-tagország körében a gazdagabb és jobb szociálpolitikai rendszerű országokban a deprivációs arány 2-15 százalék között volt, Magyarországon viszont 26 százalék. Az EU tagországai között ennél rosszabb arányt már csak Bulgáriában, Romániában, Lettországon és Litvániában találunk. A családokra vonatkozó deprivációs mutatók mellett a gyerekszegénység leírásához specifikusan a gyerekek sajátos szükségleteit, azok kielégítettségét is ismerni kell. Számos ilyen mutatószám-rendszert ismerünk, amelyek például az étkezés és ruházkodás mellett azt is figyelembe veszik, hogy a gyerek részt tud-e venni „fizetős” iskolai tevékenységekben, hozzájut-e számítógéphez, van-e saját könyve vagy játéka. Ezek az adatok teljesen igazodnak a családi szegénységi profilhoz. Egyfelől ugyan az a helyzet: a szülők először a gyerekek szükségleteit igyekeznek kielégíteni – vagyis a legszegényebb családok is legalább a gyerekeknek adnak (néha) húst vagy gyümölcsöt, az ő gyógyszereit váltják ki. Másfelől azonban a gyerekek is megszenvedik a pénzhiányt, legyen szó új cipőről, iskolai különóráról, nyaralásról vagy születésnap közös megünnepléséről. A hétköznaponkénti háromszori étkezés 2009 őszén a gyerekes háztartások egy százalékában nem volt biztosított. (2011 elején már érzékelhető, hogy az önkormányzati fenntartású iskolákban, ahol jelenleg már a napközi működtetése is gond, ez az arány jelentősen romlik, de pontos adatok még nem állnak rendelkezésre.) A 2009-es adatfelvétel szükségletekre vonatkozó tapasztalatai megerősítik az eddigi ismereteket. Az alapvető szükségletek (élelem, ruházat stb.) kielégítése csaknem általános, az óvodával és iskolával, valamint a hasznos és tartalmas szabadidővel összefüggő szükségletek kielégítése az alsó jövedelmi harmad háztartásaiban már – szükséglettől függően – 15-80 százalékban nem történik meg. Az itt nevelkedő gyerekek 18 százalékának nincs megfelelő helye otthon a tanuláshoz, 30 százalékuk nem vesz részt rendszeresen semmilyen szabadidős tevékenységben, 45 százalékuk nem tud részt venni azokon az iskolai programokon, amelyekhez a szülőknek is hozzá kell járulniuk, 84 százalékuknak nem adatik meg az évenként egy hét – családi vagy iskolai – nyaralás. A gyerek-szám nagymértékben befolyásolja a szükségletek kielégítettségét. A törésvonal az 1–2, illetve a 4 és több gyerekes háztartások között húzódik.

⁶ Bradshaw, J. and E. Mayhew (2011): *The Measurement of Extreme Poverty in the European Union*. European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.

A JOGSZABÁLYVÁLTOZÁSOK HATÁSA A GYERMEKEK JÓLLÉTÉRE

A gyermekek jól-létének (well being) politikai prioritása azt követeli meg, hogy az új jogszabályok esetében (miként minden kormányzati döntésnél) a gyermekek helyzetének javítása *megkerülhetetlen, keresztmetszeti mérlegelési szempont* legyen, vagyis ne szülessen olyan jogszabály, amely károsan befolyásolja a gyermekek jól-létét, illetve szegénységét. A keresztmetszeti mérlegelés gyakorlata nem alakult ki. A 2010-ben és 2011 elején meghozott, többnyire 2011-ben életbe lépő jogszabályok utólagos elemző áttekintése arra mutat, hogy a döntéseknél a gyermekjóléti prioritás csak igen kevés esetben érvényesült. A 2010-ben hozott törvényeket kötetünk egyik tanulmánya⁷ jogi szempontból részletesen ismerteti, de potenciális társadalmi hatásukra ritkán utal. Itt megkíséreljük e hatásokat felbecsülni abban a szerkezetben, amelyet az ombudsmani hivatal áttekintése a gyermekeket közvetlenül érintő 2010. évi jogszabályváltozásokról követett. A jogi áttekintés az alábbi hat csoport szerint strukturálódik: (1) gyermekvédelem és gyámügyi rendszer; (2) családtámogatások; (3) szociális ellátások; (4) közoktatás; (5) pénzügyjogi kérdések; (6) egyéb, gyermekeket érintő jogszabályváltozások. A továbbiakban az egyes fenti csoportokon belüli fontosabb változások gyermekekre, illetve gyermekszegénységre gyakorolt hatását igyekszünk megbecsülni, de a jövőben e vélekedéseket tényszerű vizsgálatoknak kell kiegészíteniük.

A *gyermekvédelem* kérdéseit a gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) módosításai érintik. E módosítások jó része javítani kívánja a jelenlegi szolgáltatások minőségét. Humánusabbá vagy rugalmasabbá teszi egyes intézmények működését (pl. várandós anya férje is befogadható a családok átmeneti otthonába, 3 évesnél kisebb gyerek is befogadható óvodába). Az ingyenes iskolai étkezés 8. osztályosokra kiterjesztése egyértelműen a gyerekszegénység elleni hosszabb távú stratégia része. Egy módosítás értelmezhető sok szempontból ellentétes irányba mutatónak, a családi pótlék rendszerének átalakítása úgy, hogy az iskolába járóknál, illetve hiányzóknál megszűnik ennek integráló, tudatosan univerzális jellege. Az iskolai hiányzás kezelésének ezen új módszerére alább visszatérünk.

A *családtámogatások* körében két intézkedésnek lehetnek viszonylag kedvező hatásai: a *gyes* időtartamának újból három évre emelése a szegény családok számára kedvező, mert ugyan alacsony, de biztos jövedelmet nyújt számukra. Igaz, a foglalkoztatási esélyt, a munkavállalási ösztönzést rontja, de a gyesen lévők többsége eleve esélytelen a munkaerőpiacon. A kereső és gyermeket nevelő anyák *nyugdíjkezdvezményéről*: a törvény indoklása szerint ez a módosítás az egyszerre munkát vállaló és gyermeket nevelő nők támogatása érdekében született, de más dokumentumokból kitűnik, hogy célja a gyermekvállalási kedv erősítése is. A célzott csoport az alsó középréteg, azok az anyák, akiknek nincs felsőfokú végzettségük, de van 40 év munkaviszonyuk. (A felsőfokú végzettséget szerző anyák 22-24 éves korukban fejezték be tanulmányaikat. Munkaviszonyuk ebben az életkorban kezdődhetett, a nyugdíjkorhatár előtt nem szerezhettek 40 évet.) A *családi pótlék* újraszabályozása a tankötelezettség elmulasztásához fűződő jogkövetkezményekkel: a módosítás látszólag a világszerte terjedő trendbe illeszkedik, amely a pénzbeli ellátásokat bizonyos ellenszolgáltatást megkövetelő feltételhez köti, kötelezettséghez kapcsolva a jogot (a módszer a Conditional Cash Transfer, CCT). Latin-Amerika egyes országaiban, ahol egyáltalán nem voltak gyerekellátások, a szegényeknek új lehetőségeket nyújtó CCT-k gyakran jelentős javulást hoztak. Magyarországon a családi pótlék egy részének feltételhez kötése nem ebbe a logikába illeszkedik. Nem új, bővített ellátásról van szó, hanem egy régi ellátás kurtításáról; és noha kétféle magyarázat adható, szándéka szerint mégsem a „jó” viselkedés jutalma, hanem a deviáns magatartás szankcionálása. További hiányossága a módosításnak, hogy a gyerekek iskolai hiányzásáért csak a szülőt teszi felelőssé (előzetes elemzések nélkül). Nem merül fel az iskola esetleges felelőssége abban, hogy miért nem vonzó az iskolalátogatás egyes gyerekek számára, és nem említődik kötelezettsége arra nézve, hogy a tanító/tanár tanítson jobban, segítsen többet a kudarcos gyerekeknek, fokozza teljesítményüket és javítsa továbbhaladási lehetőségeiket. Az intézkedés eddig statisztikailag eredményesnek látszik, de hosszabb távú hatásai bizonytalanok, a folyamat mindenképpen monitorozást igényel.

Jelentősen növeli a gyerekes családok közötti egyenlőtlenséget (és feszültséget) a *személyi jövedelemadóhoz kapcsolódó családi adókedvezmény bevezetése*, egyidejűleg az egységes, egykulcsos adó bevezetésével. Az *egykulcsos adó* a szegény családok számára többszörösen hátrányos. A kis jövedelműek nagy részénél a kormány utólagos erőfeszítései sem tudják az újonnan bevezetett adóból fakadó veszteségeket ellensúlyozni. A családosoknak kedvező családi adókedvezmény pedig egyértelműen a jobb módúaknak előnyös. Az egy- és kétgyerekesek jelentős része, a többgyerekeseknek csak kisebb hányada fogja tudni igénybe venni a teljes kedvezményt. A jövedelmi színvonalról függően tehát egy háromgyerekes család adókedvezményből származó havi többletjövedelme 0 és 100 ezer forint között mozog – de az utóbbi többlet havi bruttó 488 ezer forint családi jövedelem szükséges.

A *szociális ellátások* terén a közfoglalkoztatás és az ellátások fogalmi átalakítása; a bérpótló juttatás feltételeinek újraszabályozása, több ponton szigorítása; és a lakásfenntartási támogatás rendszerének újraszabályozása érinthetik a gyerekes családokat. Az „Út a munkához” program helyébe lépő új *közfoglalkoztatási program* teljes átszervezéssel és nagymérvű forráskivonással jár. Itt csak a családokat közvetlenül érintő fejleményeket említjük. A kevesebb forrásból a korábbinál kevesebb közmunkára telik – esetleg több ember között szétosztva. Ezért a 2010. évi több hónapos és 6-8 órás foglalkoztatást többnyire 2-3 hónapos, napi négyórás munkára veti vissza 2011-ben, mégpedig a bérminimum fele, azaz 32 ezer forint havi nettó bér ellenében. A „kereset” – a munkába járáshoz kapcsolódó költségekkel – kevesebb, mint a segély (ami a CCT alapelveivel teljesen ütközik). A rendelkezésre állási támogatás (rát) helyébe lépő ún. bérpótló juttatás valószínűleg a korábbinál szűkebb kört fog elérni a szigorúbb

⁷ Lásd „A gyermekeket (közvetlenül) érintő jogszabályváltozásokról (2010)” című tanulmányt kötetünk második részében.

feltételek miatt. (A feltétele többek között 30 napos munkaviszony és – önkormányzati döntéstől függően – a lakókörnyezet rendezettsége). A munkanélküli-ellátások tervezett csökkentése számos gyermekes családot fog érinteni, éppúgy, mint a társadalombiztosítási ellátások alkotmányba („alaptörvénybe”) iktatni tervezett átalakítása. A jelenleg ismert javaslatok szerint ugyanis a társadalombiztosítás szolidaritási elemei, mint például az özvegyi vagy árvaellátás, teljesen megszűnnek, illetve valószínűleg költségvetésből fedezett rászorultsági alapú segélylé alakulnak át.

A lakásfenntartási támogatás több szempontból is változik. Módosul a jogosultság számításának alapja. A jogosultsági jövedelemhatár az eddigiekhez képest emelkedik, az öregségi nyugdíjminimum 150 százalékról 250 százalékra. A jövedelemszámítás alapja pedig az egy főre jutó jövedelem helyett a háztartás egy fogyasztási egységére jutó jövedelme lesz. A változások együttes hatására – magasabb jövedelemhatár és az új számítási módnak megfelelően nagyobb jövedelmek – nem állnak rendelkezésre előzetes számítások. A lakásfenntartási támogatás megállapítása során a vagyoni helyzetet is vizsgálják, a támogatást pedig elsősorban természetben folyósítják. A lakásfenntartási támogatás ma az egyetlen olyan formája a lakhatás megőrzésének, a lakásvesztés elkerülésének, ami elvileg minden településen elérhető a családok számára. (Az adósságkezelési szolgáltatás a szabályozásnak megfelelően elsősorban a 40 ezer lakosnál nagyobb népességű városokban működik.) A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján az elmúlt években egyre kevesebb támogatott jutott reálértéken számítva egyre alacsonyabb lakásfenntartási támogatáshoz (az ellátás összege 2009-ben a 2006-os szint 92%-ának felelt meg).

A 2010. évi közoktatási törvénymódosításokkal itt nem foglalkozunk, mert ez a szabályozás még rendkívül képlékeny állapotban van, a készülő közoktatási koncepcióval együtt.

A jogi áttekintés pénzügyi vonatkozású kérdései közül már rámutattunk az szja-módosítás gyerekes családokat érintő hatására. Ami pénzügyileg, költségvetésileg emellett alapvető, az a közkiadások folyamatos visszafogása. Az állam terheinek csökkentése elfogadható, de az elmúlt évek tendenciájaként egyes fontos funkciók esetén (pl. táppénz, családtámogatások, alapfokú oktatás) a közkiadások GDP-hez viszonyított aránya, illetve néhány meghatározó szolgáltatás terén (pl. bölcsődei ellátás, gyermekek átmeneti gondozásának intézményei, szakellátás intézményei) az állami normatívák is csökkennek, vagy változatlan szinten maradva veszítenek jelentősen a reálértékükből.

Végül a jogszabályi áttekintés kitér a szabálysértési törvény ama módosítására, amely lehetővé teszi a fiatakorúak 30 napos elzárását, valamint a kiszabott pénzbírság elzárásra változtatását szabálysértés elkövetése esetén. Ez a rendelkezés – az ombudsman vizsgálata alapján – több alkotmányos joggal, valamint az ENSZ Gyermekjogi Egyezményében foglaltakkal is ellentétes. Míg a büntetőjog megkülönbözteti a gyermek-, illetve a fiatakorú elkövetőket, a gyermekvédelmi rendszerben minden 18 éven aluli állampolgár gyerek. A gyerekek körében minden veszélyeztető tényező megjelenése esetében a gyermekvédelmi rendszernek kell beavatkoznia.

A LEGSÜRGŐSEBB JAVASLATOK

A gyerekek és gyerekes családok közötti élesedő egyenlőtlenségek, és ebből adódóan a gyerekek 30-40 százalékát érintő erősen romló helyzet mind sürgetőbb kormányzati beavatkozást igényel. 2009. évi jelentésünkben összefoglaltuk, hogy akkor milyen, többnyire rövidebb távra szóló, olykor azonnali kormányzati cselekvéseket láttunk volna szükségesnek ahhoz, hogy a már létező rossz folyamatok – társadalmi és területi leszakadás, szegregálás, gettósodás, gyerekek végzetes kirekesztése esélyt javító intézményekből, társadalmi feszültségek rohamos éleződése – ne romoljanak tovább. 2010-ben nem nagyon változott a problémák jellege, ezért néhány korábbi javaslatunkat megismételjük. Ugyanakkor a korábbiaknál is nagyobb hangsúlyt adunk két témának: a foglalkoztatásnak és az éhezésnek. A foglalkoztatási trend megfordítása létkérdés. Ha önmagában nem is hoz megoldást, hatása biztosan pozitív, viszont ilyen elmozdulás *nélkül* minden más beavatkozás – a gettók felszámolásától az óvoda-fejlesztésig – szinte fölösleges: fenntarthatatlanok, illetve hosszabb távon hatástalanok lesznek. Ugyanakkor a foglalkoztatás növelésének automatikusan is olyan várható pozitív mellékhatásai vannak, vagy legalábbis lehetnek, mint a gettósodási folyamat lassulása, a szegregáció és talán a rasszizmus enyhülése.

Korábbi jelentésünkben (és számos tanulmányban) a kielégítetlen szükségletek közül a lakással kapcsolatos problémák veszélyeire összpontosítottunk. Máig igaz, hogy a kifizethetetlen rezsik és lakáshitelek viszonylag gyorsan romba döntik a szegényeket, sőt a középosztályhoz tartozó családokat is. E probléma egyes elemeire 2010 óta kormányzati megoldások látszanak kirajzolódni, amelyek azonban inkább a hitelesekre, mint a rezsit fizetni képtelenekre irányulnak. Minthogy az utóbbi esetben is fenyeget a lakásvesztés, ami a szegények esetében gyakran a család szétesését is maga után vonja, továbbra is kulcskérdésnek tartjuk e probléma kezelését.

Ugyanakkor egy talán még súlyosabb létkérdés válik egyre fenyegetőbbé, ez pedig az *éhség*. Az ország különböző színterein szerzett tapasztalataink és számtalan interjúnk alapján állítjuk, hogy terjed és rombol az éhség. A rendőrségi jelentésekből is egyértelmű, hogy a lopások gyakorisága különösen a szegény vidékeken emelkedik, és jórészt a megélhetés ellehetetlenüléséhez kapcsolódik. Persze ez nem ad felmentést a „megélhetési bűnözésre”. Azt azonban a politikusoknak meg kell érteniük, és a közvéleménnyel meg kell értetniük, hogy *élelmiszer és tüzelő nélkül nem lehet élni*. És sajnos, ha a gyerekek éhesek, és már legalább minimálbért fizető közmunka és feketemunka sincs, akkor a szülőknek nem sok lehetőségük marad. A mostanság terjedő megoldás az, hogy az ügyet felvállaló civil szervezetek vagy jótékony személyek

igyekeznek ételt osztani, élelmiszerbankot vagy ingyenkonyhát létesíteni. Ez érthető és korrekt törekvés, de számításokkal igazolhatóan összesen sem lehet több, mint csepp a tengerben. *Az éhség, mindenekelőtt a gyerekezés elleni küzdelem megkerülhetetlen állami felelősség és feladat.* Enyhítésének egyik útja az étkeztetés javítása, a normatívák emelése minden, a gyermekek – napközbeni vagy bentlakásos – ellátását szolgáló intézményben. Az ingyenes étkeztetés rendszeres gyermekvédelmi kedvezményhez kapcsolása rövid távon a források szűkössége miatt nehezen változtatható, de a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való, két éve változatlan jogosultsági feltételek módosítandók. (Az egyik probléma, számos más ellátáshoz hasonlóan, az indexelés majdnem teljes hiánya. A jelenlegi összeghatár – az egy főre jutó jövedelem a nyugdíjminimum 130, illetve 140 százaléka alatt van, vagyis 37, illetve 39 ezer forint – 2009 óta változatlan. Csak az évi kétszeri pénzellátás összege nőtt 5500-ról 5800 forintra. A másik probléma általában a segélyezési összeghatárok önkényes jellege, amely kérdésre itt nem térünk ki.)

Magyarország nem áll egyedül az éhezés új gondjával; a globális folyamatok egyre világosabban mutatják az élelmiszerek áremelkedésének, illetve hiányának veszélyét, és ezzel az éhség terjedését. A veszéllyel másutt is számolnak, számos országban készülnek a következmények megelőzésére, ezért egyre több megoldási kísérlettel találkozunk. Magyarországon a közpolitika az alapvető élelmiszerek áfacsökkentése kapcsán foglalkozik a táplálkozással. Ebben az ügyben 2011 tavaszán készülnek a döntést előkészítő hatástanulmányok; az áfa csökkentése kormányzati kommunikáció szerint 2012 előtt nem várható. Úgy tűnik, hogy e mögött alapvetően mezőgazdasági termelők érdeke állnak, de a hatásoktól a szegények helyzetének javulását is várja a kormányzat. Megítélésünk szerint azonban az áfa csökkentése bizonytalan, a szegények helyzetén kevésbé segítő eszköz. (Amikor tehetik, már csökkentett értékű árut vásárolnak; a kis vidéki boltok árai aligha fogják az áfacsökkenést követni stb.). A szegénység mérséklésének elkerülhetetlen útja a munkanélküli-ellátások és a segélyek javítása. Tudomásul kell venni, hogy ha a KSH (2009-ben) egy két aktív korú személyből és két gyermekből álló háztartás létminimumértékét 218 ezer forintban határozta meg, ami azóta legalább 225 ezer forintra emelkedett, akkor 28 500 forint bérpótló juttatásból és a két gyermek után járó családi pótlékból (26 600 Ft), összesen 55 100 forintból, vagyis a létminimum negyedéből semmilyen szinten nem lehet megélni, vagy egyáltalán, élni.

Az előbbieken ismertetett tények és megfontolások alapján kirajzolódnak a kormányzat rövid távon, sürgősen megoldandó feladatai. Az alább felsorolt sürgős állami feladatok többé vagy kevésbé jelentős forrásokat igényelnek. Többletforrások elérése lehetetlen, megfelelő elemzésekkel azonban kimutatható, hogy a költségvetésen belül megvalósíthatóak rugalmas átalakítások.

1. *A szülők tartós munkanélküliségének csökkentése.* Az első, mintaként szolgáló közmunkaprogramokat várhatóan 2011. július elsejével hozzák nyilvánosságra, és szeptembertől indulhatnak majd be. Sajnos nem ismertek az elgondolások a foglalkoztatás egyéb, fenntartható formáiról. Megfontolandó, hogy a közmunka-lehetőségek elosztásánál valamilyen előnyt kapjanak a többgyerekes családok. Ennél fontosabb, hogy legalább a gyerekes családokban legyen lehetőség arra, hogy több családtag legyen jogosult bérpótló juttatásra és erre épülő közfoglalkoztatásra. E mellett a jelenleginél sokkal több erőfeszítést kellene tenni a szociális gazdaság, mindenekelőtt a szociális szövetkezetek szerepének növelésére.
2. *A többgyermekes és egyszülős családok szegényedésének fékezése.* Alapvető az ellátások 2008 óta elmaradt indexelése. További egyszerű és jól célzó módszer lenne a családi pótlék emelése legalább a fenti csoportokba tartozók körében, ha nem tudják teljes egészében igénybe venni a családi adókedvezményt.
3. *Sürgősen segíteni kell az éhezésen.* A feladat egy része megoldható a gyerekek ellátását végző intézményekben az ingyenes-kedvezményes étkezésre jogosultak körének olyan bővítésével, amely az évek óta változatlan jogosultsági összeghatárt emeli. Az éhes és alultáplált gyerekek egy része azonban nincs „szem előtt”, mert tanyákon, külterületen, vadtelepeken élnek, vagy életkoruk miatt még nincsenek a gyerekjóléti vagy közoktatási intézmények látókörében. Itt lenne különösen szükség a civil és szociális hálózatok felderítő munkájára, a segítség házhoz vitelére.
4. Végre valóban érvényt kell szerezni annak a régen megfogalmazott követelésnek, hogy gyerekes családok ne veszíthessék el lakhatási lehetőségüket akkor sem, ha otthonukat elvesztik. (Magyarországon nincs mennyiségi lakáshiány, a lakások egy része lakatlan, vagy már jelenleg is bérlakásként működik. A szociális bérlakásrendszer kialakítása során nagyobb hangsúllyal kellene építeni a meglévő lakásállományra.⁸) Hasonlóan fontos a *közműkikapcsolás megakadályozása* a gyerekes családok otthonaiban.
5. Nem halasztható a *szociális minimum bevezetése*, még ha kezdetben alacsony szinten is. Ez nemcsak a munka nélküli, hanem a dolgozó szegény családok esetében is létfontosságú. Az intézkedés politikai, technikai és jogi előkészítése legalább két évet igényel.

⁸ A Habitat for Humanity Magyarország állásfoglalása az Új Széchenyi Terv Otthonteremtési Programjáról, 2011. március 9.

TECHNIKAI-MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK AZ ÉRTÉKELŐ BIZOTTSÁG 2010. ÉVI JELENTÉSÉHEZ

A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia első Értékelő Bizottsága (ÉB) 2008 szeptemberétől 2010 decemberéig működött. Utolsó ülésén, 2010. december 9-én feloszlatta magát, teret adva a kormány azon szándékának, hogy új kormányrendeletet alkosson, amely új módon határozza meg a bizottság tagjainak összetételét, a bizottságban való kormányzati részvételt, a tagokat delegáló civil szervezeteket, a felkért szakértőket.⁹ Az első ÉB tagjai utolsó ülésükön vállalták, hogy (a korábbi szakértői tanulmányok helyett) maguk készítik el a 2010. évi jelentéshez szükséges tanulmányokat. (Az ÉB tagjai munkájukat társadalmi munkában végezték.) A kötet kiadásához szükséges mintegy kétmillió forintot a KIM biztosítja.

Az ÉB monitorozási feladatában a kutatások kiemelten fontos szerepet játszottak. 2009-ben az ÉB 30 millió forintos költségvetése fedezte a kiadások jelentős részét a gyermekek helyzetére vonatkozó 2009. évi (a Társi által kivitelezett) kutatásban, az „Út a munkához” program gyermekes családok szempontjából történő monitorozásában, több kisebb tematikus kutatásban, a 2009. évi jelentés tanulmányainak készítésében. 2010 elején az előző kormány nem engedélyezte a kutatási szerződések megkötését, az új kormány hivatalba lépése után pedig az ÉB költségvetését zárolták. Ezért a 2010. évi kutatási terv nem teljesült. Az ÉB-nek nincs megbízható adata arról, hogyan alakult 2010-ben a válság nyomán a gyermekek és a gyermekes családok helyzete általában, illetve egyes, különösen veszélyeztetett csoportokban. (A KSH életkörülményeket felmérő –VÉKA – adatfelvételének eredményei 2011. első negyedévében még nem állnak rendelkezésre.)

A követési munkák fontos eszközei az évről évre azonos, jól definiált indikátorok. Az ÉB a megalakulásától kezdve nagy súlyt helyezett ezek kidolgozására. Többéves munka után kezd véglegesebb formát ölteni a gyermekszegénységre vonatkozó indikátorrendszer, bár még további sok és fontos munkára van szükség. A 2010. évi jelentés az eddiginél hosszabb idősorokat mutat be, amelyek sok esetben már a válság első évének hatásait is mutatják. Az indikátorok kidolgozását az ÉB által kiküldött szakértői bizottság végezte, az adatokkal feltöltést pedig a KSH vállalta saját felelősségi körében. Minthogy a kormányzat számára készülő jelentéssorozatról van szó, a KSH közreműködése a független adatszolgáltatás garanciája. Sajnos a KSH-nak egyelőre nem sikerült megoldania, hogy minden mutatónál elvégezze a gyermekes és gyermektelen családok szerinti csoportosítást, ezért a tanulmányokban az alapvető indikátorok elemzéséhez is más adatforrásokra támaszkodtunk. Az indikátorokkal kapcsolatos további probléma, hogy a különböző kutató intézményekben, sőt egy-egy intézményen belül sem sikerült alapvető kérdésekben egységes módszertant, illetve meghatározásokat elfogadni. Ez az adatok értelmezését nehezíti. Így például különböző adatfelvételek, illetve egy adatfelvétel különböző feldolgozásai külön indoklás vagy magyarázat nélkül olykor a 15, olykor a 17, olykor a 18 éven aluliakat tekintik „gyermeknek”. (Az EU alapesetként az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének konszenzusos meghatározását alkalmazza, amely szerint a 18 évesnél fiatalabbak tekintendők gyermeknek. E mellett természetesen bármilyen más korhatár, illetve korcsoport is alkalmazható, világossá téve az alapesettől való eltérést.) Az eltérő definíciók indoklás nélküli alkalmazása adatértelmezési zavarokhoz vezet.

A jelentés témáit az ÉB tagjainak rendelkezésére álló információk és adatok határozták be. Reményeink szerint így is sikerült átfogó képet adni a legfontosabb folyamatokról és történésekről. Az ÉB 2010. évi kutatási jelentésének első fejezete a gyerekek és gyerekes családok életkörülményeit 2009-ben és az azt megelőző néhány évben vizsgálja. A gyermekes családok 2009. évi helyzetéről a 2009. végi Gyerek Monitor vizsgálat eredményei alapján adunk képet. Eddig ebből az adatfelvételtől csak néhány előzetes információ jelent meg, ez az első teljesebb elemzés. A gyermekek helyzetére ható kormányzati cselekvést egy tanulmány ismerteti: ebben az ombudsmani hivatal munkatársai szisztematikus áttekintést nyújtanak mindazokról a 2010. évben elfogadott jogszabályokról, amelyek közvetlenül érintik a gyermekek vagy gyermekes családok helyzetét. (Tudomásunk szerint nem készült kormányzati cselekvési terv a gyermekek helyzetének javításáról, így erről nem készült tanulmány.) A gyermekek egészségi állapotáról szóló tanulmányok két új forrásra építenek. Az Országos Gyermekegészségügyi Intézet öt évenként végez felméréseket az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartásáról (HBSC nemzetközi kutatás); a 2009/10. évi vizsgálatról ez az első összefoglaló ismertetés. A KSH munkatársainak tanulmánya az intézmény több adatfelvételéből összegyűjtötte a gyerekek és gyerekes családok egészségére, illetve a gyerekek egészségügyi ellátására vonatkozó újabb adatokat. Mindkét tanulmány arra törekszik, hogy az eddigieknél több információt adjon arról, hogyan függ össze a gyerekek egészsége családi háttérükkel. Zárásként két tanulmány számol be 2010-es európai év („A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve”) tapasztalatairól – két eltérő nézőpontból.

Darvas Ágnes és Ferge Zsuzsa

⁹ E kézirat leadásáig még nem jelent meg a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának létrehozásáról és működéséről rendelkező 1053/2008. (VIII. 4.) kormányhatározat helyébe lépő jogszabály.

ELSŐ RÉSZ:
A GYERMEKEK ÉS GYERMEKES CSALÁDOK HELYZETÉRE
VONATOZÓ INDIKÁTOROK, A HELYZET VÁLTOZÁSA

A MAGYARORSZÁGI GYERMEKEK ÉS GYERMEKES CSALÁDOK HELYZETÉT JELLEMZŐ INDIKÁTOROK, 2006–2009

A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok¹

TARTALOM

I. A gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok alakulása, 2006–2009 (ábrák, táblázatok)	16
Összefoglaló táblázat	16
Az indikátorok összefoglaló értelmezése	17
A. Foglalkoztatás, a munkaerő-piaci helyzet javítása	19
B. Gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése	22
C. Gyermekek, családok alapvető szükségleteinek kielégítése, depriváció	25
D. Lakás, a lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása	27
E. A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások, szegregáció megszüntetése	28
F. A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése	44
G. Egészségesebb gyermekkor biztosítása	50
II. Az ÉB elfogadott indikátorok jegyzéke, források, készültségi fok	63

¹ Az indikátorrendszerre vonatkozó javaslatot az ÉB indikátor-albizottsága dolgozta ki Molnár György (MTA KTI) vezetésével. Az adatok összeállításában, a táblázatok feltöltésében kulcs-szerepe volt Tokaji Károlynénak (KSH). A fejezet szerkesztése, az adatok értelmezése Farkas Zsombor (MTA GYEP) munkája.

I. A GYERMEKEK ÉS GYERMEKES CSALÁDOK HELYZETÉT JELLEMZŐ INDIKÁTOROK ALAKULÁSA, 2006–2009 (ÁBRÁK, TÁBLÁZATOK)²

Összefoglaló táblázat

A legfontosabb gyerekszegénység-indikátorok alakulása az országos adatok szerint (2006–2009 és 2008–2009 között)

Terület/indikátor	Változás az országos adatokban	
	2006–2009 között	2008–2009 között
A. Foglalkoztatás, a munkaerő-piaci helyzet javítása		
A1. Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya	≈	≈
A2. Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya	≈	≈
B. Gyermekes családok anyagi helyzetének javítása		
B1. Relatív szegénység aránya (a medián 60%-a alatt élők aránya), összesen	✓	≈
Gyermekes háztartások	✓	✗
Gyermektelen háztartások	✓	✓
C. Gyermekes családok alapvető szükségleteinek kielégítése, depriváció		
C1. Háztartások aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni	✗	✗
C2. Háztartások aránya, akiknek nincs elég pénze élelmiszerre	✗	≈
D. Lakás, lakhatás feltételeinek javítása		
D1. Fürdőszoba nélküli lakásokban élő személyek aránya	≈	≈
D2. WC nélküli lakásokban élő személyek aránya	✗	✗
D3. Zsúfolt lakásokban élő személyek aránya	✓	≈
E. A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások		
E1.A. Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya, településnagyság szerint	✗	✗
Korévenként	✗	✗
E2. Bölcsődével, óvodával (bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma	✗	≈
E3. 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya	✗	≈
E7. Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű gyerekek aránya	✓	✓
E8. Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban	≈	≈
E9. Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya	✓	≈
E10. Korai iskolaelhagyók aránya	✓	✓
F. A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése		
F4. Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra	✗	≈

folytatódik

² Megjegyzés: A Jelentés elkészültéig csak a II. fejezetben felsorolt, az ÉB által elfogadott indikátorok egy része állt rendelkezésre 2009-ig. A hiányokat a Jelentés elektronikus változatában fokozatosan pótolni fogjuk.

Terület/indikátor	Változás az országos adatokban	
	2006–2009 között	2008–2009 között
G. Egészségesebb gyermekkor biztosítása		
G1. Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya	≈	≈
G2.1. Csecsemőhalandóság (ezrelék)	✓	✓
G2.2. Gyermekhalandóság (tízezrelék)	✓	✓
G3. Fiatalkori terhességek aránya	✗	≈
A nő életkora szerint	✗	≈

Jelmagyarázat:

✓ Jó irányba mozgó adat.

✗ Rossz irányba mozgó trend.

≈ Nincs jelentős elmozdulás. (Nem jelentős az elmozdulás akkor, ha az adott indikátor báziséhez (2006) képest a változás nem nagyobb 2 százaléknál.)

Az indikátorok összefoglaló értelmezése

A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok alapanyagát a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) gyűjti.³ Az első sorozatot a 2009-es ÉB-jelentésben közzétettük.⁴ Az akkori 2006–2008. közötti adatok most kiegészültek a 2009. évi értékekkel, valamint az előbbi *Összefoglaló táblázattal*.

Az *Összefoglaló táblázat* a gyerekszegénység, a gyermekjólét fő dimenziói (A–G) húsz meghatározó mutatójának 2006–2009, valamint 2008–2009 közötti alakulását jelzi. Jelentős javulás alig néhány területen látszik. Ezek többsége a 2006 és 2009 közötti időszakban következett be, 2008 és 2009 között a javuló tendenciák egy része – nyilván a válság hatására is – megfordult vagy stagnált.

Országos tendenciák

A *relatív szegénységi arány (B1.)* a teljes népesség és a gyermektelen háztartások körében négy év alatt (2006–2009) 16-ról 12 százalékra, illetve 10-ről 7 százalékra csökkent. A gyerekes háztartások kiugróan magas szegénységi rátája (2006-ban 21%) 2008-ra (16%) közelebb került az országos átlaghoz (12%), 2009-re viszont ismét nőtt (18%). Az utolsó adatévben a gyerekes háztartások két és félszer nagyobb arányban voltak szegények, mint a gyermektelenek. 2006 és 2009 között a gyerekesek körében legjobb helyzetű egygyerekes családok szegénységi aránya 14-ről 12 százalékra csökkent, a sokgyerekeseké szignifikánsan nem változott (34%). Miközben a relatív jövedelmi szegénység kiterjedtsége a teljes népesség és a gyermektelen háztartások körében csökkent, addig a jövedelmi helyzetet alapvetően meghatározó *foglalkoztatottságban* – a teljes népességet tekintve – nem volt jelentős elmozdulás 2006 és 2009 között. (A.1.; A2.) A szegénység mélyülésére utal azonban az, hogy az összefoglaló táblázatban vizsgált indikátorok közül a „*nagy nehézségek árán megélni képes*” háztartások (C1.) aránya nőtt a legnagyobb mértékben: 2006 és 2009 között 6,6 százalékponttal, de a meredek romlás alapvetően 2008 és 2009 közötti. 2009-ben a háztartások már mintegy ötödének (22,4%) nehézséget okozott a létfenntartás. Tizedüknek (10,5%) pedig – a négy év alatt (2006–2009) egy százalékpontos emelkedéssel – élelmiszerre sem volt elegendő pénze (C2.). Kedvezőek azok az *iskolához kapcsolódó* 2006–2009 közötti tendenciák, amelyek szerint emelkedett az integráltan oktatott sajátos nevelési igényű gyerekek aránya (E7.), és egyre kevesebb fiatal morzsolódott le a középfokú oktatásból (E10.). A gyermekek *bölcsődei-óvodai ellátása* terén azonban minden tekintetben rosszabb lett a helyzet (E1.; E2.; E3.). A *lakhatás feltételeiben* annyi pozitívum történt, hogy a teljes népességből valamelyest kevesebben élnek zsúfolt lakásban (D3.), ugyanakkor a lakásminőségét jelző más mutatók (fürdőszoba, WC hiánya) nem változtak vagy romlottak (D2.; D3.). Az *egészségesebb gyermekkor* két erős mutatója, a csecsemő- és gyermekhalandóság (G2.1.; G2.2.) folyamatosan javuló tendenciát mutatnak, a koraszülöttek aránya azonban nem változott jelentősen (G1.).

³ Sajnálatos módon számos fontos indikátor esetében még nem készült el a gyermektelen és gyermekes családok helyzetét külön bemutató csoportosítás.

⁴ Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (vál., szerk.): *Gyerekeséylek Magyarországon*. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. MTA GYEP, Budapest.

Regionális egyenlőtlenségek

A regionális egyenlőtlenségek 2006 és 2009 között jellemzően nem csökkentek, bizonyos területeken valamelyest nőttek is. A hátrányos helyzetű régiók közül az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régió leszakadása a legmarkánsabb. A területi egyenlőtlenségek a jövedelmi helyzetet meghatározó, illetve azzal összefüggő dimenziókban a legélesebbek. A *foglalkoztatottság (A)* és a *depriváció (C)* indikátorai rendre a Közép-magyarországi és a Nyugat-dunántúli régiókban a legkedvezőbbek, az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régiókban a legrosszabbak. A legfejlettebb és a leszakadó régiók között a különbségek 8–12 százalékpontnyiak; 2006 és 2009 (elsősorban 2008–2009) között egyedül a foglalkoztatottság terén csökkentek valamelyest a regionális egyenlőtlenségek. A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya 2006-ban és 2009-ben is mintegy 10 százalékponttal volt alacsonyabb Közép-Magyarországon (33,5, illetve 34,1%), mint az Észak-magyarországi régióban (43,9, illetve 44,4%). Azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol nem jut elég pénz élelmiszerre szintén – és minden évben – a Közép-magyarországi régióban a legalacsonyabb (2009-ben 6,0%). A skála másik szélén az Észak-alföldi régió áll, ahol 2009-ben – a különbség alig érzékelhető csökkenése után – mintegy háromszor több ilyen háztartás van (18,2%), mint Közép-Magyarországon. Az országon belül olyan elemi mutatókban is tapasztalhatók regionális egyenlőtlenségek, mint a *koraszülöttek aránya*, a *csecsemő- és gyermekhalandóság (G)*. Az értékek 2006 és 2009 között kismértékben javultak a legrosszabb, és romlottak a legjobb helyzetű régiókban, de a területi különbségek így is érzékelhetők. 2006-ban még mindhárom mutató a nyugat-dunántúli, 2009-ben már a közép-magyarországi, gyermekhalandóság esetén a közép-dunántúli régióban volt a legalacsonyabb. A legmagasabb koraszülési és halandósági ráták minden évben Észak-Magyarországon voltak. Megdőbbentő – 2006-ban és 2009-ben is több mint 20 ezrelékpontnyi – a különbség a fiatalok terhességei arányában Nyugat-Dunántúl és Észak-Magyarország között. A képességek kibontakoztatását szolgáló intézmények, szolgáltatások (*E*) szintén egyenlőtlenül oszlanak meg az országban, ugyanakkor az egyenlőtlenségek nem feltétlenül követik a „fejlett-leszakadó régiók” felosztást. Közép-Magyarországon 2006-ban és 2009-ben is mindössze négy olyan település volt, ahol nincs sem bölcsődei, sem óvodai ellátás (a régió összes településének 1,9 százaléka). A legtöbb ilyen település viszont nem a leszakadó régiók egyikében, hanem a Nyugat-Dunántúlon volt, ahol 2006–2009 között a számuk emelkedett is (296-ról 319-re). Ez a változás a településnagyság különbségeivel függ össze. A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya 2006-ban még a Nyugat-dunántúli régióban volt a legalacsonyabb (20,2%) és az Észak-alföldi régióban a legmagasabb (34,5%). 2009-ben viszont már a Dél-Alföldön volt a legkevesebb a zsúfolt óvodai csoportok aránya (23,5%), Észak-Alföldön pedig – ahol az előző években sem volt kedvező a helyzet – a legmagasabb (36,9%). A középfokú oktatás mutatóiban továbbra is Magyarország északi területeinek leszakadása jelenik meg. A lemorzsolódó fiatalok arányát tekintve 2006-ban és 2009-ben is kétszeres különbség volt a legjobb, illetve legrosszabb helyzetű régiók (2006-ban Nyugat-Dunántúl és Észak-Magyarország, 2009-ben pedig Közép-Magyarország és Észak-Alföld) között.

A táblázatok és az ábrák adatainak forrása:

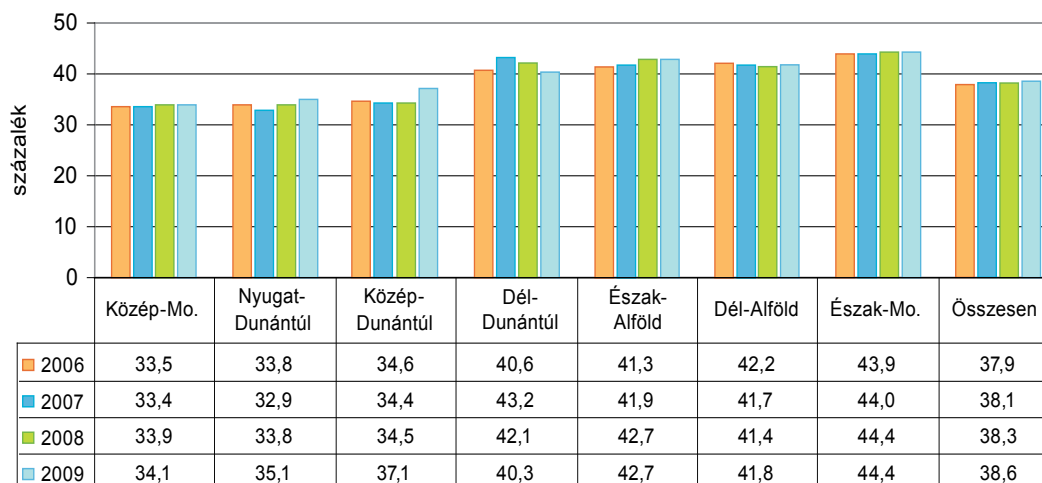
- A–D., F. fejezetek és E1–E10., G1–G3. indikátorok: Központi Statisztikai Hivatal (KSH)
- E11–E12. indikátorok: Oktatási Hivatal (OH)
- G4., G7. indikátorok: Országos Szakfelügyeleti Módszertani Központ (OSZMK)
- G5–G6. indikátorok: Országos Gyermekesélyügyi Intézet (OGYEI)

A. Foglalkoztatás, a munkaerő-piaci helyzet javítása⁵

A1. A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya

Definíció: Azoknak a háztartásoknak az aránya az összes háztartáson, illetve a háztartások megadott tulajdonságú részhalmazán belül, amelyekben nincs foglalkoztatott.
Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A1. ábra: Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)*

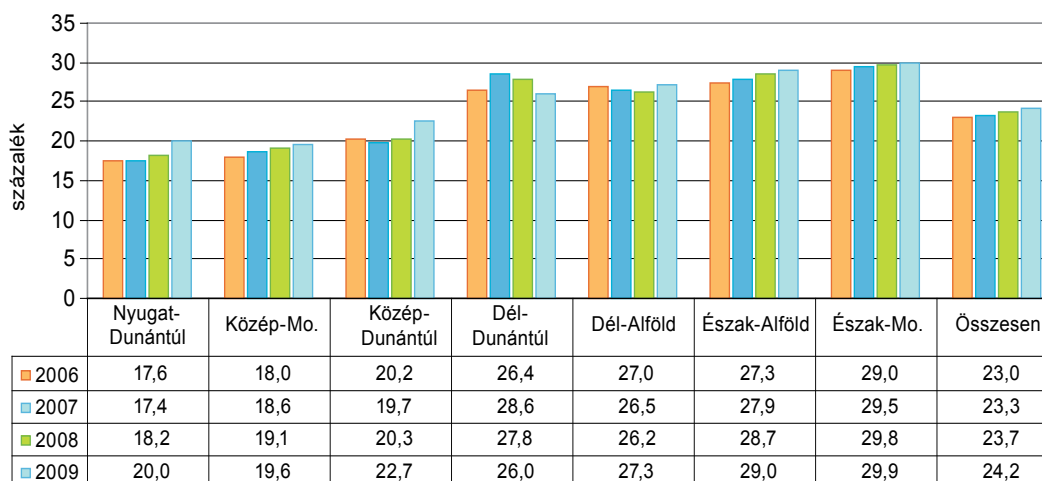

* Revidált adatok.

A2. Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya

Definíció: Azok aránya a teljes népességen, illetve a népesség megadott tulajdonságú részhalmazán belül, akik foglalkoztatott nélküli háztartásban élnek.
Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A2. ábra: Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

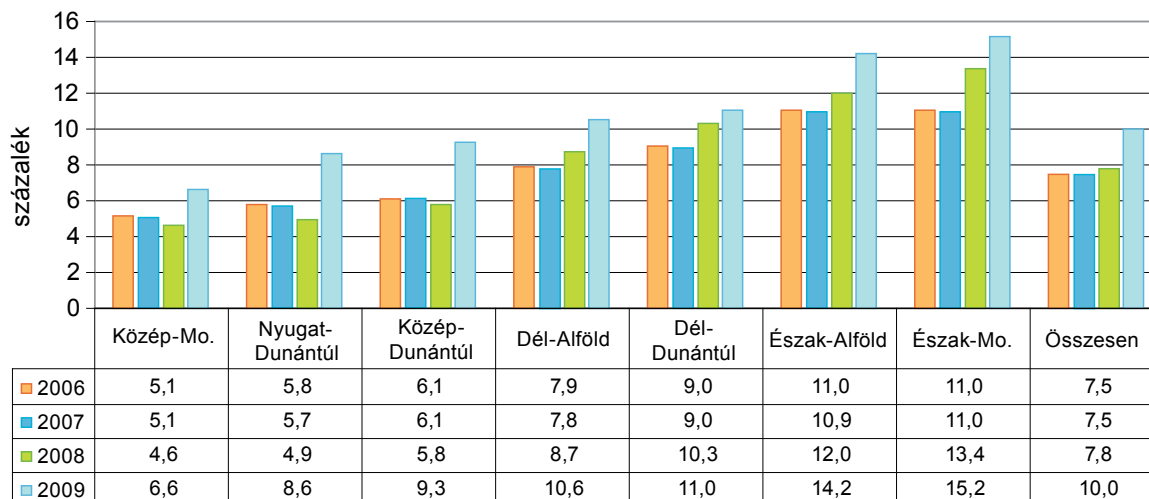
⁵ E fejezet indikátorairól még nem készült el a gyermekes-gyermektelen családok szerinti feldolgozás.

A3. Munkanélküliségi ráta

Definíció: A munkanélküliek (ILO-definíció) száma az aktív népességhez viszonyítva.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

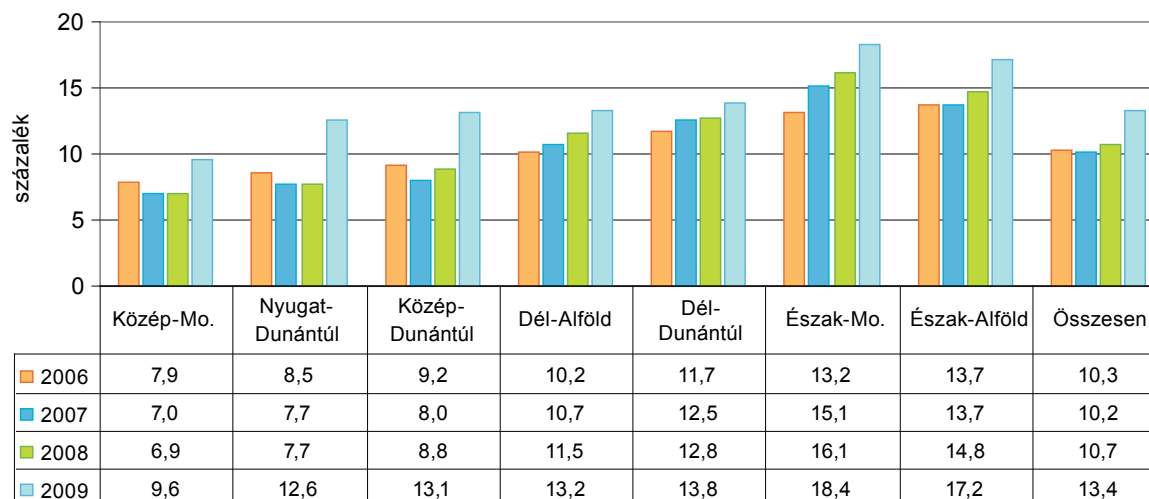
A3. ábra: Munkanélküliségi ráta régióként és összesen, 2006–2009 (%)

A4. Munkanélküliek háztartásában élők aránya

Definíció: Munkanélküliek háztartásában élő személyek aránya a teljes népességhez viszonyítva.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A4. ábra: Munkanélküliek háztartásában élők aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

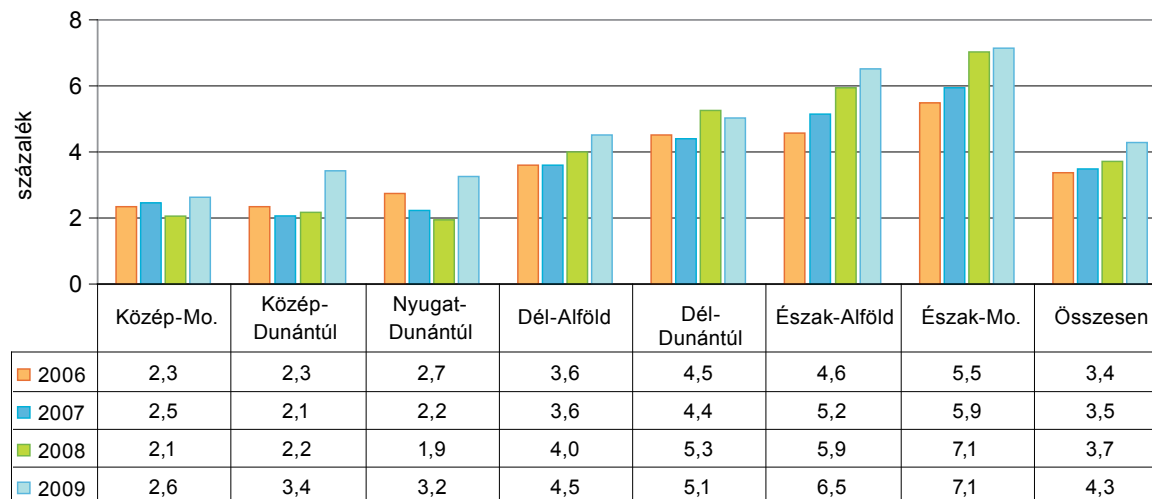

A5. Tartós munkanélküliségi ráta

Definíció: A tartós munkanélküliek (ILO-definíció: legalább 12 hónapja munkanélküliek) száma az aktív népességhez viszonyítva.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

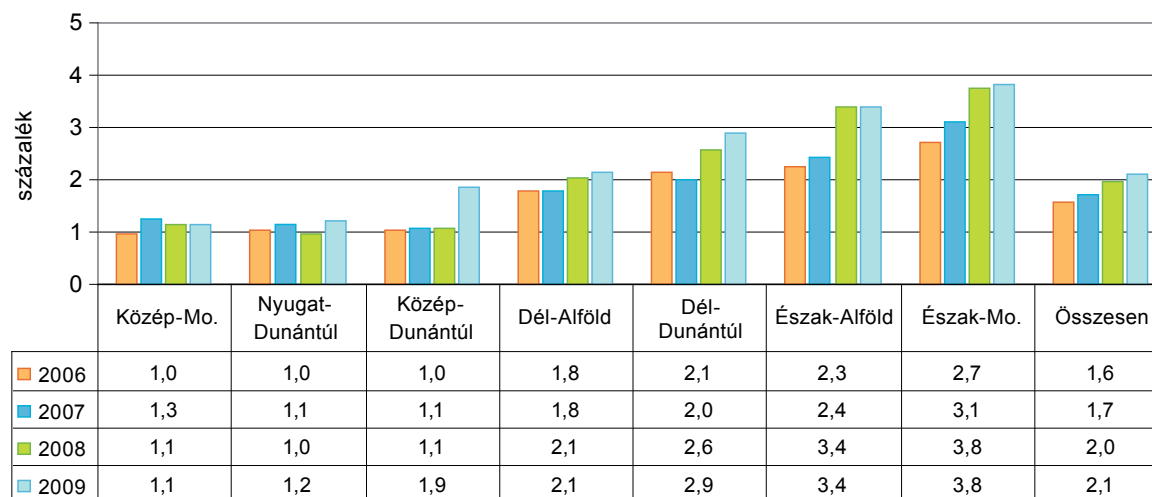
A5. ábra: Tartós munkanélküliségi ráta régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

A7. Nagyon tartós munkanélküliségi ráta

Definíció: A nagyon tartós munkanélküliek (ILO-definíció: legalább 24 hónapja munkanélküliek) száma az aktív népességhez viszonyítva.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A7. ábra: Nagyon tartós munkanélküliségi ráta régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

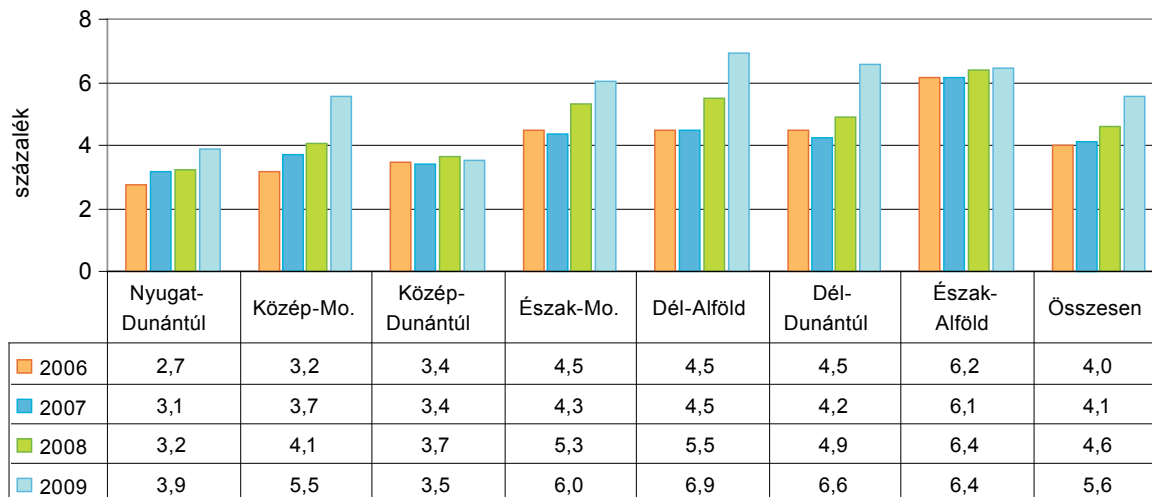

A9. Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya

Definíció: Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a foglalkoztatottak között.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

A9. ábra: Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

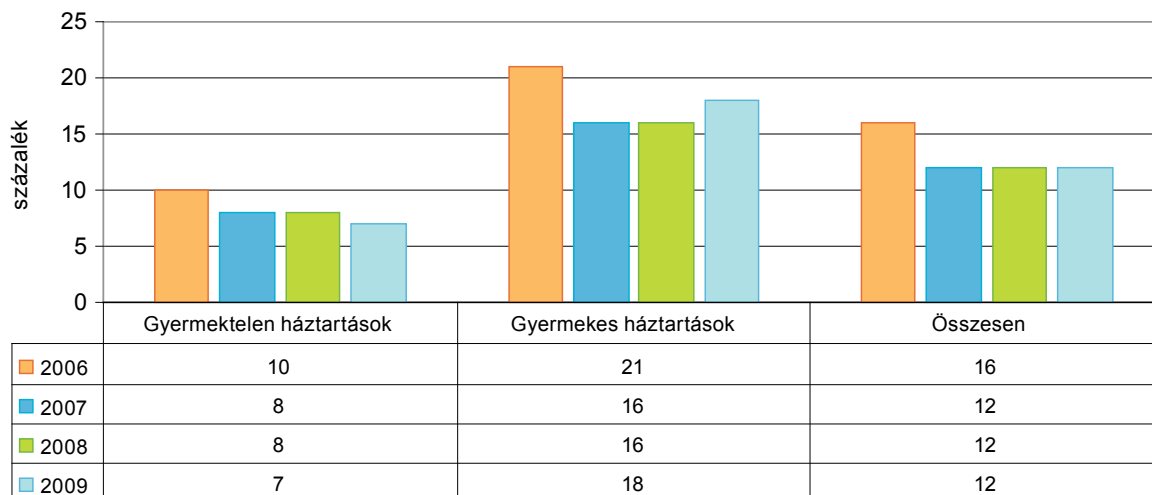
B. Gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése

B1. Relatív szegénység aránya: medián 60%-a alatt élők aránya

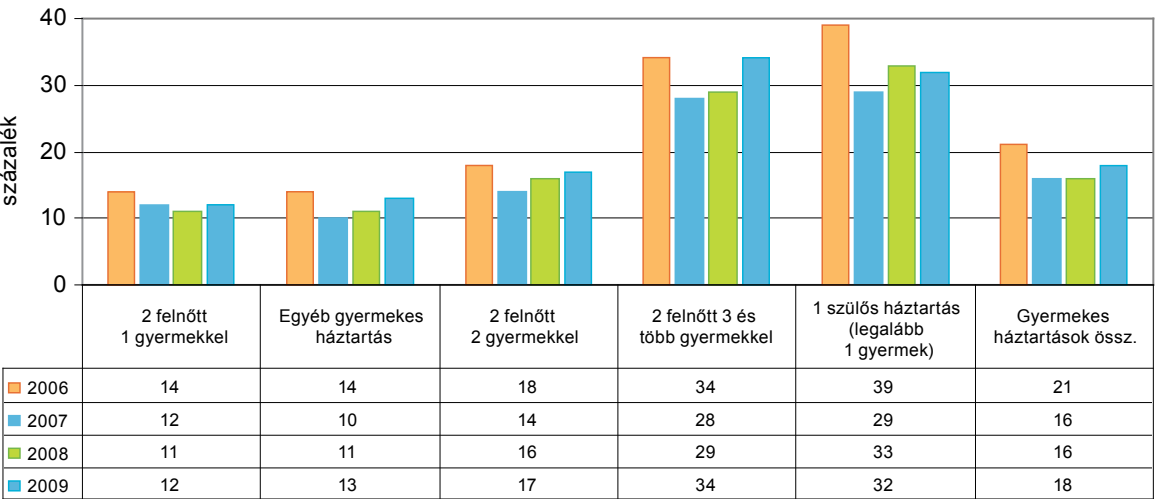
Definíció: A medián 60%-a alatt élők aránya: A szegénységi küszöb alatt élő személyek aránya a teljes népességhez viszonyítva, ahol a fogyasztási egységgel (OECD2) korrigált háztartás teljes rendelkezésre álló nettó jövedelme alapján számított személyi eloszlás mediánjának 60 százaléka a szegénységi küszöbérték.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

B1.a ábra: Relatív szegénység aránya: medián 60%-a alatt élők aránya a gyermekes és a gyermektelen háztartások körében és összesen, 2006–2009 (%)

B1.b ábra: Relatív szegénység aránya: medián 60%-a alatt élők aránya a gyermekes háztartások típusa szerint és összesen, 2006–2009 (%)

B1. táblázat: Relatív szegénység aránya: medián 60%-a alatt élők aránya a gyermeket és a gyermektelen háztartások körében és összesen, 2006–2009 (%)

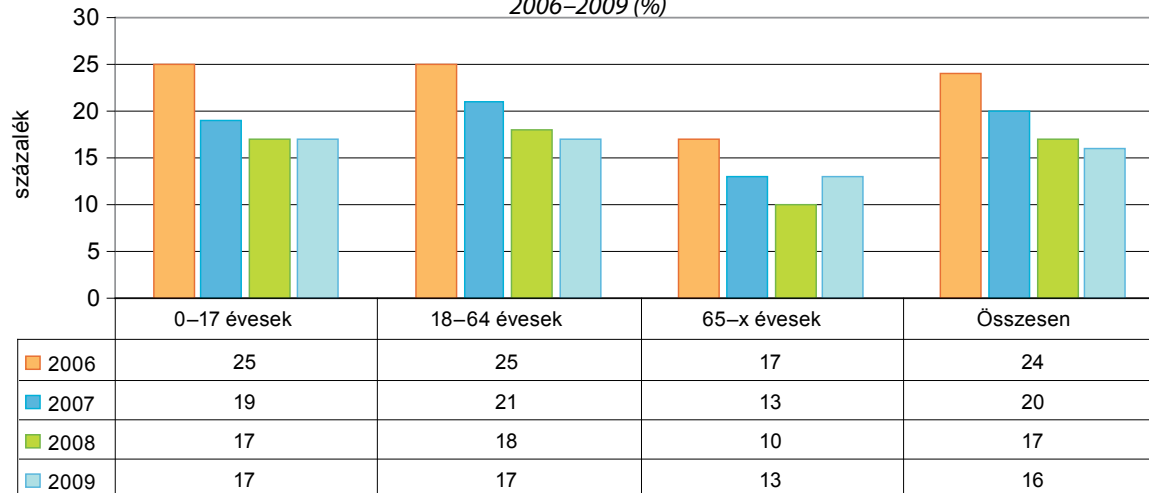
Háztartástípus		2006	2007	2008	2009
1. szint	2. szint				
Összesen		16	12	12	12
Gyermektelen háztartások összesen		10	8	8	7
1 személyes háztartás	összes	18	16	15	14
1 személyes háztartás	férfi	25	20	23	20
1 személyes háztartás	nő	14	14	12	11
1 személyes háztartás <65		22	21	22	19
1 személyes háztartás, 65+		13	11	8	9
2 felnőtt gyermek nélkül	(mindkettő < 65)	10	8	9	8
2 felnőtt gyermek nélkül	(legalább egy 65+)	8	4	3	3
Egyéb gyermektelen háztartás		6	4	5	4
Gyermekes háztartások összesen		21	16	16	18
1 szülő háztartás	(legalább 1 gyermek)	39	29	33	32
2 felnőtt 1 gyermekkel		14	12	11	12
2 felnőtt 2 gyermekkel		18	14	16	17
2 felnőtt 3 és több gyermekkel		34	28	29	34
Egyéb gyermekes háztartás		14	10	11	13

B4. Relatív szegénységi rés

Definíció: A szegénység mélységének mutatója. A relatív szegénységi rés a szegények jövedelmének mediánja és a szegénységi küszöb eltéréseként adódik. Szegénységi küszöb a teljes népesség jövedelme mediánjának 60 százaléka (OECD2-skála alkalmazásával).

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

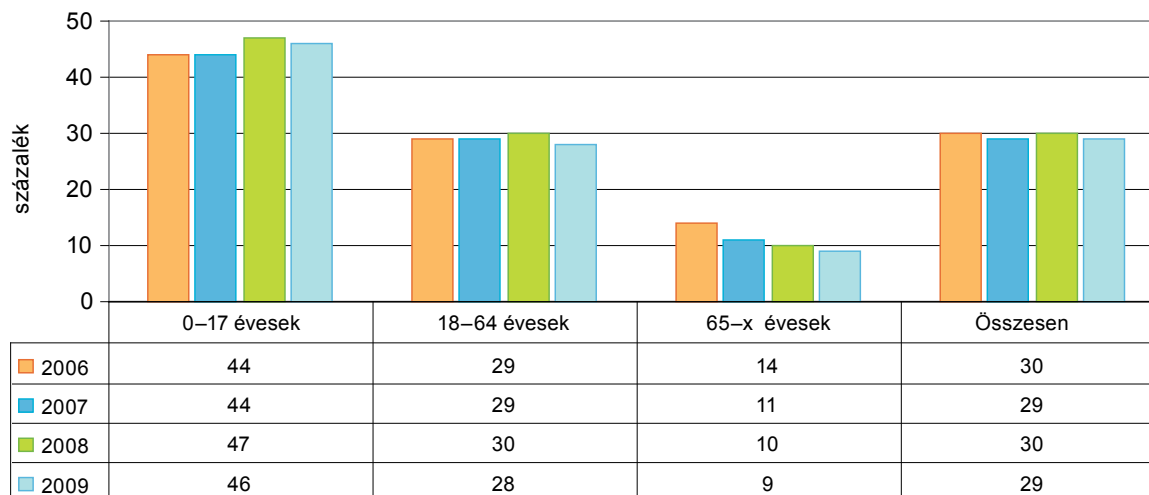
B4. ábra: Relatív szegénységi rés korcsoportok szerint és összesen, 2006–2009 (%)

B5. Társadalmi juttatások nélküli szegénységi arány

Definíció: A nyugdíjak figyelembevételével, de egyéb társadalmi juttatások nélküli jövedelem alapján számított szegénységi ráta (OECD2-skála alkalmazásával).

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

B5. ábra: Társadalmi juttatások nélküli szegénységi arány korcsoportok szerint és összesen, 2006–2009 (%)

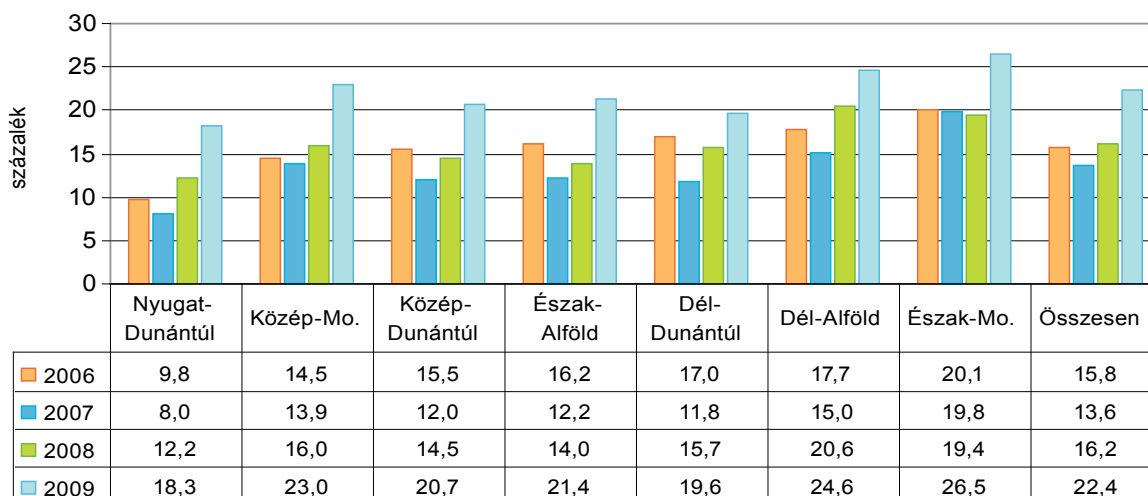
C. Gyerekek, családok alapvető szükségleteinek kielégítése, depriváció

C1. Háztartások/személyek aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni

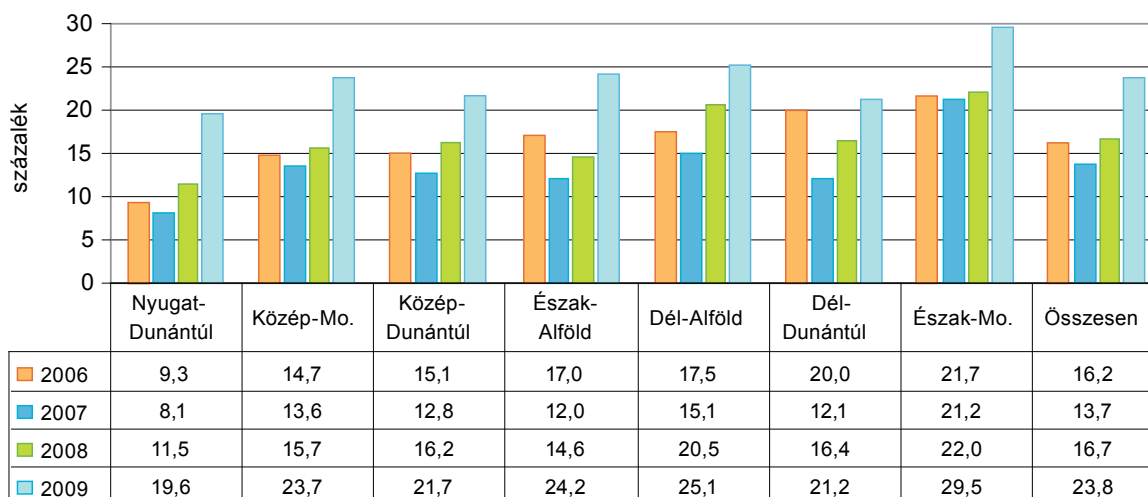
Definíció: Azon háztartások és háztartásokban élő személyek aránya, akik saját bevallásuk szerint „nagy nehézségek árán” tudnak megélni.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

C1.a ábra: Háztartások aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni régióként és összesen, 2006–2009 (%)

C1.b ábra: Személyek aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni régióként és összesen, 2006–2009 (%)

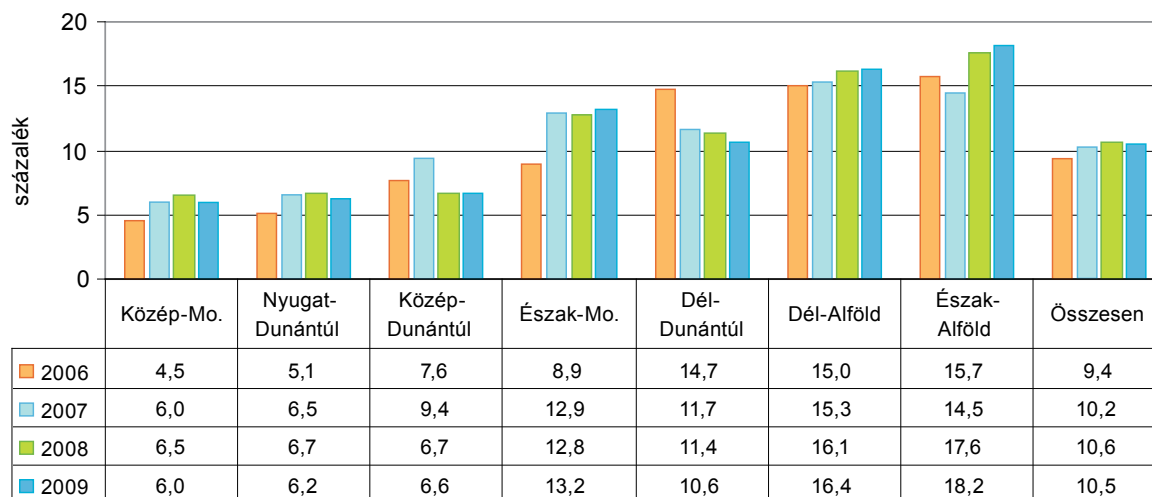

C2. Háztartások/személyek aránya, akiknek nincs elég pénze élelmiszerre

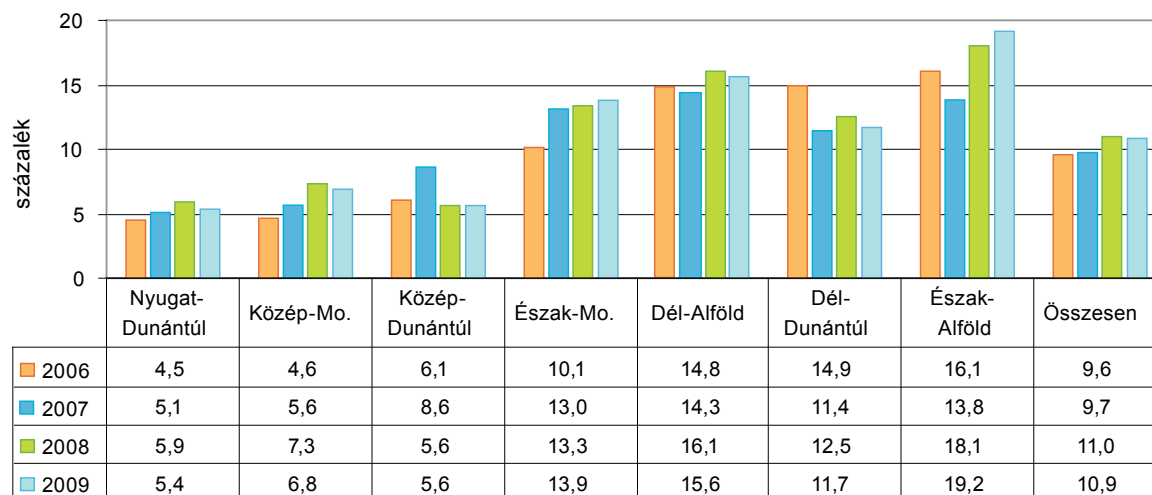
Definíció: Azon háztartások aránya, ahol az élelmiszerkiadás eléri vagy meghaladja az összkiadás 40 százalékát.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

C2.a ábra: Háztartások aránya, akiknek nincs elég pénze élelmiszerre régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

C2.b ábra: Személyek aránya, akiknek nincs elég pénze élelmiszerre régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

D. Lakás, a lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása⁶**D1.** Fürdőszoba nélküli lakásokban élő személyek

Definíció: Azon háztartásokban élő személyek aránya, ahol a „Van-e a lakásban fürdőszoba, zuhany?” kérdésre nemleges válasz volt.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

D2. WC nélküli lakásokban élő személyek

Definíció: Azon háztartásokban élő személyek aránya, ahol a „Van-e a lakásban vízöblítéses WC?” kérdésre nemleges válasz volt.

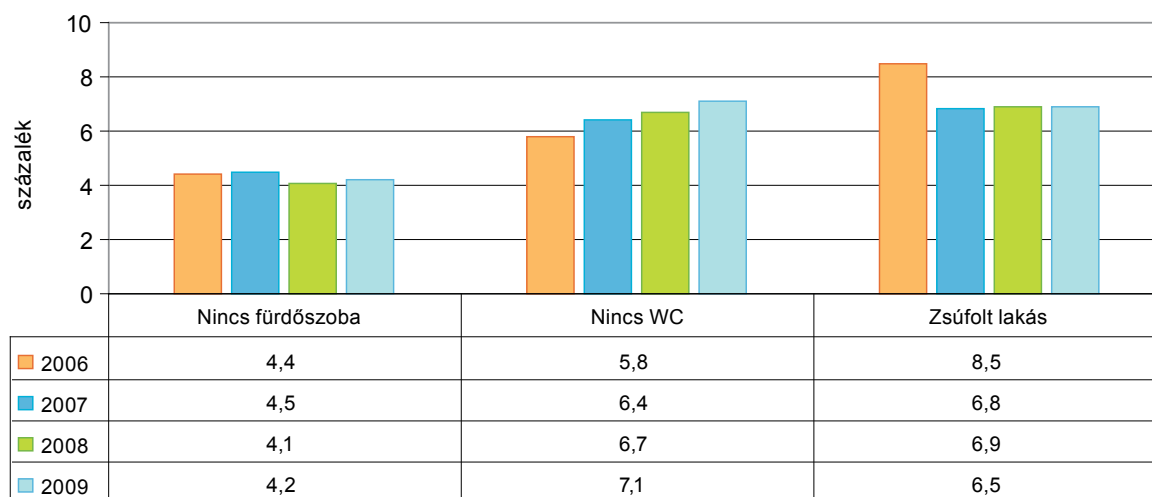
Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

D3. Zsúfolt lakásokban élő személyek

Definíció: Azon háztartásokban élő személyek aránya, ahol az egy szobára jutó személyek száma több mint 2.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

D1., D2., D3. ábra: Fürdőszoba, WC nélküli és zsúfolt lakásban élő személyek aránya,
2006–2009 (%)

D6. Bérlakásban élő háztartások aránya

Definíció: Bérlakásban élő háztartások aránya: a lakás használatának jogcíme szempontjából az itt lakó személy(ek) bérelt lakás bérlő(i).

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

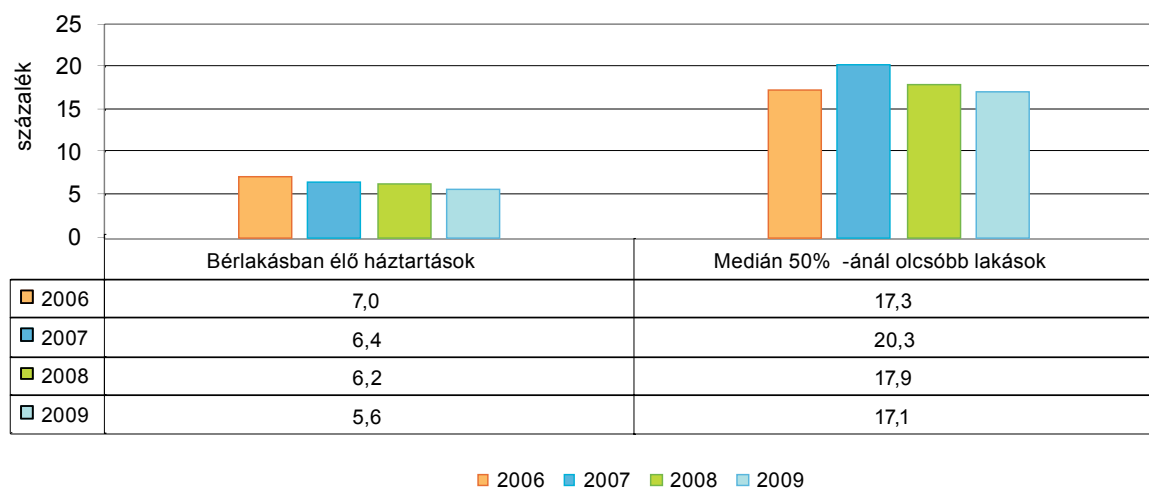
D7. A lakás piaci ára, a medián 50 százaléknál alacsonyabb értékű lakások aránya

Definíció: A „Véleménye szerint mennyi az Ön(ök) lakásának/házának a piaci értéke? (millió Ft)” kérdés alapján azon háztartások aránya, ahol a lakásár mediánjának 50 százaléknál alacsonyabb értékű lakásban élnek.

Adatok forrása: KSH Változó Életkörülmények Adatfelvétel

⁶ E fejezet indikátorairól még nem készült el a gyermekes-gyermektelen családok szerinti feldolgozás.

D6., D7. ábra: A bérlakásban élő háztartások és a medián 50 százaléknál
alacsonyabb értékű lakások aránya, 2006–2009 (%)

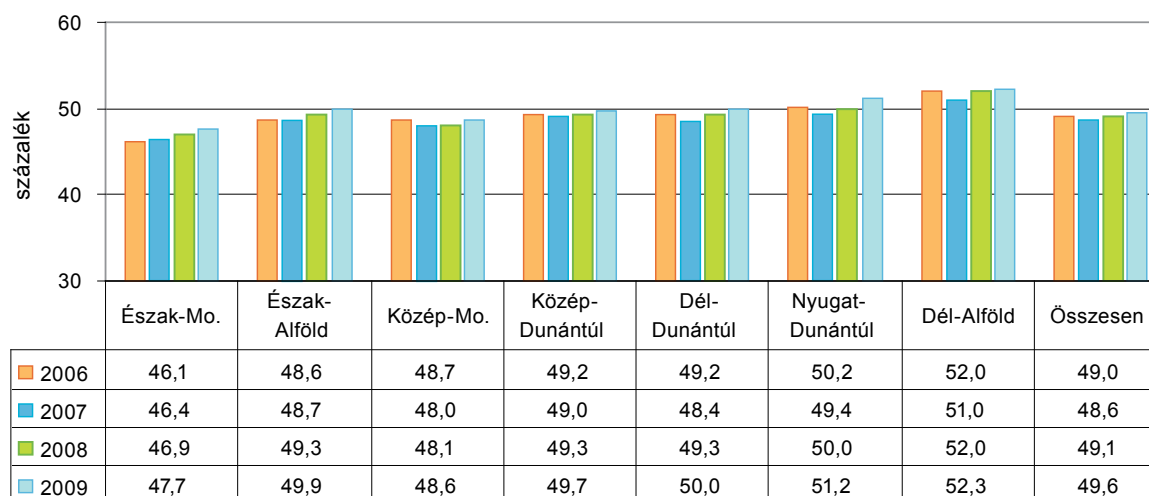
E. A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások, szegregáció megszüntetése

E1./A Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya

Definíció: Bölcsődei vagy óvodai ellátásban (családi napköziben, házi gyermekfelügyeletben) részesülő 0–5 éves gyermekek aránya a megfelelő korú népességben.

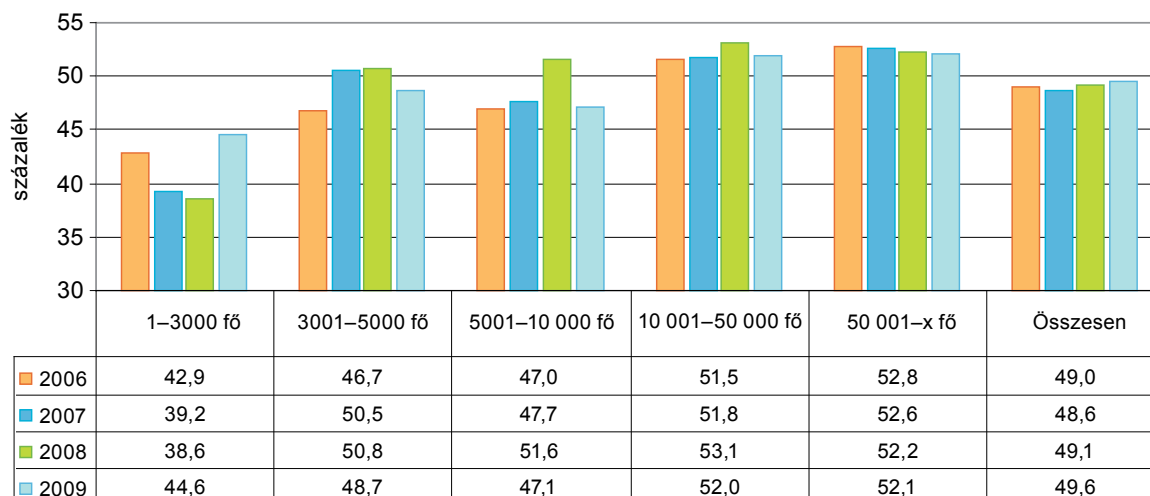
Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E1./A.a ábra: Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya régióként
és összesen, 2006–2009 (%)*

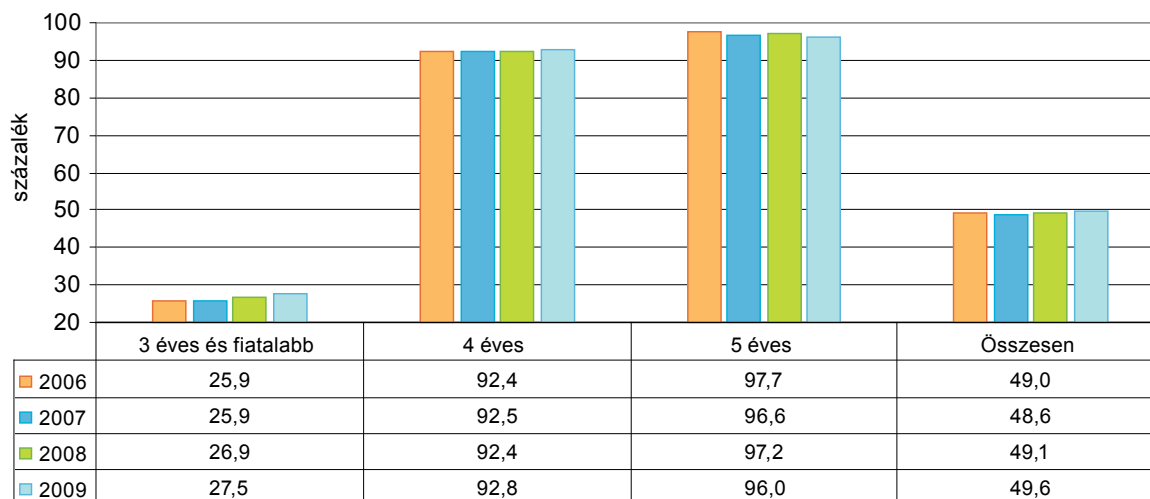
* Intézményi felvételek alapján.

**E1./A.b ábra: Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya
településméret szerint és összesen, 2006–2009 (%)***

* Intézményi felvételek alapján. Az 1–3000 és a 3001–5000 fős települések 2006-os adatai becsült adatok.

**E1./A.c ábra: Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya korévenként
és összesen, 2006–2009 (%)***

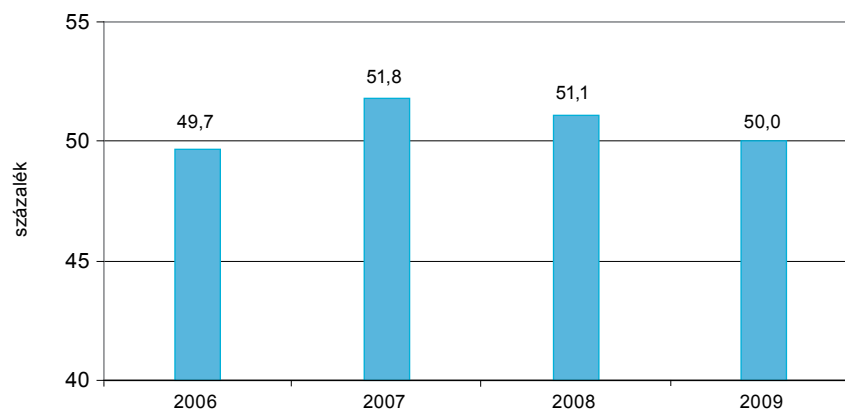
* Intézményi felvételek alapján.

E1./A táblázat: Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya régiók, településnagyság, nem és korévek szerint, 2006–2009 (%)*

Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	49,0	48,6	49,1	49,6
Régió				
Közép-Magyarország	48,7	48,0	48,1	48,6
Közép-Dunántúl	49,2	49,0	49,3	49,7
Nyugat-Dunántúl	50,2	49,4	50,0	51,2
Dél-Dunántúl	49,2	48,4	49,3	50,0
Észak-Magyarország	46,1	46,4	46,9	47,7
Észak-Alföld	48,6	48,7	49,3	49,9
Dél-Alföld	52,0	51,0	52,0	52,3
Település nagyság				
1–3000 fő	42,9**	39,2	38,6	44,6
3001–5000 fő	46,7**	50,5	50,8	48,7
5001–10 000 fő	47,0	47,7	51,6	47,1
10 001–50 000 fő	51,5	51,8	53,1	52,0
50 001–x fő	52,8	52,6	52,2	52,1
Nem				
Fiú	48,8**	48,4	49,0	49,7
Lány	49,2**	48,7	49,1	49,5
Korév				
3 éves és fiatalabb	25,9	25,9	26,9	27,5
4 éves	92,4	92,5	92,4	92,8
5 éves	97,7	96,6	97,2	96,0

* Intézményi felvételek alapján.

** Becsült adat.

E1./B ábra: Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya, 2006–2009 (%)*

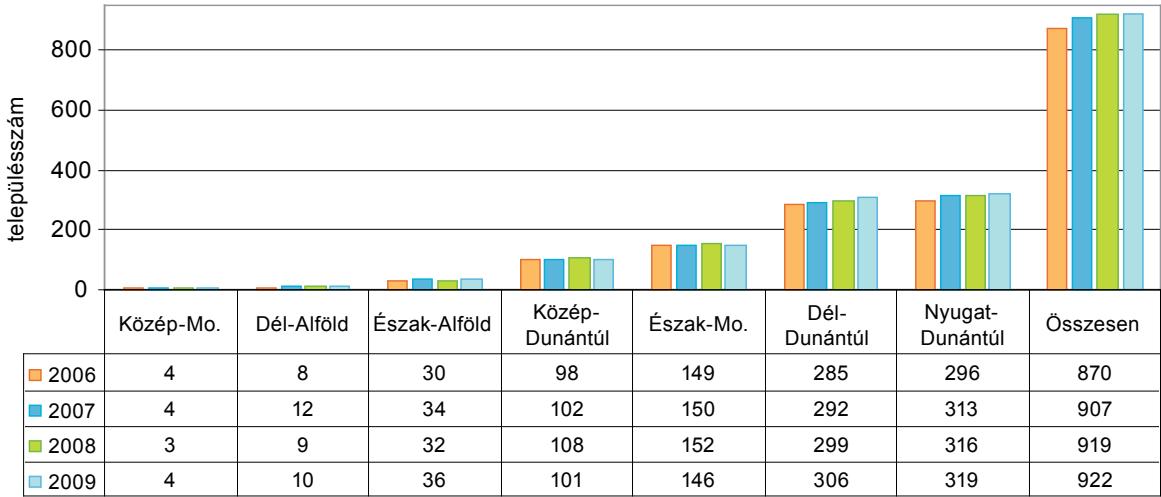
* VÉKA alapján.

E2. Bölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma

Definíció: Azon települések száma, ahol nem működik bölcsőde, óvoda, illetve más, 0–5 éves gyermekek napközbeni ellátását biztosító szolgáltatás.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E2. ábra: Bölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma régióként és összesen, 2006–2009

E2. táblázat: Bölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma régióként, településméret szerint és összesen, 2006–2009

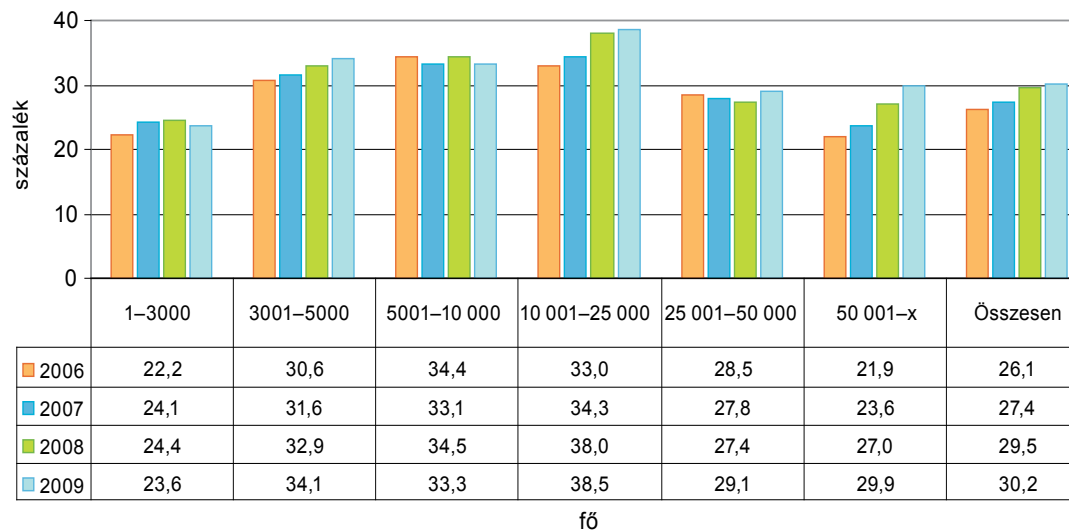
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	870	907	919	922
Régió				
Közép-Magyarország	4	4	3	4
Közép-Dunántúl	98	102	108	101
Nyugat-Dunántúl	296	313	316	319
Dél-Dunántúl	285	292	299	306
Észak-Magyarország	149	150	152	146
Észak-Alföld	30	34	32	36
Dél-Alföld	8	12	9	10
Településméret, fő				
x–499	793	811	824	842
500–999	61	71	74	74
1000–1999	12	18	15	5
2000–4999	4	7	6	1
5000–9999	–	–	–	–
10 000–19 999	–	–	–	–
20 000–49 999	–	–	–	–
50 000–99 999	–	–	–	–
100 000–x	–	–	–	–
Budapest	–	–	–	–

E3. 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya

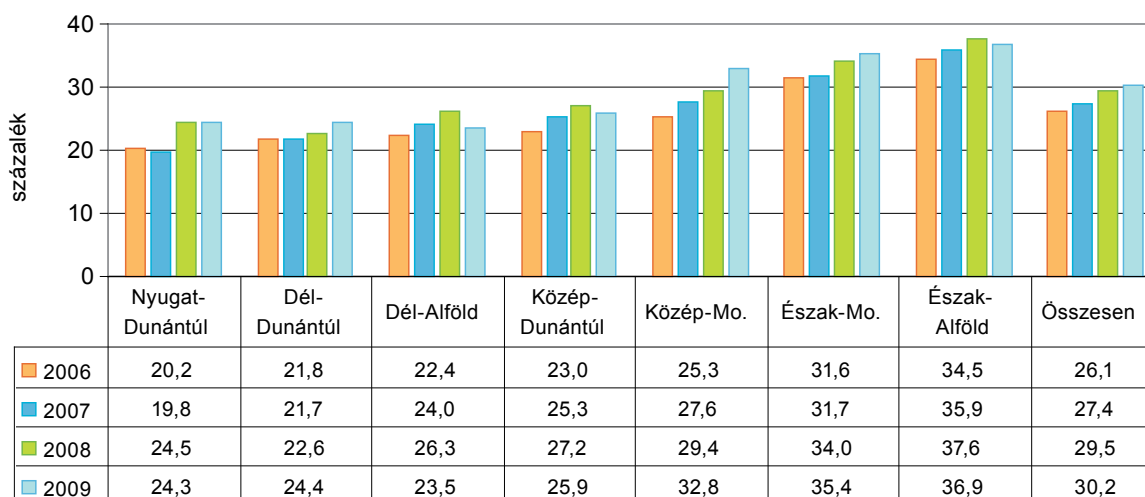
Definíció: A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya az összes óvodai csoporthoz viszonyítva.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek.

E3.a ábra: A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E3b ábra: A 25 főnél nagyobb óvodai csoportok aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2009 (%)

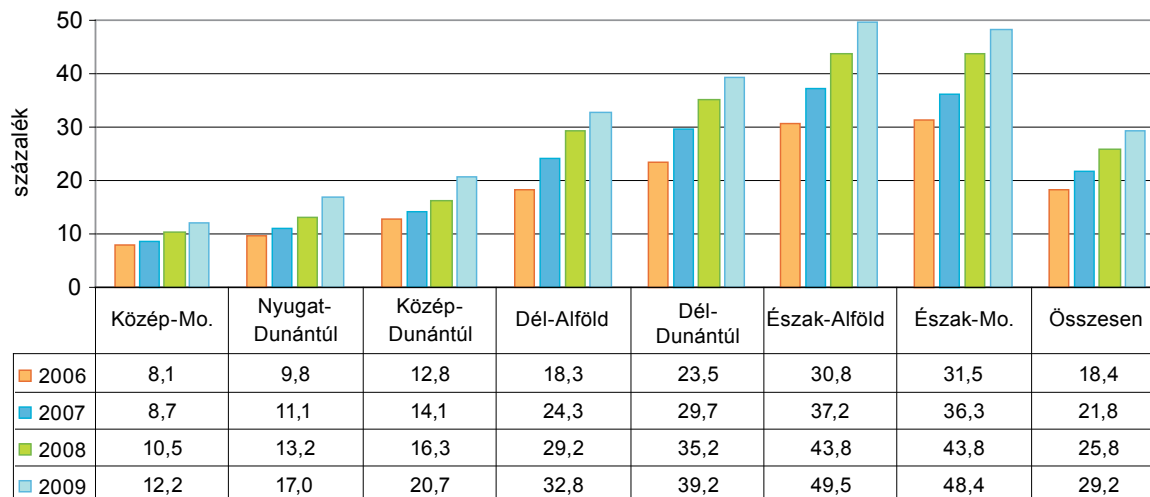

E4. Hátrányos helyzetű óvodások aránya

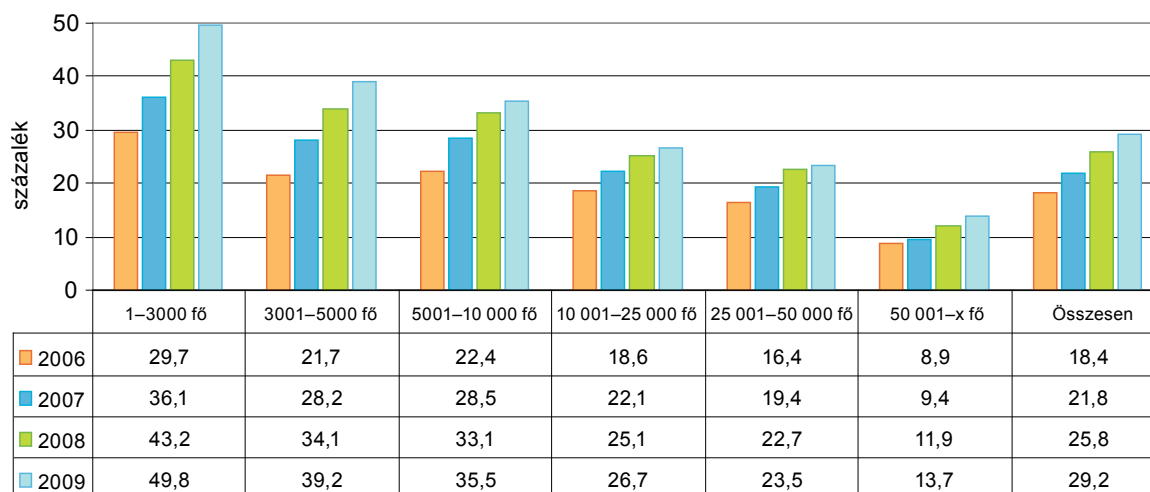
Definíció: Az összes óvodás gyermek közül a hátrányos helyzetűek [Közköztatási törvény 121. § (1) 14. pont szerint] aránya.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E4.a ábra: Hátrányos helyzetű óvodások aránya régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

E4.b ábra: Hátrányos helyzetű óvodások aránya településméret szerint és összesen, 2006–2009 (%)

E4. táblázat: Hátrányos helyzetű óvodások aránya régiók, településnagyság, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (%)

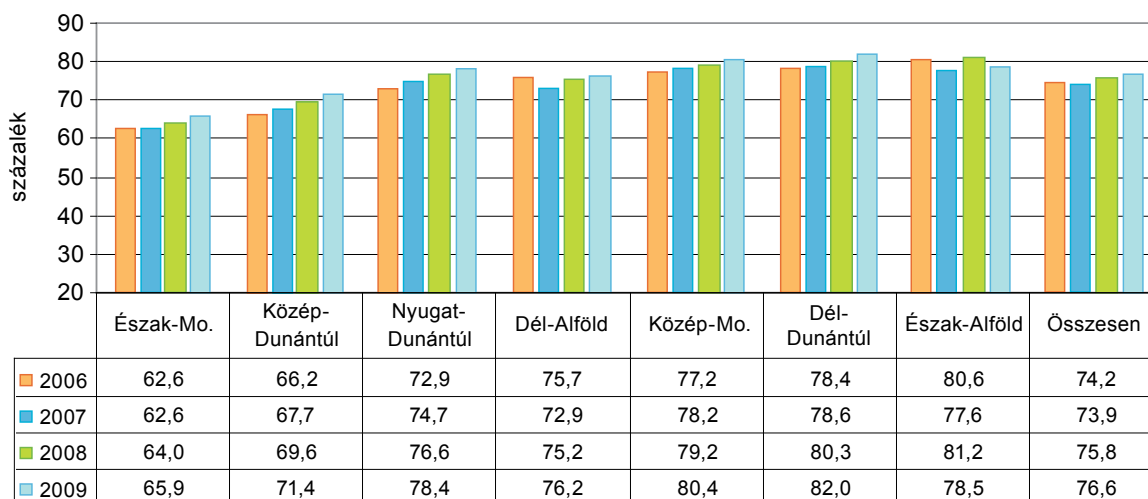
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	18,4	21,8	25,8	29,2
Régió				
Közép-Magyarország	8,1	8,7	10,5	12,2
Közép-Dunántúl	12,8	14,1	16,3	20,7
Nyugat-Dunántúl	9,8	11,1	13,2	17,0
Dél-Dunántúl	23,5	29,7	35,2	39,2
Észak-Magyarország	31,5	36,3	43,8	48,4
Észak-Alföld	30,8	37,2	43,8	49,5
Dél-Alföld	18,3	24,3	29,2	32,8
Településnagyság, fő				
1–3000	29,7	36,1	43,2	49,8
3001–5000	21,7	28,2	34,1	39,2
5001–10000	22,4	28,5	33,1	35,5
10001–25000	18,6	22,1	25,1	26,7
25001–50000	16,4	19,4	22,7	23,5
50001–x	8,9	9,4	11,9	13,7
Nem				
Fiú	19,0	22,3	26,3	29,4
Lány	17,8	21,2	25,3	29,0

E5. Napközis tanulók aránya

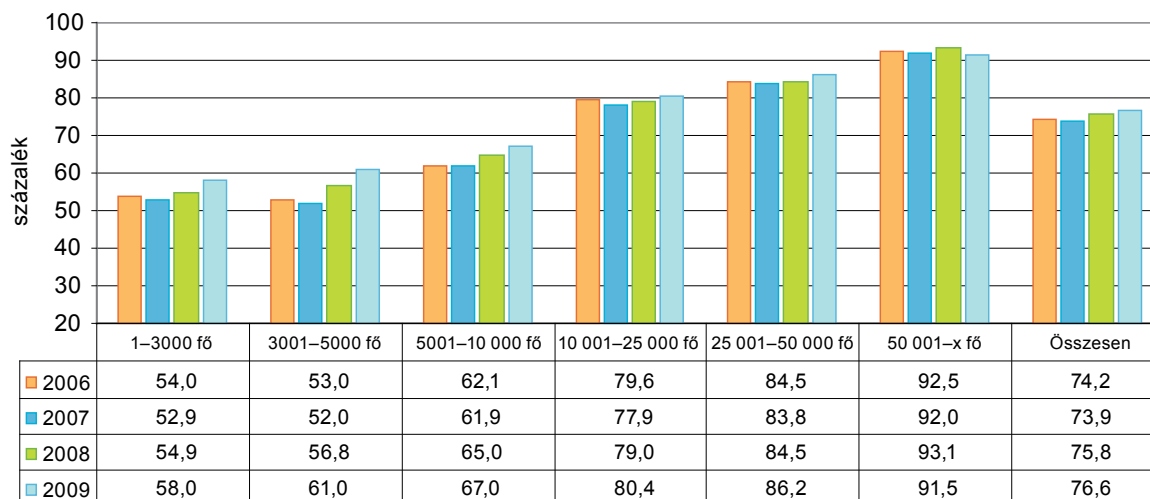
Definíció: Az általános iskolai 1–4. évfolyamos tanulók közül iskolaotthonos osztályba járó vagy napközis tanulók aránya a nappali képzésben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E5.a ábra: Napközis tanulók aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E5.b ábra: Napközis tanulók aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2009 (%)

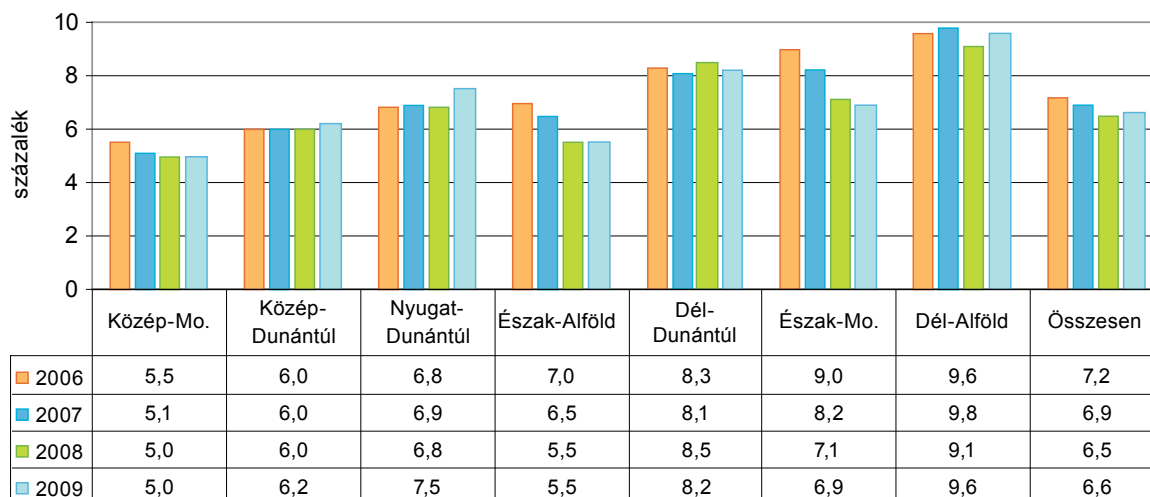

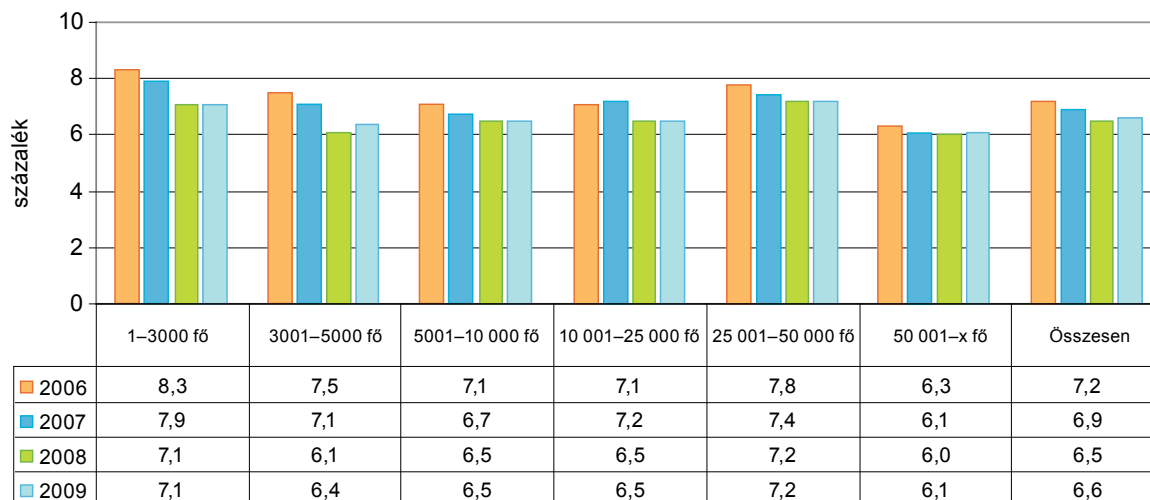
E6. Sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya

Definíció: Az összes 1–8. évfolyamos tanuló közül az SNI tanulók aránya a nappali képzésben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E6.a ábra: Sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya régióinként és összesen, 2006–2009 (%)

E6.b ábra: Sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2009 (%)**E6. táblázat:** Sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya régiók, településnagyság, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (%)

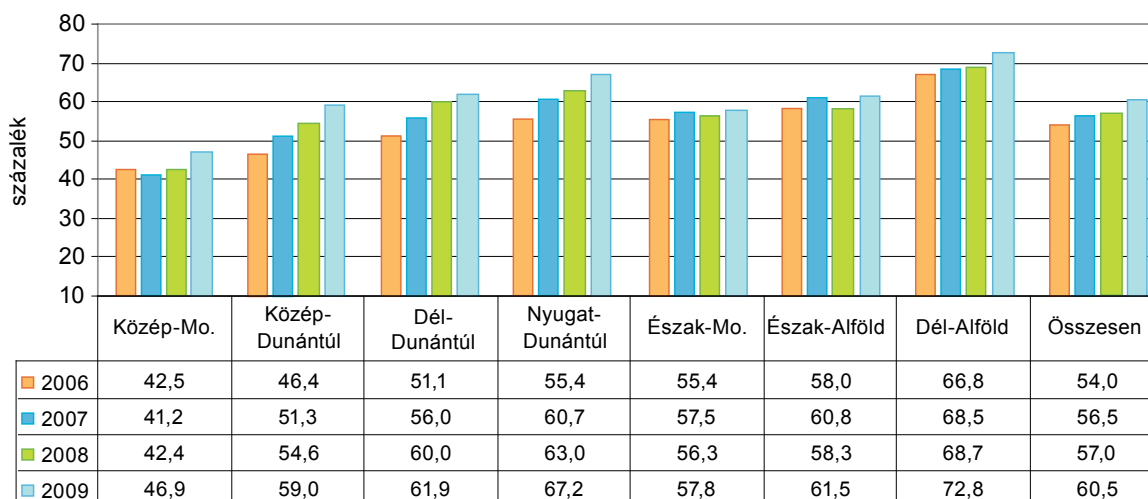
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	7,2	6,9	6,5	6,6
Régió				
Közép-Magyarország	5,5	5,1	5,0	5,0
Közép-Dunántúl	6,0	6,0	6,0	6,2
Nyugat-Dunántúl	6,8	6,9	6,8	7,5
Dél-Dunántúl	8,3	8,1	8,5	8,2
Észak-Magyarország	9,0	8,2	7,1	6,9
Észak-Alföld	7,0	6,5	5,5	5,5
Dél-Alföld	9,6	9,8	9,1	9,6
Településnagyság, fő				
1–3000	8,3	7,9	7,1	7,1
3001–5000	7,5	7,1	6,1	6,4
5001–10 000	7,1	6,7	6,5	6,5
10 001–25 000	7,1	7,2	6,5	6,5
25 001–50 000	7,8	7,4	7,2	7,2
50 001–x	6,3	6,1	6,0	6,1
Nem				
Fiú	8,8	8,5	8,1	8,2
Lány	5,5	5,2	4,8	4,8

E7. Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya

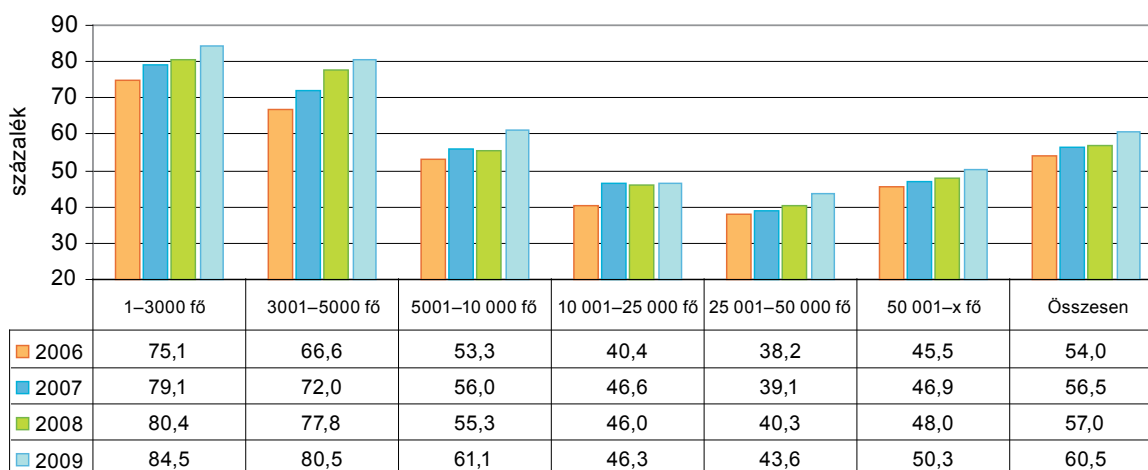
Definíció: Az összes 1–8. évfolyamos SNI tanuló közül az integráltan oktatott tanulók aránya.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E7.a ábra: Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E7.b ábra: Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2009 (%)

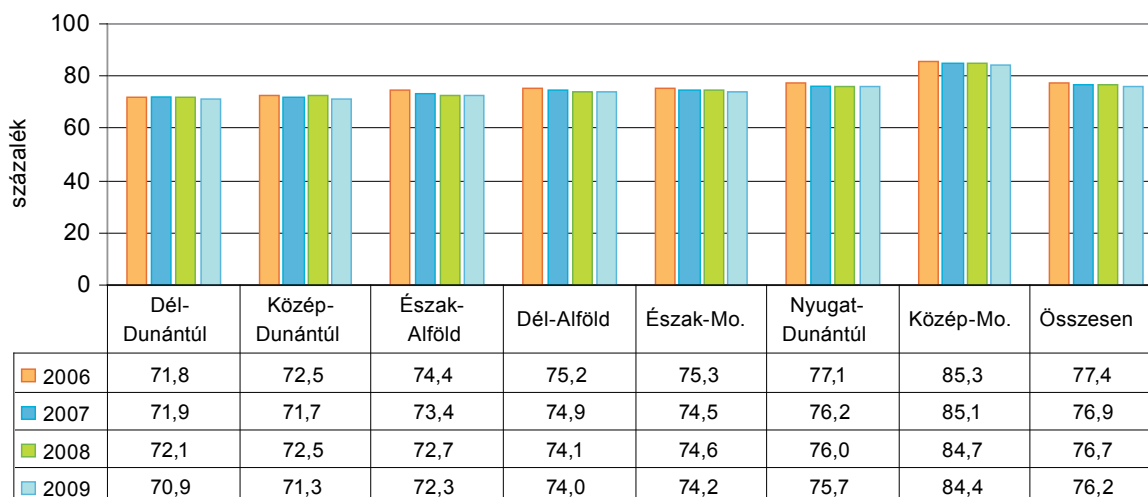
E7. táblázat: Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya régiók, településnagyság, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (%)

Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	54,0	56,5	57,0	60,5
Régió				
Közép-Magyarország	42,5	41,2	42,4	46,9
Közép-Dunántúl	46,4	51,3	54,6	59,0
Nyugat-Dunántúl	55,4	60,7	63,0	67,2
Dél-Dunántúl	51,1	56,0	60,0	61,9
Észak-Magyarország	55,4	57,5	56,3	57,8
Észak-Alföld	58,0	60,8	58,3	61,5
Dél-Alföld	66,8	68,5	68,7	72,8
Településnagyság, fő				
1–3000	75,1	79,1	80,4	84,5
3001–5000	66,6	72,0	77,8	80,5
5001–10 000	53,3	56,0	55,3	61,1
10 001–25 000	40,4	46,6	46,0	46,3
25 001–50 000	38,2	39,1	40,3	43,6
50 001–x	45,5	46,9	48,0	50,3
Nem				
Fiú	55,7	58,1	58,6	62,0
Lány	51,3	53,7	54,0	57,9

E8. Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban

Definíció: A középfokú oktatásban tanulók közül a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók aránya a nappali képzésben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E8. ábra: Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E8. táblázat: Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban régióként, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (%)

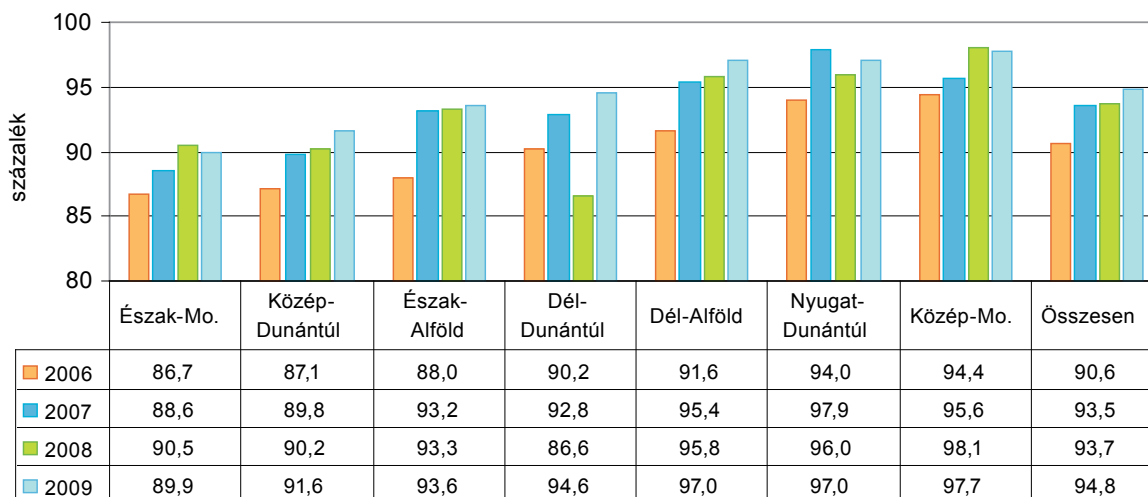
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	77,4	76,9	76,7	76,2
Régió				
Közép-Magyarország	85,3	85,1	84,7	84,4
Közép-Dunántúl	72,5	71,7	72,5	71,3
Nyugat-Dunántúl	77,1	76,2	76,0	75,7
Dél-Dunántúl	71,8	71,9	72,1	70,9
Észak-Magyarország	75,3	74,5	74,6	74,2
Észak-Alföld	74,4	73,4	72,7	72,3
Dél-Alföld	75,2	74,9	74,1	74,0
Nem				
Fiú	72,4	71,5	71,3	70,5
Lány	82,6	82,4	82,4	82,1

E9/A. Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya

Definíció: A középfokú oktatásban résztvevők aránya a 16 évesek között a nappali képzésben.

Adatok forrása: Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) – intézményi felvételek

E9/A. ábra: Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E9./A táblázat: Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya régióként, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (%)

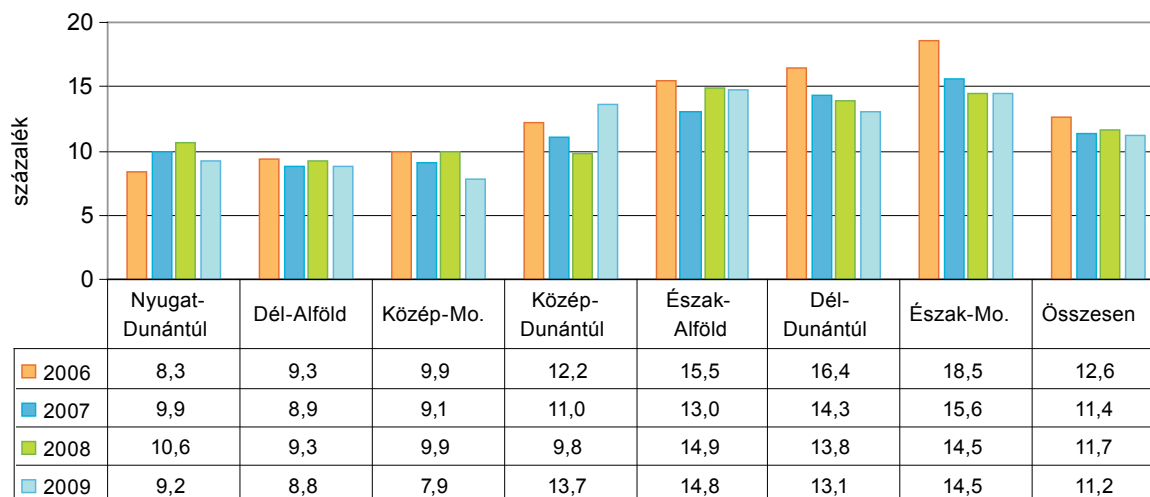
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	90,6	93,5	93,7	94,8
Régió				
Közép-Magyarország	94,4	95,6	98,1	97,7
Közép-Dunántúl	87,1	89,8	90,2	91,6
Nyugat-Dunántúl	94,0	97,9	96,0	97,0
Dél-Dunántúl	90,2	92,8	86,6	94,6
Észak-Magyarország	86,7	88,6	90,5	89,9
Észak-Alföld	88,0	93,2	93,3	93,6
Dél-Alföld	91,6	95,4	95,8	97,0
Nem				
Fiú	89,4	92,6	92,9	94,0
Lány	91,8	94,5	94,7	95,7

E10. Korai iskolaelhagyók aránya

Definíció: A 18–24 évesek közül azok aránya, akik legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkeznek és a felmérést megelőző 4 hétben nem vettek részt sem iskolarendszerű oktatásban, sem felnőttképzésben. Az oktatásból, képzésből való lemorzsolódást méri.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

E10. ábra: Korai iskolaelhagyók aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E10. táblázat: Korai iskolaelhagyók aránya régióként, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (%)

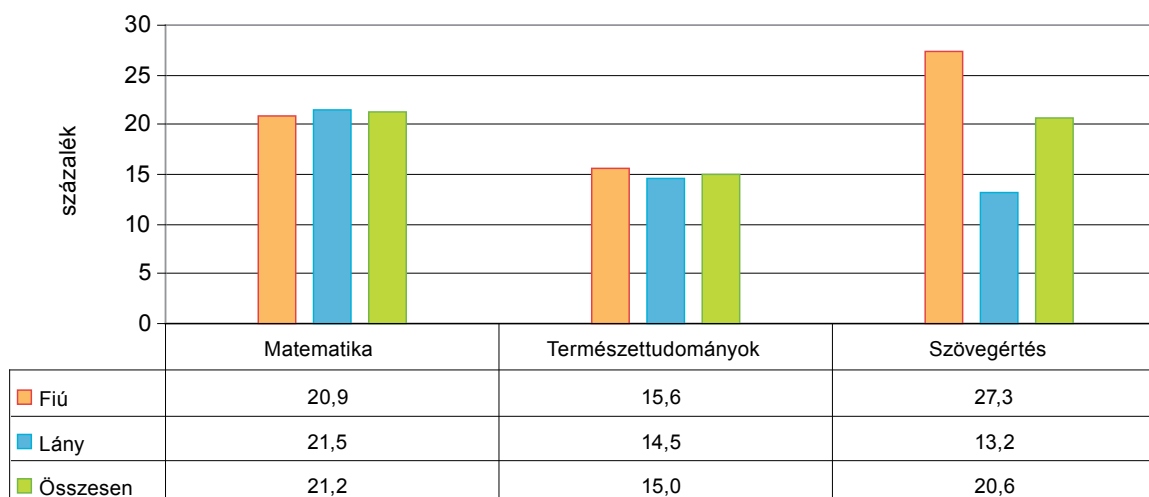
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	12,6	11,4	11,7	11,2
Régió				
Közép-Magyarország	9,9	9,1	9,9	7,9
Közép-Dunántúl	12,2	11,0	9,8	13,7
Nyugat-Dunántúl	8,3	9,9	10,6	9,2
Dél-Dunántúl	16,4	14,3	13,8	13,1
Észak-Magyarország	18,5	15,6	14,5	14,5
Észak-Alföld	15,5	13,0	14,9	14,8
Dél-Alföld	9,3	8,9	9,3	8,8
Nem				
Férfi	13,8	12,6	12,5	12,0
Nő	11,4	10,1	10,9	10,4

E11/A Tanulói teljesítmények

Definíció: A 15 éves tanulók között azok aránya, akik 1-es vagy rosszabb értékelést kaptak a PISA vizsgálatain.

Adatok forrása: Programme for International Student Assessment (PISA) (OECD/Oktatási Hivatal)

E11./A ábra: Tanulói teljesítmények nemek szerint és összesen, 2006 (%)

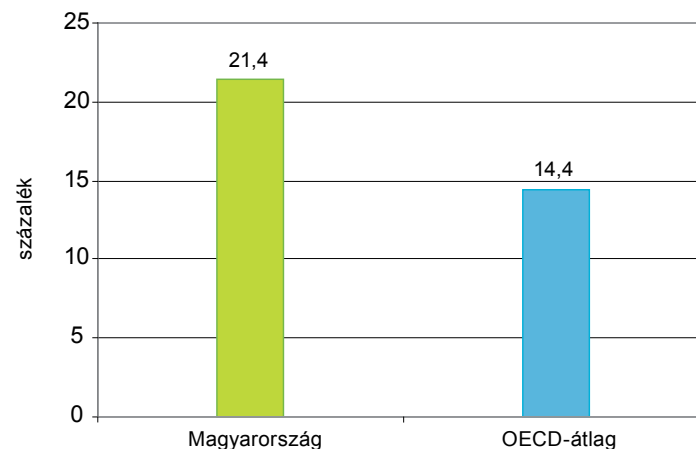

E12. A családi jellemzők (ESCS-index) hatása a tanulói teljesítményekre

Definíció: A tanulói teljesítmények iskolák közötti eltérései a tanulók gazdasági-társadalmi-kulturális háttérének függvényében.

Adatok forrása: Programme for International Student Assessment (PISA) (OECD/Oktatási Hivatal)

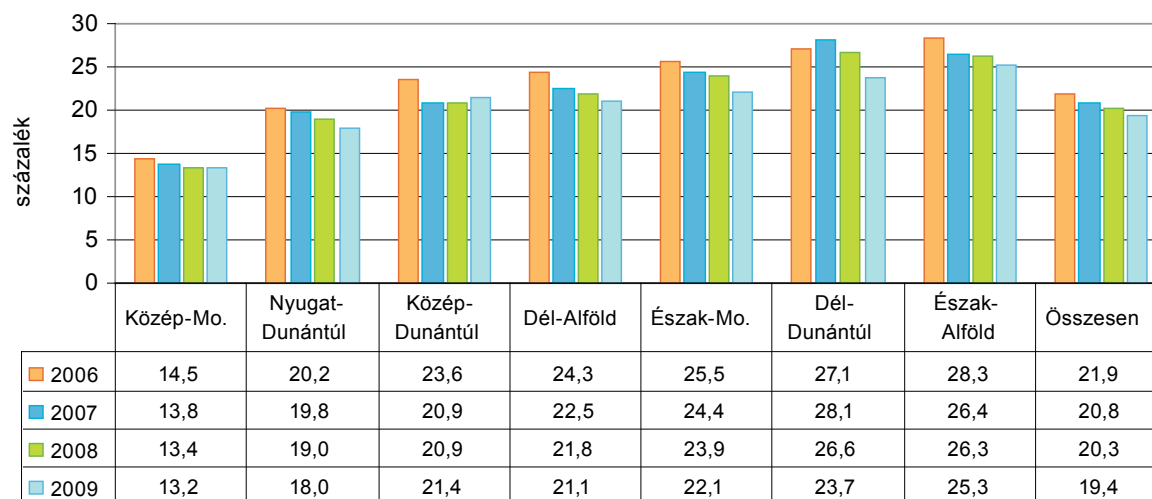
E12. ábra: A családi jellemzők (ESCS-index) hatása a tanulói teljesítményekre, 2006 (%)

E13. Alacsony iskolai végzettségűek aránya

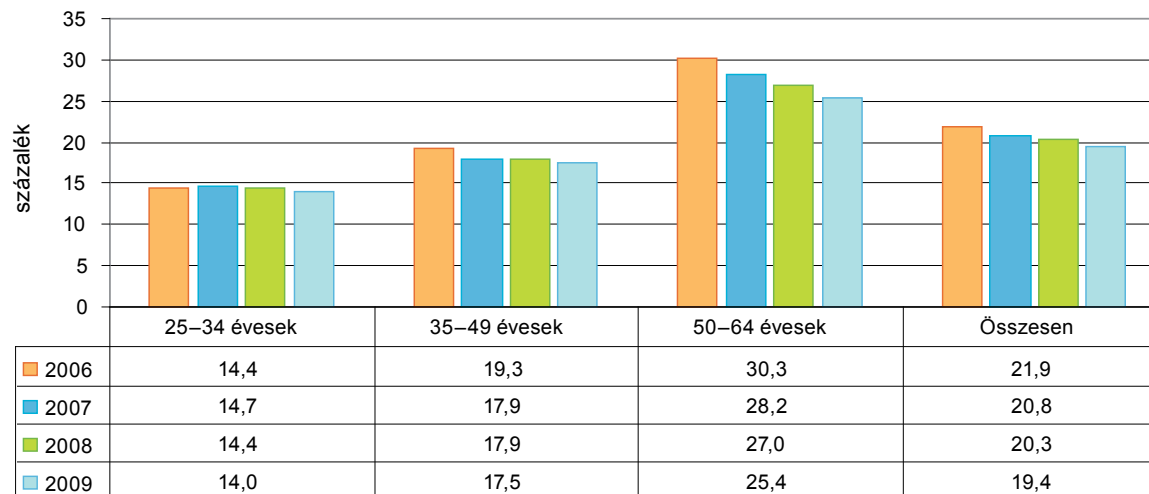
Definíció: A 25–64 évesek közül a legfeljebb alapfokú (ISCED2 és alacsonyabb) végzettséggel rendelkezők aránya.

Adatok forrása: KSH Munkaerő-felmérés

E13.a ábra: Alacsony iskolai végzettségűek aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

E13.b ábra: Alacsony iskolai végzettségűek aránya korcsoportonként és összesen, 2006–2009 (%)

13. táblázat: Alacsony iskolai végzettségűek aránya régióként, nemek, korcsoport szerint és összesen, 2006–2009 (%)

Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	21,9	20,8	20,3	19,4
Régió				
Közép-Magyarország	14,5	13,8	13,4	13,2
Közép-Dunántúl	23,6	20,9	20,9	21,4
Nyugat-Dunántúl	20,2	19,8	19,0	18,0
Dél-Dunántúl	27,1	28,1	26,6	23,7
Észak-Magyarország	25,5	24,4	23,9	22,1
Észak-Alföld	28,3	26,4	26,3	25,3
Dél-Alföld	24,3	22,5	21,8	21,1
Nem				
Férfi	18,3	17,1	16,8	16,2
Nő	25,4	24,2	23,6	22,5
Korcsoport				
25–34 évesek	14,4	14,7	14,4	14,0
35–49 évesek	19,3	17,9	17,9	17,5
50–64 évesek	30,3	28,2	27,0	25,4

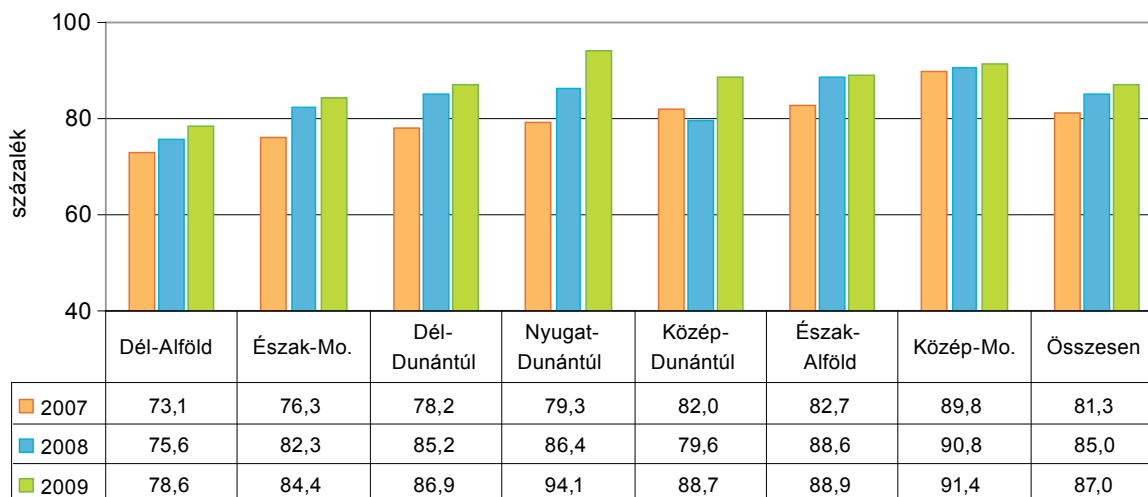
F. A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése

F1. Szociális szakemberek aránya a szociális és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai között

Definíció: A családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatoknál szakmai munkakörben foglalkoztatottak közül felsőfokú vagy középfokú szakirányú szakképzettséggel rendelkezők aránya az ilyen intézményekben dolgozó összes foglalkoztatotthoz viszonyítva. (A mutató jelenleg csak a gyermekjóléti szolgálatokra vonatkozó információkat tartalmazza.)

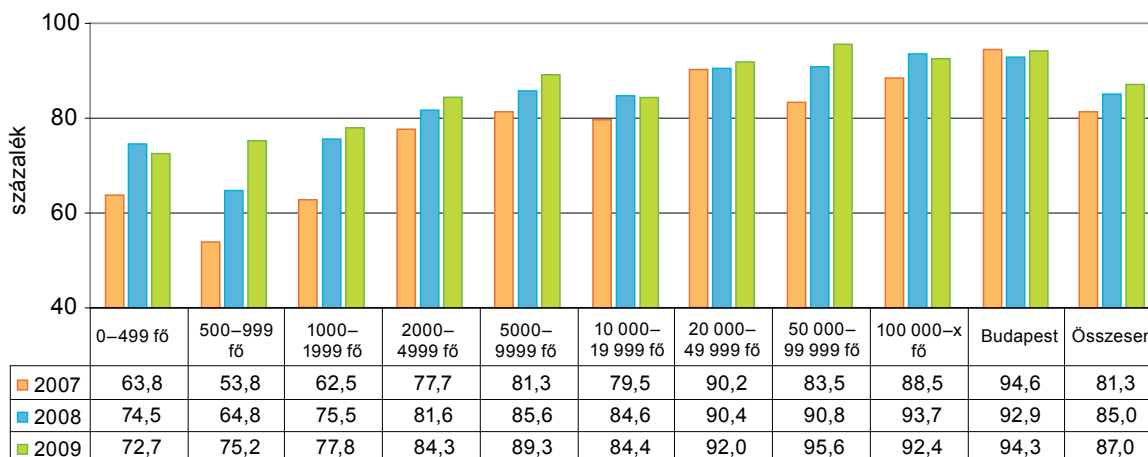
Adatok forrása: KSH, SZMM

F1.a ábra: Szociális szakemberek aránya a szociális és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai között régióként és összesen,* 2007–2009 (%)

* Gyermekjóléti szolgálatok

F1.b ábra: Szociális szakemberek aránya a szociális és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai között településnagyság szerint és összesen,* 2007–2009 (%)

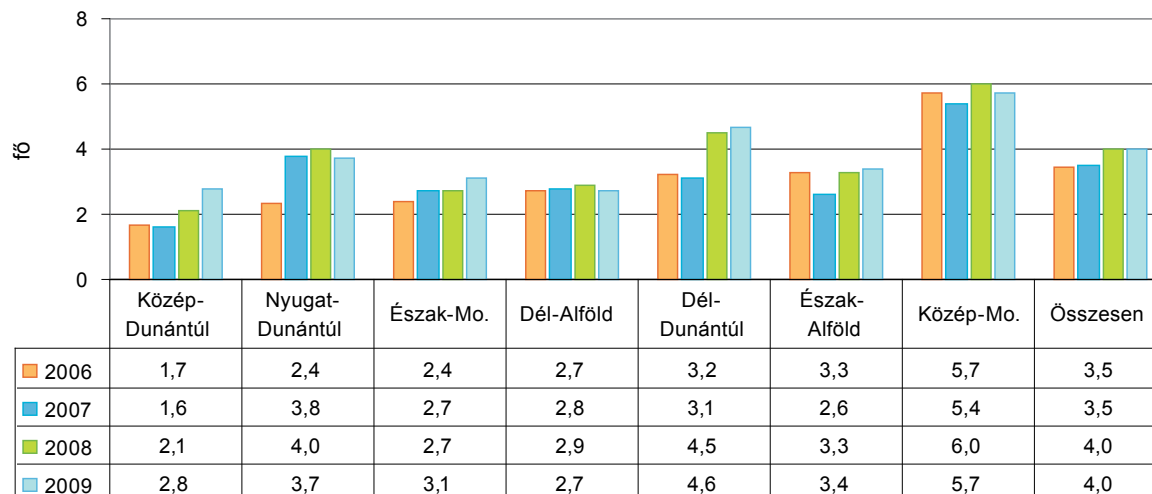
* Gyermekjóléti szolgálatok

F2. Átmeneti gondozásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra

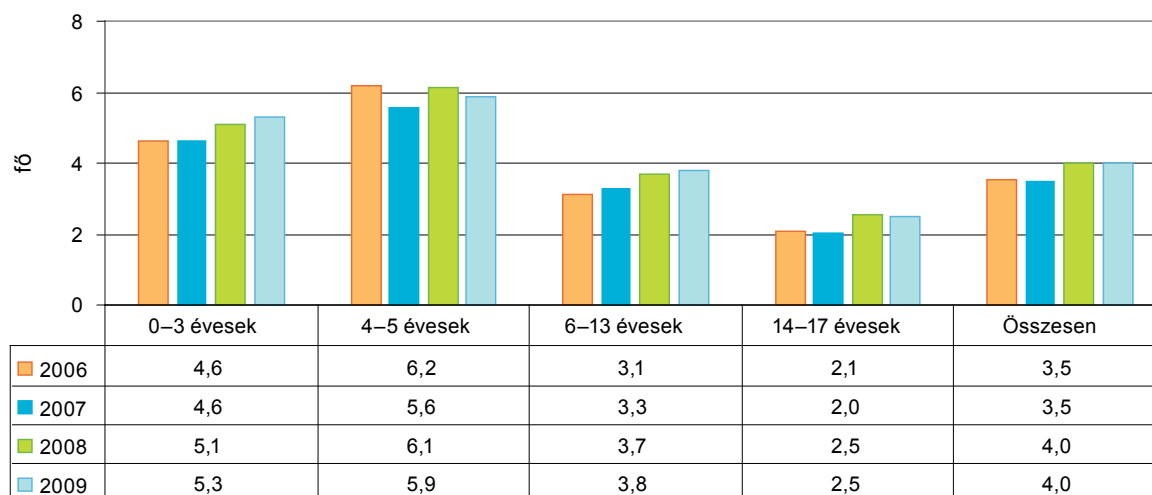
Definíció: Az átmeneti gondozásban részesülő gyermekek (helyettes szülőnél elhelyezett vagy családok átmeneti otthonában élő gyermekek) száma 1000 fő megfelelő korú népességben.

Adatok forrása: KSH, SZMM

F2.a ábra: Átmeneti gondozásban részesülő gyermekek száma ezer azonos korú lakosra régióként és összesen, 2006–2009 (fő)

F2.b ábra: Átmeneti gondozásban részesülő gyermekek száma ezer azonos korú lakosra korcsoportonként és összesen, 2006–2009 (fő)

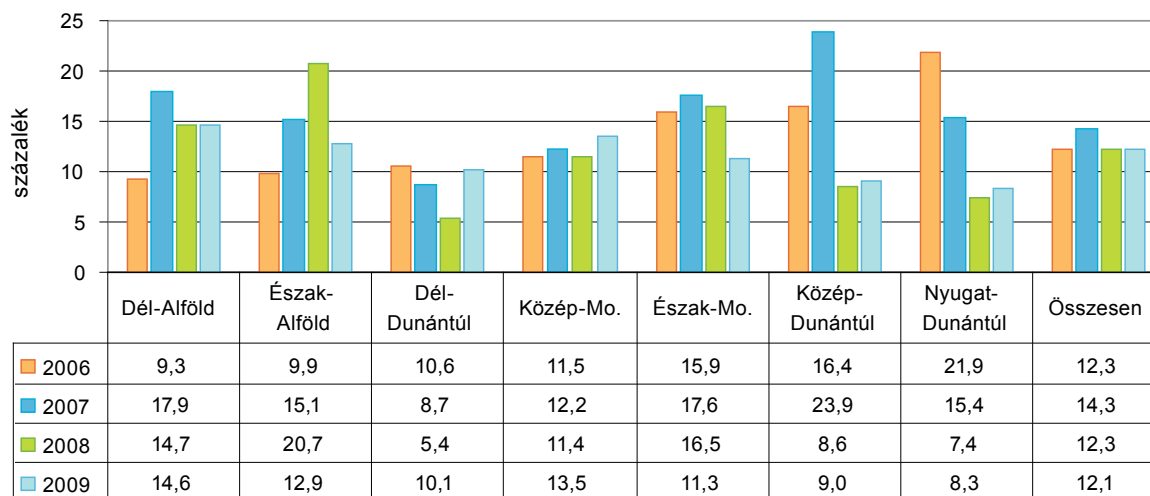
F2. táblázat: Átmeneti gondozásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra régióként, korcsoportok, nemek szerint és összesen, 2006–2009 (fő)

Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	3,5	3,5	4,0	4,0
Régió				
Közép-Magyarország	5,7	5,4	6,0	5,7
Közép-Dunántúl	1,7	1,6	2,1	2,8
Nyugat-Dunántúl	2,4	3,8	4,0	3,7
Dél-Dunántúl	3,2	3,1	4,5	4,6
Észak-Magyarország	2,4	2,7	2,7	3,1
Észak-Alföld	3,3	2,6	3,3	3,4
Dél-Alföld	2,7	2,8	2,9	2,7
Korcsoport				
0–3 évesek	4,6	4,6	5,1	5,3
4–5 évesek	6,2	5,6	6,1	5,9
6–13 évesek	3,1	3,3	3,7	3,8
14–17 évesek	2,1	2,0	2,5	2,5
Nem				
Fiú	3,4	3,4	3,9	4,0
Lány	3,7	3,6	4,0	4,1

F3. Az átmeneti gondozásban részesülő gyermekek közül az egy évnél hosszabb ideje az ellátórendszerben lévők aránya

Definíció: Az átmeneti gondozásban részesülő gyermekek közül a 12 hónapnál hosszabb ideig gondozásban részesülők aránya az összes gondozotthoz képest.

Adatok forrása: KSH, SZMM

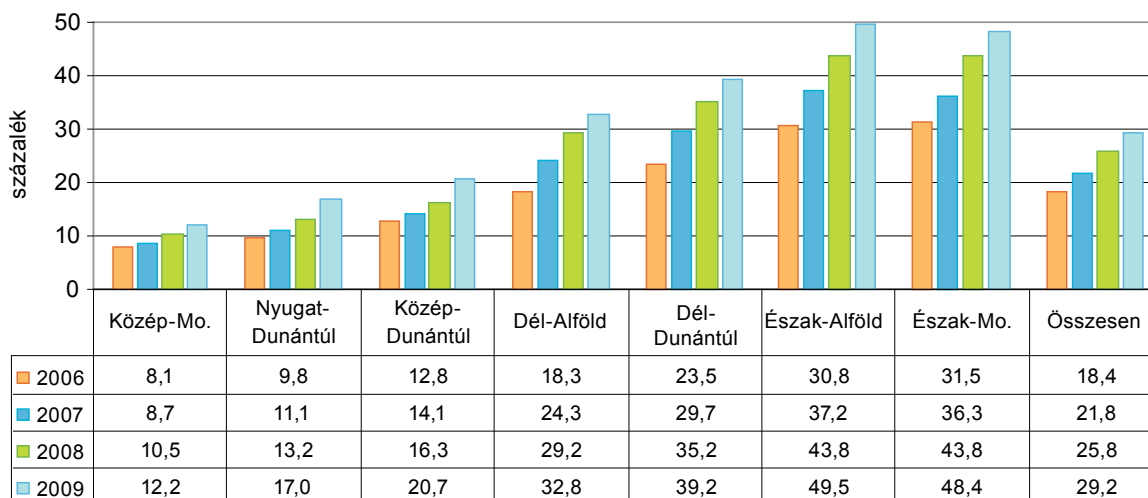
F3. ábra: Az átmeneti gondozásban részesülő gyermekek közül az egy évnél hosszabb ideje az ellátórendszerben lévők aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

F4. Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek aránya ezer azonos korú lakosra

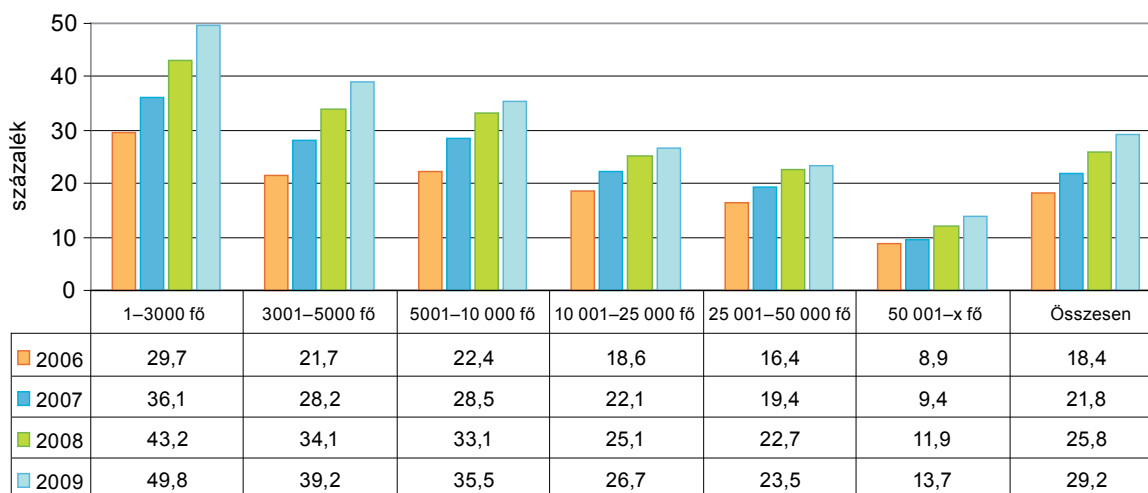
Definíció: Azon ideiglenes hatállyal elhelyezett, átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermekek aránya a 0–17 éves korú népességhez képest, akik a gyermekvédelmi szakellátás keretében otthont nyújtó ellátásban (gyermekotthoni elhelyezés, nevelőszülői családba helyezés, ápolást, gondozást biztosító intézményben elhelyezés) részesülnek.

Adatok forrása: KSH

F4.a ábra: Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek száma ezer azonos korú lakosra régióként és összesen, 2006–2009 (fő)

F4.b ábra: Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek száma ezer azonos korú lakosra korcsoportonként és összesen, 2006–2009 (fő)

F4. táblázat: Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek száma ezer azonos korú lakosra régiók, korcsoportok, nemek, gondozási hely, gondozásban eltöltött idő szerint és összesen, 2006–2009 (fő)

Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	9,0	9,1	9,5	9,6
Régió				
Közép-Magyarország	7,7	7,7	7,7	7,5
Közép-Dunántúl	7,0	7,2	7,4	7,6
Nyugat-Dunántúl	6,4	6,4	6,8	6,9
Dél-Dunántúl	11,8	12,2	13,1	12,9
Észak-Magyarország	10,0	9,9	10,2	10,3
Észak-Alföld	11,9	12,2	13,0	13,7
Dél-Alföld	8,3	8,5	9,1	9,6
Korcsoport				
0–3 évesek	4,8	4,7	5,2	5,3
4–5 évesek	6,3	6,1	6,2	6,4
6–13 évesek	9,2	9,4	9,7	9,7
14–17 évesek	12,9	13,2	13,8	14,4
Nem				
Fiú	9,6	9,4	9,8	10,0
Lány	8,4	8,8	9,1	9,2
Gondozás helye				
Gyermekotthon	3,98	3,98	3,89	3,80
Nevelőszülő	4,80	4,92	5,34	5,62
Ápolást, gondozást nyújtó intézmény	0,23	0,21	0,23	0,19
Gondozásban eltöltött idő*				
30 nap és kevesebb	0,14	0,13	0,18	0,23
31–60 nap	0,20	0,20	0,22	0,20
61 naptól 1 évig	0,39	0,37	0,38	0,05
1–5 év	0,65	0,64	0,69	0,78
5–10 év	0,30	0,28	0,28	0,30
10–17 év	0,26	0,30	0,28	0,68
17 évnél több ideig állt gondozásban	0,11	0,10	0,09	0,12

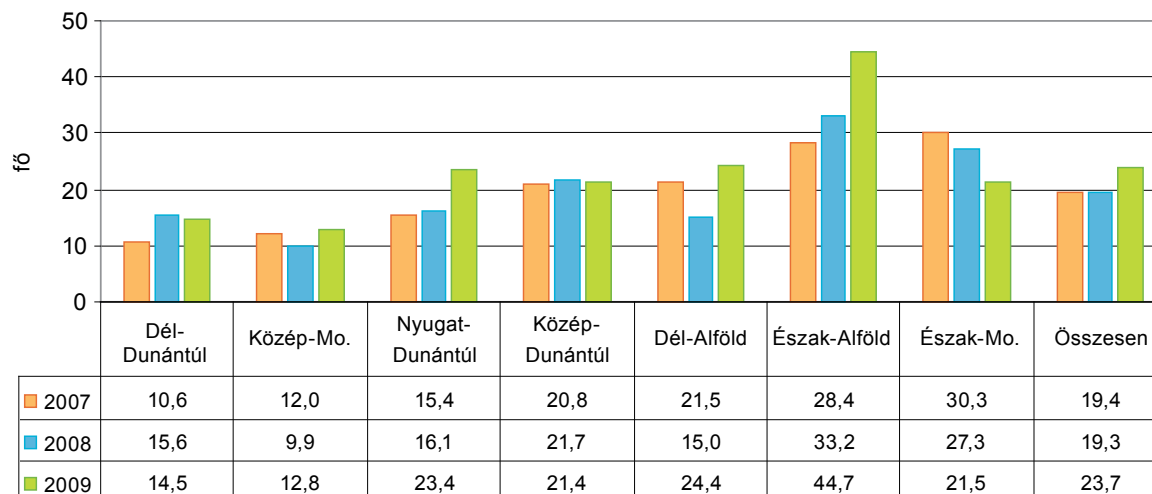
* Az adott évben gondozásból kikerülő kiskorúak alapján.

F5. Egy szociális szakemberre jutó gyermekek száma

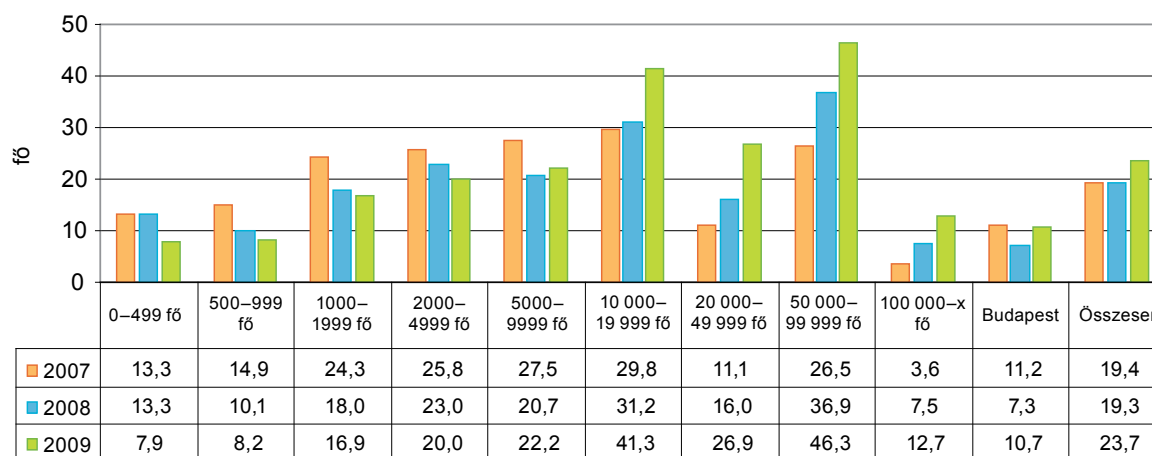
Definíció: Egy szakemberre (a családsegítő és a gyermekjóléti szolgálatoknál szakmai munkakörben foglalkoztatott felsőfokú szakirányú szakképzettséggel rendelkezőre) jutó, a szolgálatok gondozásában lévő 0–17 éves gyermekek száma.

Adatok forrása: KSH, SZMM

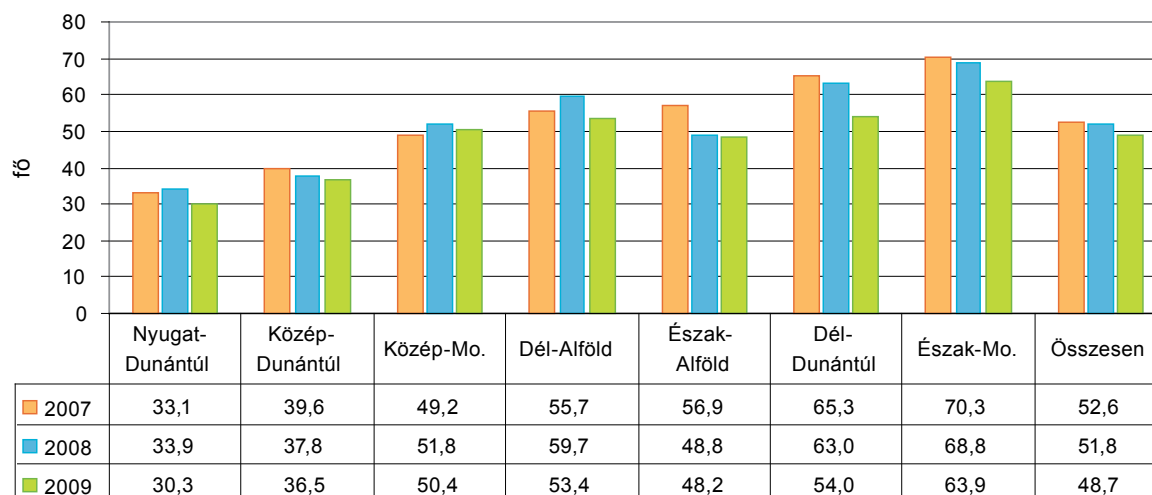
F5.a ábra: Egy szociális szakemberre jutó gyermekek száma régiók szerint és összesen, családsegítő szolgálat, 2007–2009 (fő)

F5.b ábra: Egy szociális szakemberre jutó gyermekek száma településnagyság szerint és összesen, családsegítő szolgálat, 2007–2009 (fő)

F5.c ábra: Egy szociális szakemberre jutó gyermekek száma régiók szerint és összesen, gyermekjóléti szolgálat, 2007–2009 (fő)

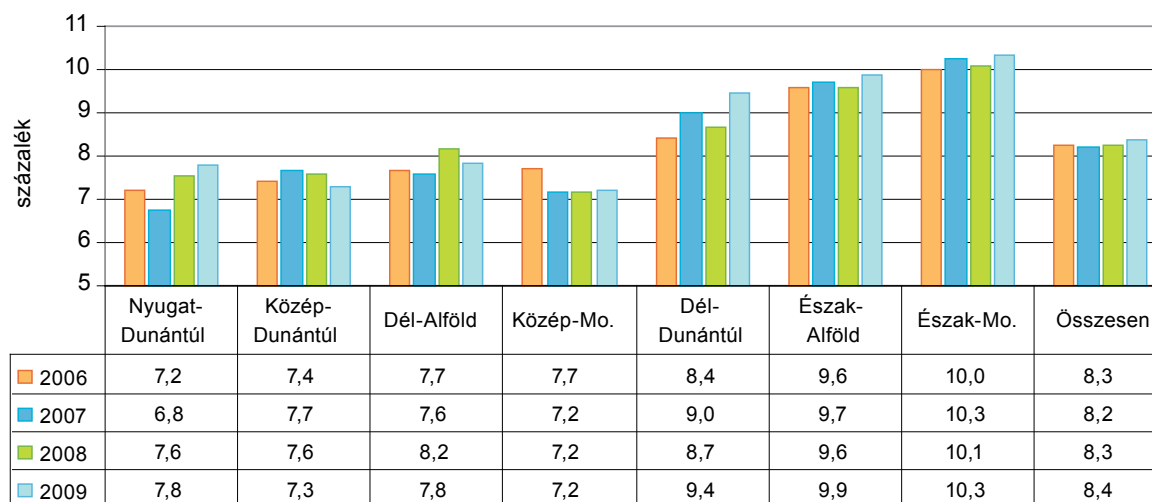
G. Egészségesebb gyermekkor biztosítása

G1. Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya

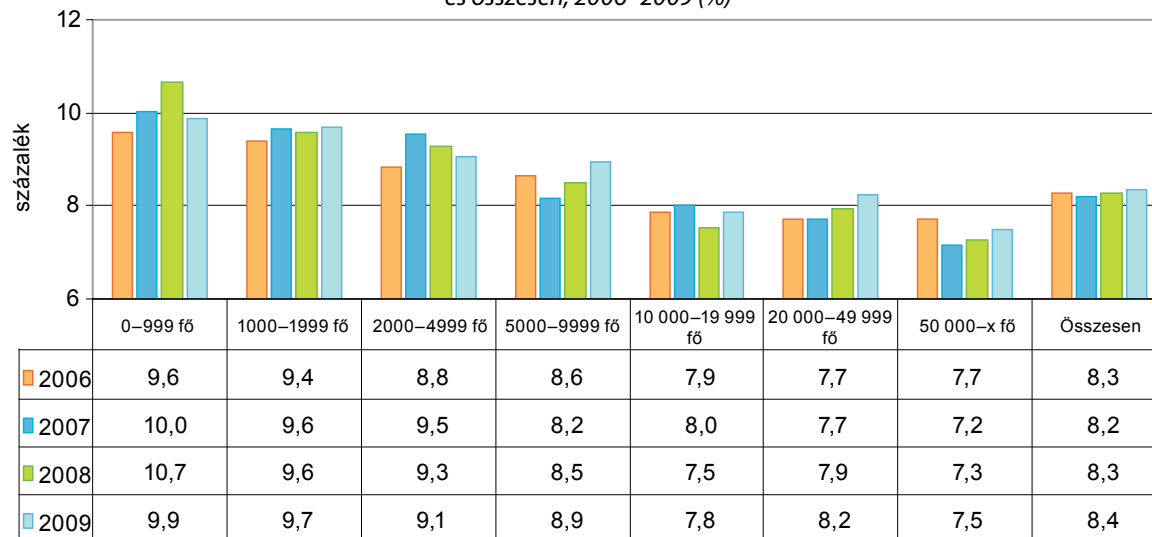
Definíció: 2500 gramm alatti súllyal élveszületettek száma az összes élveszületések számához viszonyítva.

Adatok forrása: KSH (Statistikáról szóló 1993 évi tv. 10 § Élveszületési lap)

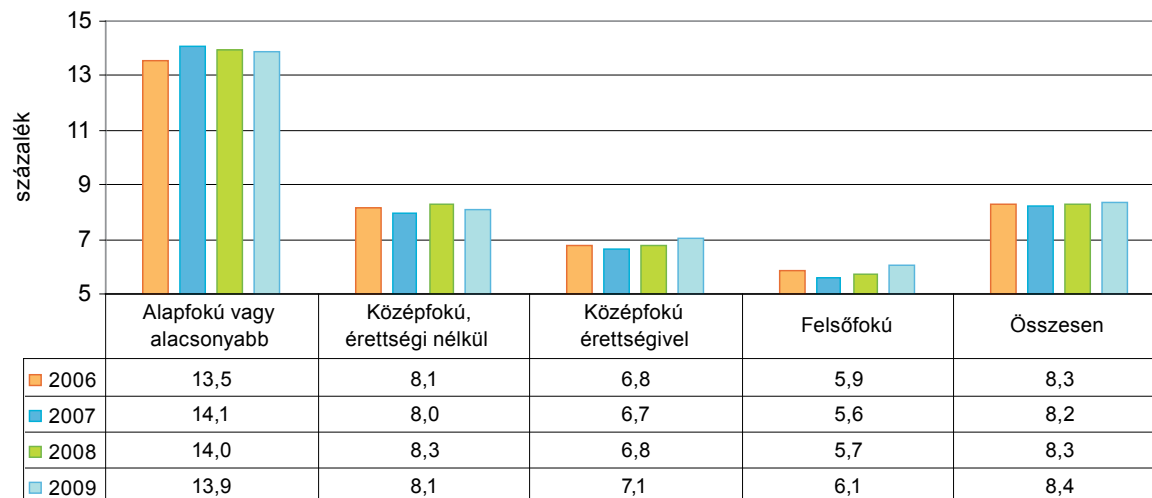
G1.a ábra: Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya régióként és összesen, 2006–2009 (%)

G1.b ábra: Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya településnagyság szerint és összesen, 2006–2009 (%)

G1.c ábra: Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya az anya iskolai végzettsége szerint és összesen, 2006–2009 (%)

G1. táblázat: Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya régióként, településnagyság, az anya iskolai végzettsége, születési súly szerint és összesen, 2006–2009 (%)

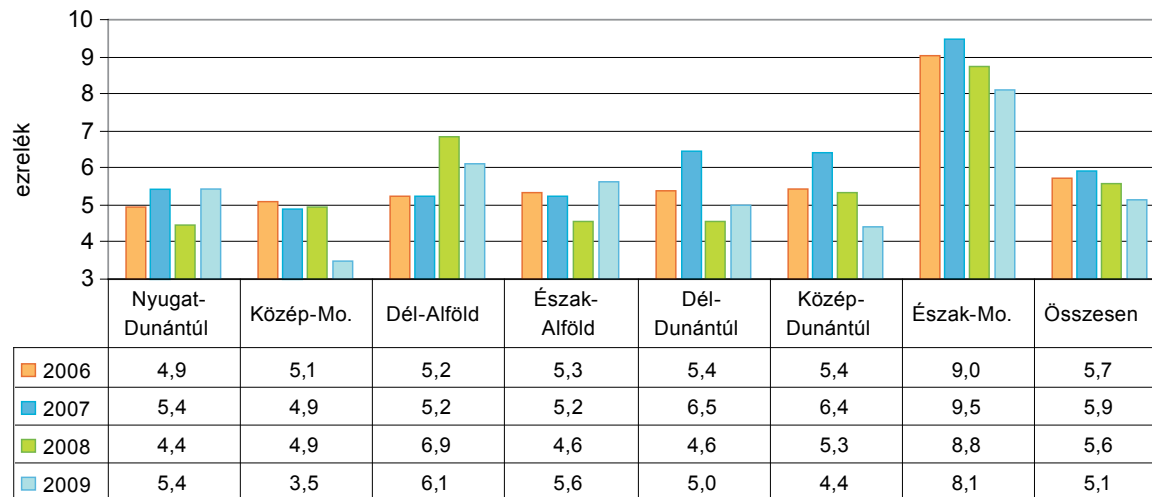
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	8,3	8,2	8,3	8,4
Nyugat-Dunántúl	7,2	6,8	7,6	7,8
Közép-Dunántúl	7,4	7,7	7,6	7,3
Dél-Alföld	7,7	7,6	8,2	7,8
Közép-Magyarország	7,7	7,2	7,2	7,2
Dél-Dunántúl	8,4	9,0	8,7	9,4
Észak-Alföld	9,6	9,7	9,6	9,9
Észak-Magyarország	10,0	10,3	10,1	10,3
Településnagyság, fő				
0–999	9,6	10,0	10,7	9,9
1000–1999	9,4	9,6	9,6	9,7
2000–4999	8,8	9,5	9,3	9,1
5000–9999	8,6	8,2	8,5	8,9
10000–19999	7,9	8,0	7,5	7,8
20000–49999	7,7	7,7	7,9	8,2
50000–x	7,9	7,2	7,3	7,5
Anya iskolai végzettsége				
Alapfokú vagy alacsonyabb	13,5	14,1	14,0	13,9
Középfokú érettségi nélkül	8,1	8,0	8,3	8,1
Középfokú érettségivel	6,8	6,7	6,8	7,1
Felsőfokú	5,9	5,6	5,7	6,1
Születési súly				
< 1500 gramm	1,3	1,4	1,3	1,4
1500–2500 gramm	7,0	6,8	6,9	7,0

G2.1 Csecsemőhalandóság

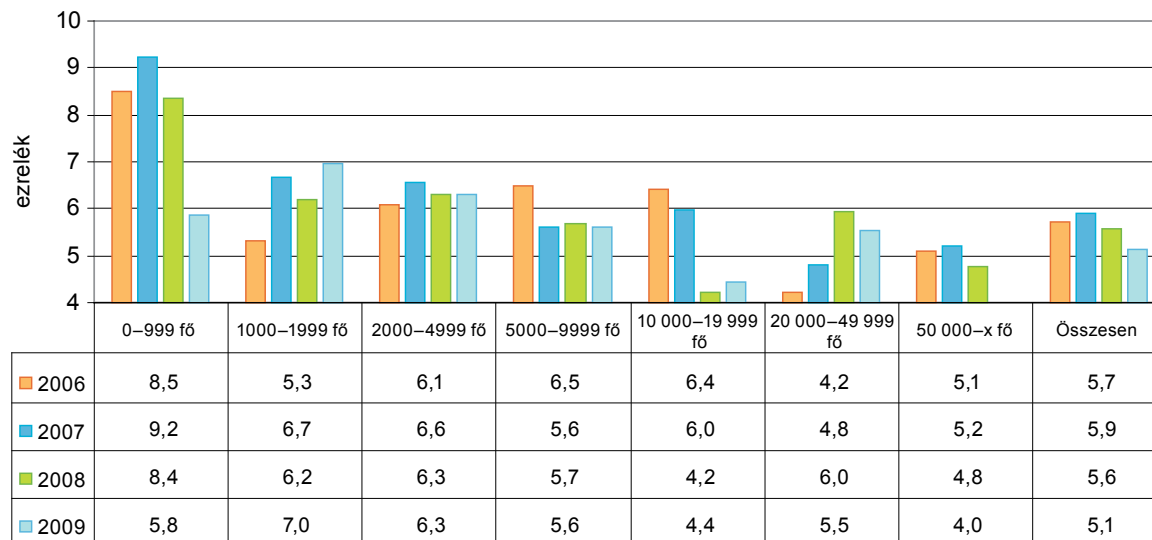
Definíció: Egyéves életkor betöltése előtt meghalt élveszülöttek aránya.

Adatok forrása: KSH (Statisztikáról szóló 1993 évi tv. 10 § Halálzási lap, Élveszületési lap)

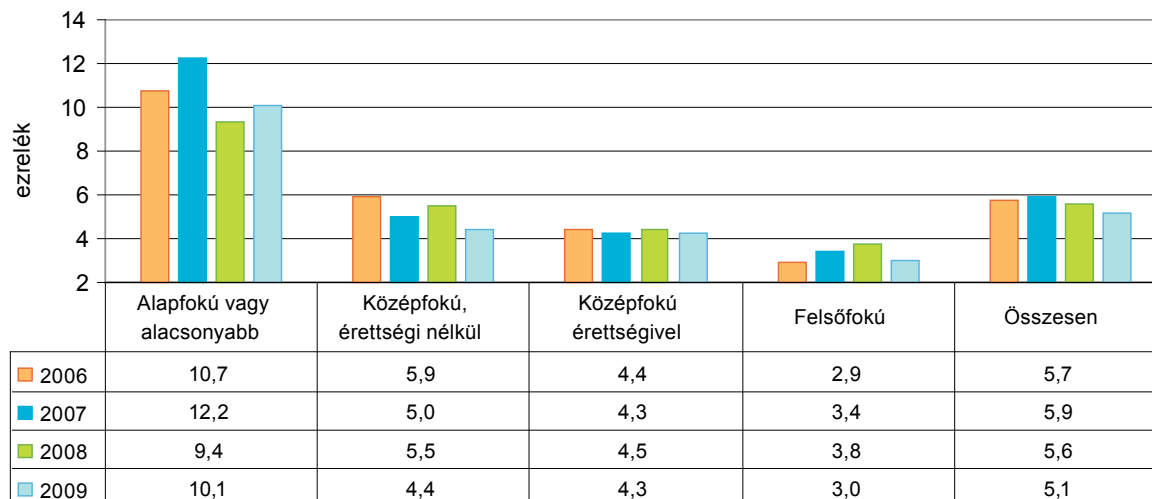
G2.1a ábra: Csecsemőhalandóság régióként és összesen, 2006–2009 (%)

G2.1b ábra: Csecsemőhalandóság településnagyság szerint és összesen, 2006–2009 (%)

G2.1c ábra: Csecsemőhalandóság az anya iskolai végzettsége szerint és összesen, 2006–2009 (‰)

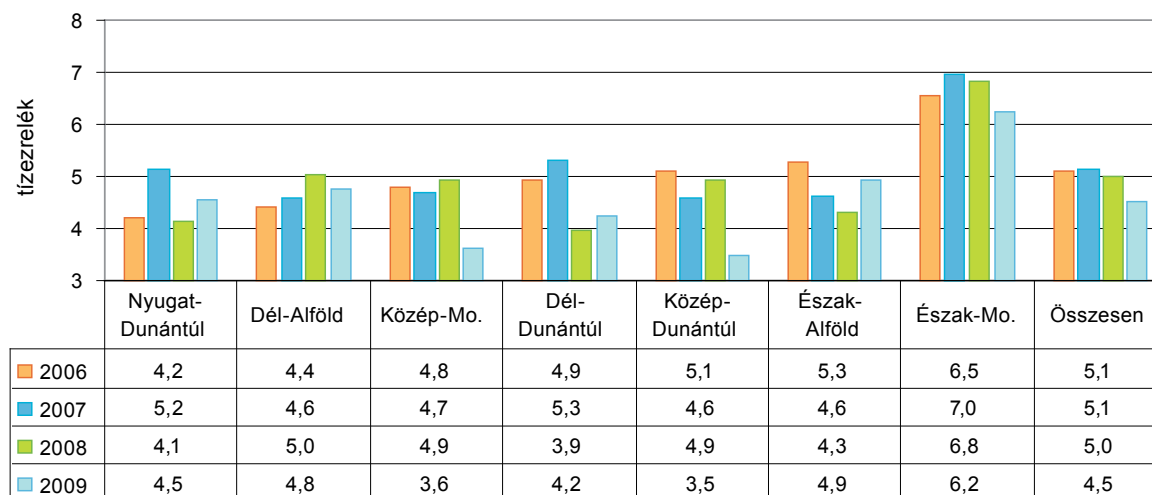

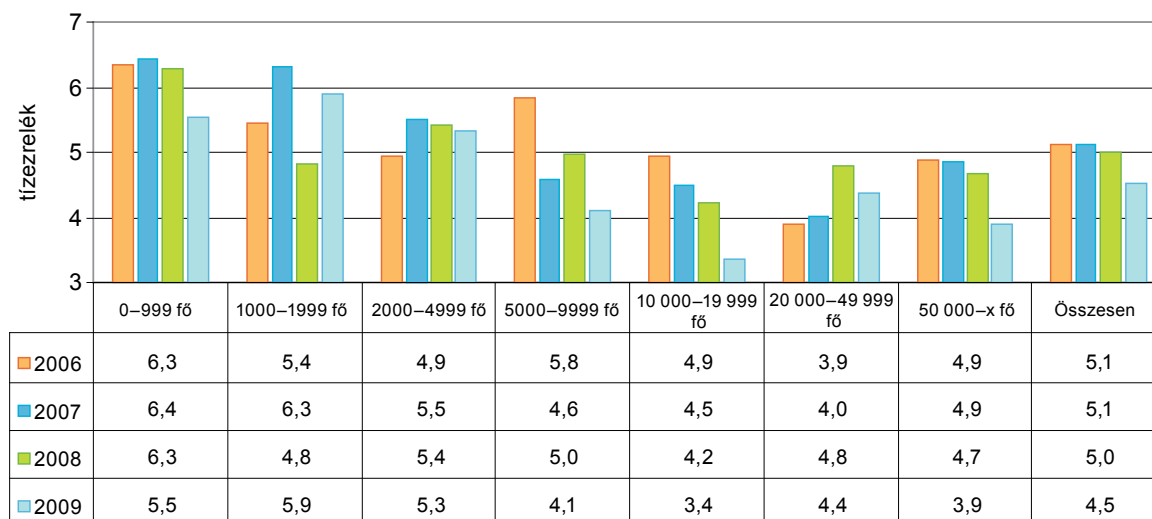
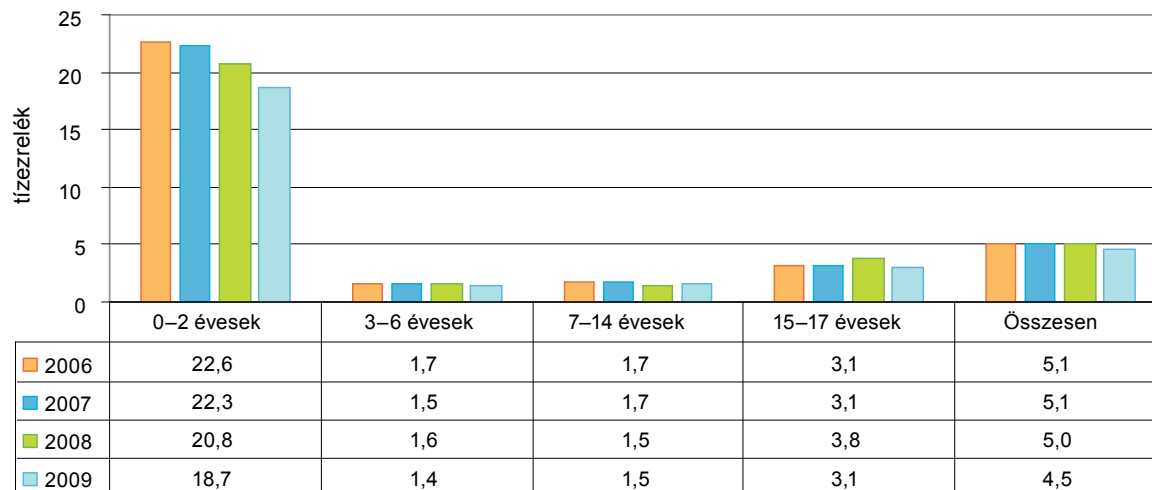
G2.2 Gyermekhalandóság

Definíció: Gyermekkorban (0–17 év) meghaltak aránya tízezer megfelelő életkorú évközepi népességre számítva.

Adatok forrása: KSH (Statistikáról szóló 1993. évi tv. 10 § Halálozási lap, Halottvizsgálati Bizonyítvány)

G2.2a ábra: Gyermekhalandóság régióként és összesen, 2006–2009 (‰)

G2.2b ábra: Gyermekhalandóság településnagyság szerint és összesen,
2006–2009 (‰)G2.2c ábra: Gyermekhalandóság a gyermek életkora szerint és összesen,
2006–2009 (‰)

G2.2 táblázat: Gyermekhalandóság a halálok szerint és összesen,
2006–2009 (‰)

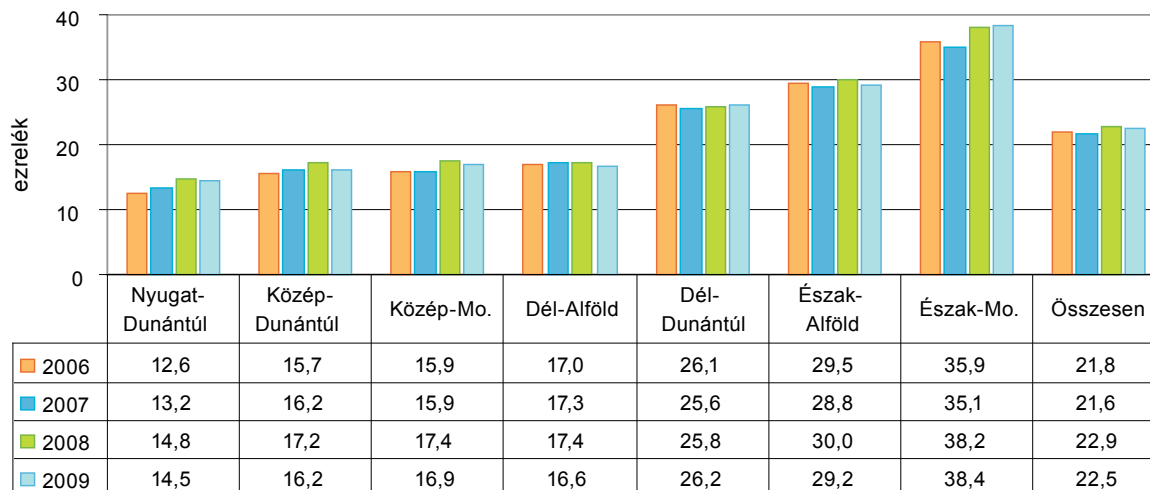
Dimenzió	2006	2007	2008	2009
Összesen	5,1	5,1	5,0	4,5
Halálok				
Daganatok	0,4	0,3	0,4	0,4
Idegrendszer betegségei	0,3	0,2	0,2	0,2
Keringési rendszer betegségei	0,2	0,1	0,1	0,1
Légzőrendszer betegségei	0,2	0,1	0,1	0,1
Emésztőrendszer betegségei	0,0	0,1	0,0	0,0
Perinatális szakban jelentkező állapotok	1,6	1,8	1,8	1,7
Veleszületett rendellenességek	1,0	1,0	0,9	0,9
Külső okok	1,0	0,9	0,8	0,7
Egyéb halálok	0,4	0,5	0,4	0,3

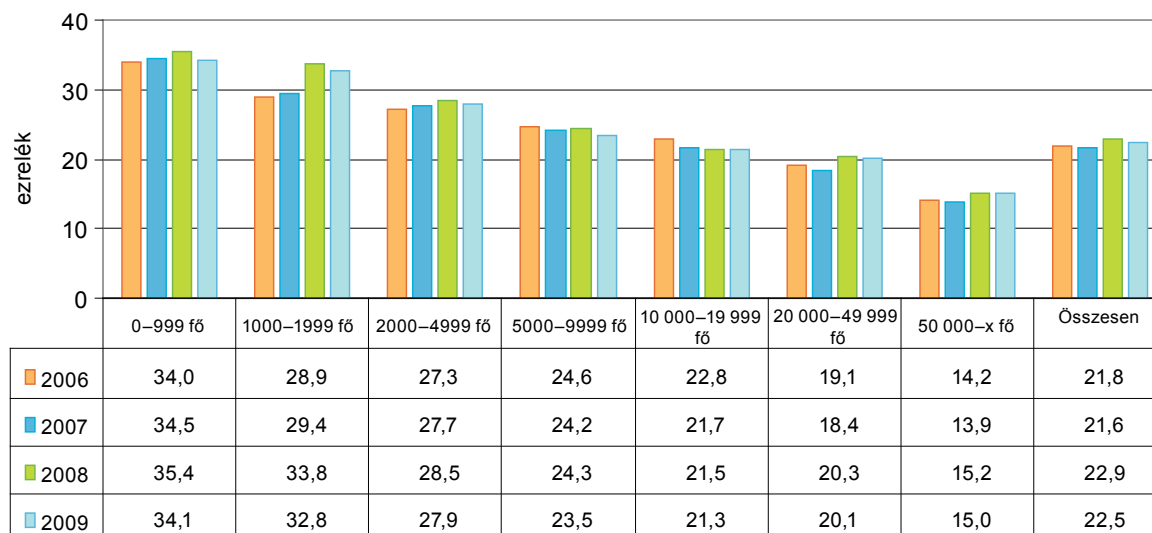
G3. Fiatalkori terhességek aránya

Definíció: A fiatalkorú (≤ 17 év) nők terhességeinek száma ezer megfelelő életkorú nőre vetítve.

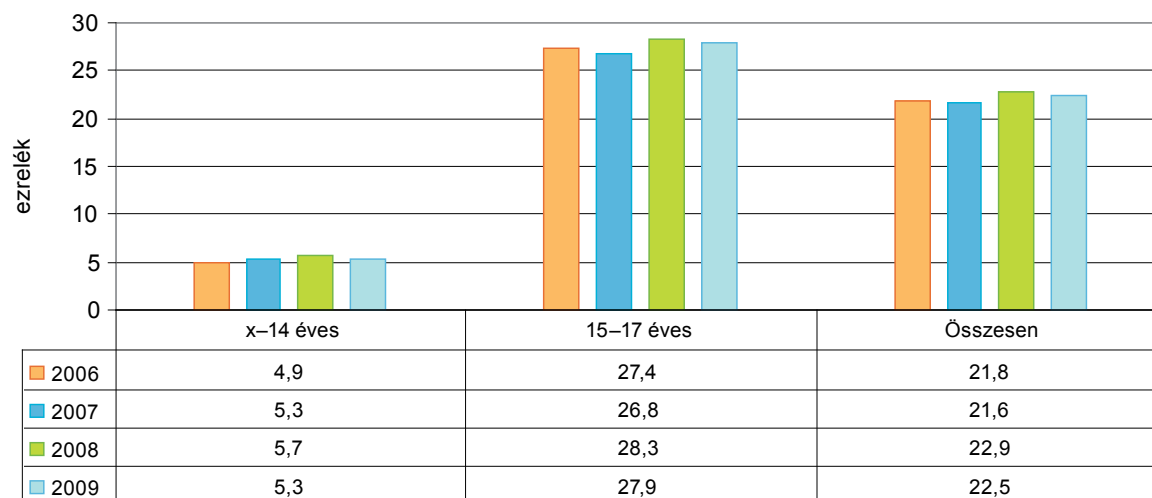
Adatok forrása: KSH (Statistikáról szóló 1993. évi tv. 10 § Élveszületési lap, Magzati halálozási lap és az OSAP 1165 sz. Statisztikai adatszolgáltató lap a terhesség megszakításáról)

G3.a ábra: Fiatalkori terhességek aránya régióként és összesen, 2006–2009 (‰)

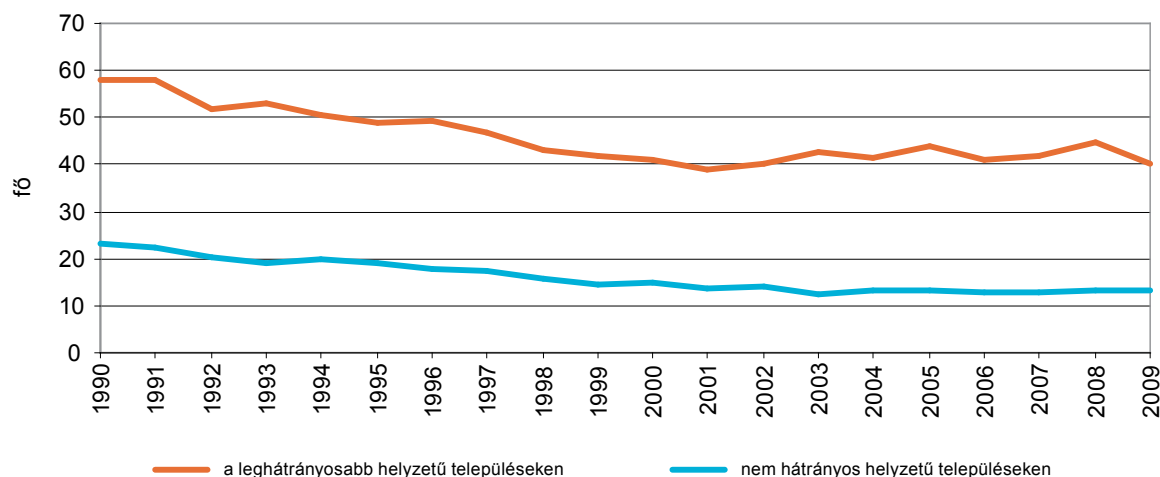

G3.b ábra: Fiatalkori terhességek aránya településnagyság szerint és összesen,
2006–2009 (‰)

G3.c ábra: Fiatalkori terhességek aránya a nő életkora szerint és összesen, 2006–2009 (‰)

G3.d ábra: Ezer megfelelő korú nőre jutó 18 év alatti szülő nő a leghátrányosabb helyzetű és a nem hátrányos helyzetű településeken, 1990–2009 (fő)

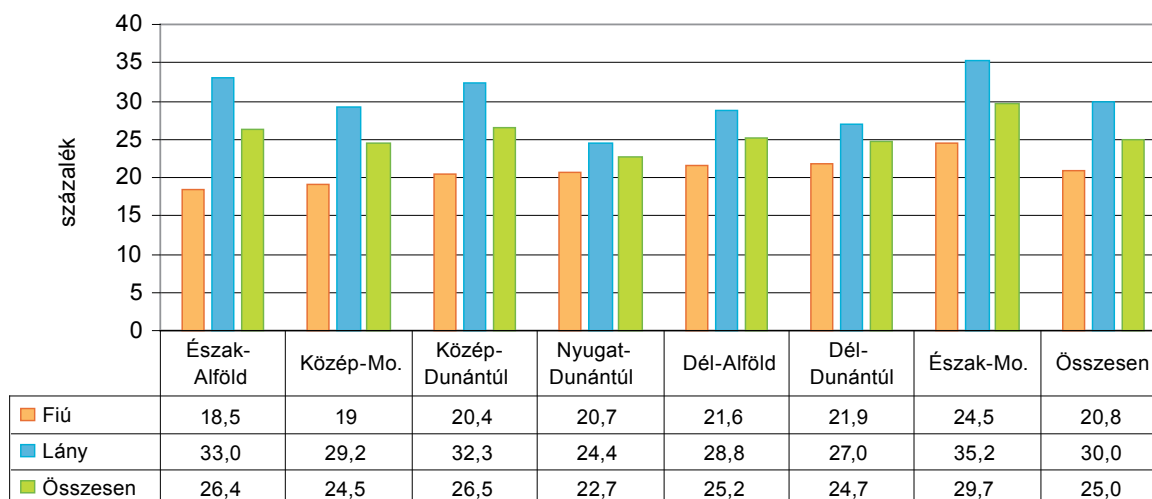

G5. Szubjektív (önminősített) egészségi állapot gyermekkorban

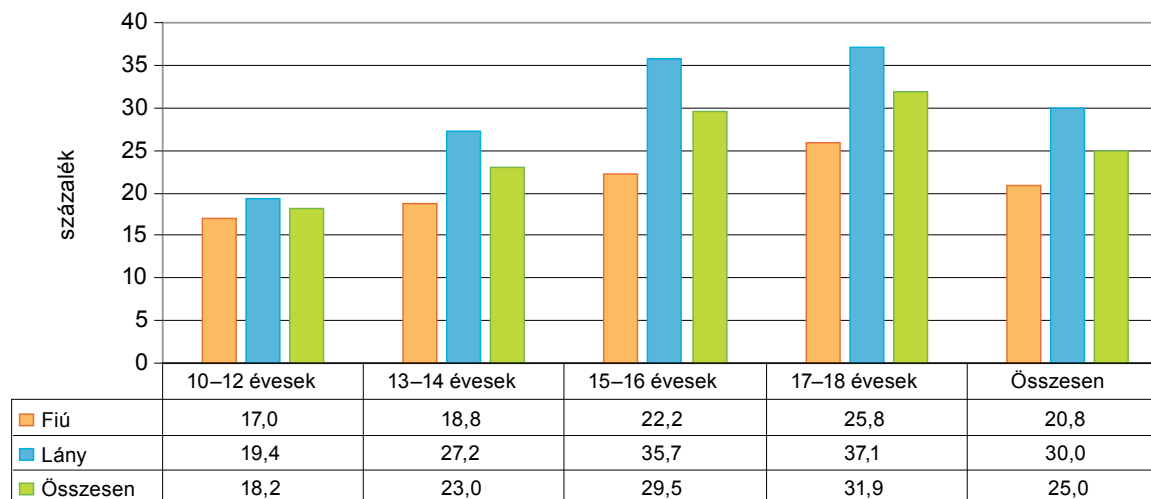
Definíció: Azoknak a serdülőknek az aránya, akik az egészségükre vonatkozó kérdésre anonim módon azt választották, hogy az nem jó.

Adatok forrás: Iskoláskorú Gyermekek Egészségmagatartása kutatás (Health Behaviour in School-aged Children, WHO Collaborative Study)

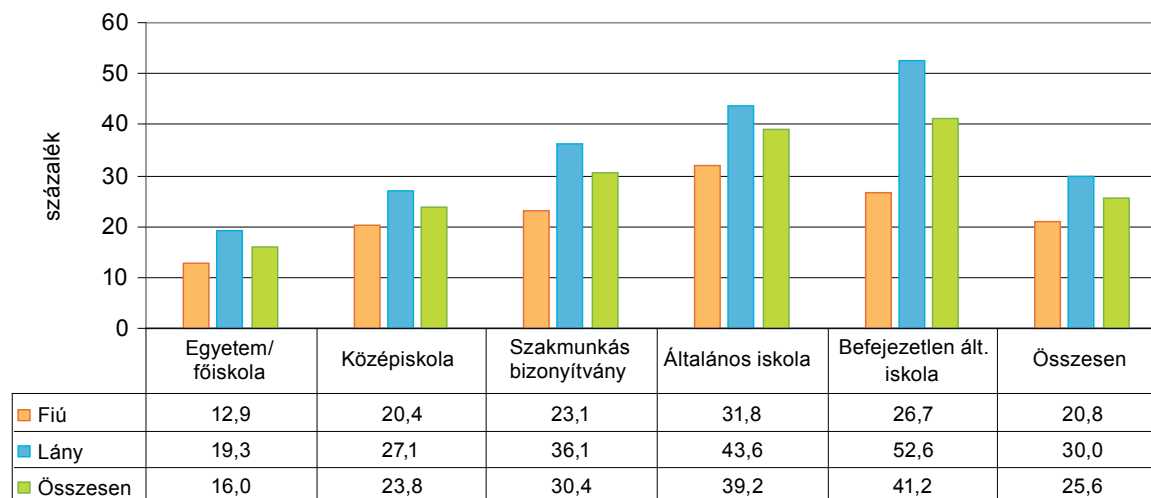
G5.a ábra: Szubjektív (önminősített) egészségi állapot gyermekkorban: az egészségüket nem jónak tartó serdülők aránya nemek szerint régióként és összesen, 2006 (%)

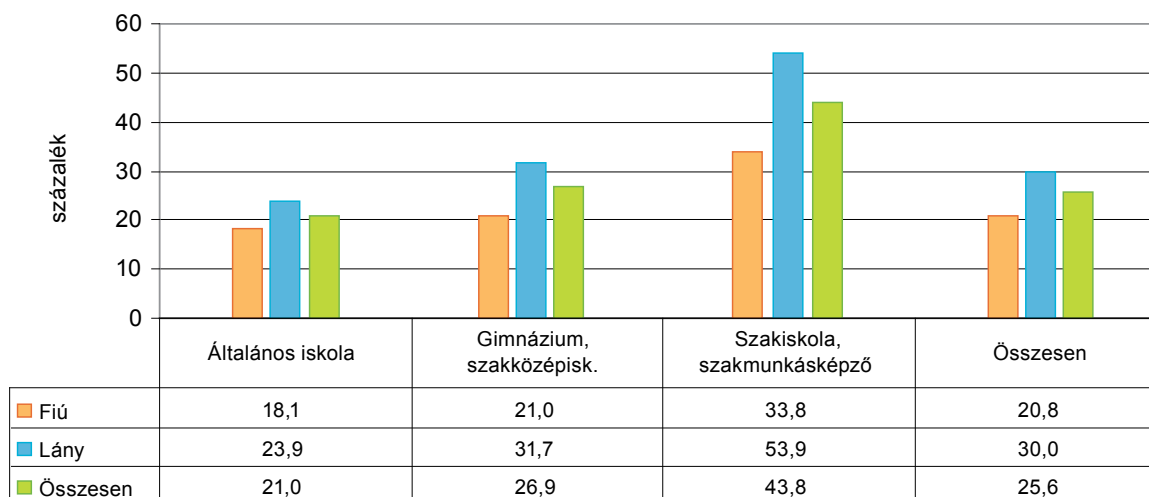
G5.b ábra: Szubjektív (önminősített) egészségi állapot gyermekkorban: az egészségüket nem jónak tartó serdülők aránya nemek szerint korcsoportonként és összesen, 2006 (%)

G5.c ábra: Szubjektív (önminősített) egészségi állapot gyermekkorban: az egészségüket nem jónak tartó serdülők aránya nemek, az anyai iskolai végzettsége szerint és összesen, 2006 (%)

G5.d ábra: Szubjektív (önminősített) egészségi állapot gyermekkorban: az egészségüket nem jónak tartó serdülők aránya nemek, iskolatípus szerint és összesen, 2006 (%)

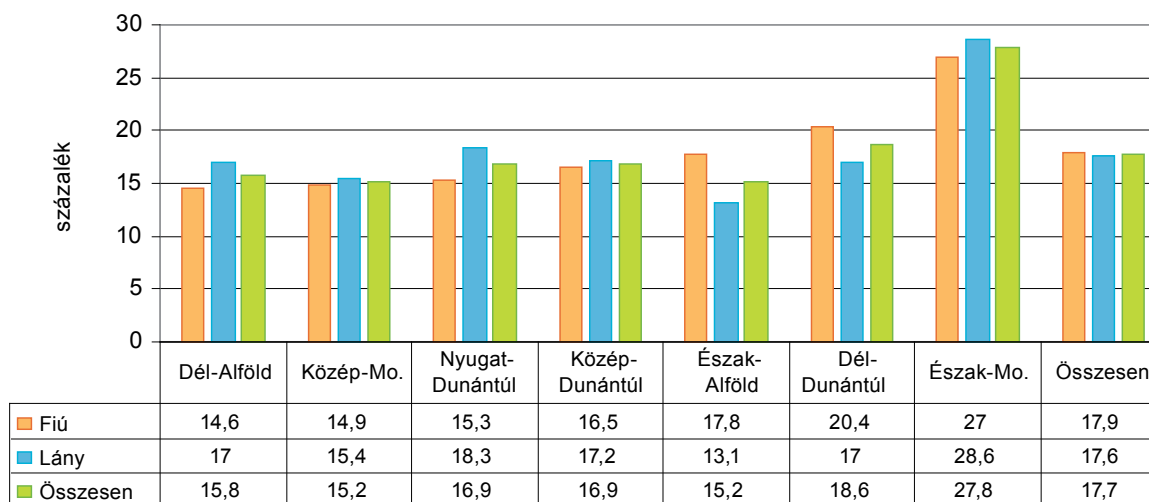

G6. Rendszeresen dohányzó serdülők aránya: a legalább hetente rágyújtó (ezen belül a naponta dohányzó) serdülőknek az aránya

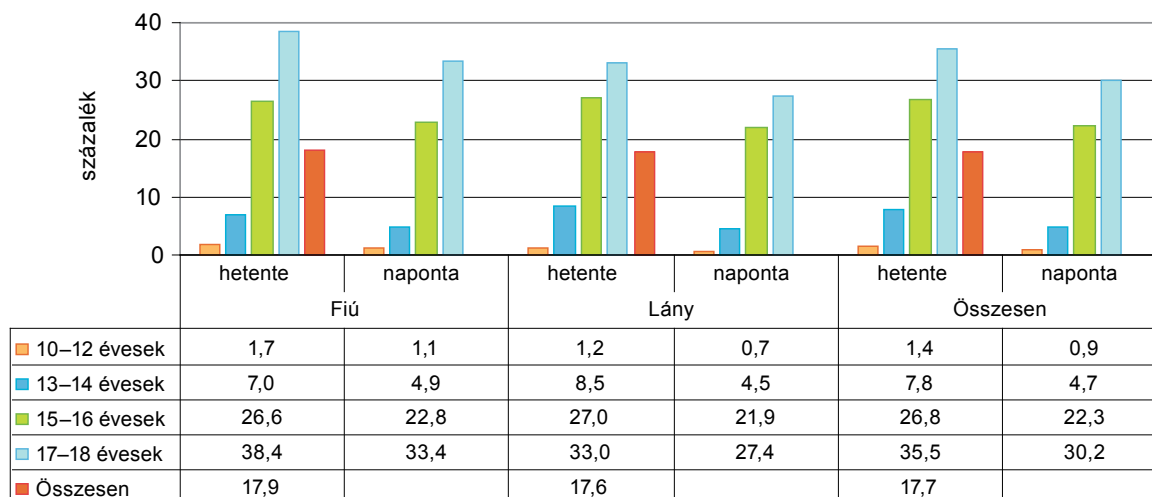
Definíció: A legalább hetente rágyújtó (ezen belül a naponta dohányzó) serdülők aránya.

Adatok forrása: Iskoláskorú Gyermekek Egészségmagatartása kutatás (Health Behaviour in School-aged Children , WHO collaborative Study)

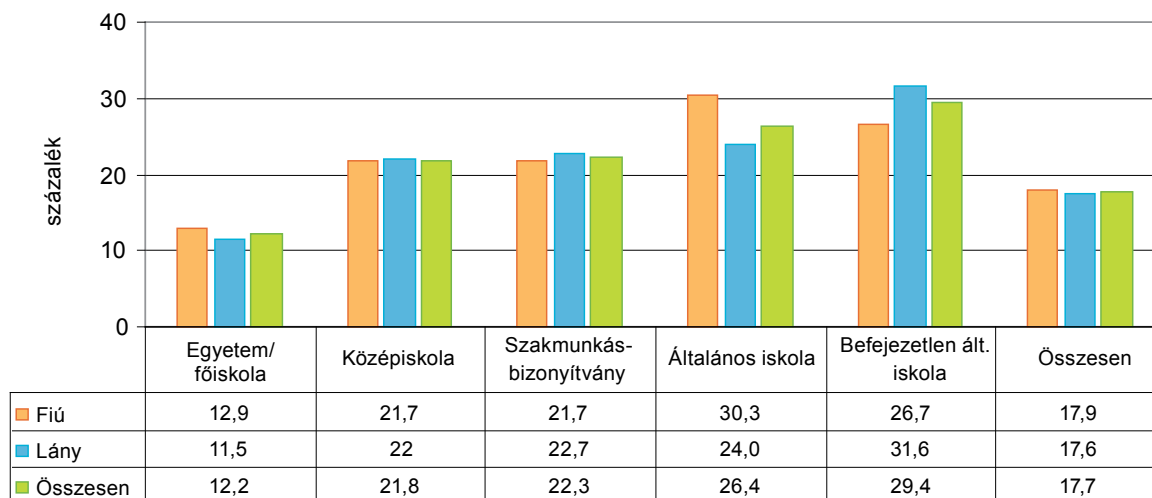
G6.a ábra: Rendszeresen dohányzó serdülők aránya: a legalább hetente rágyújtó serdülők aránya nemek szerint régióként és összesen, 2006 (%)

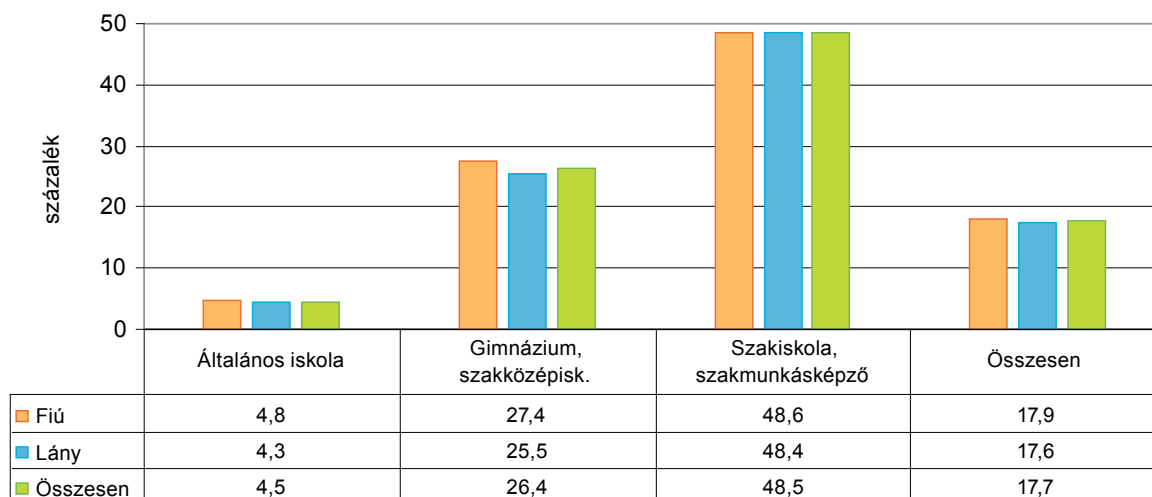
G6.b ábra: Rendszeresen dohányzó serdülők aránya: a legalább hetente, azon belül a naponta rágyújtó serdülők aránya nemek, korcsoportok szerint és összesen, 2006 (%)

G6.c ábra: Rendszeresen dohányzó serdülők aránya: a legalább hetente rágyújtó serdülők aránya nemek szerint, az anya iskolai végzettsége szerint és összesen, 2006 (%)

G6. d. ábra: Rendszeresen dohányzó serdülők aránya: a legalább hetente rágyújtó serdülők aránya nemek szerint, iskolatípus szerint és összesen, 2006 (%)

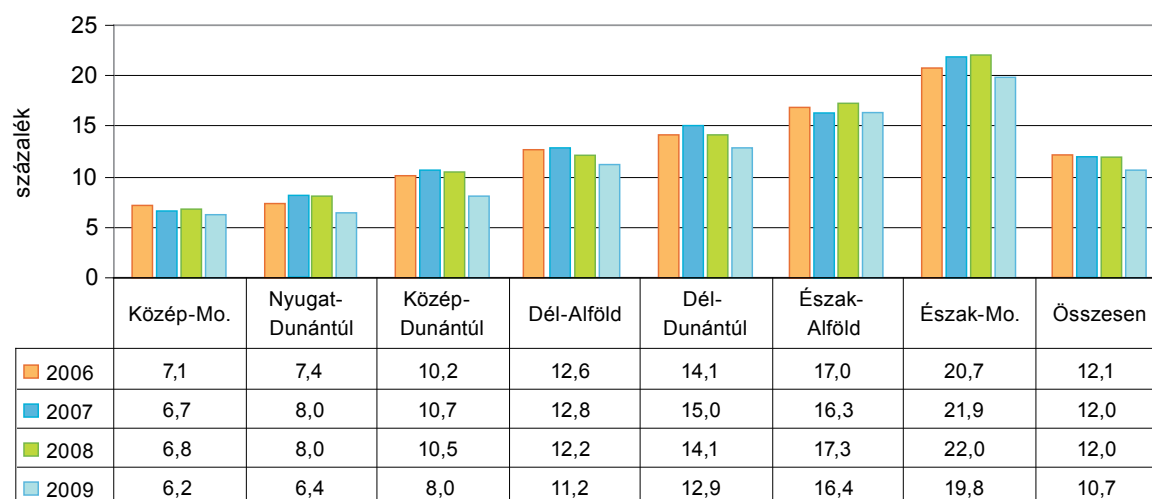

G7. A terhesség alatt dohányzás miatt fokozott gondozást igénylő anyák száma és aránya régiók szerint

Definíció: A terhesség alatt dohányzás miatt fokozott gondozást igénylő anyák száma az év folyamán nyilvántartott várandós anyákhoz viszonyítva.

Adatok forrása: ESzCsM OSAP (1003/07 sz. Védőnői jelentés)

G7. ábra: A terhesség alatt dohányzás miatt fokozott gondozást igénylő anyák aránya régióként és összesen, 2006, 2007 (%)

II. Az ÉB elfogadott indikátorok jegyzéke, források, készültségi fok

Indikátor	Dimenziók	Forrás	Elkészült-e?
A. Foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet javítása			
A1. A foglalkoztatott nélküli háztartások aránya	Összes háztartás és gyerekes háztartások. Utóbbin belül családtípus, gyerekszám, gyerek életkor (0-2, 0-6, 0-14, 0-17), régió, településnagyság, jövedelmi ötöd	Munkaerő-felmérés (továbbiakban MEF) és Változó életkörülmények adatfelvétel (továbbiakban VÉKA). Általános megjegyzés: MEF-ből jövedelmi ötöd nem számolható. VÉKA-ból igen, de ez a minta kisebb, ezért a településméret reprezentativitása problémás lehet.	RÉSZBEN (csak az összes háztartásra vonatkozóan, regionális bontásban) MEF alapján
A2. Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya	Teljes népesség és gyerekek. Gyerek életkor, régió, településnagyság, jövedelmi ötöd	MEF és VÉKA	mint A1.
A3. Munkanélküliségi ráta	Régió, településnagyság, jövedelmi ötöd	MEF és VÉKA	mint A1.
A4. Munkanélküliek háztartásában élők aránya	Teljes népesség és gyerekek. Régió, településnagyság, jövedelmi ötöd, gyerek életkor	MEF és VÉKA	mint A1.
A5. Tartós munkanélküliségi ráta	Régió, településnagyság, jövedelmi ötöd	MEF és VÉKA	mint A1.
A6. Tartós munkanélküliek háztartásában élők aránya	Teljes népesség és gyerekek. Régió, településnagyság, jövedelmi ötöd, gyerek életkor	MEF és VÉKA	NEM
A7. Nagyon tartós munkanélküliségi ráta	Régió, településnagyság, jövedelmi ötöd	MEF	mint A1.
A8. Nagyon tartós munkanélküliek háztartásában élők aránya	Teljes népesség és gyerekek. Régió, településnagyság, gyerek életkor	MEF	NEM (alacsony esetszám)
A9. Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya	Régió, településnagyság	MEF	mint A1.
A10. Részmunkaidőben foglalkoztatottak háztartásaiban élők aránya	Régió, településnagyság	MEF	NEM (alacsony esetszám)
A11. 15-17 évesek között nem tanulók, nem dolgozók aránya	Családtípus, régió, településnagyság, jövedelmi ötöd, korév, anya iskolai végzettsége, nem	VÉKA	NEM (alacsony esetszám)
B. A gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése			
B1. Relatív szegénység aránya: medián 60%-a alatt élők aránya	Gyermekek háztartások és a teljes népesség, háztartás gyermekszám szerint, munkaintenzitás, településnagyság	VÉKA (országos és néhány, nem túl részletező becslésre kontrollként a TÁRKI Monitor is használható)	RÉSZBEN
B2. 25 000 Ft-on rögzített küszöbérték melletti szegénységi ráták	Gyermekek háztartások és a teljes népesség, háztartás gyermekszám szerint, munkaintenzitás, településnagyság	VÉKA (országos és néhány, nem túl részletező becslésre kontrollként a TÁRKI Monitor is használható)	NEM, technikai okok
B3. A tartós szegénység aránya	Gyermekek háztartások és a teljes népesség, háztartás gyermekszám szerint, munkaintenzitás, településnagyság	VÉKA	NEM, még nincs adat
B4. Relatív szegénységi rés	Gyermekek háztartások és a teljes népesség	VÉKA (kontrollként a TÁRKI Monitor is használható)	RÉSZBEN (módosított formában: korcsoportonként)
B5. Társadalmi juttatások nélküli szegénységi arány	Gyermekek háztartások és a teljes népesség, háztartás gyermekszám szerint, munkaintenzitás, településnagyság	VÉKA (országos és néhány, nem túl részletező becslésre kontrollként a TÁRKI Monitor is használható)	mint B4.

Indikátor	Dimenziók	Forrás	Elkészült-e?
B6. Jövedelemtesztet igénylő társadalmi juttatások nélküli szegénységi arány	Gyermekek háztartások és a teljes népesség, háztartás gyermekszám szerint, munkaintenzitás, településnagyság	VÉKA (országos és néhány, nem túl részletező becslésre kontrollként a TÁRKI Monitor is használható)	NEM, nem készültek számítások
C. Gyerekek, családok alapvető szükségleteinek kielégítése, depriváció			
C1. Háztartások/személyek aránya, akik nagy nehézségek árán tudnak megélni. Véleménye szerint hogyan tudnak megélni?	Régió, településnagyság, családtípus, háztartás gyermekszáma, jövedelmi ötöd	Háztartási költségvetési felvétel (a továbbiakban HKF)/VÉKA	RÉSZBEN (csak az összes háztartásra/ személyre vonatkozóan, regionális bontásban) VÉKA alapján
C2. Háztartások/személyek aránya, akiknek nincs elég pénze élelmiszerre. Magas az élelmiszerkiadások részaránya	Régió, településnagyság, családtípus, háztartás gyermekszáma, jövedelmi ötöd	HKF/VÉKA	mint C1.
C3. Háztartások aránya, akiknek valamilyen lakásrezsi fizetési késedelme, elmaradása volt az elmúlt 12 hónapban. Előfordult az elmúlt évben, hogy nem tudták befizetni a közüzemi számláikat, kölcsöntartozásukat	Régió, településnagyság, családtípus, háztartás gyermekszáma, jövedelmi ötöd	Módosítani kell a kérdést, mert a VÉKA-ból nem tudjuk, hogy milyen gyakorisággal fordul ez elő. (A többszöri előfordulás lenne lényeges számunkra.) VÉKA	NEM, nem készültek számítások
C4. Háztartások/személyek aránya, ahol előfordult, hogy nem volt elég pénz arra, hogy valamelyik családtag betegsége esetén kiváltsák a szükséges gyógyszert	Régió, településnagyság, családtípus, háztartás gyermekszáma, jövedelmi ötöd	Új mutató lesz az ÉB javaslatára VÉKA	NEM, még nincs adat
C5. Nem volt elég pénz arra, hogy gyermekük betegsége esetén kiváltsák a gyógyszert	Régió, településnagyság, háztartás gyermekszáma, jövedelmi ötöd	Új mutató lesz az ÉB javaslatára VÉKA	NEM, még nincs adat
C6. Gyerekek aránya, ahol van PC otthon. Van-e hozzáférés PC-hez és internethez az otthonában?	Régió, településnagyság, háztartás gyermekszáma, jövedelmi ötöd	VÉKA	NEM, nem készült számítás
D. Lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása			
D1. Fürdőszoba nélküli lakásokban élő személyek	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	RÉSZBEN (csak országos adat van, nincs semmilyen bontás) VÉKA alapján
D2. WC nélküli lakásokban élő személyek	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	mint D.1
D3. Zsúfolt lakásokban élő személyek	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	mint D.1
D4. Lakóövezet jellege	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	NEM

Indikátor	Dimenziók	Forrás	Elkészült-e?
D5. Szegénységi arány a lakáshasználat (tulajdonos/bérlő) jogcíme szerint.	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	NEM
D6. Bérlakásban élő háztartások aránya	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	mint D.1
D7. A lakás piaci ára, a medián 50%-ánál alacsonyabb értékű lakások aránya	Régió, településnagyság gyermek életkora, roma-nem roma	HKF/VÉKA	mint D.1
E. A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások, szegregáció megszüntetése			
E1/A. Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya	Régió, településnagyság, nem, korév	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t18; (OSAP 1203); (OSAP 1775)	IGEN
E1/B. Napközbeni ellátásban részesülő 0–5 évesek aránya	Régió, településnagyság, családtípus, jövedelmi ötöd, nem, háztartás gyermekszáma, anya iskolai végzettsége, korév	VÉKA Gyermekfelügyelet blokk alapján	RÉSZBEN (csak országos adat van, egyéb számítások nem készültek)
E2. Bölcsődével, óvodával (illetve bölcsődei, óvodai jellegű szolgáltatást nyújtó intézménnyel) nem rendelkező települések száma	Régió, településnagyság	Intézményi felvétel (OSAP 1410) (OSAP 1203); (OSAP 1775) évente; T-Star két évente	IGEN
E3. 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya	Régió, településnagyság	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a02t53 táblázat	IGEN
E4. Hátrányos helyzetű óvodások aránya	Régió, településnagyság, nem	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t18 táblázat	IGEN
E5. Napközis tanulók aránya	Régió, településnagyság, nem	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t18 táblázat	IGEN (nemenkénti bontás nincs)
E6. Sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya	Régió, településnagyság, nem	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t18, a06t29 táblázatok	IGEN
E7. Integráltan oktatott sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók aránya	Régió, településnagyság, nem	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t18, a06t29 táblázatok	IGEN
E8. Középiskolai tanulók aránya a középfokú oktatásban.	Régió, nem	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t21 és a04t63 táblázatok;	IGEN
E9/A. Középfokú oktatásban részt vevő 16 évesek aránya	Régió, nem	Intézményi felvétel (OSAP 1410) a04t21 és a04t63 táblázatok	IGEN
E9/B. Középfokú oktatásban részt vevő 16-17 évesek aránya	Régió, településnagyság, családtípus, jövedelmi ötöd, nem, háztartás gyermekszáma, anya iskolai végzettsége	VÉKA (PE020 alapján)	NEM, számítások nem készültek el
E10. Korai iskolaelhagyók aránya	Régió, településnagyság, nem	MEF (nem laekenil)	IGEN (településnagyság szerinti bontás később lesz)
E11/A. Tanulói teljesítmények	Nem, PISA vizsgálatok	PISA-felmérés	RÉSZBEN, egy táblázat

Indikátor	Dimenziók	Forrás	Elkészült-e?
E11/B. Tanulói teljesítmények	Szövegértés-matematika, régió, (településtípus), nem, anya iskolai végzettsége	Országos kompetenciamérés	NEM, számítások nem készültek el
E12. A családi jellemzők (ESCS index) hatása a tanulói teljesítményekre	Nem, pisa vizsgálatok	PISA-felmérés	RÉSZBEN, egy táblázat
E13. Alacsony iskolai végzettségűek aránya	Régió, településnagyság, nem, korcsoport: 25–34, 35–49, 50–64 évesek.	MEF (nem laekenil)	IGEN (településnagyság szerinti bontás később lesz)
Roma szegregáció			NEM, nincs adat
Fogyatékos gyermekek ellátása			NEM, nincs adat
F. A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése			
F1. Szociális szakemberek aránya a szociális és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai között	Régió, településnagyság	KSH, SzMM	IGEN (módosított formában, csak a gyermekjóléti szolgálatokra vonatkozóan)
F2. Átmeneti gondozásban részesülő gyermekek aránya	Régió, településnagyság, életkori bontásban, nem, anya isk. Végzettsége (+ roma/nem roma)	KSH, SzMM	RÉSZBEN, csoportosítások egy része
F3. Az átmeneti gondozásban részesülő gyermekek közül az egy évnél hosszabb ideje az ellátórendszerben lévők aránya	Régió, településnagyság, életkor, nem, anya iskolai végzettsége, gondozásban töltött idő (év), (+ roma/nem roma)	KSH, SzMM	mint F2.
F4. Gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek aránya	Régió, településnagyság, életkor, nem, anya iskolai végzettsége, gyermekvédelmi gondoskodásban töltött idő (év), (+ roma/nem roma)	KSH	mint F2.
F5. Egy szociális szakemberre jutó gyermekek száma	Régió, településnagyság	KSH	IGEN
F6. A szolgáltatások által ellátott gyermekek és családok száma	Régió, településnagyság	KSH	IGEN
G. Egészségesebb gyermekkor biztosítása			
G1. Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya	Régió, településnagyság, anya iskolai végzettsége	KSH, Statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. tv. 10. §; Élveszületési lap: 10., 13., 24. rovatok	IGEN
G2.1. Csecsemőhalandóság	Régió, településnagyság, anya iskolai végzettsége	KSH, Statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. tv. 10. §; Halálozási lap 06., 07.	IGEN
G2.2. Gyermekhalandóság	Gyermek életkora: 0–2, 3–6, 7–14, 15–17 régió, településnagyság, anya iskolai végzettsége halálloki bontás: külső halállok nemek szerint	KSH, Statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. tv. 10. §; Halálozási lap 06., 07. rovatok; Halottvizsgálati bizonyítvány: 23., 27., 28., 29., 30. rovatok	RÉSZBEN (anya iskolai végzettsége és a nemek szerinti halállok hiányzik)

Indikátor	Dimenziók	Forrás	Elkészült-e?
G3. Fiatalkori terhességek aránya	Régió, településnagyság életkor: <14 év, 15–17 év	KSH, Statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. tv.; Évesületési lap/ Magzati halálozási lap/ Statisztikai adatszolgáltató lap a terhességmegszakításról	IGEN
G4. Túlsúlyos, elhízott gyermekek aránya	Életkor: 5 év/ 11 év/ 16 év, nem, régió, iskolatípus (iskoláskorban) megjegyzés: a szűrővizsgálatokról szóló jogszabály módosítástól függ (folyamatban) (meta leírás eltér)	ESZCSM 1002/09. sz. jelentés az iskolaegészségügyi ellátásról. Valamennyi iskolát ellátó védőnő: 76/2004. (VIII. 9.) ESzCsM r. ESZCSM 1003 sz. jelentés: Védőnői jelentés összesítője. Valamennyi körzeti védőnő. 20/2006. (V. 9.) EüM r.	NEM, nincs adat
G5. Szubjektív, önminősített egészségi állapot serdülőkörben	Régió, nem, iskolatípus, anya iskolai végzettsége	Survey típusú Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása kutatás (Health Behaviour in School-aged Children, WHO collaborativ study, Országos Gyermkegészségügyi Intézet	IGEN
G6. Rendszeresen dohányzó serdülők aránya	Életkor: 13,5/ 15,5 / 17,5 évesek, régió, nem, iskolatípus, anya iskolai végzettsége	Survey típusú Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása kutatás (Health Behaviour in School-aged Children, WHO collaborativ study, Országos Gyermkegészségügyi Intézet	IGEN
G7. Dohányzó várandós anyák aránya	Régió	ESZCSM 1003/ 07. sz. r. Védőnői jelentés összesítője. Valamennyi körzeti védőnő. 20/2006. (V. 9.) EüM r.	IGEN
G8. Krónikus betegségek aránya az azonos korú gyermeknépességben.		Jelenleg nincs megbízható adatforrás	NEM, nincs adat
G9. Ép fogazatú gyermekek aránya		A kötelező gyermek és iskola fogászati szűrések ellenére nincs országos adatgyűjtés, csupán egy 4 évenként megismételt, szűk körű reprezentatív adatgyűjtés	NEM, nincs adat
G10. Ellátottsági mutató			NEM, nincs adat

A GYEREKSZEGÉNYSÉG ALAKULÁSA 2009-BEN MAGYARORSZÁGON¹

TARTALOM

A szegénység és az egyenlőtlenségek alakulása a gazdasági válság éveiben	70
Munkaerő-piaci kitérő – foglalkoztatottság a gyermekes háztartásokban	73
Családtámogatás és segélyezés a gyermeket nevelő családokban	75
Eladósodás	80
Nélkülöző gyerekek – a szükségletek kielégítettségének szintje és háttere a gyerekek körében	84
<i>Egyenlőtlenségek a gyerekszükségletek kielégítettségében</i>	84
<i>A gyerekszükségletek kielégítettségére ható néhány háttértényező</i>	86
Az intézményes nevelés	90
Diszkrimináció – a roma családok helyzete	94
Összegzés	96
Irodalom	97
FüggelékGyerekmonitor, 2009	98
F1. függelék: A minta jellemzői	98
F2. függelék: Jövedelem és szegénység	99
F3. függelék: A gyerekek iskolai pályafutásával kapcsolatos néhány mutató	100
F4. függelék: Foglalkoztatás	101
F5. függelék: Lakáskörülmények, lakással kapcsolatos díjhátralékok	102
F6. függelék: A gyerekes háztartások és a gyerekek szükségleteinek kielégítettsége, depriváció	103

¹ Az összefoglaló tanulmány Bass László és Farkas Zsombor (MTA GYEP) munkája.

Az elmúlt két évben az anyagi helyzet alakulását nagyban meghatározta a 2008 óta tartó gazdasági válság. A munkanélküliség növekedése, az eladósodás széles körűvé válása természetesen növelte a jövedelmi szegénységben élők arányát.

A gyermekek, illetve a gyermeket nevelő családok helyzetének feltárására 2009 legvégén készült el az a kutatás, amelynek eredményeiről a következőkben beszámolunk.²

² Jelen kutatás adatait a gyermeket nevelő családok országos – 1000 háztartásra kiterjedő – reprezentatív mintáján vette fel a Társaság a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiaértékelő Bizottságának megbízásából 2009 november–decemberében (továbbiakban Gyerekmonitor 2009). Az interjúkat a Magyar Szegénységellenes Hálózat megbízásából Balla László, Csáki Beáta, Lingurár Tímea, Major Éva, Pagner Éva, Reiber Magdi, Szarvák Éva, Székelyhidiné Bucsák Mária és az ELTE szociálismunkás-hallgatói (Blaskovics Andrea, Bodorné Somogyi Ilona, Bojtor Blanka, Telegdi Edina) készítették.

A SZEGÉNYSÉG ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA A GAZDASÁGI VÁLTSÁG ÉVEIBEN

A gyermekszegénység mértéke 2009-ben csaknem másfélszerese volt a 2005-ben mért értékeknek. Adataink szerint a 18 év alatti gyerekek több mint negyede (29%-a) a mediánjövedelem 60 százalékánál alacsonyabb jövedelmű családokban él.

A jövedelemmérési technikák és a szegénységi ráta megállapításának módszertani különbségei miatt a különböző intézetek által közölt gyermekszegénységi arányok jelentősen különböznek egymástól. Az első eltérés az adatfelvételek technikájából fakad: a jövedelemadatok felmérése vonatkozhat éves vagy utolsó havi jövedelemre, a kikérdezés történhet globálisan és jövedelemforrások szerint tételiesen, a kapott válaszokat az intézetek különböző mértékben javítják (imputálják) az ismert háttér adatok alapján (pl. a gyerekszám és a családszerkezet alapján kiszámítható a családi pótlék, ami felülírhatja a válaszadó által bevallott értéket stb.). A közismert „egy főre jutó jövedelem” számítása helyett egyre inkább ún. ekvivalenciaskálákkal dolgoznak a kutatók, amelyek a háztartás szerkezetét próbálják súlyozással érvényre juttatni (a háztartásfő mellett a háztartásban élő felnőttek és gyerekek a jövedelem elosztásánál nem egy főnek számítanak, csak 0,7 vagy 0,5 stb. fővel növelik a hányados nevezőjét). A leggyakrabban használt skálákat az OECD ajánlásai szerint alakították ki, ebből két típus is használatos. A szegénységi küszöbérték meghatározása sem egységes, a legáltalánosabban a társadalmi középjövedelem – mediánjövedelem – 60 százalékánál húzzák meg a határt, de vannak ettől eltérő küszöbök is. A gyermekszegénység mértékének meghatározásakor lényeges szempont, hogy hány éves korú személyeket sorolunk ide: a számítások leggyakrabban a 18 évesnél fiatalabbakra (0–17 évesekre) vonatkoznak, de van, ahol a 0–15 éveseket vagy a gyermekes háztartásokban élő összes személyt veszik alapul a számításhoz. Mivel az összes nagy adatfelvétel mintavételen alapul, ezért a mérések csak becsülni képesek a vizsgált jelenséget, azaz esetünkben a gyermekszegénység mértékét. Vannak adatközlések, ahol a szegénységi rátát egy „től–ig” intervallumban adják meg.

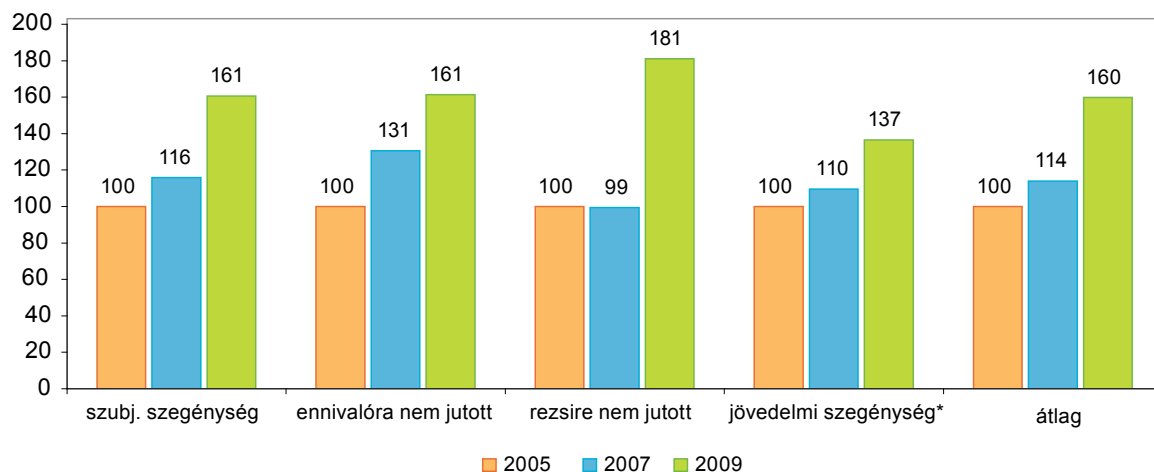
Eltérő módszertannal számított szegénységi arányok 2005 és 2009 között Magyarországon

Szegénységi arányok	2005	2006	2007	2008	2009	Adatfelvétel
Ft/fő	17		17		18	TÁRKI Monitor
OECD1	13		13		15	TÁRKI Monitor
OECD2	14	16	12	12	12	KSH EU-SILC
OECD2	12		13		14	TÁRKI Monitor
Gyermekek háztartásokban élők						
OECD1	18		19		24	TÁRKI Monitor
OECD1					28	saját kutatásunk
OECD2	17	21	16	16	17	KSH EU-SILC
OECD2					21	saját kutatásunk
0–17 évesek						
OECD1	20		20		25	TÁRKI Monitor
OECD1					30	saját kutatásunk
OECD2	20	25	19	20	21	KSH EU-SILC
OECD2					22	saját kutatásunk
0–15 évesek						
Ft/fő					35	KSH EU-SILC
OECD2	15		15		21	TÁRKI Monitor

Forrás: Gábos, Szívós 2010; KSH 2010b; Eurostat.

A KSH által 2009-re vonatkozóan közzétett, a nemzetközi összehasonlításban elfogadott módszer alapján, illetve adatforrásból számított gyermekszegénységi arány 21 százalék volt. (Más ekvivalenciaskála használata vagy annak mellőzése ettől lényegesen eltérő arányokat eredményezhet. Így a KSH kiadványában szerepel az egy főre jutó jövedelem alapján számított mutató is, amely a 0–15 éves korosztály 35%-os szegénységi érintettségét mutatja.)

1. ábra: A jövedelmi szegénység és néhány deprivációs mutató alakulása a gyermekes háztartásokban élők között, 2005, 2007 és 2009 (2005. évi adat = 100)

* A mediánjövedelem 60 százaléka alatt (OECD1 skálával).

Forrás: TÁRKI Monitor 2005, 2007, 2009.

A szegénység mértékéről objektívebb képet kaphatunk, ha a jövedelmi helyzet mellett más mutatók alakulását is bemutatjuk. A tendenciák hasonlósága megerősíthet bennünket abban, hogy a szegénységben élő gyermekek száma az elmúlt öt év alatt jelentősen – mintegy másfélszeresére – nőtt (1. ábra). A növekedés mértéke 2007-ig kisebb volt, mint az utolsó két évben, ami arra utal – a teljes népességre vonatkozó tendenciákhoz hasonlóan (pl. Gábos, Szívós 2010) –, hogy a gyermeket nevelő családok életkörülményeit jelentősen, a népesség egészénél nagyobb mértékben rontotta a gazdasági válság. A szegénységben élők számának emelkedésével az egyenlőtlenségek is – kismértékben – nőttek a gyermekes háztartásokban élők között (1. táblázat).

1. táblázat: A jövedelmi egyenlőtlenségek mutatói a gyermekes háztartásokban élők között, 2005, 2007 és 2009 (ekvivalens jövedelem, OECD1)

Mutató	2005	2007	2009
S10/S1	6,50	5,70	6,00
GINI	0,28	0,26	0,27
Szegénységi rés*	0,19	0,17	0,23

* 0–17 évesekre

Forrás: TÁRKI Monitor 2005, 2007, 2009.

A legalacsonyabb jövedelműek körében az eltérő demográfiai és társadalmi jellemzőkkel leírható családok más-más arányban jelennek meg. A szegénység kockázata a kisebb településeken magasabb, mint a városokban. Korábbi tanulmányainkban már felhívtuk a figyelmet arra, hogy míg Nyugat-Európában a gyermekszegénység elsősorban a városi gyermekeket sújtja, addig Magyarországon (és a kelet-európai országok többségében) a gyermekes családok megélhetése a községekben sokkal nehezebb (Ferge et al. 2009). Az elmúlt öt évben a települési lejtő jellege gyakorlatilag változatlan maradt (2. táblázat).

2. táblázat: Az alsó jövedelmi ötödbe tartozó személyek jellemzői a gyermekes háztartásokban élők között, 2005, 2007 és 2009 (ekvivalens jövedelem, OECD1)

Jellemző	2005	2007	2009
Település			
Község	61,4	52,5	56,0
Város	34,8	38,4	42,4
Budapest	3,8	9,1	1,6
Összesen	100,0	100,0	100,0
Gyerekek száma			
1 gyerek	25,1	35,3	26,7
2 gyerek	35,2	29,8	41,0
3 és több gyerek	39,7	34,9	32,4
Összesen	100,0	100,0	100,0
Családtípus			
Egyszülős háztartás gyermekkel	9,9	9,1	7,7
Kétszülős háztartás	90,1	90,9	92,3
Összesen	100,0	100,0	100,0
Foglalkoztatottság			
Foglalkoztatott nélküli	41,2	37,8	71,8
Egykeresős	48,2	47,4	21,2
Többkeresős	10,6	14,8	7,0
Összesen	100,0	100,0	100,0
A háztartásfő iskolai végzettség			
Legfeljebb 8 osztály	43,8	39,1	49,9
Szakma	44,6	49,3	38,8
Érettségi	10,9	8,4	10,2
Felsőfok	0,6	3,2	1,1
Összesen	100,0	100,0	100,0
Kisebbségi hovatartozás			
Nem roma	72,7	69,7	54,1
Roma	22,5	27,4	41,4
Nem tudja/nincs válasz	4,8	2,9	4,5
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: TÁRKI Monitor 2005, 2007, 2009.

A családszerkezet szempontjából vizsgálva a legszegényebbeket feltűnő, hogy a legrosszabb helyzetű csoportok – a három- és többgyermekes, valamint az egyszülős családokban élők – aránya az alsó kvintilisben enyhe csökkenést mutat, ami utalhat arra, hogy a válság időszakában a szegénység valamivel kisebb mértékben kapcsolódik a családok demográfiai jellemzőihez.

A szegénység elsődleges oka továbbra is a foglalkoztatottság hiánya és az alacsony iskolázottság, és ezeknek a tényezőknek a hatása az elmúlt években tovább erősödött. 2009-ben az alsó jövedelmi ötödben élők csaknem háromnegyede élt foglalkoztatott nélküli családban, ami a válság előtti 40 százalékos értékhez képest drámai emelkedést jelent. Az elszegényedés mértéke a legalább érettségizett háztartásfők családjaiban továbbra is alacsony: az alsó kvintilisben arányuk változatlanul 10 százalék körül van (az összes gyermekes családban élő személy csaknem 40 százaléka él olyan családban, ahol a háztartásfő legalább érettségizett).

Saját kutatási adataink felhasználásával lépésenkénti regresszióanalízissel vizsgáltuk, hogy a család anyagi helyzetét az előbbi tényezők közül melyik milyen mértékben határozza meg.

A lépésenkénti regresszióanalízis lényege, hogy egy jellemzőt (esetünkben a család jövedelmét) megpróbálunk megbecsülni egy vagy több háttér-információ alapján. Ha például a családnak csak családi pótlékból származna a jövedelme, akkor a családban nevelkedő gyerekek számából nagyon jó becslést tudnánk készíteni. Hogy a becslés mennyire jó, azt egy mutatószám jellemzi (R^2 , amit szoktak a modell magyarázóerejének is nevezni) oly módon, hogy százalékos formában fejezi ki azt, hogy a vizsgált jellemző sokféleségének (összvarianciájának – van, aki csak 20 ezer forintot keres, de van, aki 300 ezer forintot) mekkora hányadát lehet magyarázni ezekkel a háttér adatokkal (hogy a becslések és a valóságos adatok között mekkora az eltérés). A 3. táblázatban azt mutatjuk be, hogyan lehet megbecsülni a család jövedelmét az iskolázottság, foglalkoztatottság, lakóhely stb. ismeretéből. Ha csak azt tudjuk, hogy a háztartásfőnek mi az iskolai végzettsége, akkor 32 százalékos pontossággal meg tudjuk becsülni, mekkora lesz a család jövedelme (1. lépés). Ha ehhez hozzávesszük azt a tudást is, hogy hányan dolgoznak a felnőtt háztartástagok közül (2. lépés), akkor becslésünk pontossága már 42 százalékos lesz. Mivel az iskolázottság általában együtt jár az elhelyezkedés jobb esélyével, a két hatásnak elég nagy a „közös része”. A módszer révén kiszámolhatjuk a külön-külön „parciálisan érvényes” hatásokat is: ha két aktív keresőből az egyik 8 osztályt végzett, a másik pedig diplomás, akkor a jövedelemkülönbség az iskolázottságból ered; ha két szakmunkás végzettségű háztartásfő közül az egyik dolgozik, a másik munkanélküli, akkor a foglalkoztatottságból. Ezeket az önálló hatásokat jellemzik a parciális korrelációk, amelyek annál nagyobb számok, minél erősebb a hatás – a korrelációk előjele a hatás irányát mutatja: a pozitív számok növelik (több kereső); a negatívak csökkentik (több gyerek) a magyarázott változó (itt a család jövedelme) értékét. A parciális hatások általában csökkennek, ahogy a modellbe egyre több tényezőt emelünk be.

A regressziós modell (3. táblázat) a bevont háttérváltozók segítségével a jövedelem összvarianciájának 45,5 százalékát tudta magyarázni. A modellben *a jövedelem nagyságát legerősebben a háztartásfő iskolázottsága magyarázta, ezt követték rendre a foglalkoztatottság és a településnagyság*, majd a háztartás demográfiai jellemzői. Nagyon lényeges eredménye volt az elemzésnek, hogy a fenti tényezők alapján történő predikció után a háztartás kisebbségi hovatartozása már nem mutatott szignifikáns korrelációt a jövedelemmel, elveszítette eredetileg meglévő „magyarázóerejét”. Miközben *a romák anyagi helyzete jelentősen rosszabb a nem roma háztartások szintjénél, a különbség szinte kizárólag a két csoport eltérő iskolázottsági, foglalkoztatottsági jellemzőivel magyarázható*.

3. táblázat: Parciális korrelációk alakulása az ekvivalens jövedelem (OECD1) regresszióanalízisének lépéseiben, 2009

Lépések	0.	1.	2.	3.	4.	5.
Háztartásfő iskolázottsága	0,566					
Foglalkoztatottak száma	0,484	0,382				
Településnagyság (fő)	0,340	0,251	0,227			
0–17 éves gyermekek száma	–0,279	–0,197	–0,099	–0,097		
Egyszülős család	0,069	–0,045	0,042	0,047	0,033	
Kisebbségi hovatartozás	0,335	0,114	0,010	0,013	–0,004	–0,005
R^2 (%)		32,1	42,0	44,9	45,4	45,5

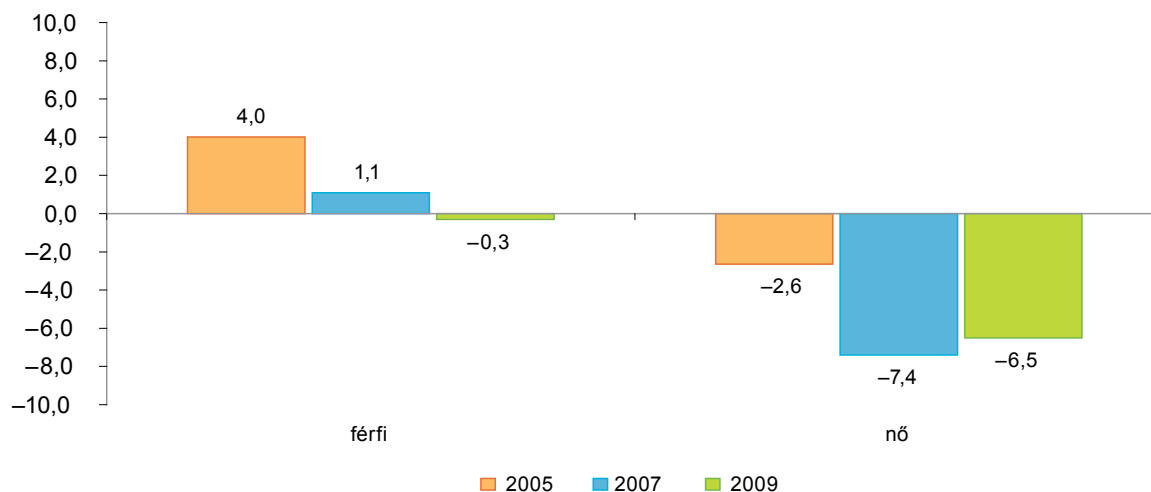
Forrás: Gyerekmonitor 2009.

MUNKAERŐ-PIACI KITÉRŐ – FOGLALKOZTATOTTSÁG A GYERMEKES HÁZTARTÁSOKBAN

A magyar foglalkoztatottsági ráta évek óta az egyik legalacsonyabb az európai országok között. A 2008-as válság tovább nehezítette az elhelyezkedés lehetőségeit. A munkaerőpiac szűkülése a gyermekes családokat nagyobb mértékben érintette, mint a népesség egészét a férfiak és a nők között egyaránt (2. ábra).

Az előzőekben már bemutattuk, hogy a munkajövedelem hiánya az egyik legfontosabb oka a gyermekek szegénységének, és azt is láthattuk, hogy 2009-ben a gyermekes háztartások legszegényebb ötödébe tartozó háztartások több mint 70 százalékában senkinek sem volt rendszeres munkája a felnőtt családtagok közül (vö. 2. táblázat).

2. ábra: A gyermekes háztartásokban élő aktív korúak foglalkoztatottságának alakulása*, 2005, 2007 és 2009

* 0 = a megfelelő korú teljes népesség foglalkoztatottsága.

Forrás: TÁRKI Monitor 2005, 2007, 2009.

Adatfelvételünk során a gyermekes háztartásokban rákérdeztünk a családtagok jelenlegi (2009-es) és egy évvel korábbi gazdasági aktivitására egyaránt. Ennek alapján vizsgálhattuk, hogy a válság első évében kik veszítették el az állásukat – illetve kiknek sikerült ez idő alatt elhelyezkedniük. A 2008-ban még aktív keresők 12 százaléka vált inaktívvá egy év alatt, míg a korábban nem foglalkoztatottak közül csupán 7 százaléknak lett munkahelye ez idő alatt. Ha a háztartások összességét vizsgáljuk, az arányok hasonlóak: a háztartások 14,3 százalékában csökkent, 6,7 százalékában nőtt a foglalkoztatottak száma 2009-ben.

Valamely családtag munkájának elvesztése a háztartás összjövedelmét a korábbiak mintegy 80 százalékára csökkentette, a jövedelem összetételében a segélyek és az alkalmi vagy feketemunkából származó jövedelmek súlya lényegesen megemelkedett (4. táblázat). Az ilyen családok között a szegénységben élők aránya másfélszeresére nőtt.

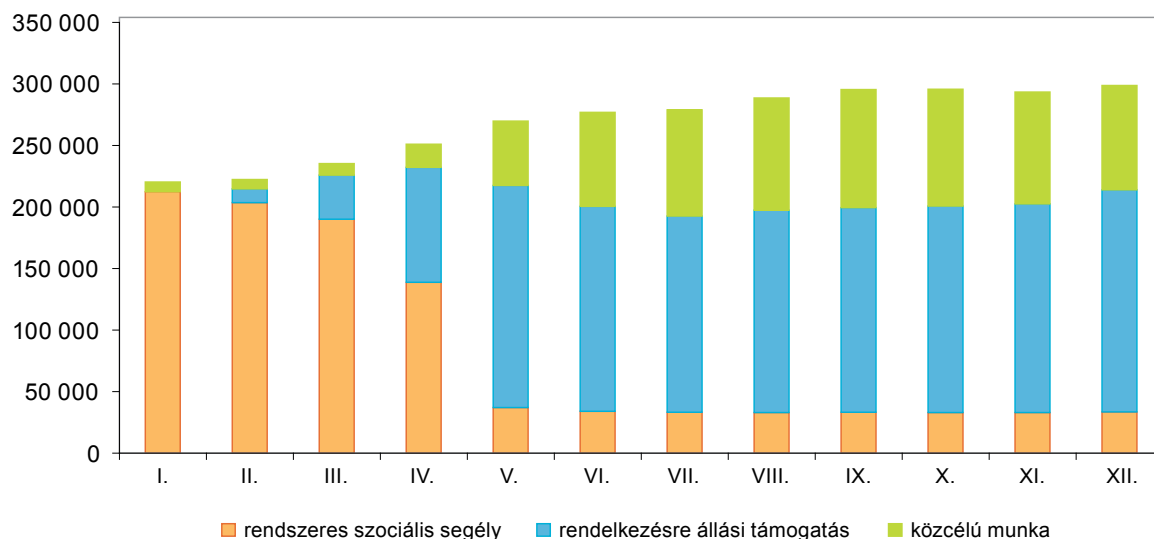
4. táblázat: A gyermekes háztartások jövedelmének változása a foglalkoztatottság változásával, 2008–2009 (%)

Jövedelmi mutatók	A foglalkoztatottak száma a háztartásban		
	csökkent	stagnált	nőtt
Jövedelemváltozás (2008 = 100)	82	99	113
Segélyek aránya az összjövedelemben	11	2	2
Alkalmi munkajövedelem aránya	6	2	2
Szegény háztartások aránya	40	23	26

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

A munkalehetőségek alakulását befolyásolta, hogy a 2009. év volt az „Út a munkához” program első éve, ami a tartósan munka nélkül lévők közfoglalkoztatásba bevonását tűzte ki céljául. A program során a korábban rendszeres szociális segélyben részesülők közül azokat, akik munkavégzésre képesnek minősültek, egy új ellátási formában (rendelkezésre állási támogatás) részesítették, és – amennyiben a településen erre lehetőség nyílt – közcélú munkalehetőséget ajánlottak számukra (3. ábra).

3. ábra: A rendszeres szociális segély átalakítása 2009. január–december között (fő)

Forrás: KSH 2010a.

A közfoglalkoztatás – bár a korábbi évekhez képest sokkal több ember számára vált elérhetővé – csak az év egy részében (általában a nyári 3–5 hónapban) és többségében részmunkaidőben foglalkoztatta a munkanélkülieket, jórészt olyan értelmetlen tevékenységekben, amelyek nem segítették elő munkaszocializációjukat és megnehezítették elhelyezkedésüket az elsődleges munkapiacra (Váradi 2010).

CSALÁDTÁMOGATÁS ÉS SEGÉLYEZÉS A GYERMEKET NEVELŐ CSALÁDOKBAN

A gyermeket nevelő családok transzferjövedelmei több forrásból is származhatnak. A *családtámogatási rendszerből* (családi pótlék, gyes, gyet, gyed) elérhető jövedelmek mértéke (a gyermekgondozási díj kivételével) 2008 óta stagnál, ami öt év alatt e jövedelmek reálértékének 10–12 százalékos csökkenését jelenti. A gyermekneveléssel kapcsolatos segélyek közül – a 2005–2010 közötti időszakban – a *rendkívüli gyermekvédelmi támogatás* alakulását tudjuk vizsgálni.³ A támogatás egy főre jutó átlagos összege 2008-ig valamelyest emelkedett, 2009-ben már stagnált (illetve reálértékben csökkent). Ezzel egyidejűleg hozzáférhetősége jelentősen szűkült az elmúlt öt évben: a rendkívüli gyermekvédelmi támogatásban részesülők száma a 2006. évi létszám mintegy 70 százalékára csökkent (5. táblázat).

³ 2006-tól a rendszeres gyermekvédelmi támogatás beépült az alanyi jogon járó családi pótlékba. A korábban ehhez kapcsolódó természetbeni juttatásokra (ingyenes étkezés és tankönyv) való jogosultság megmaradt, az ellátás neve rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre változott. A kedvezményre jogosultaknak évente két alkalommal 5500–5500 forint pénzbeli támogatást folyósítanak.

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás: a települési önkormányzat képviselő-testülete a gyermeket rendeletében meghatározott mértékű rendkívüli gyermekvédelmi támogatásban részesíti, ha a gyermeket gondozó család időszakosan létfenntartási gondokkal küzd vagy létfenntartást veszélyeztető rendkívüli élethelyzetbe kerül.

5. táblázat: Segélyek és transzferjövedelmek hozzáférhetőségének és reálértékének alakulása, 2006–2010 (%)

Segélyek és transzfer-jövedelmek	Átmeneti segély	Lakásfenntartási támogatás	Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	Családi pótlék	Gyes	Gyet	Átlag
Az ellátás reálértékének változása (100 = a 2006. évi összeg)							
2006	100	100	100	100	100	100	100
2007	94	97	96	99	97	97	97
2008	96	93	100	99	100	97	97
2009	97	92	96	95	94	93	94
2010*				90	88	88	89
A támogatásban részesülők száma (100 = 2006. év)							
2006	100	100	100	100	100	100	100
2007	87	102	88	96	99	93	94
2008	81	93	76	98	100	91	90
2009	86	97	73	98	104	87	91
2010*				94	103	86	94

* 2010. I. negyedévi adatok. Forrás: TelR

Forrás: KSH Tájékoztatói adatbázis, STADAT, Szociális statisztikai évkönyv 2008.

A támogatási rendszer azon elemei, amelyek nem a gyermekneveléshez kapcsolódnak, természetesen szintén fontosak a gyermekes családok anyagi helyzetének alakulásában. Az elmúlt öt évben a lakásfenntartási támogatásban és az átmeneti segélyben részesülő személyek száma csökkenést mutat, a kevesebb támogatott pedig reálértékben egyre alacsonyabb támogatáshoz jutott 2006 és 2010 között.

A munkanélküliséggel kapcsolatos támogatási formák közül a tartósan munka nélkül lévő személyek segélyezése jelentősen átalakult 2009–2010-ben. Az „Út a munkához” elnevezésű intézkedéscsomag keretében 2009-ben a rendszeres szociális segélyben részesülők nagy részét átsorolták „rendelkezésre állási támogatásra” – ennek összege mindkét évben 28 500 forint volt. 2010. január 1-jétől erre az ellátására egy családban csak egy személy vált jogosulttá, ami nagymérvű csökkenést okozott az érintett családok jövedelmi helyzetében. Ha áttekintjük a támogatási rendszerrel kapcsolatos újabb kormányzati elképzeléseket, akkor érzékelhető a források további szűkítésének szándéka a szegényebbek esetében. A családi pótlék reálértékének csökkenése, a hozzáférés feltételekhez kötése és esetenként természetbeni juttatása, az egykulcsos adó a szegény családokat hátrányosan érinti. A családok számára kedvező családi adókedvezmény bevezetése inkább a jobb módúaknak kedvez. Az új közfoglalkoztatási programon belül a korábbinál kevesebb a közmunka, és annak nagyobb része csak négyórás munka a bérminimum fele ellenében. A rendelkezésre állási támogatás (rát) helyébe lépő ún. bérpótló juttatás valószínűleg a korábbinál szűkebb kört fog elérni a szigorúbb feltételek miatt. (A feltételek többek között 30 napos munkaviszony és – önkormányzati döntéstől függően – a lakókörnyezet rendezettsége). A munkanélküli-ellátások tervezett csökkentése is érinthet gyermekes családokat. A lakásfenntartási támogatást – a szociális gáz- és távhőtámogatás megszűnésével együtt – elsősorban természetben kívánják nyújtani a rászorulóknak.

„A lakásfenntartást nem adhatom be, mert nem az enyém a ház, albérlésbe vagyunk, az átmenetet meg akkor adom be, amikor lehet – évente háromszor. De ha tavasszal adod be, akkor vetőmagot kapsz átmeneti segélyként – azzal meg mit ér az ember, ha meg van szorulva?” (Észak-Magyarország, község, kétgyerekes anya)

Miközben a transzferjövedelmek reálértéke és a támogatásban részesülők száma fokozatosan csökken, a gyermekes családok jövedelemstruktúrájában egyre nagyobb hányadot tesz ki ez a forrás – amit elsősorban az elérhető munkalehetőségek szűkülése magyaráz. A TÁRKI Monitor kutatásainak adatai szerint a gyermeket nevelő családok legrosszabb anyagi helyzetű harmadában ma már a családok összjövedelmének átlagosan 41 százaléka társadalmi transzferekből származik (6. táblázat). Érdekes felfigyelni arra, hogy ez az arány a középső jövedelmi tercilisben is jelentős növekedést mutat 2005 és 2009 között.

„Minden bevételünk a segélyekből származik: kapok rendelkezésre állást meg a családi pótlékot, de ebből nem lehet gazdálkodni, mindig kell kölcsönöket kérni. Mindenre vettem fel hitelt, de nem nagyon tudtam fizetni – kapom a felszólítókat, már átadták valami végrehajtónak.” (Dél-Dunántúl, város, kétgyerekes egyedülálló anyja)

6. táblázat: A transzferjövedelmek aránya a gyerekes háztartások összjövedelmében, 2005, 2007 és 2009 (%)

Jövedelmi tercilis	2005	2007	2009
Alsó	35,7	39,5	41,4
Középső	16,3	21,0	22,0
Felső	10,5	11,5	12,1

Forrás: TÁRKI Monitor 2005, 2007, 2009.

Kutatási adataink szerint a gyermekes családok körülbelül egyharmada (38,9%) részesül valamilyen segélyben, közöttük leggyakoribbak a gyermekneveléssel kapcsolatos segélyformák (a családok 24,2%-ában), valamint a munkanélküli-ellátások (20,7%) valamelyikéhez való hozzájutás.

A segélyezett családok aránya – természetes módon – ott magasabb, ahol *alacsony a háztartás jövedelme*, ahol *kevesebb a foglalkoztatott felnőtt* és ahol *több gyermeket nevelnek*. A segélyezés valószínűségének becslésére végzett regresszióanalízis eredményei arra mutatnak rá, hogy a segélyek igénybevétele ezek közül elsősorban a foglalkoztatottság mértékével magyarázható (7. táblázat).

7. táblázat: A szociális helyzet egyes tényezőinek hatása a segélyhez jutásra, 2009

Tényezők	Standard β	p
Foglalkoztatottak száma a háztartásban (fő)	–0,333	0,000
A háztartásfő iskolázottsága	–0,163	0,000
Ekvivalens havi jövedelem (OECD1)	–0,160	0,000
0–17 éves gyermekek száma (fő)	0,111	0,000
Laksűrűség	0,111	0,000

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

A 3. táblázat értelmezése kapcsán már bemutattuk a regresszióanalízis elemzési logikáját. Az itt közölt 7. táblázatban már csak a becslésben részt vevő tényezők hatásának nagyságát mutatjuk be. A β -súly – az ún. standardizált regressziós együttható – értéke a becslő tényező előrejelző értékét képviseli: minél nagyobb ez a szám, annál erősebb a tényező hatása (az előjel itt is a hatás irányát jelzi: a + érték növeli, a – érték csökkenti a megbecsült változó értékét). A táblázatban szereplő „ p ” szám – a szignifikanciaszint – azt mutatja meg, mi a valószínűsége annak, hogy az adott eredményt csak véletlenül kaptuk. A „ p ” a véletlen valószínűségét mutatja tizedes tört formájában: esetünkben ez nulla százalék. Ha itt például a laksűrűség sorában $p = 0,12$ szerepelne, az azt jelentené, hogy az a kutatásunkban kapott eredmény, miszerint a zsúfoltabb lakáskörülmények között élők többféle segélyhez jutnak, 12 százalékos valószínűséggel csak véletlenül jött ki a kutatásunkban. Azokat a hatásokat, ahol a véletlen esélye 5 százaléknál nagyobb, a társadalomtudományokban már elvetik (ezek „nem szignifikánsak”).

Mivel a segélyjogosultság ezen tényezői nagyobb eséllyel fordulnak elő a hátrányos helyzetű régiókban, illetve a kisebb településeken élők vagy a roma családok között, ezért ezekben a csoportokban is nagyobb a segélyben részesülés valószínűsége (8. táblázat).

8. táblázat: Segélyezett háztartások aránya néhány társadalmi csoportban, 2009 (%)

Társadalmi csoport	Segélyezett háztartások aránya
Foglalkoztatott nélküli háztartások	82
Roma háztartások	81
„Szegény” [*] háztartások	80
A háztartásfő végzettsége legfeljebb 8 általános	79
3- és többgyerekes háztartások	64
Észak-magyarországi háztartások	60
Egyszülős háztartások	53
Községben élő háztartások	51

^{*} A medián 60 százaléka alatti jövedelem (OECD1).

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Az utóbbi időben a segélyezéssel kapcsolatban a közbeszédben újra előtérbe került a rászorultság kérdésköre. A segélyezést pazarlónak ítéző magyarázatok egyik központi motívuma, hogy a segélyeket nem az arra rászoruló családok kapják meg: egyfelől sokan jogtalanul jutnak a támogatásokhoz, másfelől a rászorulóknak egy része nem igényli vagy nem kapja meg a segélyt.

Kutatásunkban a probléma elemzéséhez diszkriminancia-analízissel választottuk szét a segélyezett és a segélyezésből kimaradó háztartásokat a foglalkoztatottság, a jövedelem, a gyermekszám és a lakáshelyzet mutatóinak segítségével.

A 3. táblázat értelmezésénél bemutatott regresszióanalízis logikájához hasonlóan – bár egészen más matematikai alapokon – a diszkriminancia-analízis célja is egy becslés, egy előrejelzés, de itt a megbecsülendő jellemző nem egy számadat, hanem valamilyen minőségi jellemző – esetünkben az, hogy valaki kap vagy nem kap segélyt. Az elemzés egyik eredménymutatója a helyesen besorolt esetek aránya (a módszer a foglalkoztatottság, jövedelem, lakáshelyzet és a gyerekek száma alapján megbecsli, hogy az adott háztartás olyan-e, mint akik segélyt szoktak kapni, vagy nem olyan, és ennek alapján – jól vagy tévesen – besorol mindenkit segélyezettnek vagy nem segélyezettnek). Kutatásunkban a jogosultsági feltételek meglétét nem vizsgáltuk, erre módunk sem lett volna, ezért a „rászorultságot” ezzel a becsléssel ítéltük meg.

Az elemzés az előbbi magyarázó változók bevonásával 75 százalékos sikerrel tudta helyesen besorolni a háztartásokat aszerint, hogy kapnak-e segélyt, vagy sem. A besorolás eredményeként a háztartások négy csoportját tudtuk meghatározni:

- 1 – „nem rászoruló”, nem segélyezett háztartások (45%),
- 2 – „nem rászoruló”, segélyezett háztartások (11%),
- 3 – „rászoruló”, nem segélyezett háztartások (14%),
- 4 – „rászoruló”, segélyezett háztartások (30%).

A négy csoport szociális jellemzői a legtöbb esetben ezt a rangsort követik, a legjobb helyzetben rendre a segélyre nem szoruló és nem segélyezett háztartások vannak (9. táblázat). A „nem rászoruló segélyezettek” helyzete általában csak kevésbé van elmaradva az első csoportba tartozó családoktól, de közöttük vannak nagy számban azok, akik a *jelenlegi válság vesztesei*, akik az elmúlt egy-két évben veszítették el az állásukat, vagy adósodtak el a hitelkamatok emelkedése miatt. Feltehetően ők is jogosultak bizonyos segélyekre – például álláskeresői járadékra –, de elszegényedésük még új keletű és nem szélsőségesen nagy mértékű.

9. táblázat: A háztartások jellemzői a segélyekhez való hozzáférés „rászorultság” szerinti csoportjaiban, 2009

Rászorult csoport	Nem rászoruló		Rászoruló	
	nem segélyezett	segélyezett	nem segélyezett	segélyezett
Egyes jövedelemtípusok havi átlagos összegei (ezer forint)				
Egy főre jutó jövedelem	63,7	48,3	34,6	28,8
Rendszeres munkajövedelem	185,8	130,6	68,6	36,3
Nem rendszeres munkajövedelem	2,5	5,6	3,9	8,0
Nyugdíj, gyes	16,1	20,1	36,7	27,9
Családi pótlék	20,3	26,7	29,0	33,6
Elvégzett iskolai osztályok átlagos száma				
Háztartásfő elvégzett osztályainak száma	12,2	10,9	11,2	9,6
Az egyes csoportok jellemzői (a csoportba tartozó összes háztartás = 100%)				
A segélyek jó ismerete	56,7	59,5	48,9	51,3
A válság miatt elvesztette munkahelyét	9,4	42,9	16,2	35,5
A válság miatt eladósodott	10,3	21,9	16,9	23,7
Roma háztartások aránya	2,7	3,8	8,1	30,9

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

„A jövedelmünk többre jön ki, mint a minimum, nem vagyunk jogosultak semmilyen kedvezményt igénybe venni. Egyik évben megkerestem az önkormányzatot, hogy valamilyen kis pénzösszeget tudna-e a részemre biztosítani – és kaptam 3000 forintot. Ez nekem egy hatalmas trauma volt, a 3000 forint ekkora traumát nem ér meg.” (Észak-Alföld, község, egyedülálló anya)

A kimaradó (rászoruló, nem segélyezett) csoport nagyban hasonlít a segélyben részesülőkhez, bár szociális helyzetük valamivel jobb a segélyezettekénél. A kimaradók két specifikum jellemzi – e csoportban a legmagasabb a nem segélyből származó transzferjövedelmek (gyes, nyugdíj) átlaga, és a segélyekről való informáltság mértéke is ebben a csoportban a legrosszabb. A kimaradók közé tehát a segélyezési rendszert legkevésbé ismerő, jövedelmi hátrányaikat más transzferekkel kompenzáló háztartások tartoznak.

„Sajnos annyira leszegényedtünk, hogy nem tudok számlákat fizetni sem. Már az önkormányzathoz is mentem, és mondtam bent a hivatalban, hogy vegyenek minket ilyen védelembe, hogy ha nem tudjuk fizetni a villanyt, hogy ne kapcsolják ki. Segélyért nem szoktunk bejárni. Azt úgysem adnak.” (Dél-Alföld, község, hatgyerekes anya)

A segélyellenes érvrendszer fontos eleme hogy a segély nem ösztönzi munkavállalásra az embereket. Egy korábbi írásunkban már cáfoltuk ezt a feltételezést (Bass et al., 2008), és jelenlegi adataink sem igazolják a segély munkavállalást akadályozó szerepét.

A válság következtében most igen alacsony volt az egy év alatt elhelyezkedni tudó személyek aránya: a segélyezett háztartásokban a korábban munkanélküliek közül 17 százalék, a nem segélyezettek háztartásokban 13 százalék talált magának munkát egy év alatt.

ELADÓSODÁS

2009–2010-ben a háztartások eladósodása jelentős mértékben megnőtt. 2009-ben – a Társadalmi Adatok szerint – a háztartások 35 százalékának volt banki hitele (ez az arány 4%-kal magasabb a 2007-ben regisztrálnál). A törlesztőrészek emelkedése következtében egyre többen váltak fizetési képtelenné.

„Az öt- vagy többszemélyes háztartások között a lakáshitellel rendelkezők 30 százaléka esetében fordult elő fizetési nehézség, míg az egyedülállók esetében ez csak 9 százalékra jellemző. (...) Ez minden bizonnyal azzal függ össze, hogy a nagyobb létszámú háztartásokban nagyobb az eltartottak (gyermek)ek száma.” (Tóth, Medgyesi 2010: 194)

Az eladósodás nem csupán a hiteltörlesztések esetén jelentkezik. A családok rezsiköltségei 2008–2010 között átlagosan 20 százalékkal emelkedtek: míg 2008-ban egy háztartás átlagosan 168 ezer forintot fizetett rezsire, 2010-ben a rezsiköltség már meghaladta a 200 ezer forintot.

„Az elmúlt négy évben 7-8 százalékkal nőtt a késve fizetők aránya, a hátralék összege pedig 2007 óta 22 százalékkal emelkedett. Akkor még 500 ezer volt azoknak a száma, akiknek 90 napon túli tartozása meghaladta a minimálbér összegét, idén szeptemberben pedig már 900 ezren voltak.” (MTI, 2010. november 29.)

Saját adataink szerint a gyermekes háztartások 12 százalékának van elmaradása valamely kölcsön törlesztésében, 21 százalékuk pedig elmarad a közüzemi számlák fizetésével. Az elmaradások esetenként szélsőségesen nagyok, ami a közüzemi szolgáltatások megszüntetésével, esetleg a család lakásának elvesztésével fenyeget (10. táblázat).

10. táblázat: Az eladósodás következtében előforduló nehézségek gyakorisága a gyermekes háztartásokban, 2009

Eladósodás miatti nehézségek	Előfordulás, %	Érintett háztartások száma (becslés)
Az elmúlt 3 évben előfordult...		
...az áramot kikapcsolták	4,9	90 000
...a vizet kikapcsolták	2,2	41 000
...a gázt kikapcsolták	1,7	31 000
Lakásvesztés veszélye...		
...hiteltörlesztés elmaradása miatt	4,1	75 000
...díjhátralékok miatt	1,5	28 000
A fenti problémák valamelyike előfordul	7,7	142 000

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

„Nem bírjuk fizetni a hitelünket. Én abszolút nem tudok elhelyezkedni, és nem tudjuk miből finanszírozni – úgyhogy valószínűleg el is veszi a bank a házat. Innen mindenféleképpen, így vagy úgy, de megyünk – leadjuk a bankba a kulcsot.” (Közép-Magyarország, község, kétgyerekes anya)

„A városban laktunk, de nem tudtuk fizetni a számláinkat, és az önkormányzat ide kitelepített minket. Most tessék szétnézni... van egy szobánk, ahol a férjemmel és a kislányunkkal hárman alszunk, a nagyfiúnak az ajtóhoz húzunk egy matracot. Az udvar végén van egy fűrott kút, onnan hozzuk be vödörbe a vizet, ott van a sarokban egy nagy lavór, abban szoktunk fürdeni.” (Észak-Alföld, agglomeráció, kétgyerekes anya)

Ha megvizsgáljuk, milyen okok vezetnek a gyermekes családok eladósodásához, akkor természetesen az első helyen az alacsony jövedelem szerepel – kevés bevételből lehetetlen magas törlesztőrészeket és rezsiköltségeket fizetni. Az alacsony jövedelemmel összefüggésben a fizetési elmaradások ott nagyok, ahol a háztartástagok foglalkoztatottsága alacsony szintű és a jövedelemforrások között nagyobb számban szerepelnek segélyek.

Az említett okokkal összefüggésben az eladósodás veszélye magasabb a hátrányos helyzetű régiókban és a kisebb településeken élő háztartásokban, és nagyon magas a sokgyermekes, valamint a roma családokban (11. táblázat).

11. táblázat: A különböző mértékben eladósodott háztartások jellemzői, 2009

Jellemzők	Fizetési elmaradás		Eladósodás*
	nincs	van	
Egy főre jutó jövedelem (ezer forint)	53,3	36,0	27,8
A háztartás munkaintenzitása** (%)	60,7	37,5	24,6
Rendszeres munkajövedelem (ezer forint)	140,3	71,0	44,4
Segélyekből származó jövedelem (ezer forint)	4,0	10,0	15,6
2000 főnél kisebb lélekszámú településen él (%)	18,7	25,5	43,4
Roma háztartások aránya (%)	4,1	26,8	44,4
Gyermekek száma a háztartásban (fő, átlag)	1,6	2,0	2,3
N =	780	216	83

* Közmű kikapcsolása, illetve a lakásvesztés lehetősége.

** Az aktív korú háztartástagok hány százaléka foglalkoztatott.

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

A lakásfenntartás költségei már több éve az inflációt meghaladó mértékben nőnek. Tavaly az átlagosnál nagyobb mértékben emelkedett a háztartási energia ára (7,5%), ezen belül a vezetékes gáz ára 19, a távfűtés ára 8 százalékkal nőtt (KSH, 2011a). A Társi adatai szerint 2010 januárjában egy háztartás átlagosan havi jövedelmének 27 százalékát fordította lakásrezsire (12. táblázat). A kiadások a háztartások létszámával és a lakás nagyságával arányosan nőnek (egy kétfős háztartásban átlagosan 40 ezer forint, míg egy négytagúban 50 ezer forint). A szegényebb családokban ugyan alacsonyabbak az ilyen jellegű kiadások, de ez a háztartás jövedelmének nagyobb hányadát emészt fel.

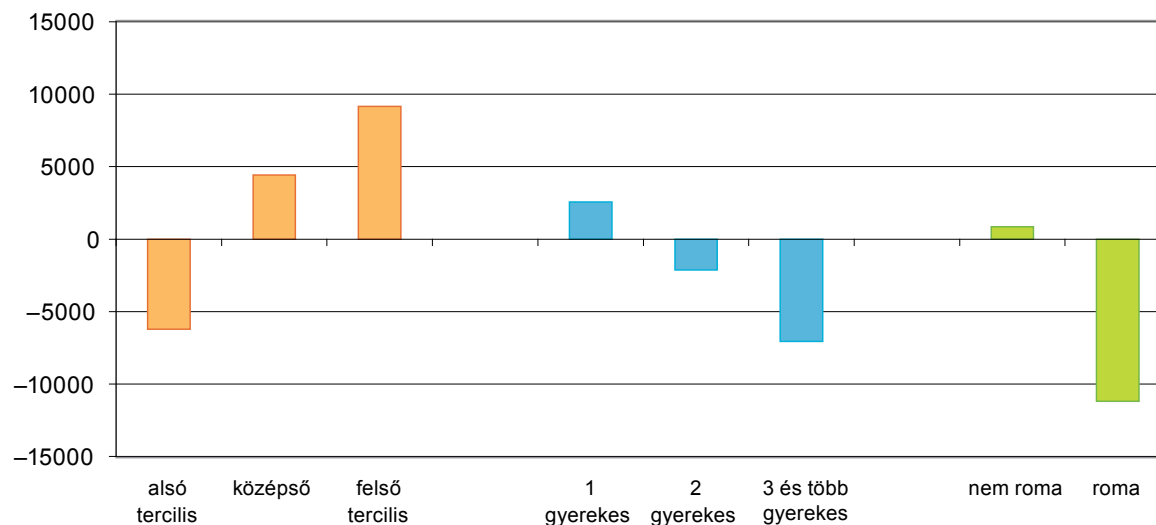
12. táblázat: A lakásrezsi mértéke és jövedelemhez viszonyított aránya a gyermekes háztartások jövedelmi helyzete szerint, 2009

Jövedelmi helyzet	Összes rezsi, ezer Ft/hó	Rezsi a jövedelem arányában, %
Alsó jövedelmi tercilis	39,8	30,3
Középső jövedelmi tercilis	56,5	25,6
Felső jövedelmi tercilis	63,9	18,2
Együtt	48,5	27,1

Forrás: TÁRKI Monitor 2009.

Regresszióanalízis segítségével becslést készítettünk a rezsiköltségek nagyságára.⁴ Az így kiszámított „várható rezszi” – az adott összetételű háztartások, adott méretű lakására (adott településtípuson) jellemző összeg – és a valóságos rezsiköltségek eltérését vizsgálva láthatóvá vált, hogy mely társadalmi csoportok körében érzékelhető a fogyasztás csökkentése (4. ábra).

4. ábra: A lakásrezsi eltérése a várható értéktől különböző társadalmi csoportokban – gyermekes családok, 2009 (Ft)

Forrás: TÁRKI Monitor 2009.

Az ábrán jól látható, hogy az emelkedő lakásfenntartási költségekre az alacsony jövedelmű, a sokgyermekes vagy a roma háztartások a fogyasztás nagymértékű visszaszorításával reagálnak. Ez a stratégia a spórolás mellett jelentheti a szükségletek csökkentését, a háztartás vezetésének racionalizálását, a számlák kifizetésének halogatását, esetleg illegális megoldások választását is.⁵

„Van egy sparherdünk, azon főzök, ha van fa vagy olyan szemét, amit el tudok benne égetni. Van egy régi mosógépem is, tárcsás, azon mosok, amíg van villanyunk.” (Dél-Dunántúl, város, kétgyermekes egyedülálló anya)

„Volt már olyan, hogy nem volt villanyom, (...) megijedtem, hogy most mi lesz, de olyan szépen átálltunk, végül is át lehet állni mindenre. Nekem nem hiányzott a villany a mosáson kívül, meg azért novemberben se centrifuga, semmi sem, azért az más világ.” (Közép-Dunántúl, község, tízgyermekes anya)

„Hát a villanynál 60 ezer forint elmaradásom volt, utána háromszor megbüntettek szabálytalan áramvételezés miatt.” (Közép-Magyarország, község, háromgyermekes anya)

„Víz, gáz az nincs. Hát nézzél körül. itt van az erdő. mért vegyek én palackot, ha van itt fa. A villanyt azt fizetjük – 7800 minden hónapban – itt a tévé az megy, mert a gyerek nézi. Legalább ezt hagy nézzék.” (Észak-Alföld, agglomeráció, négygyermekes apa)

⁴ Lépésenkénti regresszióanalízissel a háztartás létszáma, a lakás szobaszáma és alapterülete, a lakóhely típusa, automata mosógép és mikrohullámú sütő megléte alapján készítettünk magyarázó modellt a rezszi nagyságára. A bevont tényezők a kimeneti változó összvarianciájának 37%-át magyarázták. (A módszer leírását lásd a 3. táblázat elemzésénél.)

⁵ Lásd ugyanerről: Messing, Molnár 2011.

„Van itt egy TŰZÉP, ahol feltöltik a palackot – egyikből a másikba eresztenek. Lehet, hogy szabálytalan, de én nem bírnám kifizetni a 4000 forintot a havi gázpalackra.”
(Észak-Alföld, község, kétgyerekes anya)

Ahogy az a korábbiakban bemutattuk, a gyermeket nevelő háztartások negyede elmarad a közüzemi számlák vagy a banki törlesztőrészek befizetésével (13. táblázat), közülük nem kevesen vannak, akiknél ez a szolgáltatás megszüntetésével jár együtt, esetleg a család lakhatásának megszűnésével fenyeget. A szociális támogatórendszer elvileg rendelkezik eszközökkel a fenti problémák kezelésére, de ezek az eszközök (segélyek és szolgáltatások) sok szempontból is elégtelennek bizonyulnak.

13. táblázat: A különböző mértékben eladósodott gyermekes háztartások hozzájárulása egyes támogatásokhoz, 2009 (az összes háztartás százalékában)

Támogatás	Fizetési elmaradás		Eladósodás*
	nincs	van	
Gázár-, távhőtámogatást kap	36,7	39,4	15,7
Lakásfenntartási támogatást kap	6,5	27,4	27,7
Adósságkezelésben részesül	0,4	1,4	3,6
N =	780	216	83

* Közmű kikapcsolása, illetve a lakásvesztés lehetősége.

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

A segélyek közül a lakásfenntartási támogatásról már bemutattuk, hogy egyre szűkülő körben egyre kisebb reálértékű támogatáshoz juthatnak hozzá a rászorulóak. A másik ilyen jellegű „segély”, a gázártámogatás ennél sokkal szélesebb körben volt hozzáférhető (és jóval ismertebb is volt) a lakásfenntartási támogatásnál. Célzottságát tekintve azonban inkább a középrétegek anyagi helyzetén javított, és jóval kisebb mértékben érte el a valóban eladósodott családokat.

A leghatékonyabb segítséget kínáló adósságkezelési szolgáltatás gyakorlatilag nem létezik Magyarországon, a legrászorultabb családoknak is kevesebb mint 5 százaléka részesül benne. Ennek okai közismertek: csak a 40 ezer főnél nagyobb településeken kötelező a szolgáltatást működtetni, a szakemberek alacsony száma és az erőforrások szűkössége csak igen kevés rászoruló számára kínál segítséget.

„– Van valamilyen elmaradásuk, hátralékuk a számlákkal, a rezsivel?

– A rezsi is van, gáz is, villany is, lakbér.

– Mióta nem tudják rendszeresen fizetni?

– Hát több mint egy éve már.

– Mekkora összeg lehet ez körülbelül?

– Hát olyan 130-150 ezer forint körül.

– Előfordulhat, hogy kikapcsolják a vizet, a villanyt, vagy hogy kilakoltatják a családot?

– Igen, igen sajnos.

– Mit tud tenni ennek megakadályozására?

– Semmit!

– Kitől kérhet segítséget?

– Senkitől.

– Tehát Damoklesz kardja lóg a fejük fölött...

– ...lebeg.”

(Nyugat-Magyarország, város, gyermekét egyedül nevelő anya)

NÉLKÜLÖZŐ GYEREKEK – A SZÜKSÉGLETEK KIELÉGÍTETTSÉGÉNEK SZINTJE ÉS HÁTTERE A GYEREKEK KÖRÉBEN

A deprivációnak, a kirekesztődésnek különböző meghatározásai léteznek a szakirodalomban. Ezek közös eleme, hogy nem a jövedelmi szegénységet tekintik alapvető kérdésnek, hanem a személyek/háztartások életminőségét vizsgálják különböző dimenziók mentén, amelyek persze szorosan összefüggnek az anyagi lehetőségekkel. Havasi Éva (2008) az anyagi deprivációt és annak a jövedelmi szegénységgel való összefüggéseit kutatja. Megnézi, hogy mely alapvető anyagi javak terén mutatkoznak hiányok, de ezek mellett figyelembe veszi a szubjektív szegénység mutatóit is. A jövedelmi szegénység és a halmozott depriváció együttjárásáról azt írja, hogy „az anyagi depriváció kockázata jövedelmi szegénységgel párosulva lényegesen nagyobb, mint a nélkül. A két mutató együtt a tartósan mély szegénység releváns indikátora” (Havasi 2008: 68). Bass és szerzőtársai (2007) a jövedelmi szegénység mellett a fogyasztási deprivációt, a lakhatás, lakás feltételeit és a szubjektív szegénységet, valamint ezek halmozódását vizsgálják. Kutatásuk szerint 150-200 ezer gyerek él súlyos nélkülözésben, és „a szegénység átörökítődségének veszélye – bár az ismert mobilitási adatok alapján nem csupán őket fenyegeti – az ő körükben a legjelentősebb” (Bass et al. 2007: 63). Bradshaw és Holmes (2010) a gyerekes háztartások jövedelmi és szubjektív szegénysége mellett a gyerekek depriváltságát hét mutatóval⁶, kirekesztettségüket négy dimenzió⁷ mentén vizsgálják. (A gyerekek deprivációjának mérésére használt indikátorok egy része hasonló az ebben az alfejezetben elemzett gyerekszükségletekkel.) Darvas Ágnes és Tausz Katalin (2002) a gyerekszegénység, a gyermeki szükségletek és hátrányok alakulását vizsgálják szegénymintán. A gyermekkori szocializáció szempontjából fontos (gyerek és felnőtt) szükségletek kielégítettségének szintjét elemzik különböző dimenziók (jövedelem, életkor, gyerekszám, településtípus, gazdasági aktivitás, roma származás) mentén.

A gyerekek későbbi életesélyei elsősorban attól függenek, hogy a család, a szülők milyen életkörülményeket tudnak teremteni, legyen szó lakáshelyzetről, egészségi állapotról vagy iskoláztatásról. (Az életesélyek alakulásában természetesen alapvető fontosságú a gyerekintézmények szerepe is.) A gyerekek elsődleges (és másodlagos) szocializációjának minősége alapvetően meghatározza életútjukat. A gyerekkori depriváció a család szegénységének következménye: a szükségletek kielégítetlenek maradnak, vagy nem a megfelelő szinten elégitődnek ki, és a gyerekek kirekesztődnek számos olyan lehetőségéből, amelyek jóllétükhöz és fejlődésükhöz kellene.

Adatfelvételünk gyerekekre vonatkozó kérdőíve külön blokkot tartalmaz a gyerekek szükségleteinek kielégítettségéről. Ennek alapján vizsgáljuk depriváltságuk mértékét és hátterét; azt, hogy a gyerekek mely szükségletek terén és milyen szocioökonómiai háttértől függően szenvednek hiányokat. A szülőktől megkérdezett gyerekszükségletek spektruma igen széles (23 mutató) az alapvető fiziológiai-biológiai igényektől a szocializáció minőségén keresztül egészen a „luxuskiadásokig”.⁸

Egyenlőtlenségek a gyerekszükségletek kielégítettségében

A Központi Statisztikai Hivatal 2009-es adatok alapján vizsgálta a gyerekszegénység és depriváció nem anyagi dimenzióit (KSH 2010b).

A KSH számos mutatója megegyezik kérdőívünkkel, pontos összehasonlításra azonban nincs lehetőségünk, mert a KSH elsősorban a gyerekes háztartásokra⁹ és nem a gyerekekre vonatkozó adatokat közli. A korlátozott összevetés viszont nagy hasonlóságokat mutat (5. ábra). Eredményeink és a KSH adatai nyolc indikátor mentén nagyságrendileg azonosak.

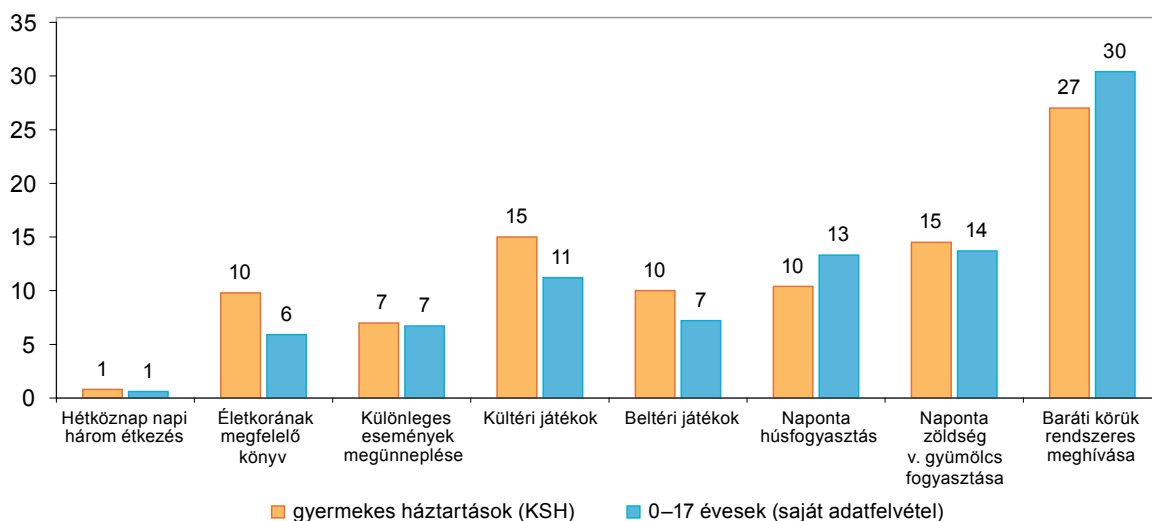
⁶ Hiányok a gyerekes háztartásban: 1. egészséges étel; 2. ruha és cipő; 3. iskolához szükséges eszközök, felszerelések; 4. megfelelő hely a tanuláshoz; 5. zsebpénz; 6. számítógép; 7. mobiltelefon.

⁷ 1. rossz lakáskörülmények; 2. közüzemi infrastruktúra hiánya; 3. iskolai akadályok, problémák; 4. egészségi állapot, egészségügyi ellátás nehézségei.

⁸ A gyerekkérdőívben a számítógép- és internethasználat, valamint a szükség esetén el nem érhető szakemberek hiánya a gyerekek kirekesztettségének egy-egy további dimenzióját jelentik. A háztartási kérdőívben közvetlenül a gyerekek deprivációjára utal az, ha a háztartásnak az elmúlt egy évben nem jutott elég pénze gyerekuhára, a gyerekek gyógyszerjeinek kiváltására, az óvodai, iskolai költségekre. Ezeket itt nem vizsgáljuk.

⁹ A KSH a 0–16 éves gyereket nevelő háztartásokkal számol.

5. ábra: Néhány kielégítetlen gyerekszükséglet aránya a gyerekes háztartások és a gyerekek körében, 2009 (%)

Forrás: KSH 2010b és saját adatfelvétel.

Mindkét adatfelvételtől egyértelműnek tűnik, hogy minimális (1% alatti) azoknak a gyerekeknek, illetve gyerekes háztartásoknak az aránya, akiknek gondot okoz a gyerekek napi háromszori étkeztetése. A KSH szerint

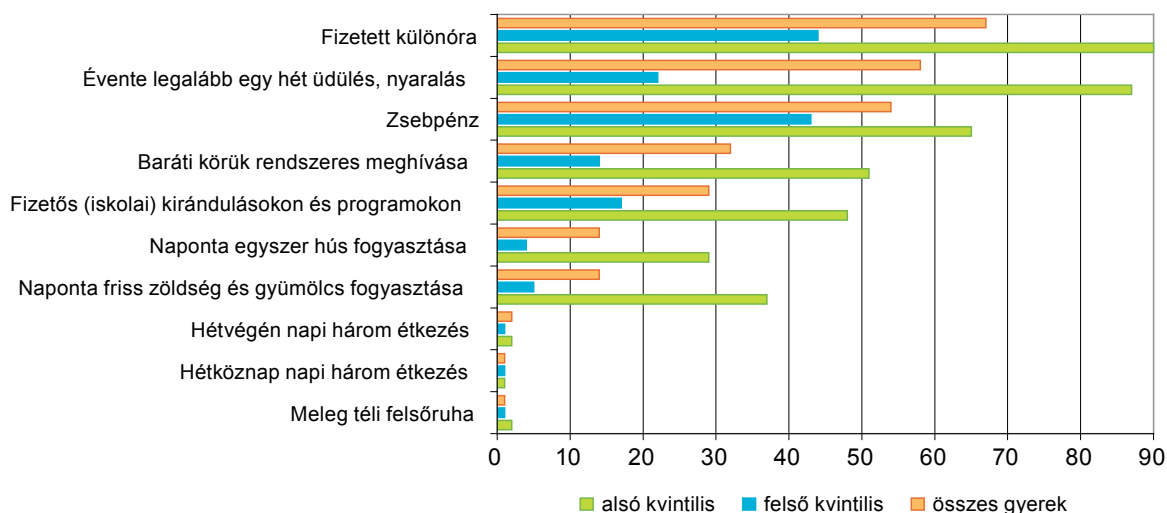
„...a felvétel adatai rávilágítottak, hogy Magyarországon az alapvetőnek tekintett szükséglet kielégítése szinte az egész népesség körében megoldott, és elenyésző (0,8%) azoknak a háztartásoknak az aránya, ahol a napi háromszori étkezés nem biztosított (bár ez is több ezer gyermeket jelent összességében).” (KSH 2010b: 5)

Saját kutatásunkban a hétköznapi háromszori étkezés a gyerekek 0,6 százalékának, hétvégeken 1,7 százalékának nem biztosított.

Az összehasonlított nyolc mutató közül a társas kapcsolatokat jelző indikátor az, amely – közel azonos mértékben – a legszélesebb kör számára nem érhető el. Az alapszükségletekhez nem tartozó „baráti kör rendszeres meghívását”, ami jelentősebb költségekkel is jár, a KSH adatai alapján a gyerekes háztartások 27 százaléka nem engedheti meg magának. Nálunk a gyerekek közel harmada (29,5%) él olyan családban, ahol ez anyagi gondok miatt megoldhatatlan. A barátok meghívásának gyakran akadályai a rossz lakáshelyzet, a zsúfoltság miatti intimitás lehetőségének hiánya, illetve a lakáskörülmények miatti szégyenérzet, ami szinte kizárja a jobb családi háttérű osztálytársak, kortársak meginvitálását. Ez pedig a gyerekkori kirekesztődés egy fontos dimenziója.

Kutatásunk alapján a 0–17 éves gyerekek körében megfigyelhető, hogy a minimális létfeltételek szinte minden gyerek számára biztosítottak (6. ábra).

6. ábra: Néhány kielégítetlen szükséglet aránya a 0–17 évesek körében, az alsó és felső jövedelmi ötödökben és összesen, 2009 (%)

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

A gyerekek 0,7–1 százaléka nem jut hétköznap rendszeres étkezéshez és meleg téli ruhához. Fizetős programokra és a baráti kör rendszeres meghívására már a gyerekek mintegy harmadának (27,6%, illetve 29,5%) nincs lehetősége. Több mint felük nem kap zsebpénzt (53,4%), és nem üdül, nyaral évente legalább egy hetet (54,9%). A legelérhetetlenebb (legkevésbé megfizethető) szolgáltatás a fizetett különóra, amire a gyerekek kétharmada (65%) nem jár.

A *legelemibb alapszükséglet* (hétköznap napi háromszori étkezés) *biztosításában nincs különbség jövedelmi helyzet szerint* (az alsó és a felső jövedelmi ötödbe tartozó gyerekek körében 0,9–1%), amihez hozzájárulhat az intézményes étkeztetés és az is, hogy a legszegényebbek is tudják etetni gyerekeiket. A hétfélig rendszeres étkezés terén – ami a legszegényebb gyerekeknek (alsó jövedelmi ötödbe tartozók) is még „mindössze” 2,4 százaléka számára nem biztosított – már háromszoros a különbség az alsó és a felső (0,6%) jövedelmi ötöd között. Az alsó kvintilisbe tartozó gyerekek több mint negyede nem eszik húst (22,5%), zöldséget és gyümölcsöt (23,4%). A felső ötödben a gyerekeknek alig néhány százaléka (4,2%, illetve 5,4%) nélkülözi ezeket.

A szinte a „luxus” kategóriába tartozó nyaralás és fizetett különóra az alsó jövedelmi ötödben a gyerekek túlnyomó többsége számára elérhetetlen (79,2%, illetve 84,5%), és bár az olló széles, a felső kvintilisben is magas az ezeket nélkülöző gyerekek aránya (26,5%, illetve 45,0%).

A gyerekszükségletek kielégítettségére ható néhány háttértényező

A gyerekek jóllétéről, illetve depriváltságukról – a vizsgált területek mentén – pontosabb képet kapunk, ha figyelembe vesszük azt, hogy a szükségletek az életkori sajátosságoknak megfelelően változnak. A kisebbeknek nincs szükségük fizetett különórára, zsebpénzre és tanuláshoz szükséges helyre, míg az idősebb gyerekek számára már nem feltétlenül szükséglet a játék vagy a biztonságos játszóterület. A gyerek korcsoportok és a kielégített szükségletek száma között szignifikáns az összefüggés: a gyerekek életkorának növekedésével a biztosított szükségletek száma is emelkedik; több (más) lesz a belső igény és a külső (iskolai, társadalmi) elvárás, amelynek a szülők lehetőségeikhez képest igyekeznek megfelelni. Az életkori hatások kiszűrésére korcsoportokra standardizáltuk a szükségletek kielégítettségét.¹⁰

Az elemzés másik nehézsége a deprivációs mutatók nagy száma és különböző minősége is. A nélkülözésnek és a kirekesztettségnek eltérő szintjeit, rétegeit tükrözik a 23 területen tapasztalható hiányok. Egészen különböző életminőséget feltételez a mindennapi étkezés, a ruházkodás és a fekhely hiánya, mint az, ha nincs lehetőség nyaralásra, a különleges események ünneplésére vagy a baráti kör meghívására. Emiatt strukturáltuk a területeket, és a 23 mutatóból öt *dimenziót* hoztunk létre¹¹:

¹⁰ Z-score-okat hoztunk létre korcsoportonként (átlaga 0, szórása 3,8). A mutató az életkor szerinti átlagos szükségletkielégítettséget 0-val jelzi. A negatív irányú elmozdulás hiányra, a pozitív a szükségletek magasabb szintű kielégítettségére utal.

¹¹ A dimenziókat faktoranalízis eredményei alapján logikailag alakítottuk ki.

- *alapszükségletek* (táplálkozás, ruházkodás, fekhely);
- *családi szocializációs elemek* (otthoni könyvek, játékok);
- *társas kapcsolatok – kirekesztődés* (különleges események, szabadidős programok, biztonságos játszóterület, fizetős iskolai programok, baráti kör meghívása, sport);
- *iskolai pályafutás elemei* (iskolai-óvodai, felszerelés, tanulásra megfelelő hely, különóra);
- „*luxus*” (zsebpénz, nyaralás).

Darvas Ágnes és Tausz Katalin (2002) szükségletcsoportosításának logikájára is támaszkodtunk: a gyermeki szükségletek kielégítettségének vizsgálatára a szerzők hét dimenziót hoztak létre¹² abból a megfontolásból, hogy

„...a gyermekek szocializációja szempontjából nem csupán a gyermekek fizikai szükségletei, hanem a felnőttek fizikai szükségletei kielégítettségének is fontos szerepe van. A felnőttek ellátottsága, a háztartás általános jellemzői, a lakhatási feltételek a jövedelmi helyzet mindennapos hatásai, illetve a helyzet szubjektív megélése is befolyásolja a szocializációs környezetet.” (Darvas, Tausz 2002: 6)

Alapkérdésünk az, hogy a gyerekek szükségleteinek kielégítettsége mennyire függ azoktól a háttértényezőktől, amelyek a jövedelmi helyzet és az életminőség terén egyenlőtlenségeket okoznak. A gyerekek szükségleteinek kielégítettségét, vagyis életminőségüket alapvetően a család anyagi helyzete határozza meg. 2009-es adataink alapján azt nézzük meg, hogy – a jövedelmi dimenzió túl – a családszerkezet, a gyerekszám, a lakóhely és a társadalmi státusz milyen mértékben befolyásolják az öt szükségletcsoport kielégítettségét, illetve a kielégítettség mértéke mennyire tér el az adott csoport átlagától. Azt is vizsgáljuk, hogy az egyes szükségletcsoportok kielégítettségének szintjei – a háttértényezők mentén – mennyiben különböznek egymástól.

A családszerkezet okozta különbségeket aszerint vizsgáljuk, hogy egy vagy két szülő neveli-e a gyerekeket, illetve hogy hány gyerek él a családban. A jövedelmi szegénység minden kutatás és adatforrás szerint jóval nagyobb arányú az egyszülős, valamint a három- és többgyerekes családok körében, mint más társadalmi-demográfiai csoportokban. Elemzésünkben azt nézzük meg, hogy ezekben a veszélyeztetett csoportokban az átlagoshoz képest a család mennyire képes biztosítani a szükségletek öt dimenzióját.

Szignifikáns összefüggések mellett az *egyszülős családokban* a gyerekek szükségletei az átlaghoz képest kevésbé kielégítettek, miközben a *kétszülős családokban* minden érték átlagos, illetve valamelyest a feletti (14. táblázat). Az egyszülős családban élő gyerekek szükségletei rendre jóval az átlag alatt biztosítottak. Legnagyobb hátrányuk azon a két területen – *családi szocializáció és iskolai pályafutás* –, amelyek fontos színterei a hátrányok átörökítésének. Mindezek mellett az *alapszükségletek* kielégítettsége terén sem elhanyagolható hátrányos helyzetük.

14. táblázat: A gyerekek szükségleteinek kielégítettsége családszerkezet szerint, 2009 (Z-score-értékek*)

Szükségletcsoportok	Szülők száma			Gyerekek száma a háztartásban				
	Egyszülős	Kétszülős	p	1	2	3	4-x	p
Alapszükségletek	-0,16	0,03	0,00	0,14	0,17	-0,14	-0,84	0,00
Családi szocializációs elemek	-0,18	0,03	0,00	0,16	0,10	-0,11	-0,65	0,00
Társas kapcsolatok	-0,14	0,02	0,02	0,19	0,14	-0,24	-0,61	0,00
Iskolai pályafutás elemei	-0,18	0,03	0,00	0,13	0,13	-0,17	-0,54	0,00
„Luxusszükségletek”	-0,15	0,01	0,02	0,18	0,11	-0,20	-0,53	0,00
Összesen	-0,82	0,13	0,00	0,79	0,64	-0,86	-3,16	0,00

* A Z-score-értékek jelentése: 0 – átlagos, mínusz – rossz, plusz – jó.

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

¹² 1. felnőttek fizikai szükségletei; 2. gyermekek fizikai szükségletei; 3. lakhatási feltételek; 4. oktatás; 5. ünnepek; 6. fontos gyermeki tevékenységek; 7. civilizációs deficit.

A családban élő gyerekek száma és a szükségletek kielégítettsége között szintén szignifikánsak az összefüggések. Ahogy az anyagi helyzet romlik, a szegénység aránya nő a gyerekek számának emelkedésével, úgy a gyerekek depriváltsága is mélyül. Az egy- és kétygyerekes háztartásokban – változó mértékben – minden szükséglettipust átlag feletti szinten tudnak biztosítani a szülők. A *társas kapcsolatok* (amelybe beletartoznak olyan költséges dolgok is, mint a különleges események megünneplése, a fizetős programok, a barátok rendszeres meghívása) és a „luxusszükségletek” anyagi fedezetét az egygyerekesek tudják a legnagyobb mértékben előteremteni, és a kétygyerekesek helyzete is kedvező (átlag feletti). A *nagycsaládban élő gyerekek minden területen jelentős hátrányban vannak, szükségleteiket a szülők csak jóval az átlag alatti szinten képesek kielégíteni*. A háromgyerekesek átlagtól való lemaradása a *társas kapcsolatokban*, a „luxusszükségletekben” és az *iskolai pályafutás elemeiben* a legjelentősebb.

Kutatások szerint a jövedelmi szegénység arányában széles szakadék húzódik az egy-két gyerekesek és a nagycsaládosok között. A négygyerekesek jellemzően a mélyszegénységben élők.

Ezek a határvonalak a gyerekszükségletek terén is érzékelhetők: a négy vagy több gyereket nevelő háztartásokban minden szükséglettypus terén – még a háromgyerekesekhez képest is – súlyosak a hátrányok. Érdekes módon az *alapszükségletek* biztosítása jelenti a legnagyobb gondot a szülőknek, itt figyelhető meg az átlagtól való legnagyobb mértékű lemaradás (vö. 14. táblázat).

Az eredmény kevésbé meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy ebbe a szükségletcsoportba soroltuk a külön fekhelyet, az új ruhát és a napi hús-, gyümölcsfogyasztást. Ezek biztosítása egy négygyerekes családnak jelentős erőfeszítéseket igényel, a külön fekhely pedig gyakran a lakás zsúfoltsága miatt okoz gondot. (Adatfelvételünk szerint az egy-kettő-három gyerekes családokban élő gyerekek 0,6–2,3 százaléka számára nem biztosított külön fekhely, míg a négy- vagy többgyerekesek esetében ez az arány 12,3 százalék.)

A KSH gyerekek és gyerekes családok helyzetét jelző indikátorainak többsége – más adatokkal összhangban – az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régió súlyos leszakadását jelzi (KSH 2011b). Az ország legfejlettebb régiói a Közép-magyarországi és a Nyugat-dunántúli régió. Kutatásunk szerint a régiók és a gyerekszükségletek kielégítettsége között szignifikáns összefüggés van. A *két legrosszabb helyzetű régióban minden szükségletcsoportban jóval az átlag alatti a kielégítettség szintje*. A gyerekek Észak-Magyarországon a családi szocializáció, Észak-Alföldön a *társas kapcsolatok* terén szenvednek a legnagyobb hiányt az átlaghoz képest. Érdekes módon a szintén hátrányos helyzetű Dél-dunántúli régióban minden szükséglet kielégítettsége átlag körüli vagy a feletti (egyedül az iskolai pályafutás elemeiben van minimális lemaradás az átlagtól), és a Dél-Alföldön is csak két területen (családi szocializáció, társas kapcsolatok) negatív az érték. A helyzet a Közép-magyarországi és a Nyugat-dunántúli régióban messze a legjobb (15. táblázat).

A *településtípus* elemzésében – szignifikáns összefüggések mellett – a falu-város határvonal jelenti a „víválasztót”. A községben élő gyerekek szükségleteinek kielégítettsége rendre átlag alatti. Egyedül az *alapszükségletek* biztosítása közelít az átlaghoz. A többi településtípus esetében legalább átlag körüliek az értékek. (Az egyedüli negatív érték a megyei jogú városoknál a „luxusszükségletek” biztosítása terén látható.) Az eredmény nem meglepő, minthogy a gyerekszegénység Magyarországon nagyobb arányban rurális jelenség, mint városi probléma (Ferge et al. 2009). Ráadásul a kistelepüléseken az elérhető lehetőségek, szolgáltatások is szűkösebbek, mint a városokban.

A háztartás gazdasági-társadalmi státusza és a gyerekszükségletek kielégítettsége közötti összefüggést két változó mentén vizsgáljuk: van-e aktív kereső és mi a háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége? Ezek a tényezők nagymértékben befolyásolják a család jövedelmi helyzetét, amely végső soron a legerősebben hat a gyerekek szükségleteinek kielégítettségére, illetve deprivációjukra. Szignifikáns összefüggések mellett az látszik, hogy azokban a háztartásokban, ahol van foglalkoztatott, a gyerekek szükségletei átlag feletti szinten és közel azonos mértékben biztosítottak (16. táblázat). Ott viszont, ahol nincs kereső családtag, minden szükségletcsoportban az átlagnál jóval rosszabb a helyzet. Az ilyen családban élő gyerekek a *társas kapcsolatok* terén vannak a legnagyobb hátrányban.

A háztartásfő *iskolai végzettsége* szintén meghatározó a gyerekszükségletek kielégítettségének szintjeiben. Széles szakadék van a legalább szakmával rendelkezők és a legfeljebb nyolc osztályos végzettségűek családjai között. A szakmunkás háztartásfővel rendelkező háztartásokban az alapszükségletek és a családi szocializációs elemek terén átlag feletti a gyerekszükségletek kielégítettsége, viszont a többi szükségletcsoportban már – alig valamivel – átlag alatti. Az érettségizett és diplomázott háztartásfők között az *alapszükségletek*, a *szocializációs elemek* és a *társas kapcsolatok* biztosításának szintjében nincs jelentős különbség. A „luxusszükségletek” kielégítettségében a felsőfokú végzettségűeknek már jóval kedvezőbb a helyzetük.

Azok a gyerekek, akik olyan családban élnek, ahol a háztartásfő nyolc osztályos végzettségű, minden szükségletcsoport terén jelentős hátrányban vannak. Depriváltságuk a szocializációs elemekben és a társas kapcsolatokban jelenik meg legerősebben, de ezektől alig jobb az alapszükségletek kielégítettségének szintje.

16. táblázat: Gyerekek szükségleteinek kielégítettsége a háztartás tagjainak foglalkoztatottsága és a háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 2009 (Z-score-értékek*)

Szükségletcsoportok	Aktív kereső			Háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége				
	nincs	van	p	legfeljebb 8 általános	szakma	érettségi	felsőfok	p
Alapszükségletek	-0,58	0,16	0,00	-0,70	0,10	0,23	0,21	0,00
Családi szocializációs elemek	-0,56	0,15	0,00	-0,77	0,11	0,27	0,20	0,00
Társas kapcsolatok	-0,61	0,16	0,00	-0,73	-0,02	0,34	0,36	0,00
Iskolai pályafutás elemei	-0,45	0,12	0,00	-0,59	-0,09	0,27	0,49	0,00
„Luxusszükségletek”	-0,51	0,14	0,00	-0,62	-0,10	0,25	0,57	0,00
Összesen	-2,71	0,73	0,00	-3,41	0,00	1,36	1,82	0,00

* A Z-score-értékek jelentése: 0 – átlagos, mínusz – rossz, plusz – jó.

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Elemzésünkben az látszik, hogy minden vizsgált háttértényező hatással van a gyerekek szükségleteinek kielégítettségére. A *gyerekszükségletek átlagos kielégítettségétől való legnagyobb eltéréseket elsősorban az iskolai végzettség, majd a munkaerő-piaci helyzet, a gyerekszám és ezek következményeként a területi egyenlőtlenségek okozzák.* Ezek azok a faktorok, amelyek mentén a legnagyobb egyenlőtlenségek láthatók: az aktív kereső nélküli, illetve alacsony iskolai végzettségű háztartásfővel rendelkező háztartásban, a nagycsaládban, valamint a két leszakadó régióban élő gyerekek szenvedik el a legnagyobb hiányokat a vizsgált szükségletek terén.

A *depriváció minden szükségletcsoportban tetten érhető.* Kielégítettségük átlagtól való eltérésének mértéke az egyes háttértényezők mentén változik. Összességében azonban a *társas kapcsolatok kielégítetlensége jelenik meg legtöbbször a legnagyobb átlag alatti értékekkel.* A szükségleteknek ez a csoportja pedig a kirekesztődés egyik jellemző dimenziója, minthogy az ezen a téren deprivált gyerekeknek a család anyagi helyzete miatt nincs lehetőségük bekapcsolódni azokba a tevékenységekbe, amelyek a jobb helyzetű kortársak számára adóttak. Ráadásul a „gyermek lokális kortárs kapcsolatainak és csoportjainak fontos szocializációs és egyúttal szociálintegratív funkciói vannak” (Somlai 1997: 156).

Több vizsgált csoport esetében erős az átlagtól való negatív irányú eltérés a családi szocializációs elemek és az alapszükségletek terén. Előbbi nem kizárólag a jövedelmi helyzet függvénye; a könyvek és játékok megléte a szülők kulturális tőkéje is hatással van. (Az átlaghoz képesti legnagyobb elmaradás a „szocializációban” a nyolcosztályos végzettségű háztartásfővel élő családoknál látható.) Az alapszükségletek biztosításának hiánya, ami alapvetően anyagi kérdés, egyértelműen a gyerekek deprivációját jelzi: jellemzően a legrosszabb jövedelmi helyzetű csoportokban (négygyerekes, foglalkoztatott nélküli, alacsony iskolai végzettségű háztartások) a legerősebb az átlag alatti kielégítettség. Az *iskolai pályafutáshoz* sorolt szükségletek biztosítása kisebb mértékben, mint az előző szükségletcsoportok, de szintén gond az alacsony jövedelmű háztartásokban. Az óvoda, iskola által elvárt felszereléseket a szegény szülők is igyekeznek előteremteni, ugyanakkor az idesorolt különóra számukra megfizethetetlen. (A felszerelések az alsó jövedelmi ötödben a gyerekek 16,2%-a, a felső ötödben 6,8%-a számára nem biztosítottak. A fizetett különóra az alsó kvintilisben a gyerekek 84,5%-a, a felsőben 45%-a számára nem hozzáférhető.) Az átlagostól való legnagyobb kedvezőtlen eltérés *az iskolával kapcsolatos szükségletekben* a négygyerekes, a nyolcosztályos végzettségű és az aktív kereső nélküli háztartásokban látható.

AZ INTÉZMÉNYES NEVELÉS

A gyermekek korai intézményes nevelésének fontossága sok szempontból vitatott kérdés: a családpolitikai, munkaügyi szakemberek vagy a gyermeki fejlődéssel foglalkozó pszichológusok és pedagógusok nézetei eltérnek abból a szempontból, hogy a 3 éves alatti gyermekek családi vagy bölcsődei nevelését érdemes-e inkább ösztönözni (Surányi, Danis, Herczog 2010). Arra vonatkozóan azonban talán egyetértés van a szakemberek között, hogy a jó színvonalú korai intézményes fejlesztés kompenzálhatja a családi háttér esetleges hátrányait.

A bölcsődei férőhelyek száma a rendszerváltást követően jelentősen csökkent. A gyermeket nevelő háztartások mintegy fele (43%) olyan településen él, ahol nincs bölcsőde (Bass, Darvas és Szomor 2007). A megfelelő korú gyermekek mintegy 8 százaléka jár bölcsődébe (17. táblázat) (arányuk – a bölcsődei férőhelyek bővítésének korábbi kormányzati szándékainak ellenére – nem emelkedett az elmúlt öt évben). A bölcsődébe járó gyermekek életkora egyre inkább kitolódik, 34 százalékuk 3 éves és idősebb (azaz óvodáskorú).

Kutatásunk lehetőséget adott arra, hogy megvizsgáljuk: a bölcsőde igénybevétele mutat-e különbséget a családok társadalmi jellemzői szerint? Bár a gyermekvédelmi törvény csak a 10 ezer főnél nagyobb lélekszámú településeken írja elő bölcsőde fenntartását, adataink szerint az ennél kisebb településeken élők is igyekeznek ezt a szolgáltatást igénybe venni.

Mintánkban az 1000 főnél kisebb községekben élők közül egy gyermek sem jár bölcsődébe, de az 1–10 ezer fős településeken a 3 éves alatti gyermekek között bölcsődébe járók aránya ugyanúgy 10 százalék, mint a 10 ezer főnél nagyobb településeken (kb. 150 olyan tízezer főnél kisebb lélekszámú település van hazánkban,

17. táblázat: Bölcsődei ellátásban részesülő gyermekek aránya korévenként, 2006–2010 (%)

Év	1 éves	2 éves	3 éves	4 éves	Együtt
2006	0,1	4,0	16,3	11,9	8,2
2007	0,1	3,8	17,9	11,8	8,4
2008	0,1	3,9	19,3	12,0	8,7
2010*	1,4	8,4	16,0	3,6	8,0

* Saját kutatásunk (az életkori határok az adatfelvételek eltérő időpontja miatt nem pontosan fedik egymást).

Forrás: Szociális statisztikai évkönyv 2008.

ahol működik bölcsőde, de a kisebb településeken élők hozzáférése a szolgáltatáshoz elsősorban annak tudható be, hogy az ott élő családok más település bölcsődéjét veszik igénybe).

A bölcsőde igénybevétele elsősorban az anya munkavállalásával mutat kapcsolatot: az aktív kereső anyák 3 éves alatti gyermekeinek 42 százaléka bölcsődés (a nem aktív anyák esetében ez az arány csupán 4%). Mivel a bölcsődébe járás az anya foglalkoztatottságának függvénye, nem meglepő, hogy ez a szolgáltatás elsősorban a jó anyagi helyzetű családokra, a magasan iskolázott anyákra irányul (a legfeljebb szakiskolai végzettségű anyák 4%-a, a magasabb végzettségűek 11%-a járja bölcsődébe a gyermekét). A bölcsődébe járók között kutatásunkban csupán egy gyermek volt roma.

Az óvoda a gyermekek többsége számára elérhető intézmény Magyarországon, a 3–5 éves korosztálynak mintegy 90 százaléka óvodás (az óvoda a közoktatási törvény előírásai szerint 5 éves kortól kötelező) (18. táblázat).

18. táblázat: Óvodába járó gyermekek aránya korévenként, 2007–2010 (%)

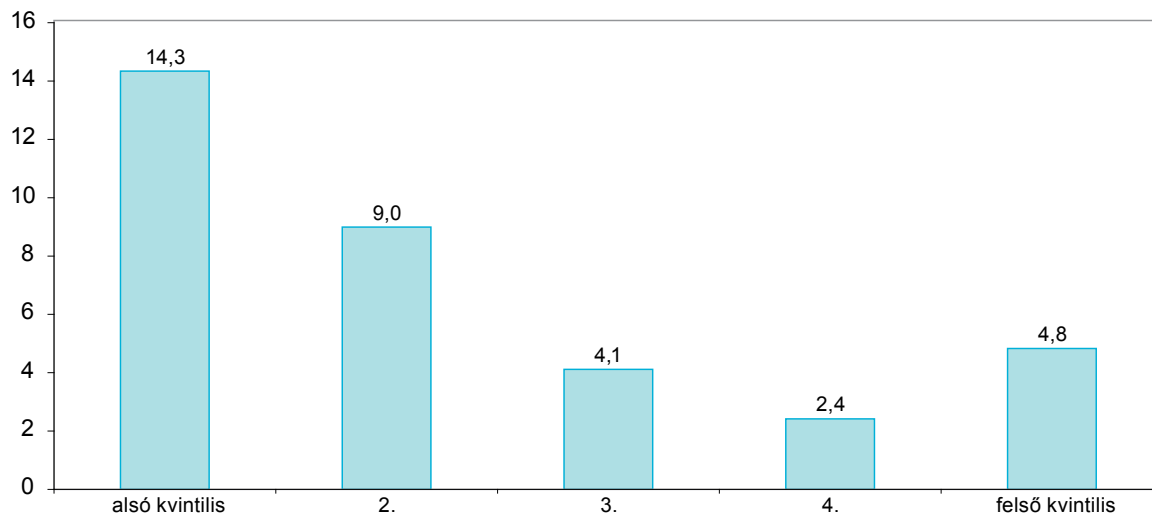
Korév	2007/2008	2008/2009	2009/2010
3 éves	72,8	74,9	73,6
4 éves	90,7	93,1	95,1
5 éves	96,6	95,2	96,6
Együtt	86,8	87,8	88,3

Forrás: Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010.

A hátrányos helyzetű gyermekek minél korábbi óvodába kerülését kívánta ösztönözni a 2009 januárjában bevezetett ún. „beóvodáztatási támogatás”, amelynek hatását az oktatási statisztikákban a 2009/2010. tanévben gyakorlatilag nem lehet érzékelni (az óvodába járó gyermekek száma az előző tanévhez képest 0,6%-kal emelkedett).

A kutatás során vizsgált gyerekek többségét 3 éves korban írták be óvodába (80%), 13 százalékuk 4 évesen, 5 százalékuk pedig csak (a már kötelező) 5 éves korban vagy később került óvodába. Elenyésző azon gyerekek aránya (kevesebb mint 2%), akik 5 évesnél idősebbek, de nem jártak óvodába. A késői óvodakezdés elsősorban társadalmi hátrányokhoz kapcsolódik, bár a legjobb körülmények között élő gyermekek között is többen vannak az óvodába későn kerülő gyermekek (7. ábra). A családok legszegényebb ötödében a gyerekek 14 százaléka, a roma gyerekek között 23 százalék a későn óvodába kerülő (vagy óvodából kimaradó) gyermekek aránya.

7. ábra: Az 5 évesen vagy később óvodába kerülő vagy óvodába nem járó (5 év feletti) gyermekek aránya a család anyagi helyzete szerint – jövedelmi ötödekben, 2009 (%)

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Az iskoláskor előtt a különböző területeken elmaradást mutató gyermekek korai fejlesztési lehetőségeikhez való hozzáférést is vizsgáltuk kutatásunk során.¹³ A 3–17 éves gyerekek 3,9 százaléka részesült valamilyen speciális fejlesztésben, további 9,7 százalékuk pedig logopédushoz járt 6 éves kora előtt. Retrospektív adataink szerint ezeknek a szolgáltatásoknak a hozzáférhetősége javult az elmúlt 15 évben.

¹³ A klasszikus értelemben vett fejlesztési formák (gyógynevelési, fejlesztési nevelési, pszichológiai, logopédiai segítség, mozgásfejlesztés stb.) mellett a szülők olyan fejlesztési tevékenységeket is megjelöltek válaszaikban, amelyek az óvodai nevelés melletti pluszszolgáltatások (nyelvi, művészeti és sporttevékenységek stb.) voltak, ezeket a válaszokat külön kategóriaként értékeltük. A gyermekek fejlődési elmaradását csak becsülni tudjuk vizsgálatunkban; azoknál a gyermekeknél vetjük fel ennek a gyanút, akik beiskolázásuk idején iskoláértelennek bizonyultak, vagy akik iskolai pályafutásuk során gyógynevelési oktatásban (is) részesültek.

A speciális fejlesztés lehetősége nem meglepő módon Budapesten és a nagyvárosokban nagyobb arányban adott, mint a kistelepüléseken. Általánosságban a jobb társadalmi helyzetű családok gyermekei számára több lehetőség nyílik a korai fejlesztés igénybevételére – különösen kevés roma gyermek kap 6 éves kora előtt támogatást fejlődési nehézségei korrigálására (19. táblázat). Elemzésünkben azok a gyermekek nem szerepelnek a rászorulóknak között, akiknél az iskolai pályafutásuk során nem formalizálódott a fejlődési nehézség (nem utalták iskolaérettségi vizsgálatra, gyógypedagógiai oktatásra stb.), így lehetséges, hogy a hozzáférési adatok az itt közölnél alacsonyabbak.

19. táblázat: Iskoláskora előtt korai fejlesztésben részesülők aránya a fejlődési problémával küzdő gyermekek körében, 2009 (%)

Jellemző	Nem kap fejlesztést	Logopédiára jár	Fejlesztést kap	Összesen
A gyerek korcsoportja				
6–9 éves	36,8	18,4	44,7	100
10–13 éves	57,9	19,3	22,8	100
14–18 éves	61,7	14,9	23,4	100
Lakóhely				
Budapest	35,7	28,6	35,7	100
Város	41,2	20,6	38,2	100
Község	66,7	13,6	19,7	100
A háztartásfő iskolai végzettsége				
Legfeljebb 8 általános	69,4	20,4	10,2	100
Szakma	43,1	20,0	36,9	100
Érettségi	48,0	12,0	40,0	100
Felsőfok	37,5	12,5	50,0	100
Kisebbségi hovatartozás				
Roma	65,9	15,9	18,2	100
Nem roma	46,2	19,2	34,6	100
Együtt	52,0	18,2	29,7	100

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Az iskolakezdés időpontjára a családi szocializáció hátrányai felerősödni látszanak a késői óvodakezdés és a speciális fejlesztési lehetőségekhez való hozzáférés egyenlőtlenségei miatt.

Az általános iskola éveiben a gyermekek iskolai teljesítménye jelentős eltéréseket mutat a családok társadalmi státusza szerint. Sokváltozós elemzéssel kimutatható,¹⁴ hogy a családi háttértényezők közül kiemelkedő fontosságú a szülők (és elsősorban az anya) iskolázottsága, az anyagi helyzet esetében pedig a jövedelem színvonalánál sokkal fontosabb a gyermeki szükségletek¹⁵ (elsősorban a társas kapcsolatok fenntartásához kötődő szükségletek) kielégítettsége a jó tanulmányi eredmény eléréséhez (20. táblázat). (A magyarázó modellben fontos szerepe van még a gyermek nemének és a képességzavar meglétére utaló tényezőknek – ez utóbbi tényező pontos vizsgálatára jelen kutatásban nem volt módunk.)

¹⁴ A táblázat értelmezéséhez lásd a 3. és 7. táblázatnál szereplő magyarázatokat.

¹⁵ A gyermeki szükségletek közül kutatásunkban a szocializáció az otthoni könyvek, játékok meglétét, a társkapcsolatok a különleges események megünneplését (a baráti kör meghívását), szabadidős, illetve iskolai programokon való részvétel lehetőségét, biztonságos játszóhelyet, sportolási lehetőséget jelentett.

20. táblázat: A tanulmányi átlag becslése általános iskolás gyerekek körében, 2009
(lépésenkénti regresszióanalízissel)

Jellemző	Standard β	p	R^2
Gyerekszükségletek: társkapcsolat	0,173	0,000	12,1
Az anya iskolai végzettsége	0,148	0,001	5,1
Képességzavar gyanúja	-0,156	0,000	3,7
A gyerek neme	0,125	0,001	1,3
Havi jövedelem (ekvivalens, OECD1)	0,117	0,011	1,2
Gyerekszükségletek: szocializáció	0,104	0,018	0,8
Az apa iskolai végzettsége	0,077	0,049	0,5
Együtt			24,8

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

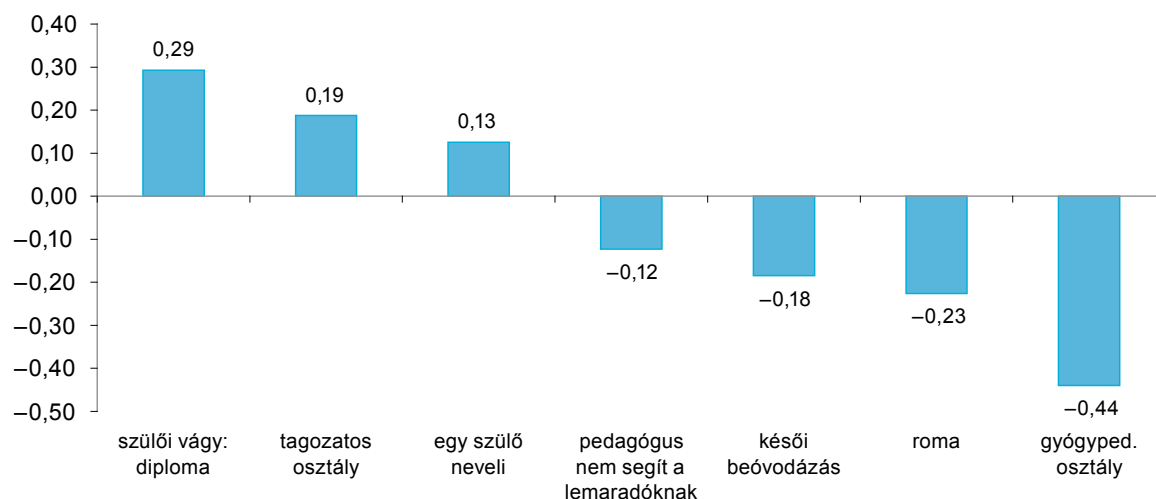
A bemutatott becsléssel a tanulmányi eredmény összvarianciájának 25 százaléka magyarázható. A teljesítményt ugyan erőteljesen meghatározza a családi háttér, de a gyermek tanulmányi eredménye eltérhet ettől a sorsszerű értéktől, ha képességei, motivációja és nem utolsósorban az iskolai nevelés színvonala képessé teszik erre.

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a családi háttér alapján megbecsülhető iskolai teljesítménytől mennyire és milyen irányban térnek el a gyerekek különböző iskolai nevelési feltételek között (8. ábra).

A szociális helyzet alapján jósolható teljesítménynél jobb eredményt érnek el azok a gyerekek, akiknek a szülei fontosnak tartják az iskolázottságot, magasabb elvárásokat támasztanak továbbtanulásukkal kapcsolatban, de a szülői motiváció hatására utalhat az egyszülős családokban nevelkedő gyermekek várhatóanál jobb teljesítménye is. A jó színvonalú oktatás (a tagozatos osztály) az egyébként jobb státuszú gyermekek előnyét még tovább növeli (a számítás arra utal, hogy két egyforma családi háttérű gyerek közül a tagozatos osztályba járó több mint egy tizeddel jobb osztályzatot fog elérni).

A hátrányt növelő tényezők közül kiemeljük a korai fejlesztés és a hátrányokat kompenzáló iskolai oktatás hiányát. Mindenképpen fel kell figyelünk arra az eredményre is, hogy két azonos társadalmi helyzetű családban felnövő roma és nem roma gyermek tanulmányi átlaga között több mint kéttizednyi különbség lesz.

8. ábra: A szociális helyzet alapján várható tanulmányi átlagtól való eltérés a család és az iskola jellemzői hatására, 2009 (osztályzat-átlagérték)

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Elemzésünk eredményei azt igazolják, hogy a korai beóvodázás, a jó színvonalú és kompenzatorikus általános iskolai oktatás, a családi háttér motivációjának növelése, a romák integrált oktatása képes a gyermekek családi szocializációinak különbségéből fakadó esélykülönbségek csökkentésére.

DISZKRIMINÁCIÓ – A ROMA CSALÁDOK HELYZETE

A korábbiakban láthattuk, hogy a szegénység háttérben elsősorban strukturális tényezők állnak: iskolázatlanság, az elhelyezkedés lehetetlensége, regionális hátrányok, a támogató rendszerek szűkössége stb. magyarázzák a családok rossz anyagi helyzetét, a gyermekek szükségleteinek kielégítetlenségét, a szegénység és a hátrányok átörökítését.

Az is érzékelhető volt az eddigi elemzések során, hogy a hátrányok mindegyike a roma családok nagy hányadát sújtja, és éppen ez a halmozódás jellemzi legnagyobb mértékben a romák szegénységét.

Miközben azt állítjuk, hogy a szegénység alapvetően nem etnikai természetű – a romák helyzetének alakulását feltehetően tovább rontja a magyarországi rasszizmus és a diszkrimináció. Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének az Európai Unióra kiterjedő vizsgálata szerint „az összesített diszkrimináció legmagasabb arányáról a Cseh Köztársaság roma válaszadói számoltak be (64%), közvetlenül utána pedig Magyarország következett (62%)” (FRA 2009).

„Olvasta a nagyobbik fiam, hogy szobafestőt keresnek. Felhívta őket, azt mondták, hogy akár már most is mehet, aztán ahogy meglátták, mondták, hogy már betelt az állás. Még csak esélyt se adtak neki.” (Észak-Alföld, agglomeráció, egygyerekes elvált anyja)

„Azt mondta a tanár: bűdös cigányok, minek jártok ide? A nyakánál fogva megfogta a gyermeket, felhúzta, majdnem megfojtotta, mind a 23-24 gyerek látta! Nem tudja kezelni a roma gyerekeket, mert csak a jó gyerekeket lehet kezelni. A jó gyerek ül.” (Észak-Magyarország, község)

„Nézd meg ezt az utat is! Mennek innen a gyerekek vagy harmincan iskolába, és mondják, hogy tisztán menjenek. De hát hogy, amikor télen meg esős időben minden csupa sár? Mire kiérnek, nincs rajtuk tiszta ruha.” (Észak-Alföld, város, hétgyerekes apa)

„Ha téged meglap egy cigány, akkor tartózkodóbb leszel a romákkal szemben. Jó, akkor most lopjon meg téged egy magyar, akkor a többi 9 millióval így fogsz viselkedni?” (Közép-Magyarország, község, háromgyerekes apa)

Kutatásunkban a gyermekes családok között a magukat romának valló kérdezettek 28 százaléka nyilatkozott úgy, hogy hátrányos megkülönböztetés érte őt származása miatt.¹⁶ A következőkben arra keressük a választ, hogy a diszkriminációt elszenvedő családok (és gyerekeik) jellemzői eltérnek-e egymástól.

Elsőként vizsgáljuk meg, hogy a lakóhely, a társadalmi környezet különbségei érzékelhetőek-e a romák hátrányos megkülönböztetésében (21. táblázat).

21. táblázat: Romákkal szembeni diszkrimináció gyakorisága lakóhely szerint, 2009 (%)

Szegregátumok aránya a régióban	Településnagyság		Együtt
	2000 fő alatt	2000 fő felett	
30% alatt	21,5	20,8	21,2
30% felett	25,9	35,3	32,2
Együtt	24,0	32,0	28,9

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

¹⁶ A saját vizsgálatunk és a FRA (az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége) kutatási adatainak eltérése módszertani okokkal magyarázható: egyrészt a mi vizsgálatunk csak a gyerekes családokra vonatkozott, másrészt a „hátrányos megkülönböztetést” – mivel nem ez volt adatfelvételünk középpontjában – mi csak globálisan kérdeztük, szemben az FRA részletező technikájával.

A lakóhelyi hatás egyik eleme a település nagysága. Adataink szerint a kisebb településeken a roma családok kevesebb hátrányos megkülönböztetésről számolnak be (24%-ban), mint a nagyobb városokban élők (40%-ban). Valószínű, hogy ha az emberek ismerik egymást, a település közösségi kapcsolatrendszere még ellenállhat az előítéletek romboló hatásainak.

A település lélekszáma mellett legalább ilyen fontos szerepe van annak is, hogy a településen élő roma családok lakóhelyi szegregációja milyen mértékű. Sajnos adatfelvételünkben nem regisztráltuk, hogy a kérdezett szegény- vagy cigánytelepen él-e, arról azonban van információnk, hogy a szegregátumok előfordulása milyen gyakori régióként (Domonkos 2010). A szegregált lakókörnyezet valószínűségének emelkedésével a diszkrimináció valószínűsége is emelkedik – az előző gondolatkört folytatva: a személyes kapcsolatok lehetősége akár kis településeken is csökken, ha a kisebbségi csoport tagjai a településen elkülönítve, szegregálva élnek.

A hátrányos megkülönböztetés a környezet intoleranciája mellett összefügghet az egyén, illetve a család asszimilációjának mértékével is. Ha a családban élők foglalkoztatottsága, iskolázottsága, anyagi helyzete vagy a család szerkezete mentén vizsgáljuk a diszkrimináció előfordulását, akkor láthatóvá válik, hogy a jobb státuszú családok tagjai kisebb mértékben számolnak be negatív tapasztalatokról, mint a szegényebb vagy iskolázatlanabb kérdezettek (22. táblázat).

22. táblázat: Romákkal szembeni diszkrimináció gyakorisága a család státusza szerint, 2009 (%)

A család státusza	Származott-e hátránya származásából?		Összesen
	igen	nem	
Foglalkoztatottság			
Nincs foglalkoztatott	33,0	67,0	100
Van foglalkoztatott	22,2	77,8	100
A háztartásfő iskolai végzettség			
0–7 osztály	57,9	42,1	100
Legfeljebb 8 általános	19,4	80,6	100
Szaktunskásképző	25,5	74,5	100
Érettségi	15,8	84,2	100
Felsőfokú végzettség	0,0	100,0	100
Gyerekek száma			
1 gyerek	21,9	78,1	100
2 gyerek	20,7	79,3	100
3 és több gyerek	35,9	64,1	100
Jövedelmi helyzet			
Alsó jövedelmi tercilis	29,9	70,1	100
Középső jövedelmi tercilis	34,1	65,9	100
Felső jövedelmi tercilis	14,7	85,3	100
Együtt	29,0	71,0	100

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Ha a gyerekek szemszögéből vizsgáljuk a diszkrimináció hatásait, akkor szembetűnő, hogy azokat a gyermekeket érinti inkább a hátrányos megkülönböztetés, akiknek – a család szegénységének következtében – társas kapcsolataik szűkülnek be, akik nem tudják meghívni barátait magukhoz, nem tudnak részt venni iskolai vagy szabadidős rendezvényeken stb. (23. táblázat).

23. táblázat: A gyerekszükségletek kielégítettsége a romákkal szembeni diszkrimináció szerint, 2009 (Z-score-értékek*)

Gyerekszükségletek	Diszkrimináció		
	van	nincs	p
Társkapcsolat szükségletek	-1,41	-0,55	0,000
Iskolai szükségletek	-1,08	-0,50	0,000
Luxus szükségletek	-0,98	-0,53	0,000
Alapszükségletek	-1,02	-0,59	0,011
Szocializációs szükségletek	-1,36	-0,83	0,013

* A Z-score-értékek jelentése: 0 – átlagos, mínusz – rossz, plusz – jó.

Forrás: Gyerekmonitor 2009.

Elemzésünk a diszkrimináció és a kirekesztődés egymást erősítő köreire hívja fel a figyelmet: a lakóhelyi közösségi kapcsolatok gyengesége és a család erőforrásainak alacsony szintje növeli a diszkrimináció előfordulását – a hátrányos megkülönböztetés pedig tovább nehezíti a lakóhelyi vagy az iskolai integrációt, a felnőttek elhelyezkedését, a gyerekek sikeres fejlődését.

ÖSSZEGZÉS

2009–2010-ben a szegénységben élő gyermekek száma az öt évvel korábbihoz képest csaknem másfélszeresére nőtt. Az elmúlt években a foglalkoztatott nélküli háztartások szegénységi kockázata megduplázódott.

A szegénység ma elsősorban a munkajövedelem (és a munkaerőpiacon eladható tudás) hiányának a következménye, a települési lejtő hatásai változatlanul nagyok maradtak, a romák szegénysége is ezekkel az okokkal magyarázható, önálló etnikai hatás a szegénység létrejöttében csak kismértékben mutatható ki.

A munkaerőpiac szűkülése a gyermekes családokat nagyobb mértékben érintette, mint a népesség egészét, s ezt a közmunkaprogramok sem tudták enyhíteni, munkajövedelem híján a családok a különféle társadalmi transzferekre szorulnak.

A segélyezés az elmúlt években mind elérhetőségében, mind összecszerűen szűkült. Csak transzferekből ma Magyarországon már lehetetlen megélni. A segélyek célzottsága a mai viszonyok között is megfelelő, a segélyezettek töredéke lehet csupán, aki „jogosulatlanul” jut támogatáshoz.

A családok eladósodása a jövedelemforrások elégtelenségének, valamint a lakáshitelek és a rezsiköltségek átlagon felüli emelkedésének következtében egyre riasztóbb méreteket ölt.

Az elszegényedéssel és az eladósodással szemben kialakított leggyakoribb stratégia a háztartások fogyasztásának szűkítése. A szinte csak élelmiszerre és fűtésre költő családok elsőként azokról a szükségleteikről mondanak le, amelyek saját és gyermekeik társadalmi integrációjához lennének fontosak.

Bár a szegénységben élő gyermekek alapszükségleteinek, így egészséges táplálkozásának biztosítása sem teljesen problémamentes, ebben a szegény családok leszakadása az átlagtól nem jelentős mértékű. A családok a gyermekek élelmezésére költenek elsősorban, amiben jelentős segítséget jelent év közben és hétköznap a kedvezményes iskolai étkeztetés lehetősége.

Az anyagi hátrányok elsősorban a gyermekek társas kapcsolataihoz és szocializációjához elengedhetetlen szükségletek területén jelentkeznek. A gyermekszegénység elleni küzdelemnek ma – az alapvető szükségletek legalább minimális kielégítésén túl – elsősorban erre, a társadalmi kirekesztődés megakadályozására és a szocializációs hátrányok csökkentésére kell irányulnia.

Az intézményes nevelés területén továbbra is probléma a gyermekek korai fejlesztésének biztosítása, illetve a minél korábbi óvodába kerülésük elősegítése. E két tényező szerepe döntő fontosságú a sikeres iskolai pályafutás elérésében.

Az iskolai esélyegyenlőtlenség mértéke továbbra sem csökkent, a gyermekek teljesítményének alakulásában is kiemelkedő fontosságúnak tűnt a társadalmi inklúzió biztosítását akadályozó szegénység.

A kirekesztődés szempontjából különösen veszélyeztetett roma családokkal szembeni diszkrimináció Magyarországon széles körben elterjedt. Adataink szerint az előítéletek és a hátrányos megkülönböztetés elsősorban a szegénységben élő, lakóhelyében is szegregált csoportokat sújtja. A diszkrimináció elleni fellépésre azokban a közösségekben van nagyobb esély, ahol a romák és nem romák közötti társas kapcsolatok lehetősége biztosítható.

IRODALOM

- Bass L., Darvas Á., Dögei I., Ferge Zs., Tausz K. (2007): *A szegénység és kirekesztés változása, 2001–2006*. MTA GYEP, Budapest. /Gyerekesély Füzetek 3./
- Bass L., Darvas Á., Szomor É. (2007): *Gyermekevelési szabadságok és gyerekintézmények. Mi a jó a gyerekeknek, mit szeretnének a szülők?* Kézirat. Budapest.
- Bass L., Darvas Á., Farkas Zs., Ferge Zs. (2008): A gyermekszegénység elleni küzdelem állása 2008-ig. In *Stratégiai kutatások 2007–2008*. MTA–MEH, Budapest, 7–34.
- Bradshaw, J., Holmes, J. (2010): *Child poverty in Bulgaria*. A Report for UNICEF. Working Paper No. EC 2409. The University of York. www.york.ac.uk/inst/spru/research/extreme
- Darvas Á., Tausz K. (2002): A gyermekek szegénysége. *Szociológiai Szemle*, 4, 95–120.
- Domokos V. (2010): *Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése különböző (közoktatási, egészségügyi, településfejlesztési) adatforrások egybevetésével*. Kézirat. ECOTREND, Budapest.
- Ferge Zs., Bass L., Darvas Á., Hadházy Á. (2009): A gyermekszegénység elleni nemzeti stratégia sorsa költségvetési megszorítások és válság idején. In *Stratégiai kutatások 2007–2008*. MTA–MEH, Budapest, 7–30.
- FRA (az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége) (2009): *Középpontban az adatok – 1. jelentés. A romák*. Az Európai Unió felmérése a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről.
- Gábos A., Szívós P. (2010): Jövedelmi szegénység Magyarországon 2007 és 2009 között. In Gábos A., Keller T., Kolosi T., Medgyesi M., Szívós P., Tóth I. Gy.: *Jövedelemegyenlőtlenség és szegénység Magyarországon 2009*. TÁRKI Háztartás Monitor 1. köt. Elemzések. TÁRKI, Budapest, 50–61.
- Havasi Éva (2008): Nem csak a pénz...: megélhetési nehézségek, anyagi depriváció. In Szívós P., Tóth I. Gy. (szerk.): *Köz, teher, elosztás*. TÁRKI Monitor Jelentések 2008. TÁRKI, Budapest.
- KSH (2010a): *A válság hatása a munkaerőpiacra*. Internetes kiadvány, 2010. április. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/valsagmunkaeropiakra.pdf>
- KSH (2010b): *A jövedelmen kívüli tényezőkben nyilvánuló gyermekszegénység és kirekesztődés*. Internetes kiadvány, 2010. november. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyermekszegenyse.pdf>
- KSH (2011a): *Fogyasztói árak, 2010. december és 2010. év. Gyorstájékoztató 9*. Internetes kiadvány, 2011. január 14. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/gyor/far/far21012.pdf>
- KSH (2011b): *Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006–2009*. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok. (jelen kötetben)
- Messing V., Molnár E. (2011): Megélhetési módok a szegény cigány és nem cigány városi háztartások körében. *Esély*, 1: 53–80.
- Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010*. Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest, 2010.
- Somlai P. (1997): *Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Corvina, Budapest.
- Surányi É., Danis I., Herczog M. (2010): *Családpolitika más-más szemmel. Eltérő nézőpontok, megközelítések, változó gyakorlatok a hazai és a nemzetközi családpolitikában*. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest.
- Szociális statisztikai évkönyv 2008*. KSH, Budapest 2009. https://teir.vati.hu/szoc_agazat/ksh_evkonyvek/a2008/pdf/szocialis2008.pdf
- Tóth I. Gy., Medgyesi M. (2010): Jövedelemeloszlás és megélhetési nehézségek a konszolidációs csomagok és a válságok közepette Magyarországon. In Fazekas K., Molnár Gy. (szerk.): *Közelkép: a válság munkapiaci hatásai. Munkaerőpiaci Tükör 2010*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 180–197.
- Váradi M. M. (2010): Az „Út a munkához” program hatásvizsgálatának eredményei. In Ferge Zs., Darvas Á. (szerk.): *Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése*. Budapest, 221–256.

FÜGGELÉK

GYEREKMONITOR, 2009

F1. függelék: A minta jellemzői

F1.1. táblázat: A háztartásfők demográfiai és szociális jellemzői a gyerekes családokban és a teljes népességben, 2009 (%)

A háztartásfő jellemzője	Gyermekes családok, Gyerekmonitor 2009	Teljes népesség, Társi Monitor 2009
A háztartások száma	1079	1967
A háztartásfő neme		
Férfi	81	70
Nő	19	30
Összesen	100	100
A háztartásfő kora		
18–29	8	7
30–39	47	18
40–49	34	16
50–59	9	24
60–	2	35
Összesen	100	100
A háztartásfő családi állapota		
Házasság	69	48
Élettársi kapcsolatban él	14	9
Özvegy	2	19
Elvált	9	11
Különélő	2	1
Nőtlen, hajadon	4	12
Összesen	100	100
A háztartásfő iskolai végzettsége		
Legfeljebb 8 osztály	3	5
8 általános	13	21
Szakképzés	38	38
Érettségi	29	23
Felsőfokú végzettség	18	14
Összesen	100	100
A háztartásfő gazdasági aktivitása		
Alkalmazott	65	40
Vállalkozó	7	6

A háztartásfő jellemzője	Gyermekes családok, Gyerekmonitor 2009	Teljes népesség, Társi Monitor 2009
Alkalmi munkát végez	3	1
Munkanélküli	12	9
Nyugdíjas	7	42
Gyeden, gyese, gyeten van	4	1
Egyéb (eltartott)	2	1
Összesen	100	100

F1.2. táblázat: A háztartások jellemzői a gyerekes családokban és a teljes népességben, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Gyermekes családok, Gyerekmonitor 2009	Teljes népesség, Társi Monitor 2009
A háztartások száma	1079	1967
A háztartás jellege		
Egyedülálló felnőtt	0	29
Házaspár gyermek nélkül	0	22
Gyermekes házaspár	75	28
Egyedülálló felnőtt gyermekkel	14	5
Egyéb	12	15
Összesen	100	100
A 18 éven aluli gyerekek száma		
Nincs gyerek	0	72
1 gyerek	49	14
2 gyerek	34	10
3 és több gyerek	13	3
4 és több gyerek	4	1
Összesen	100	100
Lakóhely		
Budapest	20	15
Város	49	48
Község	32	36
Összesen	100	100
Roma kisebbséghez tartozó háztartástag		
A kérdezett szerint	12	
A kérdező szerint		4

F2. függelék: Jövedelem és szegénység

F2.1. táblázat: Jövedelemeloszlás a gyerekes családokban és a teljes népességben, 2009 (ekvivalens havi jövedelem átlaga, OECD1, Ft)

Jövedelmi helyzet	Gyermekes családok, Gyerekmonitor 2009	Teljes népesség, Társi Monitor 2009
A háztartások száma	1079	1967
Jövedelmi ötödök		
Alsó ötöd	34 100	43 500
2. ötöd	49 600	66 700
3. ötöd	63 400	82 400
4. ötöd	79 200	102 000
Felső ötöd	120 200	164 800
Jövedelmi harmadok		
Alsó harmad	39 500	48 900
Középső harmad	63 400	80 600
Felső harmad	105 100	135 200
A teljes minta átlaga	71 700	95 700
Szegénységi ráta*	28	15

* Az ekvivalens jövedelem mediánjának 60%-a alatt (OECD1).

F2.2. táblázat: A gyerekes háztartások különböző csoportjainak megoszlása jövedelmi harmadok szerint, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad	Összesen	N =
Összes gyerekes háztartás	30	33	37	100	988
A háztartás jellege					
Két szülő gyerek(ek)kel	27	34	39	100	719
Egy szülő gyerek(ek)kel	36	31	32	100	140
Egyéb gyerekes háztartás	37	29	34	100	120
A 18 éven aluli gyerekek száma a háztartásban					
1 gyerek	23	29	48	100	481
2 gyerek	28	38	34	100	331
3 gyerek	47	39	15	100	137
4 és több gyerek	74	21	5	100	39

A háztartás jellemzője	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad	Összesen	N =
Foglalkoztatottak száma a háztartásban					
Több foglalkoztatott	7	36	57	100	362
Egy foglalkoztatott	28	38	35	100	439
Nincs foglalkoztatott	79	17	4	100	187
Lakóhely					
Budapest	11	23	66	100	149
Város	25	35	40	100	474
Község	44	35	22	100	363
Roma kisebbséghez tartozás					
Nincs roma háztartástag	23	36	41	100	867
Van roma háztartástag	79	14	7	100	121

F2.3. táblázat: Szubjektív szegénységi mutatók a gyerekes háztartások körében jövedelmi harmadok szerint, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad	Összesen	N =
Összes gyerekes háztartás	30	33	37	100	988
Szubjektív szegénység					
Nem szegények	9	25	65	100	314
Bizonyos értelemben szegények	33	39	28	100	520
Teljes mértékben szegények	66	27	8	100	143
Helyzetük változása a jövő évben					
Javulni fog	25	30	45	100	157
Nem változik	24	33	42	100	393
Romlani fog	37	35	28	100	375

F3. függelék: A gyerekek iskolai pályafutásával kapcsolatos néhány mutató

F3.1. táblázat: A gyerekek megoszlása az óvodakezdés életkora szerint a gyerekes háztartások különböző csoportjaiban, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Az óvodakezdés életkora				Nem járt	Összesen	N=
	2-3 évesen	4 évesen	5 évesen	Később			
Összes 2 éves feletti gyerek	79	13	4	1	2	100	1588
Jövedelmi harmadok							
Felső harmad	81	14	2	1	2	100	425
Középső harmad	85	10	2	1	2	100	507
Alsó harmad	73	15	7	2	3	100	541
Foglalkoztatottak száma a háztartásban							
Több foglalkoztatott	85	11	2	1	1	100	573
Egy foglalkoztatott	77	14	5	1	3	100	665
Nincs foglalkoztatott	74	14	7	2	3	100	350
Lakóhely							
Budapest	74	22	1	1	2	100	212
Város	86	9	3	0	2	100	739
Község	74	15	7	2	2	100	636
Roma kisebbséghez tartozás							
Nincs roma háztartástag	82	12	3	1	2	100	1330
Van roma háztartástag	62	16	14	3	5	100	257
A háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége							
Felsőfok	86	9	2	0	3	100	228
Érettségi	81	13	3	1	2	100	425
Szakma	81	12	3	2	2	100	604
Legfeljebb 8 osztály	68	16	10	2	4	100	332

F3.2. táblázat: Az iskolás gyerekek megoszlása az évisméltések száma szerint és tanulmányi átlaguk a gyerekes háztartások különböző csoportjaiban, 2009

A háztartás jellemzője	Évisméltések száma			Összesen	N=	Tanulmányi átlag
	Nem volt	Egy volt	Kettő és több volt			
Összes iskolás gyerek	95	4	1	100	1181	3,9
Jövedelmi harmadok						
Felső harmad	99	0	1	100	309	4,3
Középső harmad	96	4	0	100	383	3,9
Alsó harmad	89	8	3	100	406	3,7
Foglalkoztatottak száma a háztartásban						
Több foglalkoztatott	99	1	0	100	454	4,2
Egy foglalkoztatott	95	4	1	100	478	3,9
Nincs foglalkoztatott	88	7	4	100	249	3,6
Lakóhely						
Budapest	96	3	1	100	149	4,1
Város	96	3	1	100	548	4,1
Község	93	5	2	100	484	3,8
Roma kisebbséghez tartozás						
Nincs roma háztartástag	97	3	0	100	989	4,1
Van roma háztartástag	84	10	6	100	191	3,3
A háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége						
Felsőfok	99	1	0	100	147	4,4
Érettségi	98	2	0	100	324	4,2
Szakma	95	3	2	100	456	3,9
Legfeljebb 8 osztály	88	9	3	100	252	3,5

F3.3. táblázat: A gyerekek megoszlása a gyerekes háztartások különböző csoportjaiban aszerint, hogy a szülő milyen végzettséget szeretne gyereke számára, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Milyen iskolai végzettséget szeretne a szülő gyereke számára?						Összesen	N =
	Legfeljebb 8 osztály	Szakiskola	Szakközépiskola	Gimnázium	Felsőfok	Nem tudja		
Összes gyerek	2	13	20	12	47	6	100	1865
Jövedelmi harmadok								
Felső harmad	0	3	10	13	68	6	100	522
Középső harmad	0	9	23	14	47	7	100	586
Alsó harmad	4	27	27	10	24	8	100	620
Foglalkoztatottak száma a háztartásban								
Több foglalkoztatott	0	5	14	11	64	6	100	608
Egy foglalkoztatott	1	10	19	14	48	8	100	848
Nincs foglalkoztatott	5	30	29	7	20	9	100	407
Lakóhely								
Budapest	0	4	11	13	67	6	100	256
Város	1	10	17	11	53	8	100	875
Község	3	20	25	12	33	7	100	733
Roma kisebbséghez tartozás								
Nincs roma háztartástag	0	8	18	12	54	7	100	1570
Van roma háztartástag	9	37	28	8	10	8	100	295
A háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége								
Felsőfok	0	2	3	6	84	5	100	286
Érettségi	0	3	15	14	60	8	100	509
Szakma	0	13	25	16	39	7	100	696
Legfeljebb 8 osztály	7	35	29	6	15	8	100	372

F4. függelék: Foglalkoztatás

F4.1. táblázat: A gyerekes háztartások különböző csoportjainak megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Nincs foglalkoztatott	Egy foglalkoztatott	Kettő és több foglalkoztatott	Összesen	N =
Összes gyerekes háztartás	18	14	38	100	988
A háztartás jellege					
Két szülő gyerek(ek)kel	13	43	44	100	795
Egy szülő gyerek(ek)kel	37	59	4	100	143
Egyéb gyerekes háztartás	27	30	43	100	129
A 18 éven aluli gyerekek száma a háztartásban					
1 gyerek	15	40	45	100	531
2 gyerek	15	46	39	100	363
3 gyerek	33	52	15	100	184
4 és több gyerek					
Lakóhely					
Budapest	7	44	49	100	166
Város	16	48	37	100	523
Község	26	39	35	100	390
Roma kisebbséghez tartozás					
Nincs roma háztartástag	12	46	42	100	951
Van roma háztartástag	59	31	10	100	127
A háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége					
Felsőfok	6	49	44	100	171
Érettségi	7	45	49	100	334
Szakma	18	45	37	100	408
Legfeljebb 8 osztály	52	34	14	100	163

F5. függelék: Lakáskörülmények, lakással kapcsolatos díjhátralékok

F5.1. táblázat: A gyerekes háztartások lakáshelyzetének néhány mutatója, 2009

A háztartás jellemzője	Nincs a lakáson belül víz	Nincs a lakáson belül WC	Zsúfolt a lakás*
Összes gyerekes háztartás	3	3	27
N =	30	32	293
Jövedelmi harmadok			
Felső harmad	1	0	16
Középső harmad	1	1	24
Alsó harmad	8	9	49
Foglalkoztatottak száma			
Több foglalkoztatott	0	0	19
Egy foglalkoztatott	2	3	27
Nincs foglalkoztatott	9	9	46
A háztartás jellege			
Két szülő gyerek(ek)kel	2	3	27
Egy szülő gyerek(ek)kel	4	4	15
Egyéb gyerekes háztartás	4	3	40
A 18 éven aluli gyerekek száma			
1 gyerek	2	2	13
2 gyerek	3	3	33
3 és több gyerek	6	7	57
Lakóhely			
Budapest	1	2	24
Város	1	1	25
Község	6	6	32
Roma kisebbséghez tartozás			
Nem roma	1	1	23
Roma	17	16	60
A háztartásfő iskolázottsága			
Felsőfok	0	0	12
Érettségi	1	0	17
Szakma	2	3	30
Legfeljebb 8 osztály	13	14	57

* Zsúfolt az a lakás, ahol egy szobában kettőnél többen élnek.

F5.2. táblázat: A lakásrezsivel tartozók aránya a gyermekes háztartások különböző csoportjaiban, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Többféle tartozás van	Egyféle tartozás van	Lakásrezsi-tartozás nincs	Összesen	N =
Összes gyerekes háztartás	10	9	81	100	1079
Jövedelmi harmadok					
Felső harmad	3	3	94	100	365
Középső harmad	6	10	84	100	327
Alsó harmad	27	17	56	100	295
Foglalkoztatottak száma					
Több foglalkoztatott	5	4	91	100	411
Egy foglalkoztatott	10	8	82	100	475
Nincs foglalkoztatott	23	21	56	100	194
A háztartás jellege					
Két szülő gyerek(ek)kel	9	9	82	100	796
Egy szülő gyerek(ek)kel	15	10	75	100	144
Egyéb gyerekes háztartás	9	7	84	100	128
A 18 éven aluli gyerekek száma					
1 gyerek	7	7	86	100	531
2 gyerek	8	10	82	100	364
3 és több gyerek	26	14	60	100	183
Lakóhely					
Budapest	5	4	91	100	166
Város	8	8	84	100	523
Község	15	13	72	100	390
Roma kisebbséghez tartozás					
Nem roma	8	6	86	100	951
Roma	31	30	39	100	127
A háztartásfő iskolázottsága					
Felsőfok	2	1	97	100	171
Érettségi	5	4	91	100	334
Szakma	11	10	79	100	407
Legfeljebb 8 osztály	29	24	46	100	164

F6. függelék: A gyerekes háztartások és a gyerekek szükségleteinek kielégítettsége, depriváció

F6.1. táblázat: Az olyan gyerekes háztartások aránya, amelyekben az elmúlt 12 hónapban nem jutott elég pénz a szükséglet kielégítésére a háztartások különböző csoportjaiban, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Nem jutott pénz			
	élelmiszerre	rezsire	a felnőttek ruházkodására	a szükséges közlekedésre
Összes gyerekes háztartás	12	28	8	11
N =	130	298	82	117
Jövedelmi harmadok				
Felső harmad	4	11	18	6
Középső harmad	8	25	31	8
Alsó harmad	27	55	55	20
Foglalkoztatottak száma				
Több foglalkoztatott	6	17	23	7
Egy foglalkoztatott	10	25	30	10
Nincs foglalkoztatott	32	56	57	23
A háztartás jellege				
Két szülő gyerek(ek)kel	11	26	31	10
Egy szülő gyerek(ek)kel	17	36	39	15
Egyéb gyerekes háztartás	15	29	31	14
A 18 éven aluli gyerekek száma				
1 gyerek	9	23	27	10
2 gyerek	11	23	32	9
3 gyerek	20	46	48	18
4 és több gyerek	32	66	49	20
Lakóhely				
Budapest	7	21	25	12
Város	10	22	31	10
Község	18	38	37	11
Roma kisebbséghez tartozás				
Nem roma	8	22	28	8
Roma	43	71	65	35

F6.2. táblázat: Az olyan háztartásban élő gyerekek aránya, ahol nem jutott pénz a gyerek szükségleteinek kielégítésére, 2009 (%)

A háztartás jellemzője	Nem jutott pénz			
	élelmiszerre	a gyerek ruházkodására	a gyerekek felírt gyógyszerre	a gyerek óvodai, iskolai költségeire
Összes gyerek	15	17	9	9
N =	275	319	170	172
Jövedelmi harmadok				
Felső harmad	4	8	2	4
Középső harmad	9	11	3	6
Alsó harmad	29	30	19	16
Foglalkoztatottak száma				
Több foglalkoztatott	7	11	4	6
Egy foglalkoztatott	10	12	4	6
Nincs foglalkoztatott	36	36	26	21
A háztartás jellege				
Két szülő gyerek(ek)kel	14	16	9	9
Egy szülő gyerek(ek)kel	16	23	9	11
Egyéb gyerekes háztartás	20	17	11	11
A 18 éven aluli gyerekek száma				
1 gyerek	9	12	6	7
2 gyerek	11	14	5	6
3 gyerek	21	25	12	17
4 és több gyerek	31	28	28	12
Lakóhely				
Budapest	7	15	3	6
Város	11	13	7	8
Község	22	22	13	11
Roma kisebbséghez tartozás				
Nem roma	9	11	5	6
Roma	46	47	33	26

F6.3. táblázat: Az olyan háztartásban élő gyerekek aránya, ahol nem biztosított a gyerek szükségleteinek kielégítése, jövedelmi harmadok szerint, 2009 (%)

Nem biztosított szükségletek	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad	Összes gyerek (N = 1732)
Hétköznap napi háromszori étkezés	1	0	1	1
Hétvégén napi háromszori étkezés	4	1	1	2
Meleg téli felső ruha	2	0	1	1
Külön fekhely	7	1	1	3
Két pár megfelelő cipő	11	2	2	5
Megfelelő hely tanulásra	18	13	10	14
Minden, az óvoda/iskola/ bölcsőde által elvárt felszerelés biztosítása	16	7	9	11
Számítógép-használat lehetősége*	26	17	14	19
Rendszeres szabadidős tevékenységben való részvétel	30	11	11	18
Baráti kör rendszeres meghívása	60	24	17	32
Fizetős (iskolai) kirándulásokon, programokon való részvétel	45	22	18	29
Évente legalább egy hét üdülés, nyaralás	84	53	33	58

*Nem vonatkozik rá = 15%.

F6.3. táblázat: Az olyan háztartásban élő gyerekek aránya, ahol nem biztosított a gyerek szükségleteinek kielégítése, gyerekszám szerint, 2009 (%)

Nem biztosított szükségletek	Egy gyerek	Két gyerek	Három gyerek	Négy és több gyerek	Összes gyerek (N = 1872)
Hétköznap napi háromszori étkezés	1	1	0	1	1
Hétvégén napi háromszori étkezés	1	1	1	9	2
Meleg téli felsőruha	0	1	0	4	1
Külön fekhely	1	2	2	12	3
Két pár megfelelő cipő	3	4	5	14	5
Megfelelő hely tanulásra	13	11	17	14	13
Minden, az óvoda/iskola/ bölcsőde által elvárt felszerelés biztosítása	11	8	11	20	11
Számítógép használat lehetősége*	14	19	22	28	19
Rendszeres szabadidős tevékenységben való részvétel	12	13	2	36	17
Baráti kör rendszeres meghívása	23	26	37	54	30
Fizetős (iskolai) kirándulásokon, programokon való részvétel	23	23	36	50	28
Évente legalább egy hét üdülés, nyaralás	46	51	65	83	56

*Nem vonatkozik rá = 15%.

KISTÉRSÉGI TÜKÖR: A GYEREKSZEGÉNYSÉG ELLENI LOKÁLIS PROGRAMOK ALAPDOKUMENTUMA¹

TARTALOM

Bevezetés	106
Mezőcsáti tükrő– az indulás dokumentuma	107
<i>A kistérség elhelyezkedése és települései, azok néhány társadalmi-gazdasági mutatója</i>	109
<i>A kistérség népességének néhány jellemzője</i>	116
<i>Lakás, lakhatás</i>	118
<i>Foglalkoztatás, munkanélküliség</i>	119
<i>A gyerekes családok helyzete</i>	120
<i>Segélyezési helyzetkép</i>	120
<i>Szolgáltatások a kistérség településein</i>	121
<i>Szegregátumok</i>	128
<i>Helyi jó gyakorlatok</i>	129
<i>A megnevezett fejlesztési szükségletek és igények</i>	129
<i>Civil szervezetek</i>	130
<i>Jelenlegi forrástérkép</i>	130
Szécsényi „helyzetkép” négy év elteltével	131

¹ Az összefoglaló tanulmányt Darvas Ágnes szerkesztette.

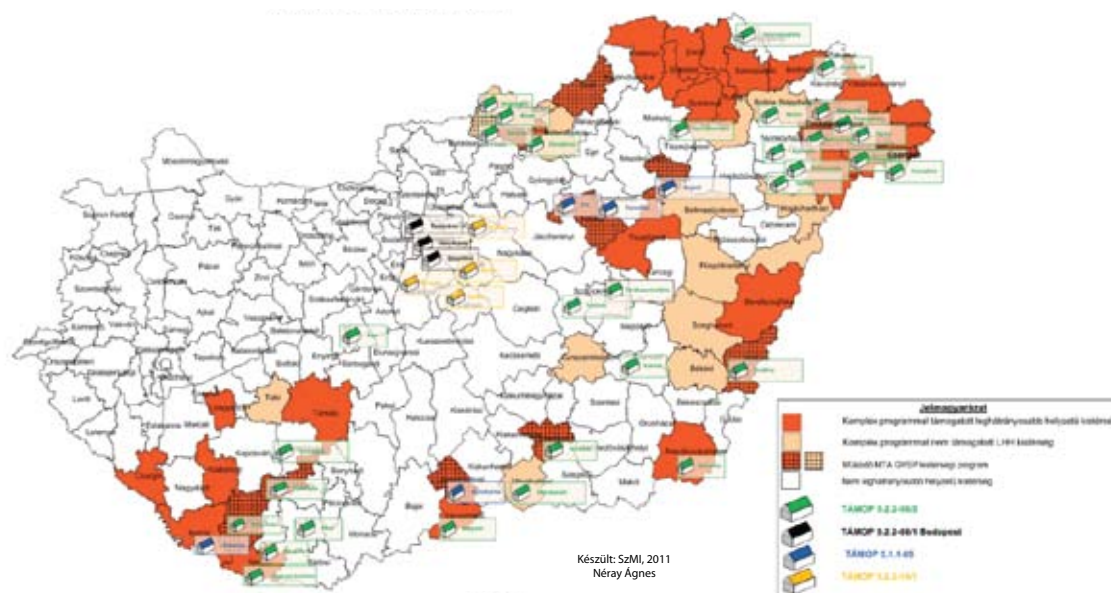
BEVEZETÉS

Az MTA Gyerekprogram Iroda évek óta folyamatosan végez közvetlen terepmunkát, kistérségi és kistélepuségi szolgáltatásfejlesztést, feladatának tekintve a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia helyi szintű társadalmasítását. 2006-ban kezdődött el az akciókutatás jellegű megvalósítási kísérlet a Szécsényi kistérségben (Szécsényi Gyerekesély Program). Az itt szerzett tapasztalatok alapján indult el uniós forrásokból a TÁMOP 5.2.1 kiemelt program² keretében a Nemzeti Stratégia kistérségi kiterjesztésének előkészítése. A szécsényi munka folyamán kialakultak egy valamennyire standardizálható dokumentumrendszer elemei. A kistérségi munkát célszerű egy, a szükségleteket is felmérő, a tervezést megalapozó „kistérségi tükörrel” kezdeni. A folyamatot a továbbiakban különböző – számszerűsíthető vagy leíró – monitorozási eszközök követik, például kistérségi háztartási felmérések; a tevékenységeket, különösen a megvalósított szolgáltatásfejlesztés legfontosabb mozzanatait rögzítő ún. előrehaladási naplók; a fejlesztések közvetlen eredményeit felmérő igénybevételei statisztikák; az érintettek programról való véleményének mérése; a rövid távú hatásokat mérő vizsgálatok (pl. a bukási arányok változása); vagy a szolgáltatást igénybe vevők jellemzőinek feltérképezése.

A jelen tanulmány elsődleges feladata egy dokumentumtípus, a kistérségi tükör részletes bemutatása egyetlen (valós) példán keresztül, amely már a kiterjesztés indítása során készült a mezőcsáti kistérségben. A tanulmányt a szécsényi alkalmazási kísérlet néhány folyamatkísérő dokumentumának bemutatásával zárjuk, amely dokumentumok, ha elnagyoltan is, de képet adnak a program négy évének tartalmáról, teljesítményéről.

A kísérleti program kiterjesztése során eddig összesen 11 „leghátrányosabb helyzetű” kistérség felkészítése történt meg (lásd a térképet az 1. ábrán), közülük öt (Bátonyterenyei, Sásdi, Kisteleki, Hevesi, Baktalórántházai) 2010-ben, további hat (Csengeri, Sarkadi, Jánoshalmi, Ózdi, Mezőcsáti, Szigetvári) pedig 2011-ben kezdi meg a program megvalósítását a TÁMOP 5.2.3-as intézkedés³ keretében. A legújabb akciótervek alapján a kiterjesztésbe bevont kistérségek köre 2012-ben tovább bővül, újabb tizenkét kistérségben indul el a Nemzeti Stratégiához kapcsolódó komplex lokális program.

1. ábra: Kistérségek és gyerekszegénység elleni programok Magyarországon, 2011

² TÁMOP 5.2.1. „Gyerekesély program országos kiterjesztésének szakmai-módszertani megalapozása és a program kísérése” a Szociális és Munkaügyi Intézet (kedvezményezett) és az MTA TK Gyerekszegénység Elleni Programiroda (konzorciumi partner) együttműködésében valósult meg. Az SZMI tevékenysége a Biztos Kezdet Gyerekházak módszertani, szakmai, képzési feltételeinek kialakítására irányult (Az intézet 2011. január 1-jétől átalakult, új neve: *Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet*). Az MTA GYEP feladata volt a kistérségi komplex programok kiterjesztésének előkészítése. Ennek során megtörtént a regionális hálózatok kiépítése, a szakmai támogató rendszer kialakítása, a fejlesztésekhez kapcsolódó módszertanok és képzési anyagok kidolgozása, a képzések megvalósítása, a kistérségi helyzet- és szükségletfelmérések elkészítése, valamint az érintett kistérségek pályázatra való felkészítése.

³ TÁMOP 5.2.3. „Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére”

A lokális programok a kistérségek összes települését, a teljes kistérségi társadalmat és annak fejlesztését célozzák a helyi társadalommal való szoros együttműködésben. A szolgáltatásfejlesztés a helyi (települési) szükségleteket, a kistérségi identitás kialakításának szükségességét és a méretgazdaságossági szempontokat egyaránt figyelembe veszi. A szolgáltatások sűrű és aktív szövege alapvető szükséglet a hátrányos helyzetű csoportok helyzetének javítását célzó programok kezdeti időszakában. A kistérségi komplex programok további lényeges eleme a hosszú, egymásra épülő folyamatok sora és ezzel párhuzamosan a helyi viszonyok, a szemléletmód változása.

A programokat a folyamatos értékelés, újratervezés és a program, ezen belül a szolgáltatások körének és tartalmának ehhez igazított fejlesztése jellemzi.

A kistérségi programok céljai azonosak az országos célokkal, de a megvalósítás léptéke eltérő. A cselekvés módszerei szükségképpen mások. Nincs mód országos hatáskörű jogszabályok alkotására, a források szűkösek. A helyi rendeletek viszont a helyi szükségletekhez igazítva alakíthatók, a személyes szolgáltatások, személyes hatások lehetőségei sokkal nagyobbak, és tényleges lehetőség a civil társadalom – érintettek és nem érintettek – bevonása a cselekvésbe.

Helyi szinten is érvényesek a Nemzeti Stratégia céljai, a gyermekszegénység csökkentése, a kirekesztés és szegregáció enyhítése, az intézmények és munkatársak szemléletének formálása. A kistérségi programok fejlesztéseinek lényege, hogy segítsen a gyerekekkel kapcsolatos korszerű szemléletmód megerősítésében. Ez az alapvető feltétele annak, hogy a különböző szolgáltatások akár a pénztől kevésbé függően is jobban, jól működhessenek. A mai működésmód és szemlélet olyan átalakítása, amely a gyerekek érdekeivel azonosul, hosszú, nehéz, sok módszert és eszközt igénylő folyamat, és sokféle külső forrást és impulzust igényel. A kistérségi gyerekesély programok elindítanak egy olyan folyamatot, ahol a helyi szakemberek, a helyi szolgáltatások elkezdnek felkészülni a szükséges változásra. Segítenek annak megértésében, hogy megújuló szemlélet nélkül nincs esély a gyerekek sikeresebb fejlesztésére, oktatására, nevelésére, gondozására. A gyerekeknek és a szülőknek nyújtott szolgáltatások pedig égetően hiányzó szükségleteket elégítenek ki, amelyekkel a jövőben is számolni kell. A tartósan sikeres társadalmi folyamatok elősegítéséhez az emberi erőforrás fejlesztése elengedhetetlen. Képessé kell tenni a helyi szakembereket és közösséget arra, hogy a maguk erejéből (hatékonyabb szolgáltatástervezés, pályázatok, saját források, szociális gazdaság stb.) vigyék tovább a jelenleg még a komplex program révén nyújtott szolgáltatásokat.

MEZŐCSÁTI TÜKÖR– AZ INDULÁS DOKUMENTUMA⁴

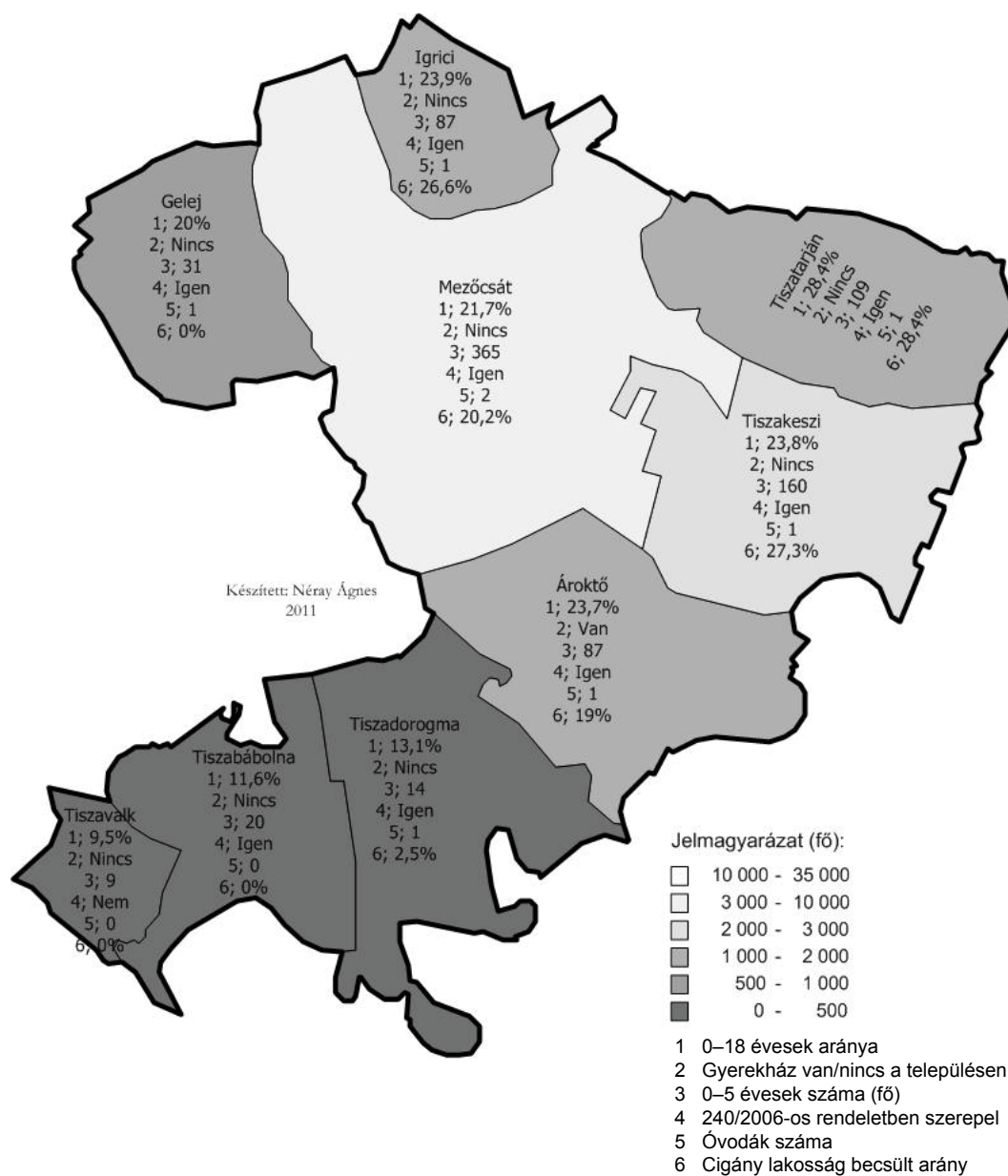
A következőkben annak az előkészítő munkának egyik alapidokumentumát közöljük (részben rövidítve), melynek során 2010-ben hat leghátrányosabb helyzetű kistérség (Csengeri, Ózdi, Mezőcsáti, Szigetvári, Sarkadi, Jánoshalmi kistérség) pályázati felkészítése történt meg. A kistérségi tükrök funkciója kettős. Egyrészt képet ad a helyi döntéshozóknak, szakembereknek, önkormányzati és civil szervezeteknek és szolgáltatásoknak a kiinduló helyzetről, bemutatja a legégetőbb hiányosságokat, segít a fejlesztéseken belüli prioritások meghatározásában. Másrészt összegyűjti azokat a speciális helyi szükségleteket, amelyek mentén ezek között a társadalmi-gazdasági szempontból egyaránt hátrányos helyzetű kistérségek között is jelentős eltérések vannak. A tükrök kevésbé támaszkodnak az országos statisztikákra, sokkal inkább a helyi adatszolgáltatásra építenek. Ennek oka egyfelől a statisztikai rendszer ismert hiányosságaival magyarázható, másfelől a helyi adatgyűjtés alkalmat teremt az érintett szakemberek, szolgáltatások, intézmények, szülők és gyerekek bevonására is. Így a tükrök fontos eszköze annak is, hogy kialakítsa, illetve erősítse a motivációt a tervezésben való aktív részvételre.

A Mezőcsáti kistérség településeiről, azok lélekszámáról és néhány fontos mutatójáról áttekintő képet ad az 2. ábra.

A kistérségi tükröt statisztikai adatok, valamint a helyben gyűjtött információk alapján állítottuk össze. A helyzetfelmérést segítették a települések jegyzői, a védőnői hálózat, a szociális és gyermekjóléti, a közoktatási, valamint a munkaügyi intézmények munkatársai a településükre, intézményükre vonatkozó adatlapok kitöltésével. Az érintett szülők, valamint a helyi szakemberek véleményét csoportos interjúk keretében ismertük meg. A Mezőcsáti kistérségben összesen 41 adatlap és 3 csoportos interjú készült.

⁴ A kistérségi tükröt összeállította: Farkas Zsombor. A tükrökhöz szükséges munkákban és adatgyűjtésben részt vett: Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Forrai Erzsébet, Hermann Szabolcs, Kéri Zoltán, Kun Zsuzsa.

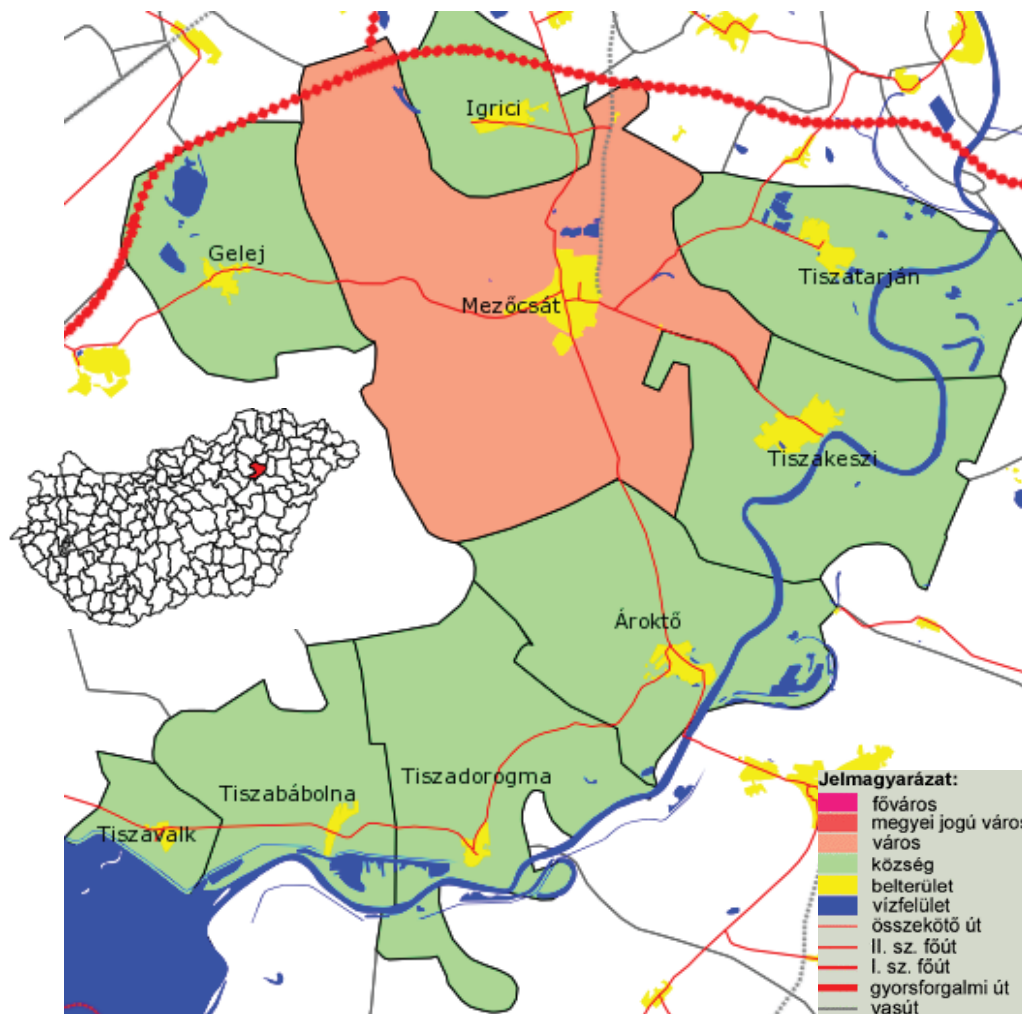
2. ábra: A Mezőcsáti kistérség

A kistérség elhelyezkedése és települései, azok néhány társadalmi-gazdasági mutatója⁵

A kilenc településből álló, 14 780 fős Mezőcsáti kistérség Borsod-Abaúj-Zemplén megye délkeleti részén található (3. ábra). Keleti szélén keresztülfolyik a Tisza. A Tiszaújvárosi kistérségből 2004-ben kivált kistérség egyetlen városa Mezőcsát (6434 fő). Az utána következő legnépesebb község Tiszakeszi (2565 fő), a legkisebb lélekszámú Tiszavalk (337 fő).

3. ábra: A Mezőcsáti kistérség települései

Terület (km²) 379
 Lakónépesség (fő)
 (2010. január 1., jegyzői adatlapok alapján) 14 780
 Kedvezményezett térség igen

⁵ VÁTI-REMEK, https://teir.vati.hu/rqdist/main?rq_app=um&rq_proc=eredfr2&xterkod=3514&xmutkod=&xtabkell=I&xtertip=K, valamint MTA KTI Erőforrástérkép, továbbá KSH és saját kistérségi adatgyűjtés.

A kistérséget a leghátrányosabb helyzetű kistérségek között is kiugróan rossz mutatók jellemzik, ugyanakkor a kistérségen belüli települések társadalmi-gazdasági helyzetében is vannak különbségek. A kistérségek fejlettségét jelző komplex mutató (KSH) alapján a Mezőcsáti kistérség az ország hetedik legelmaradottabb kistérsége. A 240/2006. (XI. 30.) kormányrendelet alapján a kilenc településből nyolc társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott és az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott (1. táblázat). Ároktő és Igrici a legmagasabb szegénységi kockázati kategóriába⁶ (10) tartoznak, ugyanakkor Tiszavalk helyzete (3) – legalábbis e behatárolás szerint – sokkal kedvezőbb, mint a kistérség többi településé (4. ábra). Nem mellékes, hogy a Mezőcsáti kistérség települései 2004 előtt a Tiszaújvárosi térséghez tartoztak, amelyek nem hátrányos helyzetű. Ugyanakkor Tiszaújváros nem tudott fejlesztő hatást gyakorolni a mezőcsáti településekre; „ezért volt szükségszerű a térség önálló kistérséggé alakulása. A Mezőcsáti kistérség megalakulásától fogva a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé tartozik.”⁷

1. táblázat: A kistérség településeinek száma jogállás és társadalmi-gazdasági helyzet szerint

Települések	Települések száma
Jogállás szerint	
Város	9
Község	1
A kedvezményezett települések típusa szerint	
Társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott	8
Országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott	8

A Mezőcsáti kistérség néhány társadalmi-gazdasági mutatójáról – az országos átlaggal és a minimum-, illetve maximumértékekkel való összevetésben – adnak képet a 5–18. ábrák.

A kistérség lakossága a megyéhez képest is nagymértékben fogy (5. ábra). A cigány népesség becsült aránya 20 százalék.

Az itt élők nagyon alacsony iskolai végzettségét jelzi, hogy az érettségizettek aránya a 2001-es census adatai alapján a 18 évesnél idősebb népesség körében 17,7 százalék (6. ábra). Ezzel a Mezőcsáti a legrosszabb helyzetű öt kistérség egyike. Az országos átlag 2001-ben 38,2 százalék volt, a legkedvezőbb arány 58,7 százalék (Budapest). Ezen a téren a Mezőcsáti kistérségben komoly gondok vannak; erre utal az is, hogy 2008-ban a munkanélküliek 60 százaléka legfeljebb nyolc osztályt végzett (vö. 10. ábra).

A korábban is magas munkanélküliségi ráta 2007-től 20 százalék fölötti. 2009-ben 23 százalékos, ami az országos átlagnak (9 százalék) közel két és félszerese, és a Borsod-megyeinél is 5-6 százalékkal magasabb. A foglalkoztatottsági mutatók sem kedvezőbbek: 2001-ben a 100 háztartásra jutó foglalkoztatottak száma 62 fő, amely alig jobb az országos minimumértéknél (Bodrogi közti kistérség: 56,3 fő) (7. ábra). A foglalkoztatottsági ráta 2009-ben 38,6 százalék, ami a megyei átlagnál (46,8 százalék) 8,2 százalékponttal alacsonyabb.⁸ A hátrányos munkaerő-piaci helyzetre utal, hogy a 100 lakosra jutó gazdasági vállalkozások száma (2008-ban 7,3) alig haladja meg az országos minimumot (Ózdi kistérség: 5,4) (lásd 13. ábra).

A 2001-es népszámlálási adatok szerint a komfort nélküli lakások aránya 32,3 százalék. Ezzel a hatodik legrosszabb helyzetű a Mezőcsáti kistérség. (A legkedvezőtlenebb mutatóval rendelkező Abaúj-Hegyközi kistérségben 36,8 százalék a komfort nélküli lakások aránya, míg az országos átlag 11,1 százalék) (11. ábra). Nem ilyen éles, de jelentős a lemaradás a lakáskörülmények egy igen erős mutatója, a vezetékes vízzel ellátott lakások terén: a kistérség lakásainak 83,2 százaléka van rákötve a vízvezetékre (az országos átlag 94,9 százalék) (12. ábra).

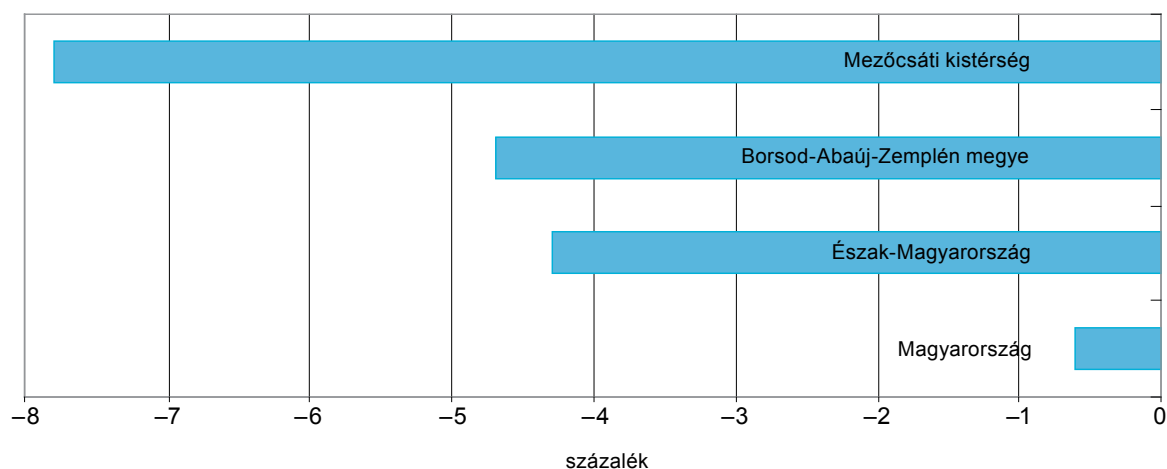
⁶ Az MTA Regionális Kutató Központja által számított érték. A szegénység mértékét jelző típusképző mutatók: fiatalodási index (a 15 évesnél fiatalabbak a 60 évnél idősebbek arányában), 2005; középfokú végzettségűek aránya a 18 évesnél idősebb népesség körében, 2001; egy állandó lakosra jutó adózott jövedelem és nyugdíj összege havonta, 2005; foglalkoztatott nélküli háztartások aránya, 2001; regisztrált munkanélküliek a 18–59 évesek arányában, 2005; rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők aránya a 0–17 évesek között, 2006; nem korbetöltött nyugdíjasok aránya, 2005; egy állandó lakosra jutó adózott jövedelem, 2005.

⁷ MTA RKK, VÁTI Kht.: A településfejlesztés és működtetés finanszírozása a Közép-Tisza vidék három kistérségében. Budapest, 2008: 4.

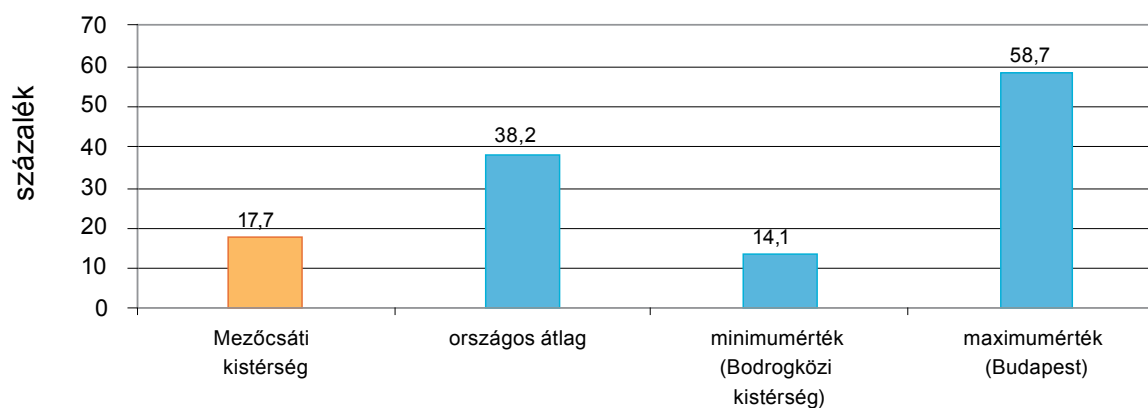
⁸ Forrás: ÁFSZ, 2009. <http://kisterseg.afsz.hu/index.php>

A kistérséget érintő M3-as autópálya és a főváros viszonylagos közelsége (közúton megközelítőleg másfél óra alatt érhető el, lásd 18. ábra) semmilyen fejlesztést, fejlődést nem generál önmagában: „A mezotérség a Hatvan–Gyöngyös–Eger–Miskolc(–Kazincbarcika) fejlesztési tengelytől délre helyezkedik el, és bár az M3-as érinti a Mezőcsáti kistérség északi részét, alapvetően nem részesül a fejlesztési tengely gazdasági potenciáljából.”⁹

5. ábra: A lakónépesség változása, 1998–2008 (%)

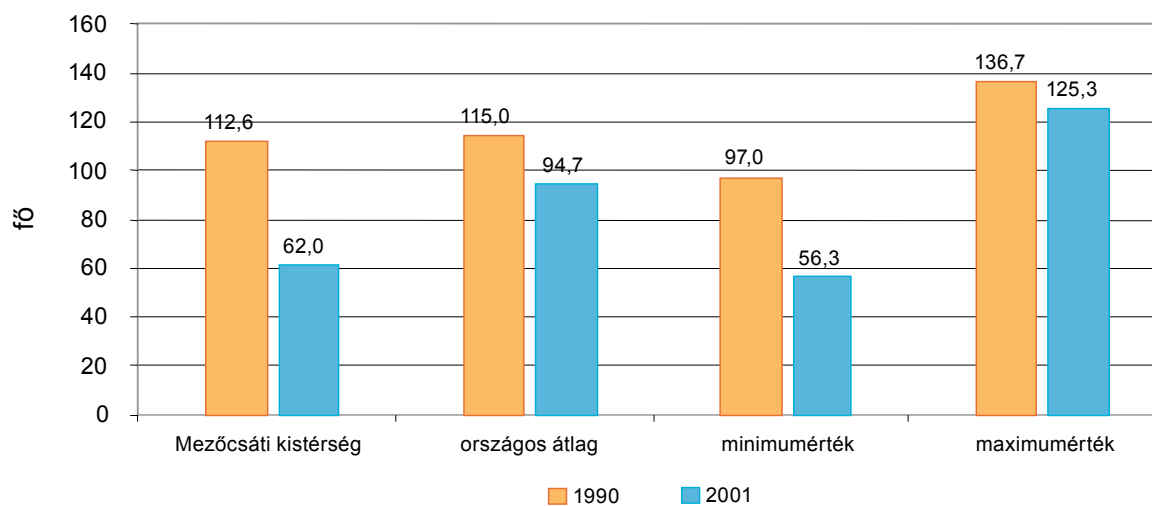

6. ábra: A 18 éven felüli népességből a legalább érettségivel rendelkezők aránya, 2001 (%)

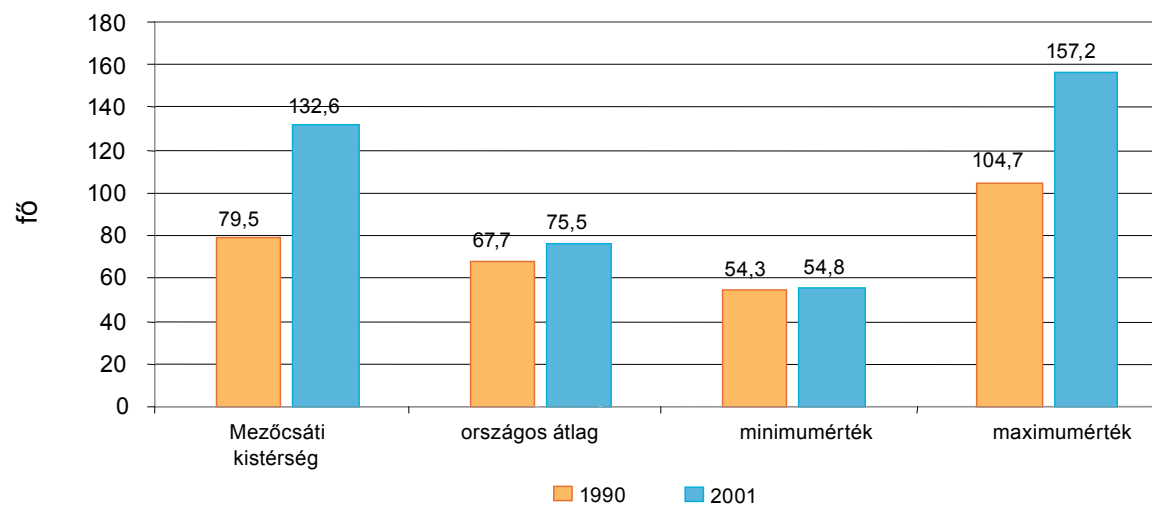

⁹ MTA RKK, VÁTI Kht.: *A településfejlesztés és működtetés finanszírozása a Közép-Tiszavidék három kistérségében*. Budapest, 2008: 7. (A kutatás három kistérséget vizsgál a Közép-Tiszavidéken; ezt az egységet nevezik mezotérségnek.)

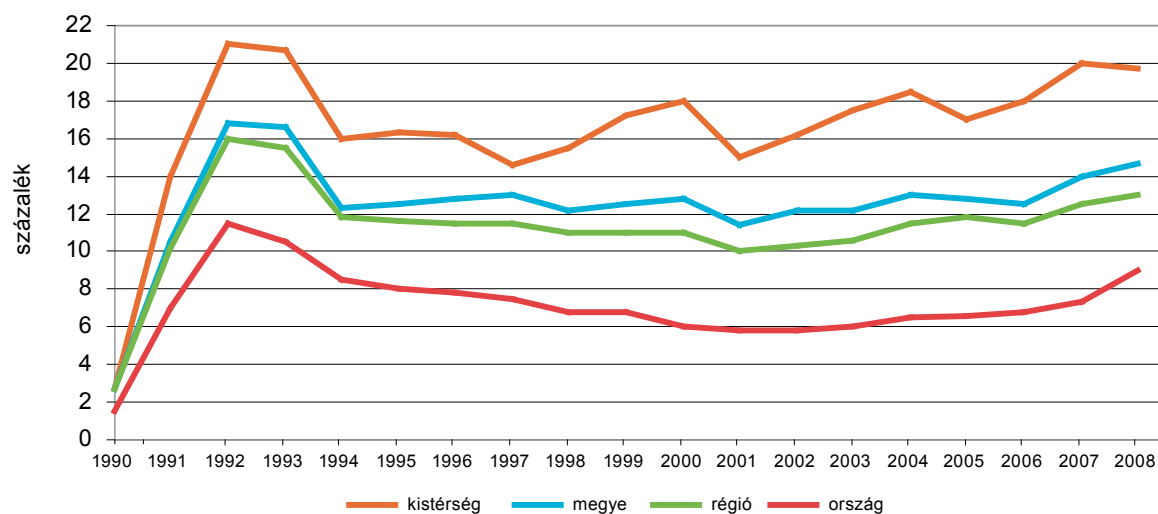
7. ábra: 100 háztartásra jutó foglalkoztatottak száma, 1990, 2001 (fő)

8. ábra: 100 foglalkoztatottra jutó eltartottak száma, 1990, 2001 (fő)

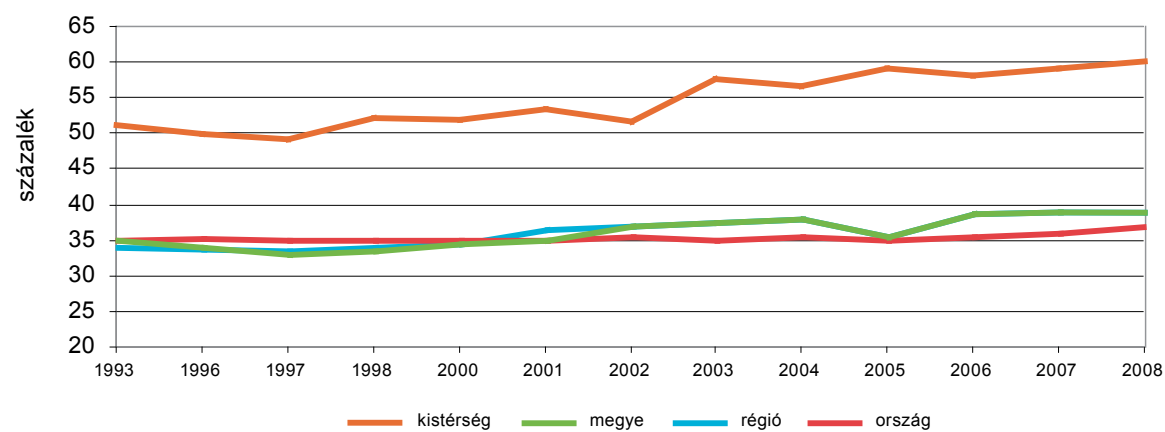

9. ábra: A munkanélküliségi ráta változása, 1990–2008 (%)

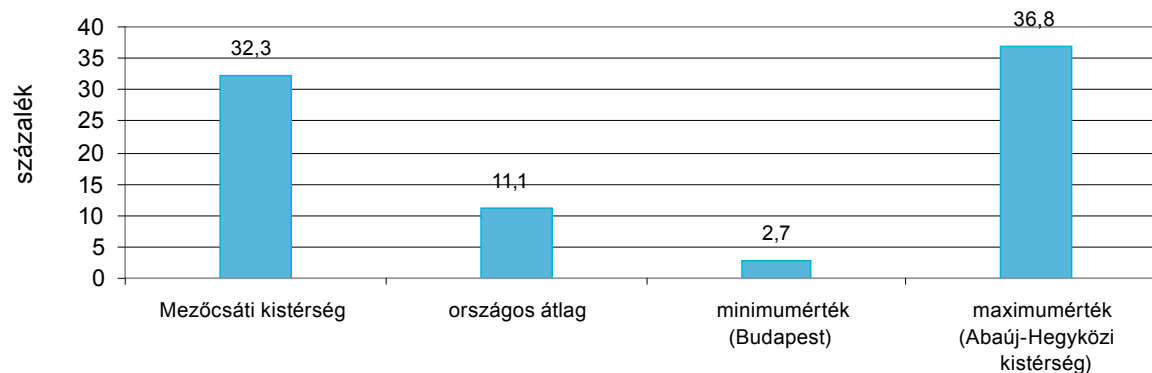
Forrás: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2009.

10. ábra: A munkanélüliek (álláskereső) közül a legfeljebb 8 osztályt végzettek arányának alakulása, 1990–2008 (%)

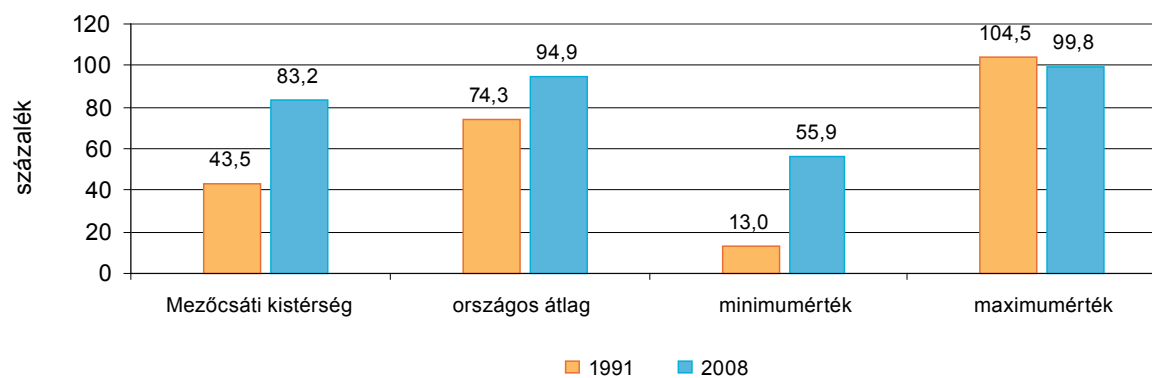

Forrás: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2009.

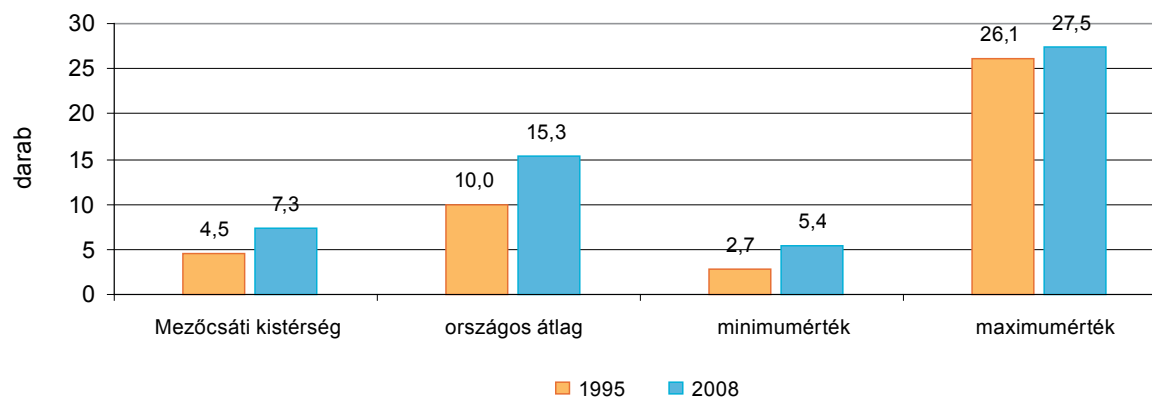
11. ábra: A komfort nélküli lakások aránya, 2001 (%)

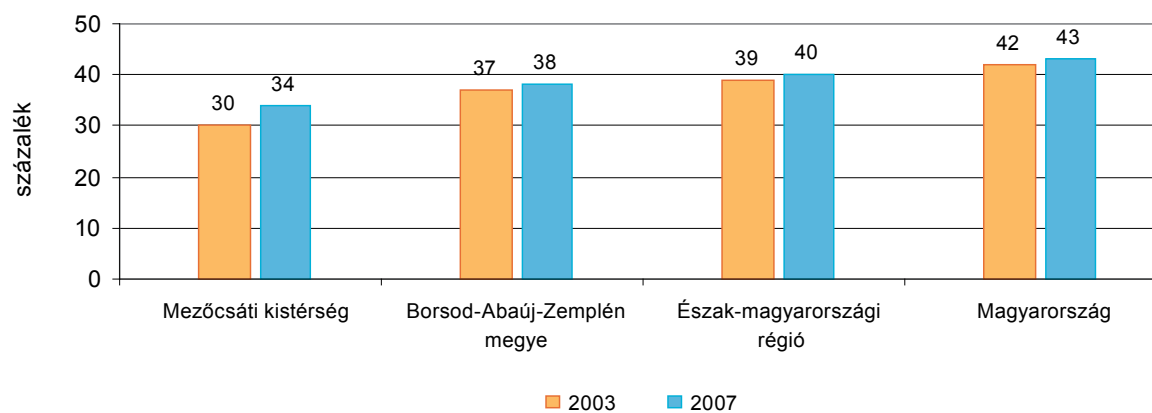
12. ábra: A közüzemi ivóvízhálózatba bekapcsolt lakások aránya, 1991, 2008 (%)

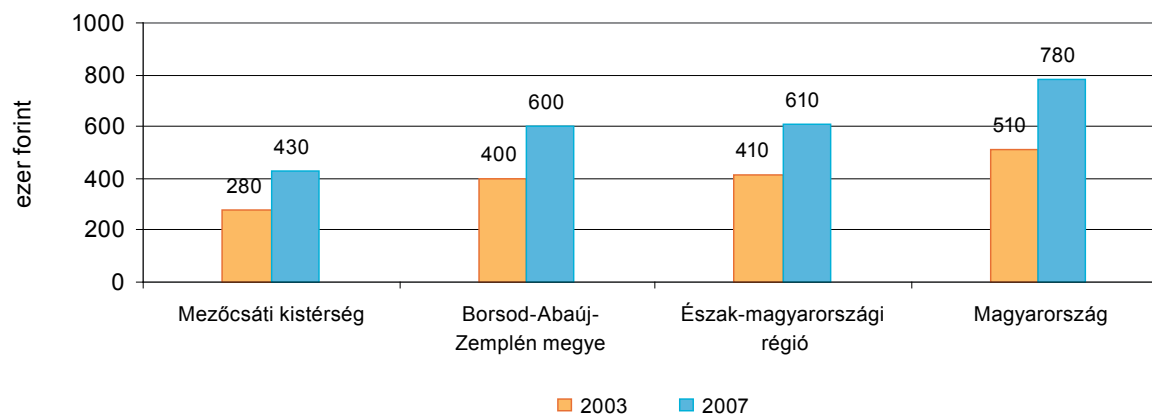
13. ábra: Regisztrált vállalkozások 100 lakosra jutó száma, 1995, 2008 (db)

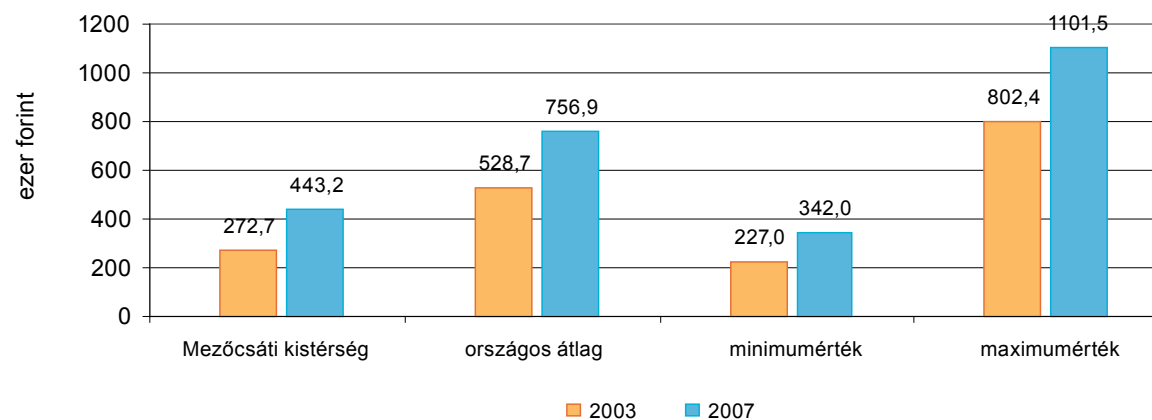
14. ábra: Az adófizetők aránya, 2003, 2007 (százalék)

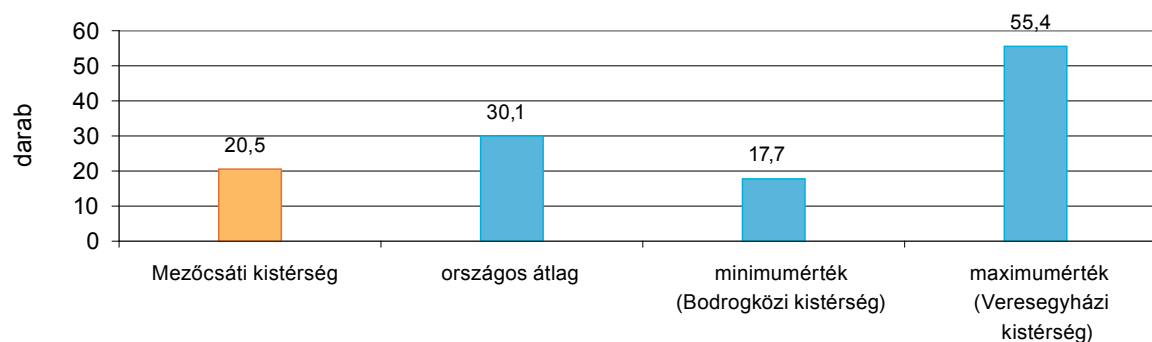
15. ábra: Egy főre jutó belföldi jövedelem, 2003, 2007 (ezer Ft)

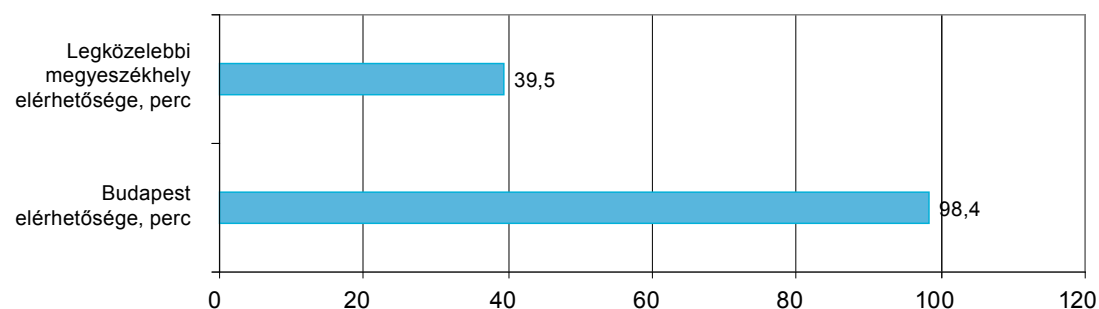
16. ábra: Egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó-alap, 2003, 2007 (ezer Ft)

17. ábra: 100 lakosra jutó személygépkocsik száma, 2008 (db)

18. ábra: Budapest és a legközelebbi megyeszékhely elérhetősége a kistérségből, 2007 (perc)

A kistérség népességének néhány jellemzője

A kistérség 9 települése között egy város mellett aprófalvak találhatók, a települések lakónépessége 337 és 6434 fő között változik. Az egyetlen (kis)város Mezőcsát, amely 1982-ben elvesztette járási székhely funkcióját, majd 1991-ben kapott ismét városi rangot. A kistérség településeire azonban ennek önmagában nincs fejlesztő hatása.

A 18 éven aluliak aránya szembeötlő különbségeket mutat: Tiszatarjánban a lakónépesség csaknem 30 százaléka gyerek, Tiszavalkon a 10 százalékot sem éri el a 0–18 évesek népességen belüli aránya. Hasonlóan alacsony az arányuk Tiszabábolmán és Tiszadorogmán is. A kistérség egészét tekintve a népesség 22,2 százaléka 18 év alatti (2. táblázat).

2. táblázat: Lakónépesség, 18 éven aluliak, cigány népesség és szegregátumban élők a kistérség településein, 2010. január

Település	Lakónépesség száma*, fő	18 éven aluliak		Cigány népesség becsült		Szegregált lakókörnyezetben élők	
		száma, fő	aránya, %	száma, fő	aránya, fő	száma, fő	aránya, %
Ároktő	1 202	285	23,7	228	19,0	0	0,0
Gelej	661	132	20,0	0	0,0	0	0,0
Igrici	1 314	314	23,9	350	26,6	0	0,0
Mezőcsát	6 434	1 399	21,7	1 300	20,2	1 863	29,0
Tiszabábolna	421	49	11,6	0	0,0	0	0,0
Tiszadorogma	436	57	13,1	11	2,5	0	0,0
Tiszakeszi	2 565	611	23,8	700	27,3	600	23,4
Tiszatarján	1 410	400	28,4	400	28,4	0	0,0
Tiszavalk	337	32	9,5	0	0,0	0	0,0
Mezőcsáti kistérség	14 780	3 279	22,2	2 989	20,2	600	4,1

* Jegyzői adatlapok alapján.

A roma népesség arányában is jelentősek az eltérések a kistérségen belül: a jegyzői becslések szerint három településen (Gelej, Tiszabábolna, Tiszavalk) egyáltalán nem élnek romák, míg Igriciben, Tiszakeszin és Tiszatarjánban a 30 százalékot közelíti a népességen belüli arányuk. A 2003-as cigánykutatás eredményeivel való összehasonlítás az eltelt idő miatt csak korlátozott lehet. Ugyanakkor a térség, illetve a megye hátrányos helyzetét jelzi, hogy 2003-ban Borsod megyében 13,3 százalék volt a roma arány; ez akkor a harmadik legmagasabb arány volt a megyék között.¹⁰

Szegregált lakókörnyezet – a jegyzői adatlapok szerint – a kistérség két településén, Mezőcsáton és Tiszakeszin található. A kistérségi központban a lakosság majdnem harmada (29%), Tiszakeszin közel negyede (23,4%) él szegregátumban. Máshonnan a jegyzők nem jelezték szegregátum létét. Fontos azonban megjegyezni, hogy semmilyen definíciós lehatároláshoz nem kellett igazodniuk az információt szolgáltató jegyzőknek; saját megítélésük alapján határozták meg, hogy van-e a településen szegregált lakókörnyezet.

Összességében 939 fő 0–5 év közötti gyerek él a kistérségben. A 0–2 éves és a 3–5 éves korosztály létszáma szinte azonos, a kistérség egészében a születésszám nem változik (3. táblázat). A két korcsoport összevetéséből az látszik, hogy négy településen valamelyest csökkenő tendenciát mutat a gyerekszám. A csökkenés mértéke azonban – Gelej kivételével – nem mondható jelentősnek.

¹⁰ Kemény István, Janky Béla, Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság, 1971–2003*. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004.

3. táblázat: A 0–2 és a 3–5 éves gyerekek száma a településeken,* 2010 (fő)

Település	Gyerekek száma	
	0–2 éves	3–5 éves
Ároktő	49	51
Gelej	12	18
Igrici	50	47
Mezőcsát	197	191
Tiszabábolna	6	8
Tiszadorogma	9	6
Tiszakeszi	87	91
Tiszatarján	54	54
Tiszavalk	5	4
Mezőcsáti kistérség	469	470

* Jegyzői adatlapok alapján.

Lakás, lakhatás

A kistérség lakáshelyzetét szintén a jegyzői adatok alapján tudjuk néhány főbb mutató mentén jellemezni (4. táblázat). A kilenc település lakásállománya összesen 5984 lakásból áll, több mint felük Mezőcsáton található. Az önkormányzati tulajdonú lakások aránya a kistérség egészében 1,1 százalék, ami jelentősen elmarad a 2005-ös megyei (3,2) és országos átlagtól (3,1%).¹¹ Közelebbről: mindössze három településen (Mezőcsát, Tiszabábolna, Tiszadorogma) vannak önkormányzati lakások.

A települések infrastrukturális, illetve közüzemi szolgáltatásokkal való ellátottsága terén jelentősek a különbségek, de a kistérség egészére – még a hátrányos helyzetű térségekhez képest is – az igen kedvezőtlen lakáskörülmények jellemzőek. Érdeemes megjegyezni azt is, hogy a település ellátottságának szintjéből nem feltétlenül következik az egyes lakások ugyanolyan szintű ellátottsága. Gyakori tapasztalat, hogy a meglévő, elvben elérhető közüzemi infrastruktúrára a szegény családok nem tudnak rácsatlakozni, vagy díjhátralékaik miatt a szolgáltató megszüntette a szolgáltatást.

Mindenesetre a vezetékes ivóvíz-ellátottság Ároktőn, Tiszadorogmán és Tiszakeszin 100 százalékos. (Tiszakeszin 600 ember él szegregátumban, amely azonban viszonylag jó minőségű, infrastruktúrával ellátott „szocpolos” házakat jelent.) Legrosszabb a helyzet Tiszatarjában (80%), Igriciben és Mezőcsáton (85%). (A vezetékes vízzel való ellátottság 2005-ös megyei átlaga 88,2%, az országos átlag 94,9%.) A csatornázottság terén szélsőségesek az eltérések: Ároktő és Gelej egyáltalán nem csatornázott községek, míg négy településen (Tiszabábolna, Tiszadorogma, Tiszakeszi, Tiszavalk) 90–100 százalékos a lefedettség. A kistérségi központban viszont a lakások alig több mint fele csatornázott (55%).

A lakáshelyzet igen erős mutatója a komfort nélküli és az életveszélyes lakások aránya. Utóbbi arány Tiszabábolnán és Tiszatarjában a legmagasabb (3%). A komfort nélküli lakások aránya riasztónak mondható: Tiszabábolnát, Tiszakeszit és Tiszavalkot kivéve minden település jóval meghaladja a 2005-ös megyei átlagot (12,5%). Három településen (Ároktő, Gelej, Mezőcsát) a lakások 30-40 százaléka komfort nélküli.

¹¹ A 2005-ös megyei és országos adatok a Mikrocenzusból származnak. Az összehasonlítás csak jelzésértékű.

Foglalkoztatás, munkanélküliség

A kistérség foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatai (5. táblázat) sokkal kedvezőtlenebbek az országos adatoknál, és az elmúlt évek során fokozatosan romlanak. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) adatai szerint a kistérség munkanélküliségi rátája 2004 és 2009 között 6,8 százalékponttal emelkedett, így az utolsó adatévben 23,1 százalék. Ez a kedvezőtlen Borsod-Abaúj-Zemplén megyei rátánál¹² (16,3%) is jóval magasabb arány, és több mint ezer regisztrált munkanélkülit jelent a kevesebb mint 15 ezer fős kistérségben. A 38,6 százalékos foglalkoztatási ráta a megyei átlagtól (46,6%) 8 százalékponttal marad el. A 15–64 éves népesség körében az inaktívák száma alig kevesebb a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes számánál (az aktivitási ráta 50,2%). Az aktív népességen belül csaknem minden negyedik ember munkanélküli.

5. táblázat: Munkanélküliség, foglalkoztatottság*, 2004–2009

Év	Munkanélküliségi ráta, %	Munkanélküliek száma, fő	Foglalkoztatottak száma, fő	Inaktívák száma, fő	Foglalkoztatási ráta, %	Aktivitási ráta, %
2004	16,3	802	4 115	4718	42,7	51,0
2005	16,8	806	3 979	4654	42,2	50,7
2006	17,9	856	3 916	4913	40,4	49,3
2007	20,2	994	3 920	4771	40,5	50,7
2008	21,2	1 009	3 752	4716	39,6	50,2
2009	23,1	1 077	3 589	4631	38,6	50,2

* Éves KSH kistérségi adatok, 15–64 évesek.

Forrás: ÁFSZ

A jegyzői összesítések szerint 2009-ben összesen 830 főt vontak be közfoglalkoztatásba a települési önkormányzatok (6. táblázat). A közfoglalkoztatottak átlagos foglalkoztatási ideje hat községben eléri az álláskeresői segélyhez szükséges 200 napot (sőt Gelejen meg is haladja azt), ami az önkormányzatok pozitív hozzáállásaként is értelmezhető. Igriciben viszont mindössze 64 nap az átlagos foglalkoztatási idő.

6. táblázat: Közfoglalkoztatás 2009-ben*

Település	Közfoglalkoztatásba bevontak száma, fő	Közfoglalkoztatásban résztvevők átlagos foglalkoztatási ideje, nap
Ároktő	113	200
Gelej	30	210
Igrici	73	64
Mezőcsát	239	122
Tiszabábolna	16	200
Tiszadorogma	33	200
Tiszakeszi	217	90
Tiszatarján	98	200
Tiszavalk	11	200
Mezőcsáti kistérség	830	

* Jegyzői adatlapok alapján.

¹² A megyei munkanélküliségi és foglalkoztatási adatok forrása: ÁFSZ 2009.

A gyerekes családok helyzete

A kistérségben élő gyerekes családok helyzetéről elsősorban a jegyzők nyilvántartásaiból és a településeken készült csoportos interjúkból vannak ismereteink. Az adatszolgáltatás bizonytalanságai miatt néhol fenntartásokkal kell kezelnünk az eredményeket. Összességében viszont fontos információkat kapunk a szegénység által veszélyeztetett háztartások/családok számáról, arányáról. Az országos tendenciákat figyelembe véve, amelyek alapján a sokgyerekes, a foglalkoztatott nélküli és az egyszülős családok szegénységi kockázata kiugróan magas, a kistérségből is ezen háztartásokról kértünk jegyzői adatokat (7. táblázat).

A kistérségben csaknem 650 olyan gyerekes háztartás van, ahol a szülők, illetve a háztartás felnőtt tagjai közül senki nem foglalkoztatott (az összes gyerekes és nem gyerekes háztartás 11,7%-a). A települések között jelentősek az eltérések: Tiszavalkon egy ilyen háztartás van, Igricén és Tiszatarjánban csaknem minden ötödik háztartás, Mezőcsáton minden hatodik foglalkoztatott nélküli gyerekes háztartás. A jegyzői adatszolgáltatás alapján – az országos helyzethez és a kistérség munkanélküliségi mutatóihoz képest – 2–6 százalék a foglalkoztatott nélküli gyerekes háztartások aránya a kistérség hat településén (Ároktő, Gelej, Tiszabábolna, Tiszadorogma, Tiszakeszi, Tiszavalk).

A kistérség összes háztartása között 7,4 százalék a három- és többgyerekes családok aránya, ami 408 családot jelent. A 340 fős Tiszavalkon, ahol 32 gyerek él, mindössze egy nagycsalád van. Az arányokat tekintve Gelejen és Tiszabábolnán szintén kevés a sokgyerekes család. A kistérségi átlagot öt település haladja meg, közülük Tiszadorogmán (20,9%) és Tiszatarjánban (11,9%) a legmagasabb a nagycsaládok aránya.

Az egyszülős háztartások aránya 4,3 százalék (238 család) a kistérségben. A kistérségi átlagnál négy településen (Ároktő, Gelej, Mezőcsát, Tiszatarján) magasabb az arányuk; a sort Tiszatarján „vezeti” 7,2 százalékkal. Tiszavalkon viszont egyszülős család is csak egy van. A 18 éven aluli gyereket nevelő családok szociális háttéréről szintén a jegyzői adatlapokból rendelkezünk ismeretekkel (8. táblázat).

Az adatok alapján a kistérségben semmivel sem rosszabb a helyzet a 2008-as országos átlagoknál,¹³ sőt a veszélyeztetett gyerekek aránya (6,4%) jóval kisebb annál (10,7%). Igaz, ez így is 210 gyereket jelent. A védelembe vett gyerekek kistérségi aránya 1,1 százalék, valamint a gyerekek szintén egy százaléka nevelkedik gyermekvédelmi szakellátásban, amelyek szinte azonosak az országos értékekkel. A kistérségen belüli különbségek azonban – főként a veszélyeztetett gyerekek terén – igen élesek. Tiszabábolnáról, Tiszadorogmáról és Tiszavalkról egyáltalán nem jeleztek ilyen gyerekeket. Ároktőn viszont 16,8 százalék, valamint Gelejen és Tiszakeszin is 10 százalékhoz közelít az arányuk. Ezen a három településen él a kistérség veszélyeztetettként nyilvántartott gyerekeinek több mint fele (117 fő). A védelembe vett gyerekek aránya a kistérségi átlagnak mintegy háromszorosa Tiszatarjánban (3,3%) és kétszerese Ároktőn (2,1%). Szakellátásban pedig csak ároktői és mezőcsáti gyerekek (összesen 32 fő) nevelkednek.

A gyerekes családok jövedelmi helyzetének egyik mutatója a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság, amely abban az esetben jár, ha a családban az egy főre jutó jövedelem – főszabályként – nem haladja meg a nyugdíjminimum 130 százalékát (egyszülős család esetében a 140%-át). Ez 2010-ben mintegy 37 ezer forintot jelent. Adataink itt is torzítanak, mivel a támogatás 24 éves korig járhat, mi viszont csak a 18 éven aluli gyerekek számához tudjuk viszonyítani a kedvezményben részesülők számát. Mindezekkel együtt igen riasztó a kép, amely szerint a kistérségben élő 0–18 éves gyerekek 70,3 százaléka (2305 fő) kapja ezt a segély típusú ellátást. Azaz a gyerekek majdnem háromnegyede olyan családban él, ahol az egy főre jutó havi jövedelem kevesebb 37 ezer forintnál (egyszülős családok esetében 39 900 forintnál) (ez a jövedelemszint jelentősen elmarad a segélyezési küszöbtől és a létminimum értékétől is¹⁴). Arányuk Ároktőn a legmagasabb (88,8%), de Mezőcsáton és Tiszadorogmán is meghaladja a kistérségi átlagot.

Segélyezési helyzetkép

A kistérségben élők jövedelmi helyzetéről a segélyezési adatok nyújtanak információkat. A jegyzői statisztikákból azonban kimaradhatnak azok, akik a segélyezési jövedelemhatár minimális meghaladása miatt nem kapnak támogatást, illetve valamilyen más okból (információhiány, megbélyegzéstől való félelem) ellátatlanok. Mindenestre a jegyzői adatok összegzéséből, áttekintéséből közelítő képet kaphatunk a segélyezésről, az egyes segélytípusokban részesülők arányairól, közvetve a népesség anyagi helyzetéről (9. táblázat).

¹³ A KSH 2008. évi Szociális Statisztikai Évkönyve szerint a veszélyeztetett gyerekek aránya az országban 10,7%, a védelembe vett gyerekek aránya 1,2%, a szakellátásban nevelkedő gyerekek aránya pedig 0,9%.

¹⁴ A segélyezési küszöb általában a nyugdíjminimum összege (28 500 forint, a háztartásban egy főre számítva), illetve ez a segélyek számításának alapja. A KSH által számított létminimum átlagos összege egy fogyasztási egységre számolva 2008-ban havi 71 736 forint volt.

Rendszeres szociális segélyben a Mezőcsáti kistérség teljes népességének 1,3 százaléka, a 18 éven felüliek 1,7 százaléka részesül (191 fő). Az adatok csak közelítő értéként használhatók, mert ezen a ponton a helyi adatszolgáltatás igen bizonytalan. A településenkénti 1–2 százalékos arányok alapvetően az „Út a munkához” program bevezetésének következményei; 2009 áprilisától a munkanélküliek többsége rendelkezésre állási támogatásban (rát) részesül (esetleg közfoglalkoztatott). A rendszeres szociális segélyben részesülők aránya kiugróan magas viszont Tiszakeszin, ahol a 18 éven felüliek közel tizede (8,6%) kapja a segélyt (87 fő).

Az önkormányzatok által adható krízissegélyben vagy átmeneti segélyben 2009-ben a teljes népesség 5,9 százaléka, a 18 éven felüliek 7,6 százaléka részesül a kistérség egészében. Ez az arány más hasonló helyzetű kistérségekhez képest igen magas, ami egyszerre utalhat a mélyebb szegénységre és az önkormányzatok kedvezőbb hozzáállására is. A magas kistérségi átlagot egyértelműen Mezőcsát és Tiszakeszi segélyezési helyzete eredményezi.

A kistérségi háztartások közel negyede (22,5%), 1239 háztartás kapott lakásfenntartási támogatást 2009-ben. Tiszavalkon senki nem kap ilyen segélyt, és Tiszabábolnán is alacsony (8,7%) a támogatott háztartások aránya. Tiszakeszi háztartásainak viszont majdnem fele (49,4%) részesül a támogatásban.

A kormányzat által alapvetően a gazdasági válság okozta nehézségek enyhítésére (banki hiteltörlesztés ellehetetlenülése, munkahelyvesztés) létrehozott krízisalapból – a jegyzői összesítések szerint – a kistérségi háztartások közel ötöde (18,1%) részesült, amely arány igen magasnak mondható más leghátrányosabb helyzetű kistérségekhez képest. Mezőcsáton a háztartások mintegy harmada (30,4%), Tiszakeszin hatoda (15,1%) kapott krízistámogatást.

Szolgáltatások a kistérség településein

Humánszolgáltatások elérhetősége és jellemzői

A kötelezően nyújtandó szociális alapszolgáltatásokat a kistérség települései – egy kivétellel – teljesítik (10. táblázat). A lakosságszámtól függetlenül biztosítandó házi segítségnyújtás és étkeztetés minden településen elérhető, de a legkisebb lélekszámú Tiszavalkon – helyi információ szerint – ezeket nem veszik igénybe. Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás viszont minden településen van. Tanya- vagy falugondnoki szolgálat működik Tiszabábolnán, Tiszadorogmán és Tiszavalkon, a többi településen a lakosságszám miatt a szolgáltatás nem releváns.¹⁵ Adósságkezelési szolgáltatás a kistérségben nem érhető el, de ez a jobb helyzetű térségekben is igen ritka, mivel csak 40 ezer főnél nagyobb lélekszámú városokban kötelező a szolgáltatás biztosítása.

¹⁵ A szociális törvény szerint tanyagondnoki szolgáltatás a 70–400 lakosú, falugondnoki szolgálat a 600 fő alatti kistérségeken szervezhető meg.

10. táblázat: Szolgáltatások elérhetősége a kistérség településein, 2010

Szolgáltatások	Ároktő	Gelej	Igrici	Mezőcsát	Tiszabábolna	Tiszadorogma	Tiszakeszi	Tiszatarján	Tiszavalk
Házi segítségnyújtás	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Étkeztetés	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Tanya- vagy falugondnoki szolgálat	n. r.	n. r.	n. r.	n. r.	+	+	n. r.	n. r.	+
Adósságkezelési szolgáltatás	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Bölcsőde	–	–	–	+	–	–	–	+	–
Családi napközi	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Nyári napközi	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Nyári étkeztetés	+	+	+	+	–	+	+	+	+
Gyerekház	+	–	–	–	–	–	–	–	–
Közösségi ház	+	–	–	+	+	+	–	+	+
Játszótér	–	–	+	–	+	+	–	+	+
Szélessávú internet	+	+	+	–	+	+	+	+	+
Nyilvános internet-hozzáférés	+	+	–	–	+	–	–	–	+
Házi gyermekorvos	–	–	+	+	–	+	–	–	–
Ifjúsági klub	–	–	–	–	–	–	n. a.	+	+

* Helyi adatlapok alapján.

n. r.: nem releváns

n. a.: nincs adat

A kisgyermek napközbeni ellátásához tartozó bölcsőde Mezőcsáton és Tiszatarjánban van. Előbbi intézmény 13 gyerekekkel működik a református egyház fenntartásában, illetve uniós finanszírozásból további férőhelyeket is kialakítottak Mezőcsáton. Tiszatarjánban az óvoda mellett működik 10 fős bölcsődei csoport, 13 gyerekekkel. (A településen 54 fő 0–2 éves gyerek él.) Ároktőn, ahol 49 fő 0–2 éves közötti (és 51 fő 3–5 éves) gyerek él, van Biztos Kezdet Gyerekház.¹⁶ (A kistérségben összesen 469 a 0–2 éves gyerekek száma a helyi adatszolgáltatások alapján, vö. 2. táblázat).

A nyári napközi teljes mértékben hiányzik a kistérségben. A nyári étkeztetést viszont Tiszabábolna kivételével minden önkormányzat megszervezi, ami szükséges is a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekek arányainak ismeretében.

Házi gyermekorvos – a jegyzői adatlapok szerint – az 1202 fős Ároktőn, a 6434 fős Mezőcsáton és a 436 lakosú Tiszadorogmán érhető el, utóbbiban heti egy órában. (Mozgó gyermek szakorvosi szolgálat van a kistérségben, amely Tiszavalk kivételével időközönként – jellemzően havonta egyszer – mindenhol elérhető.)

A családsegítő és gyermekjóléti feladatokat a kistérség minden településén a kistérségi többcélu társulás által fenntartott Mezőcsáti Kistérség Humánszolgáltató Központ biztosítja, így ellátatlan település nincs a kistérségben (11. táblázat).

¹⁶ A TÁMOP 5.1.1. program keretében.

11. táblázat: Szolgáltatások elérhetősége heti óraszám szerint, 2010

Település	Lakónépesség, fő	18 éven aluliak száma, fő	Család-gondozás	Gyerekjóléti szolgálat	Védőnői szolgálat	Házi gyermek-orvos	Háziorvos
Ároktő	1202	285	12	20	40	5	12
Gelej	661	132	8	8	16	0	16
Igrici	1314	314	8	16	20	5	40
Mezőcsát	6434	1399	40	40	40	20	120
Tiszabábolna	421	49	4	4	4	0	20
Tiszadorogma	436	57	3	3	3	0	6
Tiszakeszi	2565	611	16	16	40	5	80
Tiszatarján	1410	400	8	16	40	5	40
Tiszavalk	337	32	4	4	4	0	8

* Jegyzői és védőnői adatlapok alapján.

Ugyanakkor szakemberek terén igen rosszul állnak. A családgondozást összesen három főállású szakember végzi, közülük egy kizárólag Mezőcsáton kell, hogy dolgozzon, mivel itt heti 40 órában biztosított a szolgáltatás. Így két családgondozóra jut nyolc település, ami mindenképpen jelentős leterheltséget jelent – főként egy leghátányosabb helyzetű kistérségben. Súlyosbítja a helyzetet, ha megnézzük, hogy 2009-ben összesen 2072 fő vette igénybe a családsegítő szolgáltatásait. Ez 690 embert vagy „ügyet” jelent szakemberenként, ami még akkor is nagyon magas szám, ha tudjuk, hogy a statisztikában az „egyszer betérők”, az információt, ügyintézési segítséget kérők is megjelennek. A családsegítőhöz a legtöbbször éppen ügyintézés (1794 eset) miatt fordultak. Foglalkoztatással kapcsolatban 1630 esetben, anyagi gondok miatt 1254 esetben kérték a szakemberek segítségét.

A gyermekjóléti szolgálatnál négy teljes állású szakember dolgozik. Ők látják el mind a kilenc települést. A helyzet hasonló a családsegítéshez: a kistérségi központban heti 40 órában érhető el a szolgáltatás, a többi településen – igazodva a lakosságszámhoz, illetve a gyerekek számához – heti 3–20 órában. A 2009-es statisztika szerint 1323 fő vette igénybe a gyermekjóléti szolgálat szolgáltatásait, illetve 313 gyereket gondoztak a szolgálatnál. Utóbbi azt jelenti, hogy – a négy szakemberrel számolva – átlagosan 78 „eset” jutott egy szakemberre, miközben az előírt maximum gyerekszám 45 fő.¹⁷ A szolgálatához egyébként a legtöbb esetben (3019) anyagi gondokkal, gyermeknevelési problémákkal (1017) és magatartászavar miatt (629 eset) fordultak az ügyfelek.

Védőnői szolgálat minden településen működik, és önmagában kedvező képet jelez, hogy Mezőcsáton és a nagyobb lélekszámú községekben (Ároktő, Tiszakeszi, Tiszatarján) heti 40 órában biztosított a szolgáltatás. A beérkezett védőnői adatlapok szerint Tiszabábolnán és Tiszadorogmán helyettesítéssel, Tiszatarjánban, Tiszakeszin és Ároktőn tartós helyettesítéssel biztosítják az ellátást. Az összesítés szerint 11 védőnő dolgozik a kistérségben, közülük egy csak iskolai védőnőként (Mezőcsáton). Két védőnő egy-egy kistérségen kívüli települést is ellát. Mindenesetre – a 11 védőnővel és a 2240 fő 14 évesnél fiatalabb gyerekekkel számolva – egy védőnőre átlagosan 222 gyerek jut. A védőnői leterheltségben, az ellátott gyerekek számában azonban jelentősek a különbségek: 2009-ben Tiszakeszin 463, Tiszatarjánban 352, Ároktőn 251 gyereket látott el a védőnő, és a Mezőcsát két iskoláját ellátó védőnőre is 535 tanuló jutott. Fontos – szintén a védőnői adatlapokról származó – információ a kisgyerekekről, hogy a védőnők által ellátott körzetekben 2009-ben összesen 161 gyerek töltötte be 3. életévét, akik közül 153 vett részt ekkor szűrésen (tehát 8 gyerek nem). A vizsgált gyerekek 16 százalékánál (25 gyerek) észlelték a „szociális fejlődés zavarait”, 10,5 százalékánál (16 gyerek) a „táplálkozási állapot problémáit”, valamint 7 gyereknel beszédfejlődési, 5 gyereknel mozgásfejlődési gondokat találtak.

Ahogy korábban már jeleztük (vö. 10. táblázat), házi gyermekorvos öt településen rendel. Mezőcsáton, ahol a 18 éven aluliak száma majdnem 1400 fő, mindössze heti 20 órában. Még rosszabb a helyzet Tiszakeszin, ahol heti 5 órás rendelési idő áll rendelkezésre 611 gyereknek. Igriciben és Tiszatarjánban 5–5 óra rendelési időben 300, illetve 400 gyerek ellátása történik. A kistérség házi orvossal való ellátottsága viszonylag kedvező, hiszen minden településen rendel orvos. Heti 40 órában viszont csak Igriciben, Tiszakeszin és Tiszatarjánban érhető el. Mezőcsáton a mintegy 5000 fős 18 éven felüli népességet ugyanakkor 120 órában látja el három orvos. A lakónépességet tekintve a szolgáltatáshiány Ároktőn a legszembetűnőbb.

¹⁷ 15/1998. NM rendelet

A munkaügyi kirendeltségektől kért információk szerint Tiszavalk és Tiszabábolna az Észak-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ Mezőkövesdi, a többi település a Mezőcsáti Kirendeltségéhez tartozik. Előbbi az álláskeresői klub kivételével az összes munkaerő-piaci szolgáltatást biztosítja, míg utóbbi az álláskeresői klub mellett rehabilitációs tanácsadást sem nyújt. A kirendeltségek statisztikáiból érdemes kiemelni, hogy a két kirendeltségnél 2009-ben regisztrált munkanélküliek közel fele semmilyen ellátásban nem részesül (mezőkövesdi: 45,2%, mezőcsáti: 44%).

Közüoktatási intézmények és szolgáltatások

A kistérség közüoktatási intézményekkel való ellátottsága viszonylag jó (12. táblázat). Két olyan községben (Tiszabábolna, Tiszavalk) nincs óvoda, ahol a 3–5 éves gyersekek alacsony száma ezt nem is indokolja. Tiszadorogmán viszont annak ellenére van óvoda, hogy a korosztály száma mindössze 6 fő. Általános iskola Tiszadorogmán és Tiszavalkon egyáltalán nem működik. Tiszabábolnán 1–4., Tiszatarjánban 1–6., Gelejen pedig csak 1–3. osztály van. A többi településen nyolc évfolyamos iskolában tanulnak a gyersekek. Napközi a két iskola nélküli községet kivéve mindenhol biztosított.

12. táblázat: Közüoktatási intézmények és szolgáltatások, 2010

Település	3–5 évesek száma, fő	Óvoda	6–13 évesek száma, fő	Ált. iskola 1–4. osztály	Ált. iskola 1–8. osztály	Iskolai napközi	Tanulószoa
Ároktő	51	+	123	+	+	+	+
Gelej	18	+	66	+(1–3. osztály)	–	+	–
Igrici	47	+	132	+	+	+	+
Mezőcsát	191	+	653	+	+	+	+
Tiszabábolna	8	–	22	+	–	+	–
Tiszadorogma	6	+	30	–	–	–	–
Tiszakeszi	91	+	268	+	+	+	+
Tiszatarján	54	+	191	+(1–6. osztály)	–	+	–
Tiszavalk	4	–	16	–	–	–	–
Mezőcsáti kistérség	470	7	1501	7	4	7	4

* Jegyzői, óvodai, iskolai adatlapok alapján.

A települések többsége intézményfenntartási társulásban biztosítja az óvodai és az iskolai ellátást. A társulások több esetben túlnyúlnak a kistérség határain. Ároktőn saját önkormányzati fenntartású az óvoda és az iskola, Tiszatarjánban az óvoda. Tiszakeszin az egyik iskolát a helyi református egyház működteti.

- Gelej – Mezőnagymihály Közüoktatási Intézményfenntartási Társulás. A Mezőkövesdi kistérséghez tartozó településsel közösen működteti Gelej az óvodát és az iskolát. Helyben csak 1–3. osztály van, negyedik osztálytól a gyersekek a mezőnagymihályi tagintézménybe járnak. (Arany János Általános Iskola, Mezőnagymihály – Geleji tagintézmény, alsó tagozat). Az óvodai ellátást mindkét település egy-egy vegyes csoporttal biztosítja.
- Igrici – Ónod Közüoktatási Intézményfenntartási Társulás. Igrici az Ónodi kistérség központjával közösen tartja fenn óvodáját és nyolc évfolyamos iskoláját. (Lorántffy Zsuzsanna Általános, Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Napközi Otthonos, Ónod – Toma Mihály Tagiskolája, Igrici, Száaszorszép Óvoda)
- A mezőcsáti ÁMK Egressy Béni Általános és Alapfokú Művészeti Iskola tagintézménye Tiszakeszi óvodája (Hétszínvirág Óvoda) és egyik nyolc évfolyamos iskolája (Széchenyi István Általános Iskola), valamint a tiszatarjáni iskola (alsó tagozat is; Édes Gergely Általános Iskola). Tiszkeszi másik – egyházi fenntartású – iskolája a Lorántffy Zsuzsanna Református Általános Iskola.

- Tiszabábolna, Tiszadorogma és Tiszavalk a mezőkövesdi kistérséghez tartozó Borsodivánka és Négyes településsel, Szentistván székhellyel közösen működtet intézményfenntartási társulás keretében általános iskolai (alapfokú oktatás) feladatellátást. A szentistváni István Király Általános Iskola (1–8. évfolyamos) a székhely. Tagintézmények: a borsodivánkai Gárdonyi Géza Tagiskola (5–8. évfolyamos) és a tiszabábolnai Vásárhelyi Pál Tagiskola (1–4. évfolyamos). Iskolabusz biztosítja a tanulók eljutását az évfolyamuk szerinti települések intézményeibe. E társulási szerkezet alapján a tiszadorogmai, tiszavalkai, tiszabábolnai (és a négyesi, borsodivánkai) 1–4. évfolyamos tanulók a tiszabábolnai tagiskolába járnak; a tiszadorogmai, tiszavalkai, tiszabábolnai (és a négyesi, borsodivánkai) 5–8. évfolyamos tanulók pedig a borsodivánkai tagiskolába. Az óvodai feladatellátást Tiszabábolna, Tiszadorogma és Tiszavalk a mezőkövesdi kistérséghez tartozó Négyes és Borsodivánka településsel, Szentistván székhellyel, intézményfenntartási társulás keretében biztosítja. A Szentistváni Napköziotthonos Óvoda tagintézménye a Tiszadorogmai Tagóvoda. A tiszadorogmai, tiszavalkai, tiszabábolnai (és a négyesi, borsodivánkai) óvodáskorú gyermekek a tiszadorogmai tagóvodába járnak.

Az óvodáktól kapott statisztikák összesítése alapján 2010-ben a kistérségi intézményekbe összesen 572 fő van beíratva, akiknek 38,8 százaléka halmozottan hátrányos helyzetű (13. táblázat). A 3–5 évesek száma ugyanakkor csak 470 fő. (Az óvodai adatlapok szerint a mezőcsáti református óvodában 6 fő, a tiszadorogmaiban – a társulásban betöltött feladatellátó szerepe miatt – már 23 fő a bejáró gyerekek száma.)

13. táblázat: Óvodáztatási helyzet,* 2010

Óvoda megnevezése	Óvodások száma, fő	HHH gyerekek aránya, %	Átlagos csoportlétszám, fő	Korai fejlesztést igénylő gyerekek száma, fő	SNI gyerekek száma, fő	Cigány gyerekek becsült aránya, %
Dr. Mészáros Kálmán Általános Iskola és Napköziotthonos Óvoda – Ároktő	47	91,5	23,5	33	n. a.	85,0
Százsorszép Óvoda – Ónod, Igrici	52	30,8	26,0	0	0	42,0
Dr. Enyedy Andor Református Általános Iskola, Óvoda és Bölcsőde – Mezőcsát	71	11,3	23,7	n. a.	n. a.	5,0
ÁMK Napközi Otthonos Óvoda – Mezőcsát	166	47,6	20,8	0	3	n. a.
Napközi Otthonos Óvoda – Szentistván, Tiszadorogma Tagóvoda	31	19,4	31,0	5	0	1,0
ÁMK Hétszínvirág Óvodája – Tiszakeszi	96	32,3	24,0	0	0	38,0
Tündérkert Napköziotthonos Óvoda – Gelej	25	15,7	25,0	n. a.	1	n. a.
Micimackó Napközi Otthonos Óvoda – Tiszatarján	58	53,4	19,3	n. a.	0	40,0
Összesen	572	38,8		38	4	

* Óvodai statisztikák alapján.

A cigány gyerekek összesített arányát nem ismerjük, két óvoda pedig erről nem szolgáltatott adatot. Az intézményenkénti becsült roma arányok alapján annyi látható, hogy Ároktőn – a kistérségen belül – kiugróan magas a roma óvodások aránya (85%). További három óvodában 40 százalékos körüli az arányuk, miközben Tiszadorogmán és a mezőcsáti református óvodában alig vannak cigány gyerekek. A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek intézmények közötti megoszlása szintén egyenlőtlen: Ároktőn szinte mindenki (91,5%), a mezőcsáti ÁMK óvodájában (47,6%) és Tiszatarjánban (53,4%) a gyerekek fele ebbe a kategóriába tartozik. Az ároktői óvodába jár 47

gyerek közül az óvoda 33-nál jelezte a korai fejlesztés szükségességét. A községben volt óvodafelújítás, a férőhely-kihasználat 94 százalékos (6 gyerek nincs beíratva). A HHH arány már két éve is 63 százalék volt, mára pedig az egyik legrosszabb helyzetű településsé vált.

Az átlagos csoportlétszám két óvodában (Igrici, Gelej) a közoktatási törvényben maximalizált 25 fős létszámhatárt eléri, a tiszadorogmai 31 fős átlagos csoportlétszám viszont komoly zsúfoltságot jelez. Az óvodai férőhelyekről csak 2009-es adataink (OKM) vannak, így ehhez tudjuk viszonyítani az óvodások számát. Ez torzítja a férőhely-kihasználtságra vonatkozó információkat, így csak tájékoztató jellegűek. Ezek szerint a kistérség egészében 88,1 százalékos az óvodai férőhelyek kihasználtsága. (Jelentős zsúfoltságot mutatnak az adatok Tiszadorogmán.)

A kistérség óvodáiban összesen 51 főállású és 2 részmunkaidős óvodapedagógus dolgozik. Ez azt jelenti, hogy átlagosan 11 gyerek jut egy óvónőre. Az átlagtól Ároktő és Tiszadorogma tér el jelentősen: mindkét településen 16 gyerek jut egy óvodapedagógusra. Ráadásul ebben a két óvodában a gondozási tevékenységet mindössze egy-egy dajka segíti. Fejlesztő szakemberek alig vannak a kistérségi óvodákban. Ároktő jelezte, hogy van logopédusuk (a korai fejlesztésre vonatkozó igényekhez viszonyítva komoly ellátatlanságra utal), Tiszakeszin pedig 3 szakember (fejlesztő pedagógus, gyógypedagógiai és logopédiai asszisztens) dolgozik. A többi intézményben – köztük a két mezőcsátiban, összesen 237 gyerekkel – nincs sem fejlesztő szakember, sem gyermekvédelmi felelős.

A kistérség kilenc általános iskolájában összesen 1376 diák tanul, akiknek közel fele (47,5%) halmozottan hátrányos helyzetű (14. táblázat). Ároktőn (72,4%) és Tiszatarjánban (75,5%) a gyerekek háromnegyede ilyen, és további három intézményben is 50 százalék körüli vagy a feletti az arányuk. Feltűnő a különbség a két mezőcsáti iskola között: míg az ÁMK-ban a tanulók 45,5 százaléka, addig a református iskolában 28,5 százaléka halmozottan hátrányos helyzetű.

A cigány gyerekek becsült arányai igen bizonytalanok: egy településről nem érkezett adat, Tiszabábolnán és Gelejben – az iskolai becslés szerint – nem tanulnak cigány gyerekek. Három településen (Igrici, Ároktő, Tiszakeszi) a 70-90 százalékos roma arányok az iskolák megállíthatatlan gettósodását vetítik előre. Tiszakeszin egyértelmű az iskolák közötti szegregáció: a református iskolában a tanulók 8 százaléka, a mezőcsáti ÁMK itteni tagintézményében 91 százaléka cigány. Utóbbi iskolában a legmagasabb a sajátos nevelési igényű (19 fő) és a magántanulók (12 fő) száma a kistérségen belül.

A napközis/tanulószobás/iskolaotthonos gyerekek aránya Gelejben (80,8%) és Ároktőn (70,9%) kiugróan magas, de további négy településen is a gyerekek mintegy fele veszi igénybe a napközit/tanulószobát/iskolaotthonos ellátást.

A tiszabábolnai alsó tagozatban a legmagasabb a – társulás keretében Tiszadorogma, Tiszavalk, Négyes, Borsodivánka településekről kötelezően – bejáró tanulók aránya (78%). A gejei iskolában a diákok fele (51,9%), a mezőcsáti református iskolában harmada (32,5%) bejáró. Előbbi intézményben szintén a társulási forma miatt magas a bejárók aránya: Mezőnagymihányról, ahol csak 4–8. osztály működik, ide járnak az 1–3. osztályos tanulók.

Az iskolákban összesen 143 teljes állású és 8 részmunkaidős pedagógus dolgozik. Közülük mindössze hárman képesítés nélküliek; ez ideális helyzetre utal. Az óvodákhoz hasonlóan jelentős hiány van a fejlesztő szakemberek, gyermekvédelmi felelősök terén. A mezőcsáti ÁMK iskolában dolgozik három, az igriciben egy (gyógy)pedagógiai asszisztens, valamint a tiszabábolnai iskolában egy gyermekvédelmi felelős. Ezzel a sor le is zárul.

Az iskolák fizikai feltételeinek meghatározó mutatója, hogy a kilenc intézmény kétharmadában nincs ebédlő. Tornaterem viszont csak két iskolából hiányzik, számítógépterem mindenhol van.

Az általános iskolákban évente felmért kompetenciaeredmények országos átlagaitól mind matematikában, mind szövegértésben jelentősen elmarad a kistérségi iskoláinak átlagteljesítménye (15. táblázat).

15. táblázat: Kompetenciamérések eredményei, 2007, 2008, 2009 (%)

Tantárgy	A kistérségi átlageredményt el nem érő iskolák aránya		
	2007	2008	2009
Matematika 6. évfolyam (N = 9)	n. a.	33,3	66,7
Matematika 8. évfolyam (N = 9)	33,3	55,6	44,4
Szövegértés 6. évfolyam (N = 9)	n. a.	44,4	77,8
Szövegértés 8. évfolyam (N = 10)	60,0	50,0	44,4 (N = 9)

A hatodikosok matematika teljesítménye egyetlen intézményben, egyetlen adatévben sem éri el az országos átlagot. A nyolcadikosoknál 2007-ben még négy, 2008-ban már csak egy (a mezőcsáti 6 osztályos gimnázium), 2009-ben pedig egy iskola sem érte el az országos átlagteljesítményt. Szembetűnő az ároktői és a tiszakeszi iskola meredeken romló, gyenge teljesítménye. Szövegértésben hasonló a helyzet: a hatodikosok egyik intézményben sem érték el az országos átlagokat. A két kompetencia-

rületen – a 2009-es mérésben a mért 6–8. (és 10.) évfolyamok legalább egyikén – az intézmények 54 százaléka a kritikus 400 pont alatt teljesített. A nyolcadikosok 2007-ben három, 2008-ban és 2009-ben egy iskolában (mezőcsáti 6 osztályos gimnázium) teljesítettek jobban az országos átlagnál. Mindenesetre 2009-ben az iskolák 44–78 százaléka nem érte el a kistérségi átlagteljesítményeket, ami az előző évhez képest romlást jelent.

A kistérség településein a mezőcsáti ÁMK Egységes Pedagógiai Szakszolgálat és mezőkövesdi Egységes Pedagógiai Szakszolgálat látja el a szakszolgálati feladatokat (16. táblázat). Utóbbi Tiszabábolnán, Tiszadorogmán és Gelejen nyújt szolgáltatásokat, míg a mezőcsáti szakszolgálat Gelejt és a fennmaradó településeket látja el. A mezőcsáti szakszolgálat egy pszichológussal, két gyógypedagógussal (egyikük logopédus) és két fejlesztő óvodapedagógussal működik. A mezőkövesdiben pedig egy pszichológus, hat gyógypedagógus (közülük három logopédus, egy korai fejlesztő) és egy pályaválasztási tanácsadó dolgozik. Nevelési tanácsadást három település számára nem nyújtanak, Tiszavalkon az alacsony gyerekszám miatt ez nem is szükséges, viszont Tiszabábolna és Tiszadorogma ellátása indokolt lehet. Korai fejlesztés egyáltalán nem érhető el a kistérségben, miközben a jelzések szerint 38 gyereknek lenne rá szüksége.

16. táblázat: Pedagógiai szakszolgálat működési adatai, 2010 (heti óraszám)

Település	Nevelési tanácsadás	Logopédiai ellátás	Korai fejlesztés	Gyógytorna
Ároktő	4	2	0	4
Gelej	1	3+1*	0	4
Igrici	6	2	0	4
Mezőcsát	84	10	0	8
Tiszabábolna	0	0+1*	0	0
Tiszadorogma	0	0+1*	0	0
Tiszakeszi	4	2	0	4
Tiszatarján	4	2	0	4
Tiszavalk	0	0	0	0

* A mezőkövesdi szakszolgálat biztosítja.

A 2008/2009-es tanévben 129 tanuló fejezte be a nyolcadik osztályt a kistérség iskoláiban. Közülük 107 diák tanult tovább középiskolában, ami 83 százalékos továbbtanulási arányt jelent. A továbbtanulók 37,4 százaléka szakiskolába ment tovább. A kistérségben egyébként egyetlen középiskola, a mezőcsáti ÁMK-hoz tartozó Kiss József Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola működik (itt van 6 osztályos gimnáziumi tagozat is). Az intézményben a 2008/2009-es tanévben a tanulói létszám 460 fő, közülük 42 százalék roma. A bejárók aránya 46,3 százalék.

Külön figyelmet érdemelnek az óvoda/iskola nélküli települések. A kistérség két településén nem működik óvoda. Sem Tiszabábolnán, sem Tiszavalkon nem indokolja ezt a 3–5 éves gyerekek száma (előbbiben 8 fő, utóbbiban 4 fő). A tiszabábolnai gyerekek Tiszadorogmára járnak át, külön busz szállítja őket. A néhány tiszavalki gyerek mintegy fele szintén Tiszadorogmára jár. A kistérség egészét tekintve az óvodás korosztály számára nyújtott intézményes ellátás – az egyes zsúfolt óvodákat nem figyelmen kívül hagyva – megfelelőnek tűnik. Ezzel szemben a 0–2 évesek napközbeni ellátása teljességgel megoldatlan; bölcsőde csak Mezőcsáton (13 fővel, a reformtáus egyház fenntartásában) és – 2010 októberétől – Tiszatarjánban (10 férőhely, 13 gyerek) működik. Biztos Kezdet Gyerekház Ároktőn működik, miközben a kistérségben 469 ilyen korú gyerek él. A korosztály számára semmilyen más napközbeni ellátási forma nincs, pedig a 0–2 évesek, illetve a 3–5 évesek számát tekintve erre szükség lehet Igriciben, Mezőcsáton, Tiszakeszin és Tiszatarjánban, illetve bővítési igény mutatkozik Ároktőn. Tiszakeszin meg is fogalmazódott a gyerekház iránti igény.

Általános iskola Tiszadorogmán és Tiszavalkon nincs; a 6–13 évesek száma 30, illetve 16 fő. A tiszadorogmai alsósok (1–4. osztályosok) elsősorban Tiszabábolnára, a felsősök (5–8. osztályosok) Borsodivánkára járnak át. A tiszavalki 1–4. osztályos gyerekek Tiszabábolnán, a felsősök szintén Borsodivánkán tanulnak. Utaztatásukat – elsősorban az óvodások és az alsósok esetében – iskolabusszal oldják meg, a felsősök inkább menetrend szerinti busszal járnak.

Szegregátumok

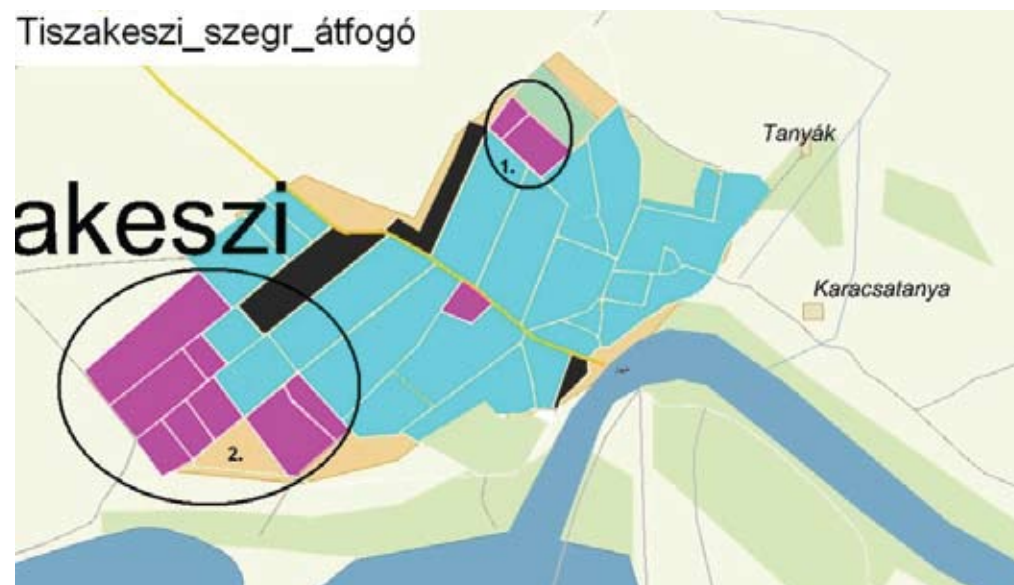
A jegyzői adatszolgáltatások szerint – ahogy a 2. táblázatban jeleztük – Mezőcsát és Tiszakeszin vannak szegregátumok (19. és 20. ábra).

19. ábra: Mezőcsát város szegregátumai, 2001

Forrás: NFÜ (KSH-adatok alapján).

20. ábra: Tiszakeszi község szegregátumai, 2001

Forrás: NFÜ (KSH-adatok alapján).

A 6434 fős város népességének harmada (1863 fő) él öt szegregált településrészen, amelyek mindegyike közművesített (van víz, csatorna, gáz, villany). (Az egy másik kérdés, hogy a családok mekkora aránya tudja a közműveket bevezettetni, használni.) A legnépesebb szegregátumban több mint ötszázan laknak, a másik négy lakossága 300-400 fő között változik. Az öt szegregált lakóköznyezetben az össznépességének 23,5 százaléka 18 éven aluli.

A 2565 fős Tiszakeszin két szegregátum van, amelyekben mintegy 150, illetve 450 fő él. A 18 éven aluliak aránya az előbbiben 40 százalék, utóbbiban 20 százalék.

Helyi jó gyakorlatok

A helyi jó gyakorlatok alapját képezhetik a kistérségi fejlesztéseknek. Az adatlapokból és a csoportos szakmai interjúkból elsősorban az óvodák és az általános iskolák jó gyakorlatai rajzolódnak ki. Több óvoda is sikeres a 3 éves gyerekek óvodáztatásában, a rendszeres bejárás biztosításában, a szülőkkel való hatékony kapcsolat alakításában, rendszeres, szülőket is bevonó programok működtetésében.

Az általános iskolák tevékenységében megtalálhatóak a korszerű gyakorlatok egyes elemei: működik egész napos iskola a kistérségben, vannak iskolaotthonos oktatást megvalósító tagozatok, van jó gyakorlat a napközis ellátás területén is. A kooperatív tanítás több iskola gyakorlata, az integrációs pedagógiai rendszer (IPR) ugyancsak több iskolában folyik. Különösen nagy hangsúlyt fektetnek az iskolák a felzárkóztató és a tehetséggondozó programokra, valamint a művészeti nevelésre és néhány iskolában a délutáni szakkörökre. Ugyancsak jó gyakorlat, hogy több óvodának és iskolának civil támogatók is segítik a munkáját. Az erdei iskolák működtetésében és a nyári programok szervezésében is vannak sikeres kezdeményezések, bár nyári napközit egyik település sem működtet.

A szociális szolgáltatások hatékony integratív szerepet töltenek be a kistérség településeinek együttműködésében. Sikeresen működtetik a gyermekvédelmi jelzőrendszert, illetve a családgondozók szabadidős programokat szerveznek, részt vesznek a települések közösségi életében. A helyi szakemberek megfogalmazása szerint a kistérségi társulás tevékenységei közül a családsegítő és gyermekjóléti terület a leghatékonyabb, legaktívabb.

Több védőnő szerint hatékony a családok látogatása, amely során a szülők megnyílnak, illetve a problémákra fény derül.

Néhány intézmény kimondottan sikeres volt az elmúlt években a pályázati források elérésében. Tapasztalataik hasznosíthatóak a kistérség más településein és más szolgáltatások fejlesztésében is.

A megnevezett fejlesztési szükségletek és igények¹⁸

Szinte minden megkérdezett vagy adatlapot kitöltő első megjegyzése a foglalkoztatásról, munkahelyteremtésről, a családok anyagi biztonságának megteremtéséről és az ehhez szükséges fejlesztésekről szól.

Ugyanilyen kiemelt hangsúllyal jelenik meg a szülőkkel való kapcsolattartás javítása, hatékonyságának növelése, a szülők szülői szerepében való megerősítése, támogatása. Többször megfogalmazódik, hogy a szülőket valahogyan „el kellene érni” (pl. „ismeretterjesztő” előadások, családi programok, szülői klub); ezen a téren sok helyen vannak nehézségek.

A közoktatás intézményeinek mindegyike fontosnak tartja a szakszolgálatok (pszichológus, logopédus, gyógypedagógus, korai fejlesztő), a szabadidős és nyári programok, valamint a tehetséggondozási lehetőségek (kistérségi tehetséggondozó műhelyek) bővítését. Konkrét fejlesztési igényként fogalmazódik meg a kistérségen belüli szakiskolai oktatás megteremtése és a szakközépiskolai lehetőségek bővítése. Több intézmény is súlyos eszköz- és felszerelési hiányokkal küzd, valamint néhány helyen hiányzik a játszó-, illetve sportudvar. A sportolási lehetőségek biztosítása, ezen belül kiemelten az úszásoktatás ugyancsak több iskola részéről szükségletként fogalmazódik meg. Fontos szükségletként jelenik meg továbbá a szülőkkel való kapcsolattartás erősítése, javítása.

A közösségi terek létesítésének vagy szolgáltatásokkal, programokkal való feltöltésének igénye szintén több településen megfogalmazódik (pl. közösségi ház, ifjúsági klub). Néhány településen a játszótér hiányát is problémaként jelölték meg. Alapvető gond az iskolán kívüli szabadidős programok és kapcsolódó szolgáltatások hiánya a kistérség legtöbb településén. A nyári napközi (vagy nyári programok, foglalkozások, táborok) szükségességét hat településről jelezték.

A gyerekek napközbeni ellátásával kapcsolatban konkrét szükségletek Mezőcsáton, Ároktőn és Tiszakeszin jelennek meg. A kistérségi központból jelezték a bölcsődei szolgáltatás bővítésének szükségességét. Tiszakeszin igény mutatkozik Biztos Kezdet Gyerekházra.

¹⁸ Adatlapok és interjúk alapján.

Az egészségügyi ellátás fejlesztése (ingyenes szűrések, gyermekorvosi, fogorvosi ellátás, gyógyszerári szolgáltatás, védőnői ellátás) szintén igényként fogalmazódik meg. Több védőnő jelezte a tárgyi feltételek, az eszközellátottság javításának szükségességét. Mindemellett az egészséges életmódra nevelés és ebben a szülők szerepének növelése ugyancsak általános szükséglet.

Civil szervezetek

Az elektronikus bírósági nyilvántartás szerint a Mezőcsáti kistérség településein összesen 71 bejegyzett társadalmi szervezet működik. A legtöbb a kistérségi központban (26) és Tiszakeszin (11), a legkevesebb Gelejen, Tiszadorogmán (3–3) és Igriciben (2).

Olyan egyesületeket, alapítványokat is találni hét településen (elsősorban Mezőcsáton), amelyek céljai, tevékenységei valamilyen módon a gyerekek, a gyerekes családok, a fiatalok, ritkábban a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esélyeinek javítását célozzák. Ezek nagyobb része kulturális tevékenységet folytat, szabadidős programokat szervez, az intézmény tanulóinak lehetőségeit igyekszik bővíteni iskolaalapítványi formában. Ároktőn, Mezőcsáton és Tiszakeszin roma érdekvédelmi szervezetek is működnek.

Mindenesetre a civil szervezetek tényleges működésének feltérképezése után meg kell találni azokat a civil partnereket, akiknek együttműködésére lehet számítani a közös célok mentén. A hátrányos helyzetű térségek jellemzője a civil aktivitás alacsony szintje, a forrásteremtés nehézségei, a humánkapacitás és az infrastruktúra hiánya. Mindezek ellenére szükség van a civilekkel való partnerségi, együttműködési kapcsolatok kialakítására, amely egyrészt segítheti megerősödésüket, aktivizálásukat, másrészt szereplőik lehetnek a későbbi fenntarthatóságnak.

Jelenlegi forrástérkép

Az elektronikus adatbázisok (TEIR, REMEK) összesítése szerint 2004 és 2009 között összesen 4,1 milliárd forint támogatás érkezett a Mezőcsáti kistérségbe. Ebből valamivel több mint 1,1 milliárd forint hazai és közel 3 milliárd forint uniós pénz. A négy milliárdos összeg öt év alatt is igen komoly támogatást. A 2004–2009 közötti hazai források többségét (61,6 százalékát) a műszaki infrastruktúra fejlesztésére fordították. A következő legnagyobb arányban fejlesztett terület (humán infrastruktúra) a hazai támogatásoknak már csak 17,6 százalékát kapta, az emberi erőforrásokra pedig alig egy százalékát költötték.

Az uniós támogatások első időszakában (Nemzeti Fejlesztési Terv, 2004–2007) mintegy 624 millió forint érkezett a térségbe, aminek legnagyobb részét (42,6%) regionális fejlesztésre, legkisebb hányadát (2,9%) humán erőforrás-fejlesztésre fordították. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007–2009 közötti időszakában majdnem 3 milliárd forintot kapott a kistérség. Ennek fele (49%) regionális fejlesztést, harmada (30,4%) társadalmi infrastruktúra-fejlesztést szolgált. A TÁMOP részesedése alig 5 százalék.

A 2004 és 2009 közötti időszak legnagyobb költségvetésű (960 millió forintos) uniós projektje a kistérségi járóbeteg-szakellátás fejlesztése, az utána következő pedig útfelújítás (664 millió forint) volt. A húsz legnagyobb projekt közül hét Mezőcsáton, négy Tiszatarjánban, három-három Ároktőn és Igriciben, kettő Tiszakeszin, egy Tiszabábolnán valósult meg. Érdemes kiemelni, hogy a Mezőcsáti Református Egyházközség 2010-ben 95 millió forintot nyert bölcsődei férőhelybővítésre. Ugyancsak 2010-ben nyert szintén bölcsődei férőhelyek kialakítására 41 millió forintot a tiszatarjáni önkormányzat. Ároktő pedig „Biztos kezdet – Integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítása a meglévő kultúrház épületben” című projektjére kapott 40 millió forint támogatást (2010). Ároktő ezen felül 61 millió forinthez jutott óvodakorszerűsítésre (2009) és 21 millió forinthez kompetencialapú oktatás bevezetésére (2009). A ROMERO Egyesület 63 millió forintból valósítja meg munkaerő-piaci reintegrációs programját a kistérségben.

SZÉCSÉNYI „HELYZETKÉP” NÉGY ÉV ELTELTÉVEL

A Szécsényi Gyerekesély Program 2006-ban indult el. A munka az előbbieken bemutatottnál kezdetlegesebb, de elveiben nagyon hasonló helyzetkép elkészítésével kezdődött. A 13 településből álló, 20 ezer lakosú kistérség 2006-ban is és ma is egyike a leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek. A legsúlyosabb probléma az alacsony foglalkoztatási arányokon kívül néhány, a gyerekeket és gyerekes családokat célzó szolgáltatás hiánya, a meglévő szolgáltatások szűkössége, néhány korosztály (kisgyerekek és serdülők, fiatalok) csaknem teljes ellátatlansága, néhány településen a szegényedés és szegregáció együttes jelenléte volt. A kistérségben korábban kevés szó esett ezekről a kérdésekről, ugyanakkor a program fogadtatása a kezdetektől kedvező volt.

A fejlesztések tervezése és újratervezése folyamatos volt, noha az adott pályázati keretek az újratervezésnek korlátokat szabtak. Különböző finanszírozási gondok miatt a megvalósítás nem mindig haladt a tervek szerint.¹⁹ Ennek ellenére – ahogyan azt a 17. és 18. táblázat mutatja – megkezdődött a munka a Gyermekszegénység Elleni Program minden tevékenységi területén. 2011-ben 8 gyerekház, 3 tanoda, 10 IT-pont, közel 50 szakember működik a programban. Megalakultak a helyi Gyerekbizottságok, amelyek jelentős segítséget adnak a szükségletek alakulásának folyamatos követéséhez.

A program sarkalatos problémája, hogy az egymást követő két kormány nem tett meg mindent, sőt igen keveset tett azért, hogy a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia országos céljai időarányosan megvalósuljanak. Ezért minden helyi erőfeszítés ellenére a gyermekek és gyermeces családok szegénysége a kistérségben is nőtt. Ennek ellenére a programot sok szempontból sikeresnek látjuk. Számos módszertani kérdést, beavatkozási eszközt sikerült a korábbinál jobban megérteni. Kitűnt például, hogy a standardizált eszközök és a helyi sajátos körülmények közti feszültség csökkentését előre kiszámítható rugalmassággal lehet enyhíteni. A kísérlet megerősítette eredeti feltevésünket a helyi szolgáltatások fontosságáról, illetve arról, hogy a szolgáltatásnyújtásnak sajátos dinamikája van. Nehéz helyzetekből való indulásnál nagyon sűrű, külső és belső szakemberek együttműködésével is támogatott szolgáltatási „csomagra” van szükség. Sikeres indulás esetén a szolgáltatások intenzitása folyamatosan csökkenhet, de csak bizonyos szintig. A program hatására megkezdődött a civil társadalom erősödése, és egyre inkább közüggé válik a gyermekek jólléte. Mindemellett – és ez a legfontosabb – a program folyamatos szolgáltatásai gazdagították a gyerekek életét, segítik indulásukat, és valami reményt adnak a családoknak. Nem utolsósorban jól előkészítik a talajt arra az időre, amikor remélhetőleg az országos megoldások is jobban fognak működni.

¹⁹ Költségvetési háttér nem volt, a pályázati pénzek késedelmesen érkeztek stb. A 2010-es évben a Nemzeti Stratégiához kapcsolódó kistérségi megvalósítási kísérlet a Norvég Alap, a MEH/KIM, valamint az OSI támogatásával valósult meg.

17. táblázat: A SZGYEP előrehaladási táblázat, négy és fél év folyamatai²⁰

2006 (augusztus–december)	2007	2008	2009	2010
Szükségletfelmérés, célzott vizsgálatok, utánkövetés				
szükségletfelmérés a helyi döntéshozók és szakemberek körében	- két survey (300 gyerekes háztartás); - óvodások és óvodázta-tás kistérségi helyzete (Sulinova pilot); - interjúk helyi szakemberekkel	- survey (2007-es minta utánkövetése); - otthoni táplálkozás; - fiatalok (15–29 évesek) helyzete; - roma nők gyermekvállalása; - intézményes étkeztetés	- telepprogramok előkészítése – kérdőív, interjúk az érintettekkel és döntéshozókkal (Magyargéc, Rimóc); 120 tartós munkanélküli körében végzett felmérés (hat település); 120 fiatal interjú és csoportos vizsgálata (hat település – második esély program)	- survey (300 gyerekes háztartás); - első osztályosok pedagógiai felmérése; 4 éves gyerekek állapotfelmérése
Korai képességgondozás, települési Biztos Kezdet Gyerekházak (GYH) – kialakítása, működtetése				
egy GYH kialakítása és működtetése	bővítés – két GYH	bővítés – három GYH	bővítés – öt GYH	bővítés – nyolc GYH
Közükatási program, pedagógusműhelyek, iskolai koordinátorok hálózata, mestertanári program, tanodák, iskolai szabadidős programok				
	- pedagógusműhelyek; - iskolai koordinátori hálózat (8 iskola)	- pedagógusműhelyek; - iskolai koordinátori hálózat (8 iskola); - módszertani támogatás az iskoláknak; - tanodák előkészítése szülőkkel és pedagógusokkal; - nyári tábor	- iskolai koordinátori hálózat (8 iskola); - módszertani támogatás az iskoláknak; - két tanoda beindítása; - iskolai délutáni szabadidős programok beindítása; - nyári táborok és napközik	- igazgatói műhely a „jó iskoláról”; - koordinátori hálózat bővítése (7 koordinátor – 9 iskola); - három tanoda működése; - iskolai délutáni szabadidős programok (7 iskola); - nyári táborok és napközik
Ifjúsági terek, programok, lemorzsolódó fiatalok programjai				
	közösségi terek kialakítása, fejlesztése	ifjúságsegítők alkalmazása és működése	- ifjúságsegítők működése; - toborzás a második esély programhoz	második esély program három településen
Szociális szolgáltatások fejlesztése				
	szupervízió biztosítása a helyi szakembereknek	szupervízió biztosítása a helyi szakembereknek	- adósságkezelési szolgáltatás bevezetésének előkészítése; - magyargéci közösségi program kezdete – „bázis” kialakítása és működtetése; - rendszeres települési szakmaközi megbeszélések (egy település)	- adósságkezelési szolgáltatás bevezetése (egy településen); - magyargéci közösségi program működése; - önkéntes program beindítása; - rimóci közösségi program; - rendszeres települési szakmaközi megbeszélések (hat település)

²⁰ A táblázat az ún. Szécsény-team közös munkája, a team tagjai: Bass László, Berki Judit, Darvas Ágnes, Ferge Sándor, Ferge Zsuzsa, Gonda Gabriella, Kecskés Éva, Kende Ágnes, Németh László, Simon Mihály, Szomor Éva.

2006 (augusztus–december)	2007	2008	2009	2010
Foglalkoztatás segítése, munkaerő-piaci, munkavállalási tanácsadás, képzésekbe történő beiskolázás (együttműködve a helyi munkaügyi szervezetekkel)				
		- Foglalkoztatási Információs Pontok üzemeltetése; - szakképzésbe való bevonás (21 fő)	- munkaerő-piaci esélyegyenlőség javításáért tanfolyamra beiskolázás (21 fő); - szülői klubok; - munkavállalási, pályaaorientációs tanácsadás	- pályaaorientációs tanácsadás (16 fő); - reintegráló tanácsadás (20 fő); - egyéni munka- és pályatanácsadás (112 fő); - szociális szövetkezet, mint munkáltató
IT				
Mentorok toborzása	IT mentori hálózat két településen IT-pont működtetése	- IT mentori hálózat 8 településen IT szolgáltatás; - nyári tanfolyamok gyerekeknek; - digitális írástudás-képzések a GYH-ban	- IT mentori hálózat; 9 településen működő szolgáltatás; - digitális írástudás- képzések az IT-pontokon	- IT mentori hálózat; 11 településen működő szolgáltatás; - digitális írástudás-képzések; - megyei eMagyarország központ működtetése
Szociális szövetkezet				
	előkészítés, önkormányzatokkal való egyeztetés	előkészítés (közösségi megbeszélések, tájékoztatók)	- megalakulás és működtetés (IT, hulladékgazdálkodás, szövetkezet-fejlesztés); 4 településsel szerződés hulladékszállításra	- működtetés; - hulladékválogató üzem építésének megkezdése; - hulladékszállítás négy településen
Egészségesebb gyerekkor				
			iskolai egészségnapok	- iskolai étkeztetés feltételeinek javítása; - iskolások orvosi szűrővizsgálata (600 gyerek)
Képzések, tapasztalatcserék a program, valamint az önkormányzatok szolgáltatásaiban dolgozó munkatársak számára				
- helyi döntéshozók és szakemberek csoportos tréningje; - rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); - óvodai képzések	- helyi döntéshozók és szakemberek csoportos tréningje; - rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); 120 órás képzés a programról; - óvodai képzések; - tapasztalatcsere (Kecskemét – könyvtár, Uppony – ifjúsági program)	- rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); - szupervízió a programban dolgozók számára; - gyermekjogi képzés; - tapasztalatcsere (Zákány – gyerekház, Nagykáta – családsegítő és gyerekjóléti szolgálat, Sósartyány – telepprogram, Bátonyterenye – adósságkezelés)	120 órás képzés a programról; - rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); - szupervízió a programban dolgozók számára; - gyermekjogi képzés; csoportanimálási képzés, 180 órás közösségimunka-képzés; - tanórai differenciálás, befogadó iskola, pedagógiai módszertani képzés; - tapasztalatcsere (Bátonyterenye – tano-da, Tállya – szövetkezet, Rozsály – településfejlesztés, Tarnabod – egészségnap)	- rendszeres képzés a program szolgáltatásaiban dolgozóknak (szakterületenként); - program hét munkatársának részvétele az OFI képzésén (alternatív vitamódszerek; resztoratív technikák); - Kedvesház pedagógiai képzés; - tanórai differenciálás, befogadó iskola, pedagógiai módszertani képzés, DIA képzés; - tapasztalatcsere (Bátonyterenye – tano-da, Nyírtelek – Kedvesház, Budapest – Gyermek Ház, Hejőkeresztúr – iskola); 180 órás közösségimunka-képzés
A program helyi társadalmasításának főbb eszközei és szinterei				
kistérségi és települési fórumok, látogatások, megbeszélések	program hírlevél	szakmai konferencia	- szakmai konferencia; - gyerekbizottság és szakterületi albizottságainak létrehozása	- Peer Review; - gyerekbizottság és szakterületi albizottságaik működése

18. táblázat: Négy és fél év összefoglaló eredményei – a SZGYEP településekhez kötődő rendszeres szolgáltatásai és programjai, 2010. ősz

Település	Gyerekház	Iskolai koordinátori hálózat	Tanoda	Iskolai szabadidős programok	IT-pontok, teleházak	Közösségi ház	Második esély program	Havonkénti szakmaközi megbeszélések
Endrefalva	x	x		x	x		x	x
Hollókő								
Ludányhalászi	x	x		x				x
Magyargéc	x	x		x	x	x	x	x
Nagylóc	x	x	x	x	x			x
Nógrádmegyer					x			
Nógrádsipek					(x)			
Nógrádszakál	x	x	x	x	x		x	
Piliny		x			(x)			
Rimóc	x	x	x	x	x		x	x
Szécsény	x	x		x	x			
Szécsényfelfalu		x			(x)			
Varsány	x	x		x	x		x	x

A 2010-es évben a megfelelő korúak egyharmadát- egynegyedét érte el a program, megközelítőleg 1200-1400 gyereket. A SZGYEP alapelvei közé tartozik a „fokozatos univerzalizmus”. A területi célzás mellett nincs szükség más rászorultsági elv érvényesítésére. A szolgáltatások a kistérség minden gyereke és szülője számára nyitottak. Ez a helyi szolgáltatások integrált jellegét is szolgálja. Az egyes tevékenységek iránti érdeklődés – a szolgáltatás jellegétől függően – természetesen más és más rétegeket érint. A gyerekházak szolgáltatása a magasabb státuszú rétegek számára is vonzó (ezt részben a bölcsődei férőhelyek hiánya is magyarázza), de az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei itt is felülreprezentáltak. A többi szolgáltatás (tanoda, IT-pont, közösségi ház stb.) – kifejezetten a hátrányos helyzetű gyerekek és szüleik által látogatott.²¹

²¹ Lásd erről részletesebben: Pillanatkép. A SZGYEP közvetlen gyerek szolgáltatásairól – 2010. ősz, www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=761&Itemid=183&lang=hu

MÁSODIK RÉSZ:
ÁLLAMI CSELEKVÉS A GYERMEKEK HELYZETÉNEK
VÁLTOZTATÁSÁRA

A GYERMEKEKET (KÖZVETLENÜL) ÉRINTŐ JOGSZABÁLYVÁLTOZÁSOKRÓL (2010)¹

TARTALOM

Bevezetés	137
A gyermekvédelmi és gyámügyi rendszer	137
<i>Jogalkotás 2010 áprilisáig</i>	137
<i>Jogalkotás 2010 májusától</i>	140
Családtámogatások	142
<i>Jogalkotás 2010 áprilisáig</i>	142
<i>Jogalkotás 2010 májusától</i>	143
Szociális ellátások	144
<i>Jogalkotás 2010 áprilisáig</i>	144
<i>Jogalkotás 2010 májusától</i>	145
Közüktatás	146
<i>Jogalkotás 2010 májusától</i>	146
Pénzügyjogi kérdések	148
<i>Jogalkotás 2010 áprilisáig</i>	148
<i>Jogalkotás 2010 májusától</i>	148
Egyéb, gyermekeket érintő jogszabályváltozások	149
<i>Szabálysértési törvény – fiatalok elzárása</i>	149
<i>„Kilakoltatási moratórium”</i>	149
Záró megjegyzések	150
Függelék	151
F1. függelék – Az államháztartás konszolidált funkcionális kiadásai (pénzforgalmi szemléletben), 2009–2011 (a GDP %-ában)	151
F2. függelék – A költségvetési törvényekben meghatározott központi, ún. alapszabványok fontosabb gyermekellátások esetében, 2005–2011	151

¹ A tanulmányt dr. Lux Ágnes szerkesztésében az Országgyűlési Biztosok Hivatalának jogi referensei készítették: dr. Bácskai Krisztina, dr. Bene Beáta, dr. Dezső Adrienn, dr. Lux Ágnes.

BEVEZETÉS

2010-ben számos jogszabályváltozás érintette a gyermekeket és családokat. A 2010-ben született vagy hatályba lépett legfontosabb jogszabályokat és módosításokat áttekintő összefoglalást a gyermekjogi ombudsmanként is eljáró, állampolgári jogok országgyűlési biztosának munkatársai állították össze a 2010-es év első 11 hónapjáról. Ők dolgozták ki az áttekintett jogszabályok csoportosítását is. Az év végi jelentős törvényalkotói tevékenységről a GYEP Iroda készítette az összefoglalókat.

A kizárólag jogi szempontú áttekintés az alábbi hat csoport szerint strukturálódik: (1) gyermekvédelem és gyámügyi rendszer; (2) családtámogatások; (3) szociális ellátások; (4) közoktatás; (5) pénzügyjogi kérdések; (6) egyéb, gyermekeket érintő jogszabályváltozások.

Az összefoglalás mellőzi a jogszabályváltozások értékelését, azonban igyekszik kiemelni – jogi megközelítésben – a módosítások jelentőségét. A jobb összehasonlíthatóság kedvéért egyes kérdések kapcsán megadjuk a 2009-es állapot szerinti szabályokat (lásd különösen az 5. alfejezetet), és felhívjuk a figyelmet az egyes, gyermekek szempontjából fontos jogszabályok változatlanúságára is, amennyiben nem történt módosítás. Előfordul, hogy ugyanarról a kérdésről a 2010. évi kormányváltás előtt és után is születtek jogszabályok, alkalmasint jelentős tartalmi eltéréssel. Ezért időben tagolt a jogszabályok bemutatása.

A GYERMEKVÉDELMI ÉS GYÁMÜGYI RENDSZER²

Jogalkotás 2010 áprilisáig

A gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) alkalmazásánál 2010 első hónapjaiban a korábbi, 2010. január 1-jén hatályba lépő törvények³ hoztak változást, új jogszabályi változást a **2010. évi XXXIX. törvény**⁴ jelentett.

A legfontosabb módosítások:

- a gyermekvédelmi igazgatási bírság bevezetése;
- a nevelőszülő, a hivatásos nevelőszülő, a speciális hivatásos nevelőszülő által ellátható gyermekek számának csökkentése;
- a kapcsolattartás szabályainak pontosítása;
- a gyermekvédelmi és szociálpolitikai szakértői tevékenység engedélyezési feltételeinek szigorítása;
- a családi gyermekfelügyelet napközbeni ellátásként való bevezetése;
- a családgondozás kikerülése a Gyvt.-ból (2011. január 1-jei hatállyal);
- a védelemben vétel szabályainak kiegészítése.

A Gyvt. értelmező rendelkezései között [5. § f) pont] megváltozott a *gyermek tartására köteles személy* definíciója a családjogi törvény (Csjt.) és a Ptk. relációjának megváltozása miatt. Míg a fogalmakat korábban a Csjt. határozta meg, most a Ptk. (így a szülő, más felmenő egyenes ági rokon, a nagykorú testvér, a szülő házastársa, a gyermeket nevelő más személy). Továbbá az o) pontban a „szociális válsághelyzetben levő várandós anya” meghatározásából kikerült a szociális jelző.

A törvény módosította a gyermekjogi képviselő intézményének szabályait, elsősorban a 2010. január elsején hatályba lépő *gyermekvédelmi igazgatási bírság* bevezetése okán. Új szakaszként került be [11/A. § f) pont]: a gyermekjogi képviselő jogosult a törvényben meghatározott jogsértések észlelése esetén javaslatot tenni a gyermekvédelmi bírság kiszabására a jogosult szervnek, továbbá a jogsértések jövőbeni előfordulásának megelőzése érdekében a jogsértéssel érintettek között egyeztető megbeszélésre tehet javaslatot a gyámhivatalnak, valamint a jogsértő személy továbbképzésére a fenntartónak.

A törvény rögzíti a gyermek jogainak biztosítása érdekében való *szülői együttműködés kötelezettségét* (12/A. §), mely kimondja, hogy a gyermek szülei – akkor is, ha külön élnek – kötelesek egymással együttműködni a gyermek sorsát érintő (Ptk.-ban szabályozott) lényeges kérdésekben, a gyermek tartós vagy végleges letelepedés szándékával történő külföldre vitelének kérdésében és a különélő szülővel való kapcsolattartás kérdésében. Ennek előmozdítása érdekében a gyámhivatal tájékoztatja a szülőket a Ptk. szerinti közvetítői igénybevétel lehetőségéről, és a különélő szülők számára gyermekvédelmi közvetítői eljárás igénybevételét rendelheti el.

² Az alfejezetet összeállította dr. Lux Ágnes (jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala).

³ 2009. évi CIX. törvény (elfogadva 2010. február 22.) a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról; 2009. évi LXXIX. törvény (2009. augusztus 8.) a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény, valamint egyes szociális tárgyú törvények módosításáról. Ezeket az EB 2009-re vonatkozó jelentése nem tárgyalta.

⁴ 2010. évi XXXIX. törvény (2010. február 22.) egyes szociális és munkaügyi tárgyú törvényeknek az új polgári törvénykönyv (Ptk.) hatálybalépésével összefüggő módosításáról.

Rögzíti a törvény továbbá az is, hogy az átmeneti nevelésbe vett gyermek szülője jogosult arra [12/A. § d) pont], hogy a gyermeke sorsát érintő egyes lényeges kérdésekben – gyermeke nevének meghatározása és megváltoztatása, iskolájának, életpályájának megválasztása – meghallgassák, továbbá hogy véleményt nyilváníthasson a gyermeke számára kijelölt gondozási helyről.

A 2009. évi LXXIX. törvény (Gyvt.) módosította az *otthonteremtési támogatás* szabályozását [25. § b) pont], mely szerint otthonteremtési támogatásra jogosult az a fiatal felnőtt, aki készpénzének, biztosításra vagy más célból lekötött betétjének, vagy ingatlanvagyonának értéke a *nagykorúvá válásakor* nem haladja meg az öregségi nyugdíj legkisebb összegének hatvanszorosát (az öregségi nyugdíj legkisebb összegeként az otthonteremtési támogatás megállapítása időpontjában érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegét kell figyelembe venni).

Az új Ptk.-módosításnak megfelelően a Gyvt. a tájékoztatási kötelezettség szabályozásába bevezeti, hogy a személyes gondoskodást nyújtó ellátás (különösen gyermekek átmeneti otthonában, családok átmeneti otthonában, gyermekotthonban, helyettes szülőnél, nevelőszülőnél szakellátásban részesülő gyermekek esetében) megkezdésekor az ellátásra jogosult gyermeket és törvényes képviselőjét, illetve a fiatal felnőttet tájékoztatni kell a látogatás, a távozás, a visszatérés rendjéről. A törvény indoklása szerint:

„A gyermeki és szülői jogokkal, kötelességekkel, valamint az új Ptk. kapcsolattartásra vonatkozó rendelkezéseivel összhangban indokolt az átmeneti gondozásban részesülő – a családok átmeneti otthonában csak egyik szülőjével ellátott gyermek esetével kiegészítve –, illetve a családból kiemelt gyermek szüleivel való kapcsolattartásáról külön rendelkezések megalkotása, illetve a meglévő szabályok módosítása.”

Szintén e változtatási koncepció alapján pontosította a jogalkotó a következő *kapcsolattartási formákat* a bentlakásos gyermekintézményben, a helyettes szülőnél és a nevelőszülőnél biztosított személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátásban és gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő gyermek és szülője vagy más kapcsolattartásra jogosult hozzátartozója között [34. § (1)]: folyamatos és időszakos kapcsolattartás, a gyermek tartózkodási helyén történő meglátogatásával, illetve a gyermek elvitelének jogával és visszaadásának kötelezettségével, valamint a felügyelt kapcsolattartás, továbbá a levelezés, elektronikus levelezés, telefonkapcsolat, ajándékozás, csomagküldés.

A 2010. évi költségvetési törvényhez kapcsolódó módosítás okán a gyermekek napközbeni ellátását szabályozó 41. § (3) bekezdése módosult annyiban, hogy *kikerült az ellátási formák közül a napközis tábor, és bekerült 2010. január elsejei hatállyal a családi gyermekfelügyelet*. Így a gyermekek napközbeni ellátása megszervezhető – a gyermekek életkorának megfelelően – különösen bölcsődében, hetes bölcsődében, családi napköziben, családi gyermekfelügyelet vagy házi gyermekfelügyelet keretében, nyári napközis otthonban, valamint a közoktatási törvény hatálya alá tartozó óvodában, iskolai napköziben.

A törvény *pontosítja* a gyermek napközbeni ellátásának minősülő *családi napközi intézményének* szabályozását is. A 43. § kimondja, hogy (5) a családi napközi működhet az ellátást nyújtó saját otthonában vagy más e célra kialakított helyiségben; (6) a családi napköziben húszhetestől tizennégy éves korig gondozható gyermek; (7) a családi napköziben – a saját, napközbeni ellátást máshol igénybe nem vevő gyermeket is beszámítva – legfeljebb öt gyermek gondozható. Ha a családi napköziben egy fogyatékos gyermeket is gondoznak, akkor a gondozható gyermekek száma legfeljebb négy fő. Ha a családi napköziben gondozott valamennyi gyermek fogyatékos, akkor a gondozható gyermekek száma legfeljebb három fő; (8) a (7) bekezdésben meghatározott létszámon felül még két gyermek, ha fogyatékos gyermekről van szó, még egy gyermek gondozható a családi napköziben, feltéve, hogy az ellátást nyújtónak állandó segítőtje van; (9) a családi napköziben gondozott saját gyermek után normatív állami hozzájárulást nem lehet igénybe venni; (10) a családi napközi feladatait önálló szolgáltató vagy legalább három – telephelyként működő – családi napközit magában foglaló családi napközi hálózat biztosítja. Öt vagy annál több családi napközi fenntartását hálózatba kell szervezni. A hálózatban biztosítani kell a szolgáltatást nyújtók részére a folyamatos szakmai tanácsadást, valamint az ellátottak igényeihez rugalmasan igazodó szolgáltatások összehangolását.

A családi gyermekfelügyeletről rendelkező 43/A. § kimondja, hogy (1) a gyermekek napközbeni ellátásaként családi gyermekfelügyelet biztosítható az ellátást nyújtó saját otthonában; (2) a családi gyermekfelügyelet a családban nevelkedő gyermekek számára nyújt életkoruknak megfelelő nappali felügyeletet, gondozást, nevelést és étkeztetést; (3) a családi gyermekfelügyelet keretében kétévestől négyéves korig gondozható gyermek; (4) a családi gyermekfelügyelet ellátása során – a saját, napközbeni ellátást máshol igénybe nem vevő gyermeket is beszámítva – legfeljebb három gyermek gondozható; (5) a családi gyermekfelügyelet keretében gondozott saját gyermek után normatív állami hozzájárulást nem lehet igénybe venni; (6) családi gyermekfelügyeletet az a személy biztosíthat, aki megfelel a 43/A. § (4) bekezdésében foglaltaknak.

A családi gyermekfelügyelet napközbeni ellátási formaként való bevezetésével a térítési díjról szóló, a Gyvt. 146. §-ban szabályozott gyermekétkeztetésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A Gyvt.-t, valamint egyes szociális tárgyú törvények módosításáról szóló 2009. évi LXXIX. törvény *csökkentette ötről legfeljebb négyre – saját gyermekeit is beszámítva – a helyettes szülő által gondozható gyermekek számát* [49. § (3)].

A 2010. évi XXXIX. törvény módosította a családok átmeneti otthonáról szóló rendelkezést, és kiegészítette a gyermek nagykorú testvére vonatkozó elemmel. Így az 51. § (1) bekezdése kimondja, hogy az otthontalanná vált szülő kérelmére a családok átmeneti otthonában együttesen helyezhető el a gyermek és szülője, valamint legfeljebb 21. életévének betöltéséig a gyermek nagykorú testvére, ha az elhelyezés hiányában lakhatásuk nem lenne biztosított, és a gyermeket emiatt el kellene választani szülőjétől, családjától.

A törvény (a Ptk. módosítása következtében) az örökbefogadást segítő közhasznú szervezetek számára biztosított lehetőséget a várandós anyák átmeneti otthonának fenntartására. A várandós anyák átmeneti otthona legalább három, legfeljebb nyolc várandós anya ellátását biztosítja, és szükség szerint jogi tanácsadást, pszichológiai és mentálhigiénés segítséget nyújt, illetve szervezi az ezekhez való hozzájutást [51. § (4)]. A törvény indoklása szerint:

„A válsághelyzetben lévő várandós anyák segítése, az örökbefogadást elősegítő tevékenység ellátása érdekében a törvény lehetővé teszi az örökbefogadást elősegítő közhasznú szervezetek számára, hogy várandós anyák átmeneti otthonát tartsanak fenn. A várandós anyák átmeneti otthonában legalább három, legfeljebb nyolc várandós anya ellátása biztosítható. Gyakorlati tapasztalatok támasztják alá, hogy a gyermeküket örökbe adni kívánó anyák együttes elhelyezése a családok átmeneti otthonaiban ellátott szülőkkel és gyermekekkel konfliktusokhoz, nehéz helyzetekhez vezet, ezért kisebb, speciálisan számukra biztosított átmeneti elhelyezés megteremtésére szükséges lehetőséget biztosítani.”

A törvénynek a 2010. évi költségvetési törvényhez kapcsolódó módosítása kiegészítette az 53. §-ban rögzített otthont nyújtó ellátás szabályozását. Így az eddigieken felül belekerült [53. § (7)] az, hogy az otthont nyújtó ellátásban részesülő gyermek családi pótlékának felhasználható részét a gyermek teljes körű ellátásának kiegészítésére kell fordítani, így különösen ruházattal, szabadidő-eltöltéshez, kulturálódáshoz, játékhoz, sporthoz szükséges eszközökkel való ellátására, fejlesztésére, tehetségének gondozására, továbbá a gyermekotthonban elhelyezett gyermek zsebpénzének biztosítására.

A Gyvt. módosítása következtében a helyettes szülők által gondozható gyermekek számának csökkentése mellett a nevelőszülők által ellátható gyermekek számát is négyben határozták meg a korábbi öt helyett [54. § (5)]. A hivatásos nevelőszülő pedig a módosítás értelmében a korábbi nyolc gyermek vagy fiatal felnőtt együttes ellátása helyett legfeljebb hét gyermeket láthat el, saját gyermekeit is beleértve [54. § (6)]. A speciális hivatásos nevelőszülő legfeljebb három gyermeket láthat el a korábban törvény által megengedett négy helyett [54. § (7)].

A Ptk. módosításnak megfelelően a Gyvt. területi gyermekvédelmi szakszolgáltatásának szabályozása is kiegészült az örökbefogadással kapcsolatban [62. § (3–4)]. Az új szabályozásnak megfelelően a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás feladatai kibővültek az örökbefogadás előtti tanácsadás, az örökbefogadói tanfolyam és az ahhoz való hozzáférés megszervezése, az örökbefogadást követő gondozás, segítségnyújtás előkészítése terén. Valamint a gyermekvédelmi szakszolgáltatás közreműködik a gyermekvédelmi szakellátásban lévő gyermek és a kapcsolattartásra jogosult kapcsolattartásának elősegítésében, továbbá jelentést készít az örökbefogadást követő gondozás tapasztalatairól a gyámhivatal döntésében foglaltaknak megfelelően a gyámhivatal számára, külföldi állampolgárságú gyermek örökbefogadása esetén a központi hatóság megkeresésére. A gyermekvédelmi szakszolgáltatás a külön jogszabályban meghatározottak szerint elősegíti a gyermekvédelmi szakellátásban lévő gyermek és a kapcsolattartásra jogosult kapcsolattartását.

A 2010. évi költségvetési törvényhez kapcsolódó módosításnak megfelelően a hivatásos nevelőszülői viszonyról szóló szabályozás kiegészült a speciális hivatásos nevelőszülő segítségével történő ellátásról szóló elemmel. Ennek megfelelően: ha a hivatásos nevelőszülő legalább öt, a speciális hivatásos nevelőszülő három gyermek teljes körű ellátását biztosítja, a működtetőnek gyermekgondozó alkalmazásával vagy megbízásával kell gondoskodnia a nevelőszülő segítségével [66/K. § (2)].

Átalakult a védelemben vétel szabályozása a Gyvt. módosítása következtében. Kiegészült azzal, hogy a jegyző kötelezheti a szülőt és a gyermeket, illetve felkérheti a konfliktusban érintett más személyt arra, hogy a nevelési-oktatási intézményben előforduló erőszak miatt kialakult helyzet vagy más súlyos konfliktushelyzet kezelése érdekében jelenjen meg iskolapszichológusi vizsgálaton, illetve vegye igénybe a konfliktuskezelést segítő szolgáltatást. [68. § h)].

A gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltató tevékenységet végzők működésének engedélyezéséről rendelkező 100. §-t kibővül a 2010. évi költségvetési törvényhez kapcsolódó módosítás okán az alábbival:

„100 §. (5) Az otthont nyújtó ellátás nevelőszülő, illetve gyermekotthon által történő biztosítása esetén az ellátottak száma éves átlagban nem haladhatja meg a fenntartó által működtetett – a működési engedélyben meghatározott – nevelőszülői, illetve gyermekotthoni összférőhelyszám 100%-át. A helyettes szülőnél, a gyermekek átmeneti otthonában, illetve a családok átmeneti otthonában ellátottak száma éves átlagban nem haladhatja meg a működési engedélyben meghatározott férőhelyszám 100 százalékát.”

2010. január elsejével lépett hatályba a Gyvt. módosításnak megfelelően a *gyermekvédelmi igazgatási bírság* intézménye, melyet említ a törvény a gyermekjogi képviselő feladatai részletezése során is. Az erről rendelkező 100/A. § (1) bekezdése szerint: „A működést engedélyező szerv vagy a gyámhivatal ellenőrzési jogkörében jogsértésenként legfeljebb 200 ezer forint összegű gyermekvédelmi igazgatási bírságot szabhat ki.” A bírságot ki lehet szabni a működtetővel, az intézményvezetővel, a fenntartóval szemben, ha a működtető, a szolgáltató, az intézmény, illetve a fenntartó a gyermeknek a Gyvt.-ben biztosított jogait vagy saját tájékoztatási kötelezettségüket megsértik, továbbá ha ezen felsoroltak a szülőt vagy más törvényes képviselőt, az érdek-képviselői szervet akadályozzák jogai gyakorlásában, illetve abban, hogy a működést engedélyező szervhez, a gyermekjogi képviselőhöz vagy más hatósághoz forduljon, vagy az intézményvezető, illetve a fenntartó a panaszt határidőben nem vizsgálja ki.

Ki lehet szabni továbbá a bírságot a fenntartóval és a fenntartó nevében eljárni jogosult személlyel szemben, ha a fenntartó a gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatás biztosításával jogellenesen hagy fel.

Jogalkotás 2010 májusától

A gyermekvédelmi törvényt ebben az időszakban a **2010. évi LXVI. törvény** és a **2010. évi CLXXI. törvény**⁵ módosították.

A legfontosabb módosítások:

- iskoláztatási támogatás hiányzáshoz kötése, szankciókkal;
- gyermekvédelmi jelzőrendszer kiegészítése munkaügyi ellenőrzési szervvel;
- bentlakásos intézményben felügyelt kapcsolattartás bevezetése a visszahelyezés jobb előkészítéséhez;
- ingyenes gyermekétkeztetés kiterjesztése a 2011. évtől az általános iskola 8. évfolyamán tanuló és rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek számára; a többiek térítési díjának emelése;
- tízezer lakos alatt kötelező bölcsőde mellett 3 éven aluli gyermekek családi napköziben is elláthatók;
- várandós anya férje vagy élettársa befogadható a családok átmeneti otthonába;
- törvényi szinten szabályozzák, hogy a települési önkormányzat az eseti gondnok által a családi pótlék felhasználásával összefüggésben a gyermeknek vagy családjának okozott kárért vétkességére tekintet nélkül, teljes mértékben felel;
- különleges hivatásos nevelőszülő alkalmazható a tartósan beteg vagy fogyatékos gyerekek ellátására, külön ellátmánnyal;
- a törvény több további pontosítás, eljárás részletezése mellett módosítja a szociális igazgatási bírság szabályozását, szigorítja a bírság felső határát (500 000 forintig). (92. §.)

A **2010. évi LXVI. törvény** 2010. augusztus 30-i hatállyal módosította a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXVI. törvényt. Az új családtámogatási törvény átalakította az *iskoláztatási támogatás folyósítását*. E jogszabályi módosításnak megfelelően jelentősen átalakult a védelembe vétel szabályozása a Gyvt.-ben. A módosított Gyvt. 15. §-a szerint:

„Ha a tanköteles gyermek a közoktatási intézmény kötelező tanórai foglalkozásai tekintetében igazolatlanul mulaszt, a közoktatási intézmény igazgatójának jelzése alapján a gyermek lakó- vagy tartózkodási helye szerint illetékes települési önkormányzat jegyzője gyámhatóságként eljárva

a) az adott tanévben igazolatlanul mulasztott tizedik kötelező tanórai foglalkozás után végzéssel felhívja az iskoláztatási támogatás jogosultját a b) pontban meghatározott jogkövetkezményekre,

b) az adott tanévben igazolatlanul mulasztott ötvenedik kötelező tanórai foglalkozás után – amennyiben a védelembe vétel még nem áll fenn – elrendeli a gyermek védelembe vételét, továbbá a teljes összegű iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztését.”

⁵ A 2010. évi LXVI. törvény (2010. június 28.) a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvénynek, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek a tankötelezettség teljesítésével összefüggő módosításáról; 2010. évi CLXXI. törvény (2010. december 23.) egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosügyi és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról.

Ennek megfelelően a Gyvt. módosult azzal [68/A. § (1)], hogy a gyermek után járó *iskoláztatási támogatás teljes összege folyósításának* a Csjt. 15. § b) pontjában foglaltak szerinti *felfüggesztésével egyidejűleg* a települési önkormányzat jegyzője – védelemben nem vett gyermek esetén – egy határozatba foglalva elrendeli a *gyermek védelemben vételét*.⁶

Új elemek kerültek be a jegyző feladatáról a Gyvt. 68/B. szakaszába:

„68/B. § (1) A települési önkormányzat jegyzője – a 68/A. § szerinti esetet kivéve –

a) ha a gyermek veszélyeztetettsége elsősorban elhanyagolása miatt áll fenn, és
b) a szülő vagy más törvényes képviselő a gyermek veszélyeztetettségét az alapellátások önkéntes igénybevételével megszüntetni nem tudja vagy nem akarja, és
c) alappal feltételezhető, hogy a családi pótlék célzott felhasználásával a gyermek fejlődése a családi környezetben biztosítható, a védelemben vétellel egyidejűleg vagy a gyermek védelemben vételének fennállása során – a családi pótlék gyermek után járó összegének 100%-a erejéig – a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásáról határozhat.

(2) A családi pótlék természetbeni formában történő nyújtása legfeljebb hat hónap időtartamra, a döntést követő második hónap első napjával kezdődően rendelhető el. A családi pótlék természetbeni formában történő nyújtása a feltételek fennállása esetén ismételten elrendelhető.

(3) Ha a védelemben vétel során felmerül a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásának szükségessége, ennek megvizsgálása érdekében a települési önkormányzat jegyzője megkeresi a gyermekjóléti szolgálatot. A gyermekjóléti szolgálat a megkereséstől számított 10 munkanapon belül tájékoztatja a települési önkormányzat jegyzőjét vizsgálatának eredményéről, és szükség szerint javaslatot tesz a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtására. Nem kell megkeresni a gyermekjóléti szolgálatot, ha a gyermekjóléti szolgálat kezdeményezte a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtását.

(4) Ha a védelemben vétel során a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtása válik szükségessé, a települési önkormányzat jegyzője – a gyermeket gondozó szülő, illetve a korlátozottan cselekvőképes gyermek meghallgatását követően, véleményük figyelembevételével, továbbá a gyermekjóléti szolgálat és szükség szerint a 17. § (1) bekezdése szerinti jelzőrendszer tagjai javaslatának figyelembevételével – gondoskodik a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásához kapcsolódó pénzfelhasználási terv elkészítéséről.

(5) A pénzfelhasználási terv figyelembevételével a települési önkormányzat jegyzője egy határozatban dönt a családi pótlék természetbeni formában történő nyújtásáról, annak mértékéről, időtartamáról és módjáról, védelemben nem vett gyermek esetén a védelemben vétel elrendeléséről, az eseti gondnok kirendeléséről, és ezzel egyidejűleg a természetben nyújtott családi pótlék meghatározott összegének a családtámogatási folyószámlára történő utalásáról.”

Az új Ptk. szabályainak hatálybalépésével összefüggően a 2010. évi XXXIX. törvény által módosított Gyvt. 2011. január elsején hatályba lépő 15. § (4) b) pontjában a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések között szerepel a *családba fogadás* intézménye. A törvény jelenleg hatályos szövegében a IX. fejezetének 70–71. §-ai rendelkeznek részletesebben a családba fogadás intézményéről. A 2011. január elsejétől hatályos törvény IX. fejezetének 70–71/C. §-ai a nyílt örökbefogadást elősegítő tevékenységet szabályozzák, ugyanakkor a *családba fogadásról nem rendelkezik* a törvény más helyütt sem.

A törvényalkotó a nyílt örökbefogadást a korábbinál több eszközzel elősegítő tevékenység Gyvt.-be való bevezetéséhez azt az indoklást fűzi:

„Az új Ptk. Családjogi Könyvében meghatározott, örökbefogadást érintő lényeges változtatások következményeként szükséges a Gyvt.-ben eddig nem szereplő, csak kormányrendeletben szabályozott [az örökbefogadást elősegítő magánszervezetek tevékenységéről és működésük engedélyezéséről szóló 127/2002. (V. 21.) Korm. rendelet] örökbefogadást elősegítő szervezetek megjelenítése, a rájuk vonatkozó alapvető szabályok törvényi szintre emelése.”

A Gyvt. módosítását követően, 2011. január elsejétől hatályosan az egyéb eljárási szabályok között bevezetésre kerül az új gyermekvédelmi közvetítői eljárás igénybevételéről szóló szabályozás [132/A. § (1)], mely szerint a *gyámhivatal a gyermekvédelmi közvetítői eljárás igénybevételét végzéssel rendeli el, s azzal egyidejűleg az előtte folyó eljárást felfüggeszti*. A közvetítőt a gyámhivatal kéri fel. *Ha a gyermekvédelmi közvetítői eljárás kérelemre indult, a közvetítő személyére a szülők együttesen tesznek javaslatot, amelyhez a gyámhivatal kötve van* [132/A. § (3)].

⁶ A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. évi Korm. rendelet szabályai is módosultak (91/F–R. §) a Gyvt. új rendelkezéseinek megfelelően az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztése kérdésében. [Beiktatta a 237/2010. (IX. 3.) Korm. rendelet, hatályos: 2010. szeptember 16-tól.]

A költségviselésről a Ptk. módosításának megfelelően a következőkkel egészült ki a Gyvt., amellyel, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény szabályai (19. §) nem változtak 2010-ben. A 133/A. § (8) bekezdése alapján *a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek érdekében hivatalból elrendelt gyermekvédelmi közvetítői eljárás költségeit* – a (9) bekezdésben foglalt kivétellel – *a gyámhivatal viseli.*

- A **2010. évi CLXXI. törvény** számos ponton módosítja a gyermekvédelmi törvényt. Ezek közül a legfontosabbakat emeljük ki.
- A munkaügyi ellenőrzési szervet is bekapcsolja a *gyermekvédelmi jelzőrendszerbe* a gyermekmunka elleni fellépés érdekében.
 - Bevezeti a bentlakásos gyermekintézményben, a helyettes szülőnél és a nevelőszülőnél biztosított ellátásnál a kapcsolattartás új módját, *a felügyelt kapcsolattartást, ami elősegítheti a gyermek saját családjába való visszakerülését.*
 - Szorgalmazza, hogy a korai fejlesztést más intézményben igénybe vevő gyermekek is bekerülhessenek bölcsődébe.
 - A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiához kapcsolódó kormányzati intézkedési tervnek megfelelően a 2011. évtől az általános iskola 8. évfolyamán tanuló és rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek számára is kiterjeszti az ingyenes gyermekétkeztetést. A nem ingyenes étkezők számára azonban emelkedik a gyermekétkeztetés térítési díja, amelynek alapja a továbbiakban az ételmezés nyersanyagköltsége mellett a nyersanyagköltség legfeljebb 50 százalékát kitevő rezsiköltség egy ellátottra jutó napi összege.
 - A családi napközi elterjesztése érdekében a tízezer lakónépesség feletti településeken az önkormányzatok a bölcsőde kötelező fenntartása mellett *családi napközi biztosításával is megoldhatják a 3 éves alatti gyermekek ellátását.*
 - A törvény lehetővé teszi a várandós anya férjének vagy élettársának befogadását a családok átmeneti otthonába.
 - Új nevelőszülői kategória, *különleges hivatásos nevelőszülő* alkalmazását tesztia jogszabály lehetővé a tartósan beteg vagy fogyatékos gyerekek ellátására, külön ellátmánnyal. A nevelőszülő utógondozói feladatait is pontosítja.
 - A törvény szabályozza, hogy a települési önkormányzat az eseti gondnok által a családi pótlék felhasználásával összefüggésben a gyermeknek vagy családjának okozott kárért vétkességére tekintet nélkül, teljes mértékben felel. Nem kell megtéríteni a kárt, ha azt a gyermek vagy családjának felróható magatartása okozta. A települési önkormányzat követelheti az eseti gondnoktól kárának megtérítését.
 - A törvény számos további pontosítást tartalmaz például az örökbefogadást elősegítő magánszervezetek eljárás módjáról, adatkezeléséről, a várandós anya válsághelyzetének meghatározásáról, a gyermekjóléti szolgálat és a területi gyermekvédelmi szakszolgálat feladatainak pontosításáról.
 - A törvény pontosítja a szociális igazgatási bírság szabályozását, szigorítja a bírság felső határát (500 ezer forintig) (92. §.).

CSALÁDTÁMOGATÁSOK⁷

Jogalkotás 2010 áprilisáig

Ebben az időszakban csak a már említett **2010. évi XXXIX. törvény**⁸ tartalmazott a családtámogatási jogszabályokat érintő módosítást.

A 2010. évi XXXIX. törvény 2011. január 1-jétől lehetővé tette, hogy a 10. életévét még be nem töltött gyermek örökbefogadás előtti gondozásba való kihelyezését követően legfeljebb fél évig, az örökbefogadó szülők valamelyike gyermekgondozási segélyt (gyest) vegyen igénybe. Mindezt annak érdekében, hogy az örökbefogadó szülő a gyermekkel – beilleszkedésének elősegítése céljából – otthon maradjon, minél több időt tölthessenek együtt.

A jogalkotó e törvénnyel *módosította (volna) a gyest melléti munkavégzés szabályait* a 2011. év elejétől, amely szerint a gyermekgondozási segélyben részesülő személy a törvényben foglalt kivételekkel keresőtevékenységet a gyermek egyéves koráig nem folytathat, utána azonban időkorlátozás nélkül megteheti ezt. A gyermekgondozási segélyben részesülő nagyszülő keresőtevékenységet a gyermek 3 éves kora után heti húsz órát meg nem haladó időtartamban folytathat, vagy időkorlátozás nélkül, ha a munkavégzés az otthonában történik.

A törvényalkotó 2010-ben *a gyermekgondozási segély (gyest) időtartamát a gyermek 3 éves koráról csökkentette annak 2 éves koráig, ugyanakkor a gyermeknevelési támogatásra való jogosultság feltételei között a gyermek 3 éves kora helyett a gyermek 2 éves korát határozta meg*, amennyiben a támogatásban részesülő személy saját háztartásában 3 vagy több kiskorú gyermek nevelése mellett keresőtevékenységet napi 4 órát meg nem haladó időtartamban, vagy otthonában időkorlátozás nélkül munkát folytat.

⁷ Az alfejezetet összeállította dr. Bene Beáta (jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala).

⁸ A 2010. évi XXXIX. törvény 2. fejezete a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény módosítása.

A gyermeknevelési támogatásról (gyet) szóló szabályozás módosult: a támogatásra való jogosultság kezdő időpontját a legfiatalabb gyermek 3 éves koráról csökkentette annak 2 éves korára. (Ezek a módosítások nem léptek életbe.)

Jogalkotás 2010 májusától

Ebben az időszakban a családtámogatásokat a **2010. évi LXVI. törvény**, a **2010. évi CXXIII. törvény**, a **2010. évi CLXX. törvény**, továbbá a **2010. évi CLXXI. törvény**⁹ módosították.

A legfontosabb módosítások:

- családi pótlék újraszabályozása;
- tankötelezettség elmulasztásához fűződő jogkövetkezmények újraszabályozása;
- gyermekgondozási segélyre való jogosultság időtartamának felemelése;
- örökbefogadói gyes módosítása;
- a személyi jövedelemadóhoz kapcsolódó családi adókedvezmény bevezetése;
- kereső és gyermeket nevelő anyák nyugdíjkedvezménye;
- a lakástámogatási rendszer korrekciója.

A családtámogatások esetében a legmarkánsabb fogalmi változást 2010-ben a *családi pótlék újraszabályozása* jelentette, amely változást a 2010. évi LXVI. törvény vezette be 2010. augusztus 30-ától. A módosítás egyrészről terminológiai változásokat hozott, másrészről különbséget tesz a tanköteles, illetőleg a nem tanköteles korú gyermek támogatásának elnevezésében *nevelési ellátásként* (7. §), illetve *iskoláztatási támogatásként* (8. §), megbontva a korábbi egységes támogatási formát (családi pótlék).

A családi pótlék kapcsán megjegyzendő, hogy az utolsó indexálásra 2008-ban került sor.

2009. szeptember elsejétől a 2009. évi LXXIX. törvény hatályon kívül helyezte azt a rendelkezést, amely szerint a családi pótlék összegéről legalább évi egy alkalommal dönt az Országgyűlés. Ez a döntés azóta is érvényben van, azaz a családi pótlék összege 2011-ben is a 2008. évvel azonos: egygyermekes család esetén 12 200 forint, egy gyermeket nevelő egyedülálló esetén 13 700 forint, kétgyermekes család esetén gyermekenként 13 300 forint, két gyermeket nevelő egyedülálló esetén gyermekenként 14 800 forint, három- vagy többgyermekes család esetén gyermekenként 16 000 forint, három vagy több gyermeket nevelő egyedülálló esetén gyermekenként 17 000 forint. A tartósan beteg, illetve súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő család esetén 23 300 forint stb.

A törvény a jogosultság szempontjából definiálja, hogy kit kell tekinteni a háztartásban nevelt gyermeknek, újra meghatározza az egyedülálló szülő, gyám részére biztosított ellátást.

A törvény indokolása szerint:

„A társadalom és az állam részéről is megfogalmazódó elvárás, hogy a szülők eleget tegyenek gyermeknevelési kötelezettségeiknek, és a gyermekekre tekintettel juttatott támogatásokat az ő érdekükben használják fel. A felnövekvő generáció létfenntartási esélyeit az oktatásban, képzésben való részvétel képes megteremteni, az oktatásnak alapvető szerepe van a szegénységhez vezető társadalmi tényezők kiküszöbölésében, ezért a családtámogatási ellátásoknak ösztönöznie kell a szülőket tanköteles gyermekek iskoláztatására. A családi pótlék jelenlegi rendszere ezt a feladatát nem képes betölteni, ezért indokolt visszatérni azokhoz a korábbi szabályokhoz, melyek alkalmazásával be lehet avatkozni, ha a szülő nem teljesíti kötelezettségeit. A fentiekre figyelemmel minden létező eszközzel arra kell törekedni, hogy valamennyi gyermek teljesítse a tankötelezettségét. Látni kell, hogy az alacsony iskolázottsággal rendelkezők foglalkoztatási rátája ma alig haladja meg a 27 százalékot, és egyre növekszik azon fiatalok száma, akik megfelelő iskolai végzettség hiányában egyáltalán nem tudnak belépni a munkaerőpiacra. A törvény alapvető célja éppen ezért az, hogy az állam egyértelmű üzenetet fogalmazzon meg arról, hogy az iskolakerülés, az indokolatlan hiányzás túrhetetlen magatartást jelent, és a családi pótlék tekintetében is következményeket von maga után.”

⁹ 2010. évi LXVI. törvény (2010. június 28.) a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvénynek, valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek a tankötelezettség teljesítésével összefüggő módosításáról; 2010. évi CXXIII. törvény (2010. december 20.) az adó- és járuléktörvények, a számviteli törvény és a könyvvizsgálói kamarai törvény, valamint az európai közösségi jogharmonizációs kötelezettségek teljesítését célzó adó- és vámjogi tárgyú törvények módosításáról; 2010. évi CLXX. törvény (2010. december 20.) egyes nyugdíjbiztosítási tárgyú és más kapcsolódó törvények módosításáról; 2010. évi CLXXI. törvény (2010. december 23.) egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosügyi és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról.

Ezen indokok mellett a jogalkotó meghatározta a tankötelezettség mulasztásával összefüggő rendelkezéseket, vagyis ha a tanköteles gyermek a közoktatási intézmény kötelező tanórai foglalkozásai tekintetében igazolatlanul mulaszt, akkor a közoktatási intézmény igazgatójának jelzése alapján a gyermek lakó- vagy tartózkodási helye szerinti jegyző az igazolatlanul mulasztott tizedik kötelező tanórai foglalkozás után felhívja az iskoláztatási támogatás jogosultját a jogkövetkezményekre. Az ötvenedik kötelező tanórai foglalkozás után – amennyiben a védelembe vétel még nem áll fenn – elrendeli a gyermek védelembe vételét, továbbá a teljes összegű iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztését. Az ezzel kapcsolatos további szabályokat a Gytv. már idézett 68/A §-a tartalmazza.

A **2010. évi CLXXI. törvény** 72. §-a visszaállítja a gyes időtartamát: „Gyermekegondozási segélyre jogosult a szülő, a nevelőszülő, a gyám a saját háztartásában nevel gyermek 3. életévének betöltéséig.” A törvény más szabályai tovább könnyítik a nyílt örökbefogadást, ismét javítva a gyes igénybevétel feltételeit.

Az adózást módosító **2010. évi CXXIII. törvény** az első gyermek vállalását is támogató, jövedelemkorláthoz nem kötött *családi kedvezményt* vezet be, amely az összevont adóalapot csökkenti. Egy és két eltartott esetén 62 500 forintot, három eltartottól 206 250 forintot lehet eltartottanként havonta levonni. Ez az első két gyermek után havi 10 000 forint, a háromgyerekeseknél gyermekenként 33 000 forint támogatást jelent. A családi kedvezmény megosztható a házaspárok, élettársak között.

A **2010. évi CLXX. törvény** a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvényt módosítja. Az 1. § szerint öregségi teljes nyugdíjra életkorától függetlenül jogosult az a nő is, aki legalább negyven év jogosultsági idővel rendelkezik. Jogosultsági időnek minősül az a szolgálati idő, amit az érintett keresőtevékenységgel járó biztosítási jogviszonnyal, valamint a terhességi-gyermekágyi segélyben, gyermekegondozási díjban, gyermekegondozási segélyben, gyermeknevelési támogatásban és a súlyosan fogyatékos vér szerinti vagy örökbe fogadott gyermekére tekintettel megállapított ápolási díjban eltöltött idővel szerzett. A törvény indoklása szerint ez a módosítás az egyszerre munkát vállaló és gyermeket nevelő nők támogatása érdekében született.

SZOCIÁLIS ELLÁTÁSOK¹⁰

Jogalkotás 2010 áprilisáig

Ebben az időszakban csak korábbi, a **2009. évi CIX. törvény**¹¹ életbelépése jelentett a szociális igazgatást és szociális ellátásokat érintő változást.

A legfontosabb módosítások:

- aktív korúak ellátási feltételeinek módosítása;
- adósságkezelési szolgáltatás módosítása.

Az *aktív korúak ellátása* a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátás, amelyre 2009. november 15-től egy családban egyidejűleg csak egy személy jogosult, valamint egy családban egyidejűleg két személy akkor lehet jogosult az aktív korúak ellátására, ha az egyik személy a rendelkezésre állási támogatás, míg a másik személy a rendszeres szociális segély feltételeinek felel meg.

Az aktív korúak ellátására jogosultak pénzbeli ellátásának két típusa van: a rendelkezésre állási támogatás, valamint a rendszeres szociális segély. A rendelkezésre állási támogatás havi összege az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege, 2010. január 1-jétől 28 500 forint.

A 2010 januárjától hatályos szabályok szerint változott az aktív korúak ellátására jogosult személy együttműködési kötelezettsége. Ha ugyanis az állami foglalkoztatási szerv a jogosultat egyéni vállalkozóhoz vagy gazdasági társasághoz közvetíti ki foglalkoztatásra irányuló jogviszony létrehozása érdekében, továbbá hazai, illetve uniós forrásból megvalósuló képzésbe, munkaerő-piaci programba, illetve egyéb, a foglalkoztathatóság javítását célzó programba vonja be, akkor a települési önkormányzat az érintett személyt a programban történő részvétel időtartama alatt, illetve ameddig a közvetítés eredményéről nem szerez tudomást, közcélú munkára nem kötelezheti.

Bővíülhet azoknak a köre is, akik az aktív korúak ellátására való jogosultság kezdő napján rendszeres szociális segélyre jogosultak, mivel a települési önkormányzat rendeletében mentesítési feltételeket állapíthat meg az aktív korúak ellátására jogosult személyeknek a közfoglalkoztatásban történő részvételt akadályozó vagy kizáró családi körülményeire, egészségi vagy mentális állapotára tekintettel.

A rendszeres szociális segély havi összege a családi jövedelemhatár összegének és a jogosult családja havi összjövedelmének különbözete, de nem haladhatja meg a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló részére megállapított személyi alapbér mindenkori kötelező legkisebb összegének személyi jövedelemadóval, egész-

¹⁰ Az alfejezetet összeállította dr. Bene Beáta (jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala).

¹¹ **2009. évi CIX. törvény** (2009. november 2.) a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról, amely többek között módosította a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvényt.

ségbiztosítási és munkaerő-piaci járulékkal és nyugdíjjárával csökkentett összegét. A rendszeres szociális segély legmagasabb összege 2010. január 1-jétől 60 236 forint.

Az adósságkezelés esetében a törvény a szociális törvény (Szt.) 55/A. §-a alapján megemelte az adósságcsökkentési támogatás korábbi összeghatárait.

Jogalkotás 2010 májusától

A szociális ellátásokat a már idézett **2010. évi CLXXI. törvény**¹² módosította.

A legfontosabb módosítások:

- közfoglalkoztatás és ellátások fogalmi átalakítása;
- bérpótló juttatás feltételeinek újraszabályozása, több ponton szigorítása;
- a lakásfenntartási támogatás rendszerének újraszabályozása.

A közfoglalkoztatással kapcsolatban a törvény fogalmi módosításai szerint a korábbi közhasznú munka, közcélú munka, közmunka, közmunka, illetve közhasznú vagy közcélú foglalkoztatás fogalmak közös új neve: *közfoglalkoztatás*, illetve a korábbi „rendelkezésre állási támogatás” neve „*bérpótló juttatásra*” módosul.

A *bérpótló juttatás* összege megegyezik a korábbi rendelkezésre állási támogatással: a nyugdíjminimumnak megfelelő (2008 óta változatlan) összeg, 28 500 forint. A hozzáférés új feltételei között szerepel a megelőző évben minimum *30 nap munkaviszony*, amibe a keresőtevékenységen kívül a közfoglalkoztatás, a munkaerő-piaci képzés, a háztartási munka stb. is beszámít.

Lényeges változás (az új jogszabályt ismertető államtitkár szerint¹³), hogy a jelenlegi szabályozás szerint csak a végzettségének megfelelő vagy annál eggyel alacsonyabb szintű munkát köteles elvállalni a munkanélküli. Az új törvény szerint az érintett végzettségétől függetlenül köteles elfogadni a munkaügyi szervezet által felajánlott munkát.

A települési önkormányzat pedig rendeletileg előírhatja, hogy a bérpótló juttatás iránti kérelem benyújtója teljesítse a lakókörnyezete rendezettségének biztosítására vonatkozó feltételeket. Előírható kötelezettség a „lakott lakás vagy ház és annak udvara, kertje, a kerítéssel kívül határos terület, járda tisztán tartása, az ingatlan állagának és rendeltetésszerű használhatóságának, valamint higiénikus állapotának biztosítása”.

Rendszeres szociális segélyre jogosult továbbra is az az aktív korú nem foglalkoztatott, aki egészségkárosodott személynek minősül, vagy az 55. életévét betöltötte, vagy 14 éven aluli kiskorú gyermeket nevel, és a gyermek ellátását napközbeni ellátást nyújtó intézményben nem tudják biztosítani, vagy a települési önkormányzat rendeletében az aktív korúak ellátására jogosult személyek családi körülményeire, egészségi vagy mentális állapotára tekintettel meghatározott egyéb feltételeknek megfelel. Nem változott az a szabály, miszerint az aktív korúak ellátására *egy családban egyidejűleg csak egy személy jogosult*, kivéve, ha az egyik személy a bérpótló juttatás, míg a másik személy a rendszeres szociális segély feltételeinek felel meg.

A *lakástámogatási rendszer* egyik fontos módosítása a jogosultság számítási alapjának megváltoztatása. A jogosultsági jövedelemhatárt a törvény az öregségi nyugdíjminimum 250 százalékában határozza meg a korábbi 150 százalék helyett, ugyanakkor eltörli a lakásfenntartási költségek jövedelmen belüli arányára vonatkozó előírást.

A jövedelemszámítás alapja az egy főre jutó jövedelem helyett a háztartás fogyasztási szerkezetét jobban kifejező fogyasztási egység lesz.

A fogyasztási egység számítási módszere hasonló az aktív korúak ellátása esetében alkalmazott családi fogyasztási egységhez, ám ezúttal nem az egy családban, hanem az egy háztartásban élőket kell figyelembe venni. (A fogyasztási egység alapján számított jövedelem magasabb, mint az egy főre jutó jövedelem, a jövedelemhatár viszont magasabb lett. A két különböző irányú módosítás együttes hatása még nem ismeretes.)

A jogszabály-módosítás két további alapvető intézkedést vezet be, amelyek a támogatás célzottságát és vélhető hatékonyságát érintik: a továbbiakban vizsgálják a támogatást igénylők vagyoni helyzetét, továbbá a törvény előírja, hogy a lakásfenntartási támogatást elsősorban természetben kell nyújtani.

„A lakásfenntartási támogatást elsősorban természetbeni szociális ellátás formájában, és a lakásfenntartással összefüggő azon rendszeres kiadásokhoz kell nyújtani, amelyek megfizetésének elmaradása a kérelmező lakhatását a legnagyobb mértékben veszélyezteti” (7. § (1) az Szt. 38. §-ához). A módosítások 2011. szeptember 1-jén lépnek hatályba. Így a szociális gáz- és távhőtámogatás idő közbeni (április végi) megszűnése miatt ellátás nélkül maradók egy része jogosulttá válhat lakásfenntartási támogatásra.

¹² 2010. évi CLXXI. törvény (2010. december 23.) egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosügyi és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról.

¹³ www.fn.hu/belfold/20101026/czomba_sandor_nem_lesz_ingyen

KÖZOKTATÁS¹⁴

A változásokat a közoktatásról szóló **1993. évi LXXIX. törvény** módosításait követve tekintjük át.

Jogalkotás 2010 májusától

Az új Országgyűlés négy alkalommal módosította az 1993. évi közoktatási törvényt. A módosító törvények: **2010. évi LI. törvény, 2010. évi LXIII. törvény, 2010. évi LXXI. törvény, 2010. évi LXXII. törvény** és **2010. évi CLIII. törvény**.¹⁵

A legfontosabb változások:

- az egyházi fenntartású oktatási intézmények szabályainak változása;
- az intézményát szervezés definíciójának szűkítése;
- az évfolyamismétlés és a szöveges értékelés alkalmazási feltételeinek módosítása;
- az érettségi vizsgatárgyak központi meghatározásának bevezetése;
- a nem szakrendszerű oktatás szabályainak módosulása;
- a fakultatív hit és vallásoktatás újraszabályozása a nevelési-oktatási intézményen belül.

A kihirdetés sorrendjében vesszük sorra a módosításokat.

Az első közoktatási törvénymódosítás azokat a helyi önkormányzatokat érinti, amelyek a fenntartásukban működtetett nevelési-oktatási intézményt egyházi jogi személy számára adták vagy adják át. A már évek óta érvényben levő szabályok szerint: amennyiben egy helyi önkormányzat egyházi jogi személy fenntartásába kívánja átadni a nevelési-oktatási intézményét – és az intézmény épülete, az ingatlan, nem tartozik a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló törvény hatálya alá –, közoktatási megállapodást kell kötnie vele [Közokt. tv. 81. § (13)]. Ez a szabály nem változott, csupán technikai szempontból módosította az Országgyűlés.

A törvény következő bekezdése [81. § (15)] hatályon kívül helyezi azt a 2010. január 1-jei törvénymódosítást, amely azt volt hivatott tisztázni, hogy mikor vállal át az egyházi jogi személy önkormányzati feladatot. Erre pedig azért volt szükség, hogy egyértelmű legyen, mikor köteles a helyi önkormányzat közoktatási megállapodást kötni, aminek alapján az egyházi kiegészítő hozzájárulás összegét meg kell térítenie a törvényben meghatározott ideig a központi költségvetés számára. A megváltozott rendelkezések miatt erre a szabályra nincs már szükség. A törvénymódosítás lényege ugyanis az, hogy az egyházi fenntartó az intézmény átvételét követően (a korábbi három-, illetve öt éves határidő helyett) azonnal kérelmezheti az Oktatási Hivatalnál, hogy egyoldalú nyilatkozatot tehessen [118. § (9)]. Az egyoldalú nyilatkozat megtételével pedig a helyi önkormányzat mentesül az egyházi kiegészítő hozzájárulás megtérítési kötelezettsége alól.

Nagyon fontos, hogy az új szabály 2010. június 29-ével visszamenőleges hatállyal lépett érvénybe, tehát már azokra az önkormányzatokra és egyházi jogi személyekre is érvényes, amelyek idén vagy az elmúlt években adták át, illetve vették át a nevelési-oktatási intézményt.

A visszamenőleges hatály nem vonatkozik ugyanakkor a helyi önkormányzatok által 2010. január 1. napjáig megfizetett, illetve az eddig az időpontig a helyi önkormányzatoktól beszedett kiegészítő hozzájárulás összegére, ez ugyanis nem követelhető vissza.

Bár a törvénymódosítás lényegesen megkönnyíti az egyházi jogi személy számára az egyoldalú nyilatkozattételt, ugyanakkor változatlan az a szabály, hogy az Oktatási Hivatal a hozzájárulást csak akkor adja meg, ha a nevelési-oktatási intézményben – az intézmény legalább hetvenszázalékos kihasználtsága mellett – az osztály-, csoportlétszám eléri a közoktatási törvény 3. számú mellékletében előírt átlaglétszám kilencven százalékát (Közokt. tv. 118. § (9)).

A közoktatási törvény második módosítása a közoktatási intézményát szervezésekkel, illetve megszüntetésekkel kapcsolatos fenntartói eljárásra vonatkozik. A törvénymódosítás értelmében, továbbá az intézményát szervezések, megszüntetések, illetve egyes további fenntartói döntések (pl. a közoktatási intézmény feladatának megváltoztatása, nevének megállapítása) esetében előírt véleményezési eljárásokat (amelyek során minden érintett véleményét köteles megismerni) úgy is lebonyolíthatja a fenntartó, hogy bizonyos feltételek fennállása esetében nem közvetlenül, hanem az intézményvezető útján tesz eleget a véleményeztetési kötelezettségnek [102. § (4)].

¹⁴ Az alfejezetet összeállította dr. Bácskai Krisztina (jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala).

¹⁵ 2010. évi LI. törvény (2010. június 8.) a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról; 2010. évi LXIII. törvény (2010. június 21.) a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról; 2010. évi LXXI. törvény (2010. július 5.) a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról; 2010. évi LXXII. törvény (2010. július 5.) az érettségi vizsga és a felsőoktatási intézménybe való felvétel egyes szabályainak módosításáról; végül a 2010. évi CLIII. törvény (2010. december 13.) a Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetését megalapozó egyes törvények módosításáról, aminek 16. §-a módosítja a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényt.

Egyes fenntartói döntések esetében azonban *nem alkalmazható* az egyszerűsítés. Idetartozik *a nevelési-oktatási intézmény átalakítása, megszüntetése és – értelemszerűen – az intézmény vezetőjének megbízása, megbízásának visszavonása.*

Az egyszerűsített véleményezési eljárás tehát a következő fenntartói döntéseket megelőzően alkalmazható: olyan átszervezés, amely nem minősül a nevelési-oktatási intézmény átalakításának, a közoktatási intézmény feladatának megváltoztatása, nevének megállapítása.

A törvénymódosítás másik lényeges újdonsága, hogy későbbre tolódnak az intézményátszervezésre, megszüntetésre vonatkozó fenntartói döntéshozatali határidők. Néhány átszervezési döntés határideje május 15. helyett május utolsó munkanapja, a többi döntés határideje július végéig tolódott ki.

A törvénymódosítás magát az intézményátszervezés fogalmát is megváltoztatta, szűkítette a definíciót. E szerint nem minősül intézményátszervezésnek az olyan vagyont érintő döntés, amely vagy a feladatellátáshoz továbbiakban nem szükséges.

A harmadik módosítás 2010. szeptember 1-jén lépett életbe. E törvény változtatja *az évfolyamisméltés és a szöveges értékelés alkalmazásának feltételeit*: a 2010/2011-es tanévtől ismét lehetőség lesz második év végén, illetve a további évfolyamokon is arra, hogy a nevelőtestület *szülői beleegyezés nélkül utasítsa évfolyamisméltésre a diákot*. A változtatás értelmében tehát az évfolyamisméltésnél kikerül a szülői vétő a jogszabályból [71. § (1)]. Vagyis a jogalkotó visszatér a 2003. évi törvénymódosítás előtti állapothoz, amikor is a tanuló – a második évfolyamtól kezdődően – magasabb évfolyamra akkor léphetett, ha sikeresen teljesítette az adott évfolyamon előírt tanulmányi követelményeket. A tanuló az első évfolyamon azonban továbbra is csak abban az esetben utasítható évfolyamisméltésre, ha a tanulmányi követelményeket az iskolából való igazolt és igazolatlan mulasztás miatt nem tudta teljesíteni.

A módosított törvény rögzíti, hogy első évfolyamon félévkor és év végén, a második évfolyamon félévkor szöveges minősítéssel kell kifejezni, hogy a tanuló kiválóan, jól vagy megfelelően teljesített, illetve felzárkóztatásra szorul. A módosított törvény alapján azonban az intézmények pedagógiai programjukban saját maguk határozhatnak arról, hogy a második év végétől a negyedik év félév végéig a szöveges értékelést vagy a hagyományos osztályzatos módszert használják-e, esetleg a kettőt együtt. Ugyanakkor iskolaváltásnál, vagy ha más esetben erre szükség van, az intézmény a szülő kérésére köteles a tanuló félévi és év végi minősítését osztályzattal is kifejezni. Az iskola által alkalmazott jelölés, értékelés érdemjegyre, osztályzatra való átváltásának szabályait a helyi tantervben kell továbbra is meghatározni. Azok az iskolák, amelyek a tanulók teljesítményét már a 2010/2011-es tanév második félévétől osztályzattal kívánják minősíteni, értékelni, ez év végéig áttekintik pedagógiai programjukat és – ha a fenntartó hozzájárul – a szükséges változtatásokat átvezetik. Az új rendelkezésekkel *összhangban törölték a közoktatási törvény 71. §-ának (1) bekezdéséből az idegen nyelvi oktatás első évére vonatkozó értékelési szabályt* is, tehát a továbbiakban az oktatásnak ezen a pontján is lehetőség nyílik – a fenti feltételekkel – a hagyományos osztályozásra.

A törvénymódosítás további fontos eleme a nem szakrendszerű oktatás 5–6. évfolyamon történő kötelező alkalmazására vonatkozó rendelkezés eltörlése, amelyek alapján 2008. szeptember 1-jétől kellett az iskoláknak a tevékenységüket megszervezniük. A most elfogadott új szabályok értelmében kötelezően *csak az 1–4. évfolyamon folyik nem szakrendszerű oktatás. Az 5–6. évfolyamon nem szakrendszerű oktatás maximum a kötelező és nem kötelező tanórai foglalkozások 50 százalékában, csak az iskola döntése alapján megengedett.* A nem szakrendszerű oktatás tehát ezeken az évfolyamokon csupán *lehetőséggé* válik, amelyről az iskolák szabadon dönthetnek.

A változtatások szeptember 1-jétől léptek hatályba. Azoknak az iskoláknak, amelyek az osztályozást már a 2010/2011-es tanév második félévétől alkalmazni kívánják, 2010. december 31-ig kell módosítaniuk a pedagógiai programjukat. Ugyanez az átmeneti szabály azt is rögzíti, hogy a fenntartó hozzájárulhat *a pedagógiai program jóváhagyására, bevezetésére vonatkozó, a törvényben foglalt általános előírások alkalmazásától való eltéréshez*. Ezek az általános előírások pedig nem mások, mint a pedagógiai program közoktatási szakértővel való véleményeztetése [44. § (1)] és a felmenő rendszerben történő bevezetés [51. § (1)]. Vagyis azok az intézmények, amelyek már a 2010. szeptemberében kezdődő tanév végén vissza szeretnének térni az osztályzattal való értékelésre, ezt megtehetik anélkül, hogy a pedagógiai program módosításához szakértőt vennének igénybe, illetve a felmenő rendszerben megvalósuló bevezetést sem kell betartani, ha a fenntartójuk ehhez hozzájárul.

Mindez már nem igaz a nem szakrendszerű oktatás arányának csökkentésére vagy esetleges elhagyására az 5–6. évfolyamon. Mivel a jogalkotó itt nem engedte meg az általános szabályoktól való eltérést, ezért a pedagógiai program ez irányú módosításához szükség van közoktatási szakértő véleményére, és a felmenő rendszerben történő bevezetésre vonatkozó szabályok is érvényesek. Vagyis azok az intézmények, amelyek még a 2010. szeptember 1-jén kezdődő tanév elindulása előtt módosítani tudják a pedagógiai programjukat, a fenntartójuk is jóváhagyja ezt, és igénybe vették a közoktatási szakértőt is, azok akár már ebben a tanévben alkalmazhatják az 5. évfolyamon a teljes egészében szakrendszerű oktatásra való áttérést vagy a korábbi minimumszabálynál kevesebb óraszámban teljesítendő nem szakrendszerű oktatást. Ugyanez a 6. évfolyamra már nem igaz a felmenő rendszer szükségessége miatt. Tehát a 6. évfolyamon a módosítás előtti szabályok szerint kell megszervezni ebben a tanévben az oktatást (25–50 százalékban nem szakrendszerű oktatásnak kell folynia), akkor is, ha még 2010 nyarán módosították a pedagógiai programot. A bevezetés késleltetését indokolja a szakszerű átszervezés (pedagógiai program, tantárgyfelosztás, esetleges tanári álláshelyek) tényleges időigényessége is.

Az évfolyamisméltésre kötelezés lehetősége a második évfolyamtól ismét más elbírálás alá esik. A törvény új kötelező szabályai ugyanis a korábbi, a 2. és 3. évfolyamon az évisméltásra vonatkozó tiltó szabályokat hatályon kívül helyezték szeptember 1-jével [71. § (1)], így már a 2010/2011-es tanév végétől évfolyamisméltésre kell kötelezni mindazokat a diákokat (a 2., 3., 4. évfolyam végén is), akik az előírt tanulmányi követelményeket nem teljesítették. (Természetesen továbbra is lehetőség van a javítóvizsga

letételére az elégtelen év végi osztályzat esetében akármennyi tantárgyból, hiszen a végrehajtási rendelet [11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet] ez irányú szabályozása egyelőre nem változott.)

A közoktatási törvény *negyedik* módosítása az érettségi és a felsőoktatási felvételi rendszerét érinti (2010. évi LXXII. törvény az érettségi vizsga és a felsőoktatási intézménybe való felvétel egyes szabályainak módosításáról).

A törvényt módosítás az emelt szintű érettségi súlyát, presztízsét – illetve eredeti célját – kívánja erősíteni azáltal, hogy a jövőben *a kormány központilag fogja meghatározni, hogy a felsőoktatási intézménybe történő felvételhez az érettségi vizsga mely vizsgatárgyából vagy vizsgatárgyaiból kell emelt szintű vizsgát tenni*. Az új szabályokat először a 2013/2014. évi felsőoktatási felvételi eljárás során kell alkalmazni

Az *ötödik* módosítás a 2011. évi költségvetést megalapozó törvényt módosítások között kapott helyet. E törvény 16. §-ának (1) bekezdése szerint az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézményben – óvodában, iskolában, kollégiumban – *lehetővé kell tenni, hogy a gyermek, illetőleg a tanuló fakultatív hit- és vallásoktatásban vegyen részt*. A hit- és vallásoktatás az óvodában az óvodai foglalkozásoktól elkülönítve, az óvodai életrendet figyelembe véve – a nyitvatartási időn belül, de nevelési időnek nem minősülő időkeretben –, az iskolában pedig oly módon szervezhető, hogy alkalmazkodjon a kötelező tanórai foglalkozások rendjéhez.

A hit- és vallásoktatás tartalmának meghatározása, az oktatás szervezése, szabályozása és ellenőrzése, az igazgatási teendők ellátása az egyházi jogi személy feladata. Az iskola, a kollégium, illetve az óvoda a rendelkezésére álló eszközökből köteles biztosítani a hit- és vallásoktatáshoz szükséges tárgyi feltételeket.

PÉNZÜGYJOGI KÉRDÉSEK¹⁶

Jogalkotás 2010 áprilisáig

A módosításokat a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről szóló **2009. évi CXXX. törvény** (költségvetési törvény) alapján tekintjük át.

A legfontosabb módosítások:

- az adókulcsok kisebb csökkentése;
- az adójóváírás csökkentése;
- a jóléti kiadások és normatívák módosítása.

A törvény a 2010. évi adószabályokat módosította. *A személyi jövedelemadó (szja) mértéke* 2010-ben, ha az összevont adóalap nem haladja meg az 5 millió forintot, az összevont adóalap 17 százaléka, ha az összevont adóalap meghaladja az 5 millió forintot, akkor 850 ezer forint és az 5 millió forint meghaladó rész 32 százaléka. (2009-ben az adó mértéke 18 százalék volt, ha az összevont adóalapba tartozó éves jövedelem összege a 1,9 millió forintot nem haladta meg. Ha meghaladta az 1,9 millió forintot, akkor 342 ezer forint és az 1,9 millió forint feletti részre 36 százalék volt az adó mértéke.)

Változott az *adójóváírás* szabálya is: 2010-ben az adóévben megszerzett bér 17 százaléka, de legfeljebb jogosultsági hónaponként 15 100 forint, feltéve, hogy a magánszemély éves jövedelme nem haladja meg a 3 millió 188 forintot. (2009-ben az adóévben megszerzett bér 18 százaléka volt, de jogosultsági hónaponként maximum 11 340 forint, ha az éves jövedelem az 1,25 millió forintot nem haladta meg.)

A költségvetés jóléti kiadásai és a gyermekekkel kapcsolatos normatív állami támogatások összegei az *1. és 2. függelékben* láthatók.

Jogalkotás 2010 májusától

A **2010. évi CXXIII. törvény** rendelkezik az adó- és járuléktörvények, a számviteli törvény és a könyvvizsgálói kamarai törvény, valamint az európai közösségi jogharmonizációs kötelezettségek teljesítését célzó adó- és vámjogi tárgyú törvények módosításáról.

A legfontosabb módosítások:

- egykulcsos adó bevezetése;
- családi adókedvezmény bevezetése (lásd előbb a Család támogatásoknál);
- az adójóváírás csökkentése;
- a jóléti kiadások és normatívák módosítása.

¹⁶ Az alfejezetet összeállította dr. Dezső Adrienn (jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala).

A törvény egykulcsos személyi jövedelemadót vezetett be. A magánszemélyeknek valamennyi jövedelmük után 16 százalékos kulccsal kell adózniuk, a külön adózó jövedelmek (osztalék, ingatlanátruházásból származó jövedelem, árfolyamnyereség, kamatjövedelem) után is 16 százalék az adó. Az úgynevezett szuperbruttó 2012-ben a felére csökken, majd 2013-tól megszűnik. A gyermeket nem nevelő családok esetében fontos kérdés, hogy az *adójóváírás* megmarad, de mértéke 2011-től csökken. A bér és adóalap-kiegészítés 16 százaléka, havonta maximum 12 100 forint érvényesíthető, amelyet teljes mértékben 2 millió 750 ezer forint éves jövedelemig, csökkenő összegben pedig 3 millió 960 ezer forintos éves jövedelemig lehet figyelembe venni. (A 2010. évi összeg havi 15 100 forint volt.) Amint ezt a családi ellátásoknál részleteztük, a törvény jövedelemkorláthoz nem kötött *családi kedvezményt* vezet be, ami az összevont adóalapot csökkenti.

További, a gyermekes családokat esetleg érintő adóváltozások között megemlíthető, hogy visszahelyezték a kedvezményesen adózó béren kívüli juttatások közé az *iskolarendszerű képzést*, amit a munkáltató átvállalhat a minimálbér két és félszeresét meg nem haladó összegben. A 35 év alatti, első lakásukat megszerző fiatalok az adózás rendjéről szóló törvény szerinti feltételek igazolása nélkül is jogosultak az illeték – legfeljebb 12 havi – részletekben történő megfizetésére. Tizenháromezer forintra növekszik az az értékhatár, amelynek erejéig igénybe vehető a *súlyos mozgáskorlátozottak személygépkocsijai utáni adómentesség*. Emelkedik a társadalombiztosítás részére fizetendő *nyugdíjjárulék* mértéke 9,5 százalékról 10 százalékra. A *társasági adó* – 500 millió forint éves adóalapig – január elsejétől 10 százalék lesz.

A költségvetési kiadások funkciók szerinti alakulása azt mutatja, hogy szinte minden jóléti kiadásra a korábbinál kevesebb jut az egy, illetve két évvel korábbihoz képest. Aránylag (a GDP százalékában számolva) észrevehetően csökken például az iskola-előkészítésre és alapfokú oktatásra szánt forrás, vagy a családi pótlékra és gyerekeknek szánt egyéb juttatásra fordítható összeg. A fő kiadási csoportokon belül is sokféle átcsoportosítás történt, amelyeket itt nem tudunk követni.

A jóléti ellátások normatív támogatásai leképezik az általános csökkenést. A legtöbb gyermeket érintő központi állami támogatás nominálértékben nem változott, vagyis reálértéke mintegy 4-5 százalékkal csökkent. Viszonylag kevés esetben döntöttek emelésről, és a jelentős csökkentés sem túl gyakori.

A költségvetés jóléti kiadásait és a gyermekekkel kapcsolatos normatív állami támogatások 2005 és 2011 közötti összegei az 1. és 2. függelékben találhatók.

EGYÉB, GYERMEKEKET ÉRINTŐ JOGSZABÁLYVÁLTOZÁSOK¹⁷

Szabálysértési törvény – fiatalkorúak elzárása

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) a közbiztonság javítása érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról szóló **2010. évi LXXXVI. törvénnyel** módosított 14. §-ának (2) bekezdése szerint:

„Az elzárás legrövidebb időtartama egy nap, leghosszabb tartama – a 24. § (1) bekezdésében foglaltak kivételével – hatvan nap, fiatalkorú esetén harminc nap. Az elzárás végrehajtása során a fiatalkorút a felnőtt korútól el kell különíteni.”

Az Sztv. 14. §-ának (2) bekezdése és 15. §-a alapján tehát *szabálysértés elkövetése esetében lehetséges a fiatalkorú elzárása*, melyre a 2010. évi LXXXVI. törvény hatálybalépése előtt nem volt lehetőség. Ezeken kívül a szóban forgó törvény úgy módosította az Sztv. 17. §-át, hogy *a kiszabott pénzbírságot – meg nem fizetése esetén, ha az adók módjára nem hajtható be – fiatalkorúak esetében is át lehet változtatni elzárásra*, amire szintén nem volt lehetőség 2010. augusztus 19-e előtt.

Az Sztv. 29. §-ának (1) bekezdése szerint a törvény alkalmazásában fiatalkorú az, aki a szabálysértés elkövetésekor a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem.

„Kilakoltatási moratórium”

A nehéz helyzetbe került családokat pozitívan érinti a zálogtárgyak bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésének szabályairól szóló 12/2003. (I. 30.) Korm. rendelet módosításáról szóló **194/2010. (VI. 10.) Korm. rendelet**, amely rendelkezik arról, hogy *a kötelezett által lakott lakóingatlan a Ptk. 257–258. szakaszai alkalmazásával 2010. december 31-ig nem értékesíthető*.

¹⁷ Az alfejezetet összeállította dr. Lux Ágnes (jogi referens, Országgyűlési Biztosok Hivatala).

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A gyermekeket (is) érintő 2010. évi jogszabályváltozások bonyolult szövevényt alkotnak. Egyelőre nehéz valamilyen mérleget megvonni, mert további jelentős változások várhatók szinte minden, a gyermekek és családok jólétét érintő területen.

Az áttekintést könnyíti, hogy a kormányzat illetékes képviselői 2010 novemberében, illetve decemberében összefoglalták, hogy mit tekintenek a kormányzat főbb szociálpolitikai döntéseinek. A kormányzati közlemények a szociálpolitika kiemelt területeként kezelik a családpolitikát, amellyel a kormány „azt az üzenetet közvetíti, hogy a gyermekvállalást segíti, támogatja”. Ennek eszközei: „a január 1-jétől hatályba lépő egykulcsos, arányos, családi adórendszert, amely a munkát és a gyermeknevelést érezhetően elismeri, és Magyarországot a térség legversenyképesebb országává teszi”; az adó- és illetékmentessé tett egyenes ági öröklés, ajándékozás; a visszamenőleges hatállyal hároméves időtartamúvá visszaállított gyes. Ennek összege az új döntések nyomán ikrek esetén emelkedik, például hármas ikrek esetén a gyes összege a háromszorosára nő. Annak jegyében, hogy „minden gyermekre szükség van, minden gyermek fontos”, bevezetik az úgynevezett örökbefogadói gyes, azaz ha valaki hat éven aluli gyermeket fogad örökbe, fél évig otthon maradhat vele. Az „egyszerre munkát vállaló és gyermeket nevelő nők támogatásaként” értékeli a kormány azt a döntést, hogy a kettős terhet vállaló nők 40 év munkaviszony után nyugdíjba vonulhatnak, és ebbe a gyermekekkel, továbbá ápolással töltött időt is beleszámítják. (Az egyetemi évek csak szolgálati időnek, és nem munkaviszonynak számítanak.) A szociálpolitikai lépések közé sorolják az értékelések a kilakoltatási moratóriumot, a jelzáloghoz kötött devizahitelezés megszüntetését, a nehéz helyzetbe került lakáshiteleseket segítő törvénycsomagot, amelyek mind érinthetik a gyermekeseket. A rendvédelem nem tekinthető szociálpolitikának, de a szabálysértési törvény érinti a 14–18 éveseket is. A kormányzat ezzel kapcsolatban csak azt említi, hogy „a törvénymódosítások következtében ma már elzárással vagy akár százötvenezer forint pénzbüntetéssel sújtható a kis értékű, azaz 20 ezer forint alatti lopás, csalás, sikkasztás, szándékos rongálás, valamint a hűtlen kezelés.”

Az említett jogszabály-módosítások gyermekekre, illetve gyermekes családokra gyakorolt vélelmezett hatásával e kötet bevezetőjében foglalkozunk. Jogalkotási fenntartások csak a kiskorúak elzárásával kapcsolatban születtek, amelyeket (az ombudsmani hivatal szakértői véleménye alapján) itt ismertetünk.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának AJB 5980/2010. számú jelentése szerint a *szabálysértési törvény módosítása* több Magyarországra kötelező nemzetközi szabállyal konfliktusban áll, és egyértelműen szembemegy az európai trenddel. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 1. cikke értelmében a *gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be*, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri. A 3. cikk 1. pontja szerint a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben elsősorban a *gyermek mindenekfelett álló érdekét* veszik figyelembe. A 37. cikk b) pontja kimondja, hogy a részes államok gondoskodnak arról, hogy a *„gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal”*.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának (továbbiakban: Bizottság) 10. számú általános kommentárja szerint a *jogsértésre adott reakciónak a cselekmény körülményei és súlya mellett minden esetben arányban kell állnia többek között a gyermek korával, körülményeivel és szükségleteivel, emellett figyelembe kell venni a társadalom különböző, különösen a hosszú távú érdekeit*. A Bizottság álláspontja szerint a fiatalkorúak igazságszolgáltatása kapcsán a gyermek mindenekfelett álló érdekének figyelembevétele azt jelenti, hogy a hagyományos kriminálpolitikai célkitűzéseknek – mint például a büntetés vagy a megtorlás – teret kell engedniük olyan célokra is, mint a jóvátétel és a kárhelyreállítás. A Bizottság rámutatott arra is, hogy fiatalkorúak elhelyezésénél a felnőttektől való elkülönítés azt jelenti, hogy a szabadságától megfosztott gyermeket nem lehet a felnőttek fogva tartására szolgáló büntetés-végrehajtási intézetben vagy más, felnőttek számára létrehozott intézetben elhelyezni. Leszögezte azt is: bizonyított, hogy a gyermekek elhelyezése a felnőttek elhelyezésére szolgáló intézetekben veszélyezteti a gyermekek biztonságát és jövőbeli reintegrációjukat, valamint növeli a visszaesés veszélyét. Így a részes államoknak külön intézeteket kell kialakítaniuk a szabadságuktól megfosztott gyermekek számára, ami azt is jelenti, hogy ott a gyermek érdekét előtérbe helyező személyzetet kell alkalmazni, és biztosítani kell a szabadságmegvonás speciális, gyermekközpontú végrehajtását.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa úgy látja, hogy több alkotmányos joggal ellentétes a szabálysértési törvénynek az a rendelkezése, amely nem tekinti gyermeknek a fiatalkorút, megszünteti a fiatalkorúak elzárásának tilalmát, meghatározza a fiatalkorú elzárásának lehetséges időtartamát, sőt azt is megengedi, hogy a fiatalkorúra kiszabott pénzbírságot elzárásra változtassák. Az ombudsman szerint a jogalkotó figyelmen kívül hagyta, hogy csak büntetőjogi szempontból bír jelentőséggel az, hogy az elkövető gyermekkorú vagy fiatalkorú, gyermekvédelmi szempontból ugyanis tizennyolc év alatt gyermek a gyermek, és amennyiben bármilyen veszélyeztető körülmény – ilyen a szabálysértés elkövetése is – adódik, akkor a gyermekvédelmi rendszernek kell fellépnie.

FÜGGELÉK

F1. függelék – Az államháztartás konszolidált funkcionális kiadásai (pénzforgalmi szemléletben), 2009–2011 (a GDP %-ában)

F2. függelék – A költségvetési törvényekben meghatározott központi, ún. alapnormatívák fontosabb gyermekellátások esetében, 2005–2011

F1. függelék – Az államháztartás konszolidált funkcionális kiadásai (pénzforgalmi szemléletben), 2009–2011 (a GDP %-ában)

Főcsoport szám	Kormányzati fő funkciók		2009. évi teljesítés	2010. évi előirányzat	2011. évi előirányzat
	Csoport száma	Csoport neve			
		Csoport neve			
		ÁLLAMI MŰKÖDÉSI FUNKCIÓK	8,09	7,21	7,17
F01		Általános közösségi szolgáltatások	5,3	4,64	4,58
	F01.a	Törvényhozó és végrehajtó szervek	2,64	2,11	1,98
	F01.b	Pénzügyi és költségvetési tevékenységek és szolgáltatások	1,07	0,96	0,92
	F01.c	Külügyek	0,22	0,23	0,27
	F01.d	Alap kutatás	0,3	0,3	0,29
	F01.e	Műszaki fejlesztés			
	F01.f	Egyéb általános közösségi szolgáltatások	1,07	1,04	1,10
F02		Védelem	0,91	0,85	0,85
F03		Rendvédelem és közbiztonság	1,87	1,72	1,75
	F03.a	Igazságszolgáltatás	0,44	0,42	0,39
	F03.b	Rend- és közbiztonság	1,03	0,96	1,01
	F03.c	Tűzvédelem	0,24	0,19	0,19
	F03.d	Büntetés-végrehajtási igazgatás és működtetés	0,17	0,16	0,15
		JÓLÉTI FUNKCIÓK	31,63	30,98	29,76
F04		Oktatási tevékenységek és szolgáltatások	5,87	5,52	5,33
	F04.a	Iskolai előkészítés és alapfokú oktatás	2,05	1,83	1,73
	F04.b	Középfokú oktatás	1,19	1,19	1,14
	F04.c	Felsőfokú oktatás	1,74	1,66	1,66
	F04.d	Egyéb oktatás	0,89	0,85	0,8
F05		Egészségügy	4,55	4,57	4,41
	F05.a	Kórházi tevékenységek és szolgáltatások	1,94	1,92	1,93
	F05.b	Háziorvosi és gyermekorvosi szolgálat	0,3	0,31	0,29
	F05.c	Rendelői, orvosi, fogorvosi ellátás	0,52	0,55	0,48
	F05.d	Közegészségügyi tevékenységek és szolgáltatások	0,15	0,15	0,15
	F05.e	Egyéb egészségügy	1,63	1,65	1,57
F06		Társadalombiztosítási és jóléti szolgáltatások	17,69	17,95	17,08
	F06.a	Táppénz, anyasági vagy ideiglenes rokkantsági juttatások	1,80	1,73	1,45
	F06.b	Nyugellátások	10,26	10,49	10,28
	F06.c	Egyéb társadalombiztosítási ellátások	0,39	0,37	0,33
	F06.d	Munkanélküli-ellátások	0,88	0,97	0,84
	F06.e	Családi pótlékok és gyermekeknek járó juttatások	2,06	2,04	1,87

Főcsoport szám	Kormányzati fő funkciók		2009. évi teljesítés	2010. évi előirányzat	2011. évi előirányzat
	Csoport száma	Csoport neve			
		Csoport neve			
	F06.f	Egyéb szociális támogatások	0,99	1,21	1,11
	F06.g	Szociális és jóléti intézményi szolgáltatások	1,31	1,24	1,20
F07		Lakásügyek, települési és közösségi tevékenységek, szolgáltatások	2,10	1,67	1,55
F08		Szórakoztató, kulturális és vallási tevékenységek, szolgáltatások	2,10	1,67	1,55
	F08.a	Sport- és szabadidős tevékenységek és szolgáltatások	0,26	0,25	0,24
	F08.b	Kulturális tevékenységek és szolgáltatások	0,70	0,66	0,65
	F08.c	Műsorszórási és kiadói tevékenységek és szolgáltatások	0,21	0,18	0,27
	F08.d	Hitéleti tevékenységek	0,13	0,10	0,14
	F08.e	Párttevékenységek	0,01	0,01	0,01
	F08.f	Egyéb közösségi és kulturális tevékenységek	0,10	0,08	0,09
		GAZDASÁGI FUNKCIÓK	7,10	6,54	7,48
F09		Tüzelő- és üzemanyag, valamint energiaellátási feladatok	0,03	0,03	0,07
F10		Mező-, erdő-, hal- és vadgazdálkodás	1,56	1,05	1,25
F11		Bányászat és ipar	0,17	0,14	0,11
F12		Közlekedési és távközlési tevékenységek és szolgáltatások	2,83	3,14	3,45
	F12.a	Közúti közlekedési tevékenységek	1,32	1,26	1,46
	F12.b	Vasúti közlekedésügyek és szolgáltatások	0,87	0,64	0,74
	F12.c	Távközlés	0,11	0,11	0,05
	F12.d	Egyéb közlekedés és szállítás	0,53	1,13	1,2
F13		Egyéb gazdasági tevékenységek és szolgáltatások	1,76	1,44	1,93
	F13.a	Többcélú fejlesztési témák tevékenységei és szolgáltatásai	0,58	0,5	0,89
	F13.b	Egyéb gazdasági tevékenységek és szolgáltatások	1,17	0,94	1,03
F14		Környezetvédelem	0,75	0,75	0,67
		ÁLLAMADÓSSÁG-KEZELÉS	4,53	4,64	3,74
F15		Államadósság-kezelés, államháztartás	4,53	4,64	3,74
		FUNKCIÓBA NEM SOROLHATÓ TÉTELEK	0,24	1,09	0,54
F16		A főcsoportokba nem sorolható tételek	0,24	1,09	0,54

F2. függelék – A költségvetési törvényekben meghatározott központi, ún. alapnormatívák fontosabb gyermekellátások esetében, 2005–2011

	2011	2010	2 009	2 008	2 007	2 006	2 005
GYERMEKELLÁTÁSOK							
Nevelőszülői díj (Ft/hó/gyermekek, fk)	15 000	15 000	15 000	13 000	13 000	13 000	13 000
Hivatásos nevelőszülői díj (Ft/hó)	135 000	135 000	135 000	112 000	112 000	112 000	112 000
Emelt összegű gyermekvédelmi támogatás (Ft/alkalom/gyermekek)							10 800
Gyermekevédelmi kedvezményhez járó egyszeri pénzbeli ellátás (Ft/alkalom/gyermekek)	5 800	5 800	5 800	5 500	5 000	5 000	
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás (Ft/gyermekek)	8 400	8 400	8 400	8 000	7 500	7 500	
Fiatalkor életkezdési támogatása születéskor (Ft/alkalom)	42 500	42 500	42 500	42 500	42 500	40 000	
Gyermekevédelmi kedvezményben és átmeneti/tartós nevelésbe vett gyermeknél 2. utalás (Ft/alkalom)	44 600	44 600	44 600	44 600	44 600	42 000	
Gyermekevédelmi kedvezményben és átmeneti/tartós nevelésbe vett gyermeknél 3. utalás (Ft/alkalom)	44 600	44 600	44 600	44 600	44 600	42 000	
Kedvezményes étkeztetés óvodában, iskolában, kollégiumban (Ft/fő/év)	68 000	65 000	65 000	55 000	55 000	55 000	20 000
5–6. évfolyamos tanulók kedvezményes étkeztetése kiegészítő hozzájárulás (Ft/fő/év, 2010-ben 5–7. évf.)		20 000	20 000	16 000			
Ingyenes tankönyvtámogatás (Ft/fő/év)	12 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	2 400
Általános hozzájárulás tankönyvellátáshoz (Ft/fő/év)		1 000		1 000	1 000		
Fogyatékos kiskorú korai fejlesztés (Ft/fő/év)	240 000	240 000	239 000	240 000	240 000	240 000	240 000
Fogyatékos kiskorú fejlesztő felkészítés (Ft/fő/év)	305 000	305 000	320 000	325 000	325 000	325 000	325 000
GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁSOK							
Gyermekejóléti szolgáltatás, 5000 fő feletti kiegészítő (Ft/0–17 éves lakos)							174
2000 fő alatt (Ft/fő)	250	250	250	500	500	500	
Gyermekejóléti központ (Ft/központ/év)	2 099 400	2 099 400	2 303 300	2 340 000	2 340 000	2 340 000	2 640 000
Fogyatékos személyek nappali intézményében elhelyezett gyermekek kedvezményes étkeztetése (Ft/fő/év)	68 000	65 000	65 000	55 000			
Ingyenes intézményi étkeztetés (Ft/fő/év)	68 000	65 000	65 000	50 000	50 000	50 000	31 500
Családok átmeneti otthona, gyermekek átmeneti otthona, helyetteszülő (Ft/fő/év)	635 650	635 650	689 000	700 000	700 000	700 000	700 000
Bölcsődei ellátás (Ft/fő/év)	494 100	494 100	540 150	547 000	547 000	460 000	462 900
Családi napközi (Ft/fő/év)	268 200	268 200	246 100	250 000	250 000	152 000	156 200
GYERMEKEVÉDELMI SZAKELLÁTÁSOK							
Területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás (Ft/0–17 éves lakos)	650	650	689	700	700	700	
Területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás (Ft/ellátott)							71 500
Gyermekevédelmi különleges és speciális ellátás (Ft/fő)	842 750	842 750	935 300	950 000	950 000	900 000	
Gyermekeotthoni ellátás, normál elhelyezési körülmények (Ft/fő)	739 000	739 000	807 150	820 000	820 000	785 000	857 200
Utógondozói ellátás (Ft/fő)	667 450	667 450	669 350	680 000	680 000	730 000	780 000

Magyarázat: normál betűs = nem változott, **félkövér betűs** = nőtt, *dőlt betűs* = csökkent

HARMADIK RÉSZ: TANULMÁNYOK A GYERMEKEK EGÉSZSÉGÉRŐL

GYERMEKEK, GYERMEKES CSALÁDOK EGÉSZSÉGE¹

TARTALOM

Bevezetés	157
Egészségi állapot és családtípus	158
<i>Nem és iskolai végzettség szerinti különbségek</i>	<i>158</i>
<i>Életkori hatás</i>	<i>160</i>
Gyermekek egészségi állapotával összefüggésbe hozható kirekesztődési mutatók	160
A fiatalok egészsége	162
Gyermek-egészségügyi ellátás	164
<i>Házi gyermekorvosi ellátás</i>	<i>164</i>
<i>Iskola- és ifjúság-egészségügyi ellátás</i>	<i>166</i>
<i>Védőnői ellátás</i>	<i>167</i>
Záró gondolatok	169

¹ A tanulmányt Lakatos Judit és Tokaji Károlyné, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) munkatársai készítették.

BEVEZETÉS

„A gyermek a mi mai befektetésünk a holnap társadalmába.”
WHO

Ezzel a mottóval kezdődik a 2005-ben meghirdetett „Közös kincsünk a gyermek” címet viselő Nemzeti Csecsemő- és Gyermkegészségügyi Program. Egészségünk és gyermekeink egészsége nem csak biológiai adottságokon múlik. Az egészséget befolyásoló életmód, a nevelés és a szülői példa, szociodemográfiai tényezők, tágabb értelemben a társadalmi-gazdasági helyzet és a környezeti hatások, valamint az ellátórendszer fejlettsége, elérhetősége meghatározza a jövő generációinak életminőségét, munkaerejét, aktivitását, így komoly hatással lehet hazánk jólétére és stabilitására is.

„Mint Európa és az Európai Unió számos országában, Magyarországon is jelentős egyenlőtlenségek vannak a gyermekek egészségi állapotában és az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférésükben is. Ez különösen olyan gyermekes családoknál tapasztalható, akiknél a minőségi egészségügyi, oktatási, informatikai szolgáltatásokhoz való hozzájutás, illetve a lakáskörülmények és táplálkozás nem megfelelő. Tudományosan egyértelműen bizonyított, hogy ezen egészségügyi egyenlőtlenségek nagy részéért a szociális tényezők a felelősek: a szociálisan hátrányosabb helyzetű és/vagy marginalizált csoportokhoz tartozó emberek betegebbek és korábban halnak meg, mint előnyösebb társadalmi helyzetű társaik.”²

Magyarországon egyre kevesebb gyermek születik, ugyanakkor szüleiknél – nagy valószínűséggel – hosszabb életre számíthatnak, ezért alapvető fontosságú, hogy a megnövekedett élettartam magasabb életminőséggel járjon, gyermekeink egészségesen nőjenek fel, és egészségüket megőrizhessék felnőtt-, sőt öregkorukban is. A jó egészség már a fogantatás előtt megalapozódik, és a terhesség időszaka is kiemelt jelentőségű a rendellenességek, egészségproblémák kialakulása, illetve megelőzése, kiszűrése szempontjából. A gyermekvállalás időzítése, tervezése fontos eleme az egészséges utódok világrahozatalának. Az anya életkora, életmódja, iskolai végzettsége és ezzel összefüggésben munkaerő-piaci pozíciója, valamint jövedelmi helyzete mind-mind hatással van a születendő, illetve megszületett gyermek fejlődésére. A fiatal anyák – hasonlóan a 40 év felett gyermeket vállalókhoz – újszülöttjei nagyobb valószínűséggel születnek kisebb súllyal. Az alacsony születési súly megnöveli az egészségkárosodás rizikóját.

A megváltozott társadalmi-gazdasági környezet, a felgyorsult élet új kihívásokat, veszélyeket hoz gyermekeink számára. Ilyen problémák az egyre fiatalabb korban fellépő elhízás, pszichoszociális és lelki problémák. Növekszik a szennyezett és nem biztonságos környezet, valamint az egészségtelen életmód káros hatásaiból származó betegségteher, ami nemcsak az egyén, illetve a szűkebb család, de össztársadalmi szinten is megoldandó probléma. Az egészséget nem foghatjuk fel csupán az egészségügyi ágazat feladataként, a gyermekek esetében kulcsfontosságú az egészséget meghatározó tényezők befolyásolásában például az oktatási, kulturális, szociális ágazat tevékenysége, de a szülői gondoskodás megfelelő szintjének biztosításához a foglalkoztatással és lakhatással kapcsolatos stratégiák megvalósulása és nem utolsósorban a pénzügyi források rendelkezésre állása is.

A gyermekek egészségére vonatkozóan kevés megbízható adatunk van. Az átfogó, reprezentatív lakossági felmérések rendszerint csak a felnőtt lakosságra terjednek ki (kivéve a különböző kutatási programokat, mint például az „Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása”, közismertebb nevén HBSC [Health Behaviour in School-aged Children]³), részleges információkat legfeljebb a 11–13–15–17 évesekről kaphatunk, vagy közvetett módon a háztartások összetétele alapján vizsgálható ez a kérdés. Az adatfelvételek egy része a család, háztartás valamennyi tagjáról gyűjt információkat, de ezek inkább a család szerkezetéről, demográfiai jellemzőiről és anyagi helyzetéről nyújtanak képet, kevésbé a gyermekek, illetve gyermekes családok egészségéről.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) lakossági adatgyűjtései közül a „Háztartási költségvetési és életkörülmény felvételből” (HKÉF), illetve a 2009-ben végrehajtott egészségfelmérésből származtathatók idevonatkozó adatok.

² „Közös kincsünk a gyermek”. Nemzeti Csecsemő- és Gyermkegészségügyi Program. Egészségügyi Minisztérium, 2005. november.

³ Az Egészségügyi Világszervezettel kollaborációban folyó négyévenként elvégzett felmérés a serdülőkorú fiatalok életmódját, egészségüket befolyásoló szokásaikat (táplálkozás, fizikai aktivitás, szabadidő-eltöltés, dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás, szexuális magatartás stb.) és szubjektív egészségi állapotukat (önminősített egészség, étellel való elégedettség, pszichoszomatikus tünetek és depresszív tünetek stb.) térképezi fel.

A társadalmi kirekesztéssel és befogadással kapcsolatos információk előállításának eszközéül szolgáló, nemzetközi összehasonlításra is alkalmas EU-SILC⁴-felvétel egy reprezentatív, keresztmetszeti és longitudinális adatokat is eredményező vizsgálat. Az életkörülményekkel kapcsolatos témák közül az egészségi állapotra vonatkozó kérdéseket is tartalmaz, így (a 16 éven felüliek egyéni kikérdezése során) az egészség szubjektív értékelése, a tartós betegség fennállása, az egészségi állapotból fakadó korlátozottság megítélése is szerepel benne. Ezt nevezzük minimális európai egészségmodulnak,⁵ amely ma már minden egészséget érintő felmérés kiindulópontja, „kvázi kötelező” eleme.

EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT ÉS CSALÁDTÍPUS

Az EU-SILC uniós előírásai alapján a felvétel állandó blokkja az ún. egészségi állapot modul, amelyben a megkérdezettet saját általános egészségi állapotának minősítésére kérik. (A válaszok alapján készülnek például az egészségesen várható élettartamra vonatkozó becslések.) Az régóta tudott tény, hogy az életkilátások és ezen belül az egészségben megélhető idő hossza nem független a családi állapottól, s egyértelműen a házasságban élők mutatói a legkedvezőbbek. A felvétel adatait emellett annak vizsgálatára is fel lehet használni, hogy vajon milyen összefüggés van a szubjektív egészségi állapot, az egészségérzet és a gyerekvállalás között, egészségi állapotukat azok ítélik-e jobbnak, akik nevelnek gyereket, vagy azok, akik nem.

A legutóbbi, 2010. évi EU-SILC felvételben összességében a teljes célsokaság – a 15 éven felüli népesség – 15,5 százaléka minősítette általános egészségi állapotát nagyon jónak, 39,5 százaléka jónak, 29,2 százaléka kielégítőnek, 15,8 százaléka pedig rossznak vagy igen rossznak. A 4740 ezer főt reprezentáló, háztartásában gyermeket nem nevelő részsokaság 16,6 százaléka nagyon jónak, 30,6 százaléka jónak, 32,5 százaléka kielégítőnek, míg 20,3 százaléka rossznak, illetve nagyon rossznak vélte azt. Egészségi státuszáról összességében lényegesen kedvezőbb képet festett az a 2092 ezer 15 éven felüli, akinek volt eltartott gyermeke. (A felvétel gyermeknek tekint minden 16 évesnél nem idősebb személyt, illetve minden olyan 17–25 éves inaktívát, akinek családi állása „gyermek”.) Bár nagyon jónak az előbbi csoportba tartozókra jellemzőnél valamivel kisebb arányban (13,1%) ítélték egészségi állapotukat, a jó és kielégítő minősítést választók aránya esetükben meghaladta a 80 százalékat. Kérdés azonban, hogy ennek alapján lehet-e állítani, hogy a gyermeket nevelő felnőttek egészségi állapota jobb, mint azoké, akik nem nevelnek gyereket.

Nem és iskolai végzettség szerinti különbségek

Az egészségi állapotról alkotott véleményt köztudottan több tényező is befolyásolja, így egyebek mellett a megkérdezettek neme. A férfiak általában kedvezőbbnek minősítik az egészségüket, ritkábban járnak orvoshoz, viszont halálozási (és várható élettartam) mutatóik kedvezőtlenebbek a nőknél.

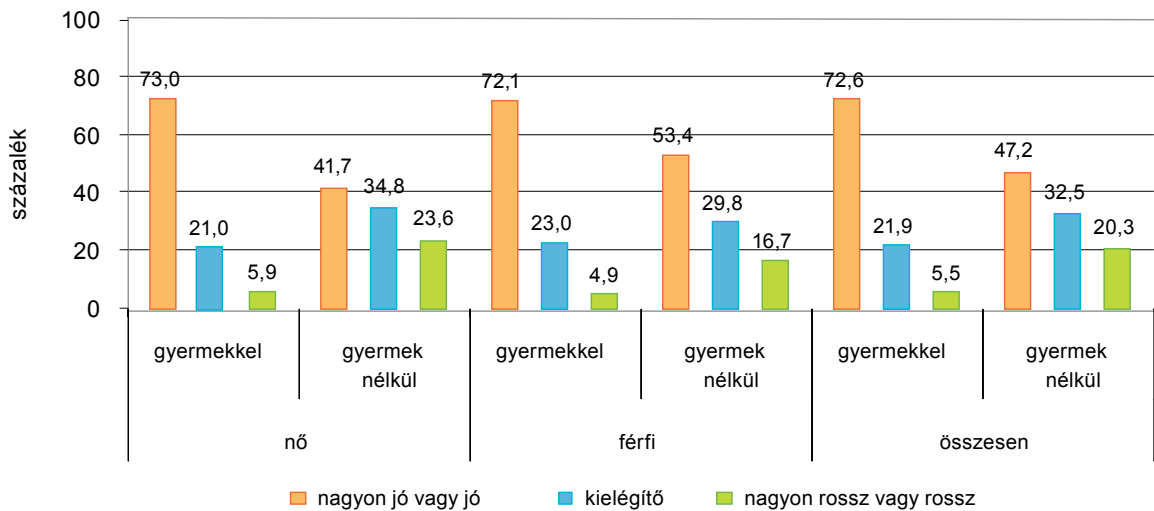
Az egészségmodul kérdéseire adott válaszok is ezt tükrözik: a férfiak között 7,5 százalékponttal nagyobb volt a magát nagyon jó, illetve jó egészségi állapotúnak tekintők aránya, mint a nők esetében (1. ábra). A háztartásukban gyermeket nevelő férfiaknak – a teljes férfi sokaságot jellemző 59 százalékkal szemben – több mint 72 százaléka minősítette egészségét jónak vagy igen jónak, hasonlóan a nőkhez, akiknek 73 százaléka tartozott ide (a teljes női sokaságra jellemző 51,5 százalékkal szemben).

Az objektív egészségi állapotot és az arról alkotott képet befolyásolja a társadalmi helyzet is, illetve – ami azt többé-kevésbé kifejezi – az iskolai végzettség. A magasabb végzettséghez jobb egészség társul, mint az alacsonyabbhoz (1. táblázat). A gyermeket nevelő felsőfokú végzettségűek 16,8 százaléka kiváló, 65,1 százaléka jó, 16,3 százaléka megfelelő egészségi állapotról számolt be, míg a csak alacsony végzettségű, gyermeket nevelők megfelelő mutatói ebben a sorrendben: 10,8, 52,8, 25,6 százalék. A gyermeket nem nevelők egészségi állapot szerinti megoszlása valamennyi végzettségi kategóriában rosszabb, mint a gyermeket nevelőké, de a végzettség szintje szerinti minta hasonló.

⁴ EU-SILC – Statistics on Income and Living Conditions, magyar megfelelője a „Változó életkörülmények adatfelvétel” (VÉKA), amely jelenleg „Háztartási költségvetési és életkörülmény felvétel” néven gyűjt adatokat.

⁵ A minimális európai egészségmodul (MEHM – Minimum European Health Module) az egészségi állapot önértékelésére vonatkozó kérdések csoportja a longitudinális háztartási felvételekben.

1. ábra: A gyermeket nevelők, illetve nem nevelők egészségi állapotuk megítélése szerinti megoszlása nemenként, 2009 (%)

Forrás: HKÉF egészségmodul, 2010.

1. táblázat: A gyermeket nevelők és nem nevelők egészségi állapotuk megítélése szerinti megoszlása az iskolai végzettségtől függően, 2009 (%)

Iskolai végzettség	Hogyan jellemezné általános egészségi állapotát?					Összesen
	Nagyon jó	Jó	Kielégítő	Rossz	Nagyon rossz	
Alapfok						
gyermekkel	10,8	52,8	25,6	8,2	2,6	100,0
gyermek nélkül	14,5	20,5	34,7	22,0	8,5	100,0
együtt	13,8	26,6	32,9	19,4	7,3	100,0
Szakiskola						
gyermekkel	11,5	58,3	24,1	5,0	1,1	100,0
gyermek nélkül	9,2	33,0	37,2	16,2	4,3	100,0
együtt	10,1	42,8	32,2	11,9	3,1	100,0
Középiskola						
gyermekkel	13,6	60,9	21,4	3,8	0,4	100,0
gyermek nélkül	23,1	35,9	27,9	10,0	3,1	100,0
együtt	20,3	43,3	26,0	8,1	2,3	100,0
Felsőfok						
gyermekkel	16,8	65,1	16,3	1,7	0,1	100,0
gyermek nélkül	20,3	38,5	29,4	9,7	2,0	100,0
együtt	18,9	49,0	24,2	6,6	1,3	100,0

Forrás: HKÉF egészségmodul, 2010.

Életkori hatás

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, hogy az egészségi állapotot – amely a szubjektív minősítés alapján is követi a szokásos sémákat – egyértelműen pozitívan befolyásolja a gyermekek léte a háztartásban. Ahhoz azonban, hogy ezt biztosan ki lehessen mondani, be kell vonni a vizsgálatba az egészség szempontjából talán legdöntőbb tényezőt, az életkort. Mivel az elemzés eddigi része a teljes felnőtt népességet vette figyelembe, a gyermeket nevelő és nem nevelő sokaság egészségi állapot szerinti megoszlását nagymértékben befolyásolta az a tény, hogy az előbbiek átlagéletkora alacsonyabb az utóbbiakénál. Mivel a minta mérete csak a nagyobb életkori csoportok vizsgálatát teszi lehetővé, a teljes népességből két korcsoportot, a 25–40, illetve a 41–55 éveseket emeltük ki a gyermekvállalás és az egészségi állapot összefüggésének (torzításmentesebb) elemzéséhez (2. táblázat).

Az 1718 ezer főt reprezentáló 25–40 évesek nagyobb része, 1057 ezer fő nevelt háztartásában gyermeket, míg 661 ezer fő nem. A hasonló számosságot képviselő 41–55 évesek csoportjában a gyermeket nevelők és nem nevelők körülbelül azonos súllyal voltak jelen. A gyermeket nem nevelők a 25–40 éves korcsoportban inkább a kategóriához tartozó korskála alján, a 41–55 évesek között viszont inkább annak tetején vannak nagyobb arányban, mely tény nem hagyható figyelmen kívül az adatok értékelésénél. A 25–40 éves korcsoport esetében még azzal is számolni kell, hogy a gyermektelenek legfiatalabb, öt éves kohorsza férfi túlsúlyt mutat. (Ami abból következik, hogy a gyermeket vállaló pároknál a nők átlagéletkora alacsonyabb, mint a férfiaké.)

Így nem meglepő, hogy a gyermeket nem nevelő 25–40 évesek között a nagyon jó egészségi állapotúak aránya a férfiak esetében 12 százalékponttal, a nők körében 17 százalékponttal magasabb, mint a gyermekeseké, ami a teljes vizsgált korcsoport esetében mintegy 15 százalékpontos előnyt eredményez a gyermektelenek javára. Ezt az előnyt jól ellensúlyozza viszont a magát jó egészségi állapotúként meghatározó gyermekeseknek a gyermektelenekénél 13 százalékponttal magasabb hányada. A kielégítő egészségi állapotúak részaránya a gyermeket nevelők, míg az egyébként is kis hányadot képviselő rossz és a nagyon rossz egészségi állapotúaké a gyermeket nem nevelők esetében magasabb. A már említett kor és nem szerinti megoszlási sajátosságokat is figyelembe véve tehát a gyermekek léte a háztartásban inkább kedvezőnek minősíthető az általános egészségi állapot szempontjából, de az ennek a tényezőnek betudható hatás semmiképpen sem számottevő.

Más a helyzet a 41–55 évesekkel. Itt a gyermeket nem nevelők 44 százaléka, míg a gyermeket nevelők 63 százaléka adott jó, illetve nagyon jó minősítést egészségi állapotára, s az előbbiek több mint 18 százaléka számolt be rossz, illetve nagyon rossz egészségi állapotról, szemben az utóbbi csoportba tartozók kevesebb mint 8 százalékaival. Ez a jelentős különbség még akkor is a gyerekvállalás egészségre gyakorolt pozitív hatását jelzi, ha figyelembe vesszük, hogy a gyermeküket már felnevelők (és így a felvételben gyermektelennek minősülők) az életkori skála felső széléhez állnak közelebb, s így (koruk miatt) a betegségeknek jobban kitettek. Az életkorhatás társadalmi réteghatással is kiegészül, nevezetesen, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek fiatalabb életkorban vállalnak gyermeket, mint a magasabb végzettségűek, és emiatt az azonos korú, de gyermekeiket már felnevelők között az átlagosnál rosszabb egészségű alacsonyabb végzettségűek túlréprezentáltak.

A minta nagysága a két vizsgált korcsoport nemek szerinti megbontására elégséges, de további szempont, például az iskolai végzettség, már nem kapcsolható be. Az előbbi megállapítás külön-külön is igaz a férfiakra és a nőkre. Így a 25–40 éves korcsoportból a nagyon jó egészségi állapotúak aránya nagyobb mindkét nem esetében a gyermektelenek, mint a gyermekesek körében, de a jó és a nagyon jó státuszt együttesen tekintve az egészségi állapot szerinti megoszlásban a gyermekvállalás nem jelent érdemi különbséget, míg a 41–55 éves korcsoportban a gyermeket nevelő nők, illetve férfiak egészségüket lényegesen jobbnak ítélik, mint gyermektelen kortársaik.

GYERMEKEK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁVAL ÖSSZEFÜGGÉSBE HOZHATÓ KIREKESZTŐDÉSI MUTATÓK

Az EU-SILC nemzeti adaptációja és annak 2009. évi, a kirekesztődést vizsgáló ad hoc moduljának két olyan kérdésköre is volt, amely a gyermekek egészségi állapotával közvetlenül összefüggésbe hozható. Az egyik az élelmiszer-szükséglet kielégítésének mennyiségi és minőségi korlátait próbálta meg feltárni, a másik (mely a Legyen jobb a gyermekeknek! Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának kifejezett kérésére került be a magyar kérdőívbe) azt vizsgálta, hogy a gyermekek gyógyszereinek kiváltása megghiúsulhat-e anyagi okból.

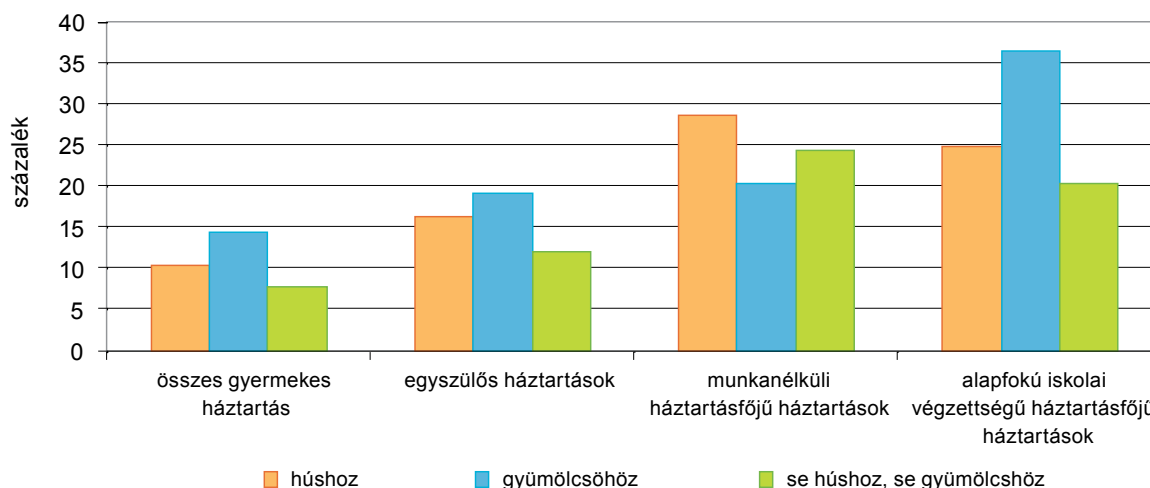
Az első kérdéskör alkérdései a napi háromszori étkezés biztosítottága mellett a hús-, illetve a zöldségfogyasztás gyakoriságára irányultak, ami a gyermekek egészséges fejlődésének a feltétele. A 2009. évi HKÉF egészségmodulra adott válaszok alapján a több mint 1,5 millió 16 évesnél fiatalabb gyermek közül mintegy 15 ezerre tehető azok száma (ami az összes érintett 1%-a), akiknek családja anyagi okból nem képes a napi háromszori étkezést biztosítani.

Ezek a gyerekek szinte kivétel nélkül a legszegényebb (a legalsó jövedelmi tizedbe tartozó) háztartásokban éltek. E háztartások összességében 450 ezer gyerekről gondoskodtak, akikhez viszonyítva 3,3 százalék volt azoknak az aránya, akik nem jutottak hozzá a napi háromszori étkezéshez.

A háromszori étkezést biztosítani tudó családok egy részében az elfogyasztott étel minősége, összetétele is mutathat hiányosságokat. Sok esetben csak egyhangú, egészségtelen ételek kerülnek az asztalra, ami visszaveti a gyermekek fejlődését. 2009-ben a gyermekek 12 százaléka anyagi okból nem ehetett napi gyakorisággal húst, míg azt, hogy naponta friss zöldséget, illetve gyümölcsöt fogyasszon, 17 százalékuknál korlátozták anyagi okok. A minőségbeli problémák értelemszerűen az alacsony jövedelmű háztartásokra jellemző, ahol az átlagosnál viszont több a gyermek. Így az első jövedelmi ötödbe tartozó 16 éven aluliak 21 százaléka (az első tizedbe tartozók 28%-a) nem ehetett naponta húst, 28 százalékuk (illetve 36%-uk) friss zöldséget, gyümölcsöt.

A jövedelmi helyzet és a munkaerő-piaci státusz között szoros összefüggés van (2. ábra), így a munkaerőpiachoz gyengén kapcsolódó, sokszor csak alapfokú végzettségű⁶ háztartásfők családjában élő gyermekek közül majd minden negyediknek nem jut hús, több mint harmaduknak (36,5%) gyümölcs, egyötödük pedig egyiket sem eszik rendszeresen. Ezek a háztartások nyilvánvalóan nélkülözik az olyan anyagi, illetve kapcsolati tőkét, melynek révén módjukban állt volna a munkanélküliség ideje alatt a jövedelemkiesést ellensúlyozni, illetve – rosszabb esetben – már huzamosabb ideje tartós szegénységben élnek. Az egyszülős háztartásokban sem volt sokkal jobb a gyermekek helyzete: a háztartások 16 százalékában húst, illetve több mint 19 százalékában zöldséget, gyümölcsöt nem tudtak megfelelő rendszerességgel fogyasztani.

2. ábra: Azon háztartások aránya, ahol a gyermekek anyagi nehézség miatt nem jutnak hozzá napi rendszerességgel a megfelelő élelmiszerekhez, háztartástípusonként, 2009 (%)

Forrás: HKÉF egészségmodul, 2010.

A szerényebb anyagi körülmények között élő háztartásokban a szülők saját fogyasztásuk rovására is megpróbálják (jobban) kielégíteni gyermekeik szükségleteit. A háztartások 16 százalékában (145 ezer háztartás) a felnőttek nem, de a gyermekek naponta fogyaszthattak húst, azonban több mint 70 ezer olyan háztartás volt 2009-ben, ahol anyagi okból a gyermekek nem ehettek napi rendszerességgel sem gyümölcsöt, sem húst.

A gyermekek egészségéhez még közvetlenebbül kapcsolódó indikátor, hogy a szükséges gyógyszereket képes-e megfizetni a háztartás (3. táblázat). Jóllehet a gyermekek teljes körűen biztosítottak, és gyógyszereik jó része a támogatotti körbe esik (illetve ilyenrel helyettesíthető), a gyermeket nevelő háztartások 5 százaléka arról számolt be: az elmúlt évben előfordult, hogy a gyermek gyógyszerét anyagi okból nem tudták kiváltani. Mivel ez elsődlegesen az alacsonyabb jövedelmű háztartásokra jellemző, ahol több a gyermek, a gyermekek érintettsége jóval meghaladja a háztartásokét (9,3%-os).

⁶ Az egyének iskolai végzettség szerinti besorolása a következő: 1. *Alapfokú végzettségűek*: legfeljebb az általános iskola 8. évfolyamán, illetve az általános iskola 8–10. évfolyamán végzetek. 2. *Szaktanácsok*: szakiskolai (szaktanácsképző iskolai) szakképesítést igazoló bizonyítványuk van. 3. *Középfokú végzettségűek*: középiskolai szakképesítést igazoló érettségivel, képesítő bizonyítvánnyal, gimnáziumi érettségivel vagy a középiskola elvégzését (érettségit) követően szerzett szakképesítést igazoló bizonyítvánnyal, illetve iskolai rendszerű felsőfokú szakképesítést igazoló bizonyítvánnyal rendelkezők. 4. *Felsőfokú végzettségűek*: főiskolai, egyetemi, illetve doktori (PhD- vagy DLA-) fokozatot igazoló oklevelet szereztek.

3. táblázat: Az „Előfordult-e az elmúlt 12 hónapban, hogy anyagi okból nem tudták kiváltani a háztartás valamelyik 16 éves alatti gyermekének az orvos által felírt gyógyszerét?” kérdésre adott válaszok megoszlása a jövedelmi helyzet szerint, 2009 (%)

A kérdésre adott válasz	Jövedelmi ötödök					Összesen	Alsó decilis	Felső decilis
	1.	2.	3.	4.	5.			
Nem	85,3	93,7	98,1	97,1	96,8	90,7	80,3	95,3
Igen	14,7	6,3	1,9	2,9	3,2	9,3	19,7	4,7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Az adatok forrása: A jövedelmen kívüli tényezőkben megnyilvánuló gyermekszegénység és kirekesztődés. KSH internetes kiadvány, 2010. november.

A FIATALOK EGÉSZSÉGE

Magyarországon 2009 őszén – a KSH irányításával és az Európai Unió támogatásával – került sor az első, nemzetközileg standardizált *Európai lakossági egészségfelmérésre* (ELEF⁷ 2009).⁸ Az előzőekben már bemutatott egészségmodul kérdésein kívül számos egyéb jellemzőre, az egészséget meghatározó tényezőre rákérdeztek az adatfelvétel során. A felmérésre kiválasztott célsokaság összetétele (15 éves és idősebbek) és a minta mérete (7000 fő) csak korlátozott lehetőséget nyújt a gyermekek, illetve a fiatalok egészségére, egészségtudatosságára, egészségmagatartására vonatkozó ténymegállapításra. Az ELEF alapján az egészséget befolyásoló szokásokról, a 15–24 évesek táplálkozásáról, testsúlyáról, fizikai aktivitásáról, a dohányzásról és a passzív dohányzás kockázatairól gyűjtött információkat vettük górcső alá.

Európában az egészségtelen táplálkozás, a testmozgás hiánya, és – e tényezőkkel összefüggésben – az elhízás, valamint a dohányzás az elkerülhető betegségek és a korai halálozás fő okai. Az egészséges táplálkozás fontosságát ma már szinte mindenki, szakemberek és a laikusok is elismerik. Köztudott a rendszeres és bőséges zöldség-, főzelék- és gyümölcsfogyasztás pozitív hatása az egészségre, ezek az élelmiszerek bizonyítottan csökkentik a szív- és érrendszeri megbetegedések kockázatát, és a daganatos betegségek megelőzésében is szerepet játszanak.

A felmérés tanúsága szerint a 15 éves és idősebb lakosság közel héttizede fogyaszt naponta legalább egyszer gyümölcsöt, közel felük, a vizsgált népességnek 31 százaléka naponta többször is. A 15–17 évesek hetente 9 alkalommal esznek gyümölcsöt és hétszer zöldséget, ami az ajánlások szerint (napi ötszöri zöldség- és gyümölcsfogyasztás alapján) számolt 35 adagtól jelentősen elmarad.

Nem jobb a helyzet az idősebbek körében sem, bár az életkor emelkedésével az emberek egyre többször esznek gyümölcsöt és zöldséget (a mennyiségről nincs információ), a középkorúak átlagosan hetente 18-szor, az idősek 20-szor.

A kedvezőbb szociális, kulturális körülmények között élők asztalára gyakrabban kerül zöldség, gyümölcs is és friss termények is, mint a hátrányosabb helyzetűek háztartásaiban.

Hasonló különbség figyelhető meg a szubjektív jövedelem szerint is. Akik úgy érzik, hogy anyagi helyzetük nagyon rossz, hetente csak 15-ször, míg a szubjektíve nagyon jó feltételek között élők 20-szor jutnak zöldséghez és gyümölcshöz. Az egyes háztartástípusok étkezési szokásaiban az életkori és jövedelmi tényezők ötvöződnek. Azokban a háztartásokban, ahol nincs eltartott gyermek, hetente átlagosan 20 alkalommal fogyasztanak zöldséget és gyümölcsöt; ott, ahol eltartott gyermek is van, hetente mindössze 16 alkalommal.⁹

A rendszeres fizikai aktivitás szintén csökkenti bizonyos betegségek bekövetkeztének kockázatát. Az ELEF kérdőíve a WHO ajánlása alapján háromféle testmozgásra kérdezett rá: a legalább 10 percen át tartó intenzív és a mérsékelt testmozgásra, illetve a gyaloglásra. Ezeket a mozgásfajtákat külön-külön vizsgálva az eredmények szerint a felnőtt magyar lakosság fele egyáltalán nem végez intenzív testmozgást, harmada mérsékeltet sem, ötöde pedig nem gyalogol egyfolytában még napi tíz percet sem.

⁷ EHIS – European Health Interview Survey

⁸ A felmérés körülményeiről, módszertanáról szóló ismertetőt lásd www.ksh.hu/elef.

⁹ Európai lakossági egészségfelmérés eredményeinek összefoglalása, munkaanyag

Természetesnek tekinthető, hogy az életkor előrehaladtával mindkét nem esetében csökken a fizikai aktivitás, de az is elvárható lenne, hogy a legfiatalabb (15–24 éves) korosztályban mindenki mozogjon az egészség megtartásához szükséges mértékben.¹⁰ Megfelelő fizikai aktivitást a fiúk 93, a lányok 86 százaléka fejt ki. A fiatal férfiak 4 százaléka, a nők 9 százaléka azonban csak mérsékelt testmozgást végez, míg 2, illetve közel 5 százalékuk egyáltalán nem mozog.

Az egészségtelen táplálkozás és az elégtelen mozgás a testsúly kóros növekedéséhez¹¹ vezethet, ami kiemelkedő egészségi kockázati tényező, emeli a szívkoszorú-ér-betegségek, a cukorbetegség valószínűségét, és növeli egyes daganatos megbetegedések kialakulásának esélyét is. Magyarországon minden második 15 évesnél idősebb lakos túlsúlyos vagy elhízott. A férfiak elhízása viszonylag fiatal életkorban kezdődik: a 15–24 évesek közel egynegyede túlsúlyos vagy elhízott, a nők körében ez az arány 14 százalék. Mindkét nemnél meghaladja a kétharmadot a normál súlyúak hányada, azonban a fiatal nők közül majd minden ötödik soványnak számít. A nőknél természetesen a divat is szerepet játszik ebben, de nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy az esetek egy részében a fejletlenség, az alultápláltság a gond. Erre enged következtetni az a tény is, hogy a fiúknál (akiket kevésbé befolyásolnak a divatirányzatok) az alsó két jövedelmi ötödben a legmagasabb a soványak aránya, kétszerese a legfelső ötödbe tartozókéknak. Mint ahogyan az már a táplálkozásnál leírtakból is kiderült, a jövedelem hatással van az étkezés mennyiségére és összetételére. Az alacsonyabb jövedelmű háztartásokban az alultápláltság és a túlsúly kockázata egyaránt fennáll, hiszen a minőségi éhezés (a legolcsóbb kalóriaforrások: zsír, cukor, fehérlist, tészta) a kóros súlygyarapodás egyik lehetséges okozója.

További jelentős kockázati tényező a dohányzás, ami bizonyítottan oksági kapcsolatban áll számos daganatos, szív- és érrendszeri, légzőszervi betegség kialakulásával. A dohányzás minden évben körülbelül félmillió ember haláláért felelős az Európai Unióban, és a becslések szerint az összes rákos halálozás 25 százaléka, illetve az összes halálozás 15 százaléka a dohányzásra vezethető vissza.¹² Magyarországon a 15 éves és idősebb lakosság csaknem harmada, összességében több mint 2,5 millió ember dohányzik, többségük napi rendszerességgel. Már a legfiatalabb (15–24 éves közötti) vizsgált korcsoportban is jelentős a rendszeres dohányosok aránya: a fiatal férfiak egyharmada, a nők több mint egyötöde veszélyeztetni ilyen módon az egészségét, sőt az életét, és további 8–10 százalékuk alkalmanként – valószínűleg társaságban, szórakozóhelyen – gyújt rá. Mindezen felül a nemdohányzók közel 60 százaléka van kitéve a passzív dohányzás káros hatásainak, 20 százalékuk naponta több mint egy órán keresztül kénytelen elviselni a mások dohányzásából adódó kellemetlenséget otthonában vagy a munkahelyén.

Az egészség azonban nemcsak a betegség hiányát, hanem az egyén teljes testi-lelki jóllétét, sőt a társadalmi életben való részvételi képességét is jelenti. Fontos információkat nyújtott az ELEF kérdőíve a fiatalok kedélyállapotáról, mentális jellemzőiről is. A pszichológiai életminőség mutatói közül kilencet (négy pozitív: nyugodtság, boldogság, életerő, energikusság; és öt negatív: fáradtság, kimerültség, idegesség, szomorúság, kedvetlenség) vizsgált a felmérés. Elgondolkodtató, hogy a fiatalok jelentős hányada számol be fáradtságról és kimerültségről, főleg a nők körében. A 15–24 éves nők több mint 30 százaléka panaszkodott gyakori, illetve állandó fáradtságról, egyötödük pedig kimerültségről. Ez az érték alig alacsonyabb a teljes felnőtt populációra (beleértve a legidősebbeket is) vonatkozóan (33, illetve 21%). Már ebben a korban is sűrűn előforduló, kellemetlen érzés a nagyfokú idegesség (12% ideges gyakran és 23% időnként), és ebben is a lányok érintettsége a magasabb. A szubjektív boldogságérzet a lelki egészség legfontosabb fokmérője. A fiatalok nagy többsége, közel négyötöde vallja, hogy a felmérést megelőző négy hétben nagyjából boldog volt, de 5 százalékuk csak nagyon ritkán vagy egyszer sem érzett így a megadott időszakban.

Az egészséges fiatal generáció felnevelése az egyén, a család és az egész társadalom közös érdeke. Bizonyított tény, hogy minél korábban találkoznak a gyermekek az egészséges életmód (helyes táplálkozás, rendszeres testmozgás stb.) alapjaival, annál nagyobb az esélye, hogy egészséges felnőttekké válnak. A gyermekorvosok, a védőnői szolgálat munkatársai nyomon követik, segítik, biztosítják az egészséges testi-szellemi fejlődésüket, de fontos feladatuk, felelősségük van e tevékenységben a pedagógusoknak, valamint a gyermek- és ifjúságvédelmi szakembereknek is. Az egészségmegőrzés tehát olyan komplex feladat, amelyben több szektor együttműködésére van szükség. Milyen a gyermekek egészsége az ellátórendszer oldaláról nézve?

¹⁰ Megfelelő fizikai aktivitást végez az a személy, akinek esetében az intenzív testmozgásra fordított heti időtartam kétszerese, valamint a gyaloglásra és a mérsékelt testmozgásra fordított heti időtartam összege legalább 150 perc; mérsékelt testmozgást végez az, akinél az említett időtartam ennél kevesebb; egyáltalán nem mozog az, akinél az időtartam egyenlő nullával.

¹¹ Az elhízás mértékét az általánosan elfogadott testtömeg-index (BMI) segítségével a kilogrammban mért testsúly és a méterben mért testmagasság négyzetének hányadosa mutatja meg. Értékei alapján túlzottan sovány: < 18,5; normál testsúlyú: 18,5–24,99; túlsúlyos: 25–29,99; elhízott: ≥ 30.

¹² Flash Eurobarometer – Flash No. 253 a dohányzásról, http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/Tobacco/keydo_tobacco_en.htm

GYERMEK-EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁS

A lakossági felmérések mellett adminisztratív nyilvántartásokból is készülnek statisztikai összesítések az egészségi állapotra vonatkozóan. A kötelezően szolgáltatandó adatok körét az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Programról (OSAP) szóló kormányrendelet¹³ rögzíti, illetve az egészségügyi ágazati adatgyűjtési rendszerre vonatkozó ESzCsM rendelet¹⁴ írja elő. A gyermekek egészségi állapotának vizsgálatához a háziorvosok és házi gyermekorvosok morbiditási adatait¹⁵, a védőnői¹⁶, valamint az iskola-egészségügyi jelentést¹⁷ használhatjuk fel. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyes adatokkal validitási problémák vannak, melyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni az értékelésnél.

Házi gyermekorvosi ellátás

A házi gyermekorvosi rendszer kiépítettsége a nyolcvanas évek óta nem sokat változott. A gyógyítás, ápolás és a betegségmegelőzés korszerű feltételei, eszközei leginkább azokban a régiókban hiányoznak, ahol a legnagyobb szükség lenne rájuk.¹⁸

A házi gyermekorvosi praxisokban 2009-ben 1 millió 452 ezer fiatakorút (0–18 éves) gondoztak, vagyis egy házi gyermekorvosra 938 kliens jutott. A betegek egy év alatt összesen 10 284 ezer alkalommal jelentek meg az orvosoknál (6620 megjelenés/orvos), ami napi 26 orvos-beteg találkozást jelent átlagosan. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy egy orvos rendelési ideje általában 3 órát tesz ki, mindössze 7 perc jut egy gyerekre, amennyiben az orvos megszakítás nélkül fogadja a betegeket. Ez a leterheltség járványos időszakban megsokszorozódhat. A rendeléseken az előző évhez képest 5 százalékkal többen jelentek meg, a beteglátogatások viszont hasonló mértékben csökkentek. A leginkább leterheltek Tolna, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megye gyermekorvosai voltak. Egy-egy orvost Budapesten 4633 esetben kerestek fel a kis betegek az év során, ezzel szemben egy tolnai gyerekorvos rendelésén egy év alatt több mint 8 ezren jelentek meg.

Sajátos szerepet töltenek be a háziorvosi szolgálaton belül szervezett vegyes praxisok, melyek felnőtteket és gyermekeket is ellátnak. A vegyes praxisokba 428 ezer 18 éven aluli jelentkezett be, 71 százalékuk 14 éves és fiatalabb, a betegforgalom itt a házi gyermekorvosi kétszerese, vagyis még kevesebb idő jut egy-egy páciensre.

Az adatokból jól látszik az a tény (3. ábra), amire a szakemberek is próbálják felhívni a figyelmet¹⁹: épp ott látja el a gyermekek 40–50 százalékát gyermekgyógyászatban kevésbé jártas orvos, ahol rosszabbak az életkörülmények, alacsonyabb az egészségkultúra, rövidebb a várható élettartam. Országosan a 0–18 évesek egynegyede, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig több mint a fele (!) felnőtt, illetve vegyes praxisokat ellátó háziorvoshoz jár. Hiányos a házi gyermekorvosi ellátottság az Észak-magyarországi régióban is, itt minden megyében meghaladja a 40 százalékot a felnőtt és vegyes praxisokba bejelentkezett gyermekek aránya.

¹³ 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről

¹⁴ 76/2004. (VIII. 19.) ESzCsM rendelet az egyes személyazonosításra alkalmatlan ágazati (egészségügyi, szakmai) adatok körének meghatározására, gyűjtésére, feldolgozására vonatkozó részletes szabályokról

¹⁵ OSAP1021 Jelentés a háziorvosok és házi gyermekorvosok tevékenységéről

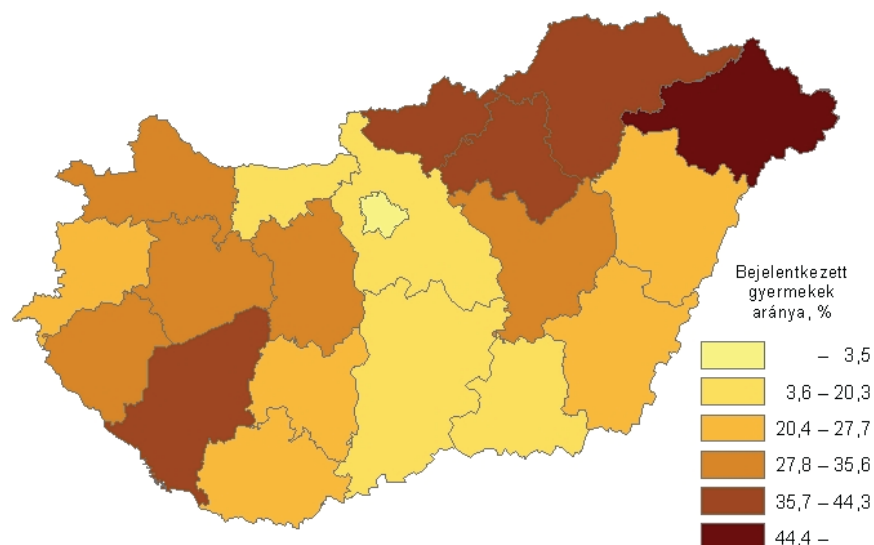
¹⁶ Nyilvántartási szám: 1003/06 Védőnői jelentés

¹⁷ Nyilvántartási szám: 1002/06 Jelentés az iskola-egészségügyi munkáról

¹⁸ Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program (HEFOP)

¹⁹ Házi Gyermekorvosok Országos Egyesülete, www.hgye.hu/?nolimit=1

3. ábra: A háziiorvosi praxisokba bejelentkezett gyermekek (0–18 évesek) aránya megyénként, 2009 (%)

A háziiorvosok és a házi gyermekorvosok kétvétenként kötelező adatszolgáltatás keretében közlik a gyermekekre vonatkozó morbiditási adatokat. A jelentés 38 betegségre, illetve betegségcsoportra terjed ki.²⁰

A kérdőíven rögzíthető kórformák közül a leggyakoribbak az asztma, a táplálkozási és anyagcserezavarok, ezen belül a kalóriatöbblet miatti elhízás, a vér, a vérképző szervek betegségei és az immunrendszert érintő bizonyos rendellenességek, de egyes bőrbetegségek (atópiás dermatitis), látászavarok,²¹ valamint a deformáló hátgerinc-elváltozások, sőt a mentális és viselkedészavarok is több tízezer gyermeket sújtanak.

A felsorolásból jól látszik, hogy a gyermekeknél elsősorban a környezet egészségkárosító hatásával és az ún. civilizációs betegségekkel szembeni gyenge ellenálló képesség okozza a fő gondot. Az elmúlt 10 évben szinte valamennyi megfigyelt betegség előfordulása gyakoribbá vált. A legjelentősebb mértékű növekedést az asztma, a magasvérnyomás- és a cukorbetegség esetében regisztrálták a 18 éven aluliak körében. Az asztmások tízezer megfelelő korú lakosra jutó száma két és félszeresére nőtt, így 2009-ben már mintegy 93 ezer gyermeket tartottak nyilván ilyen egészségproblémával (4. ábra).

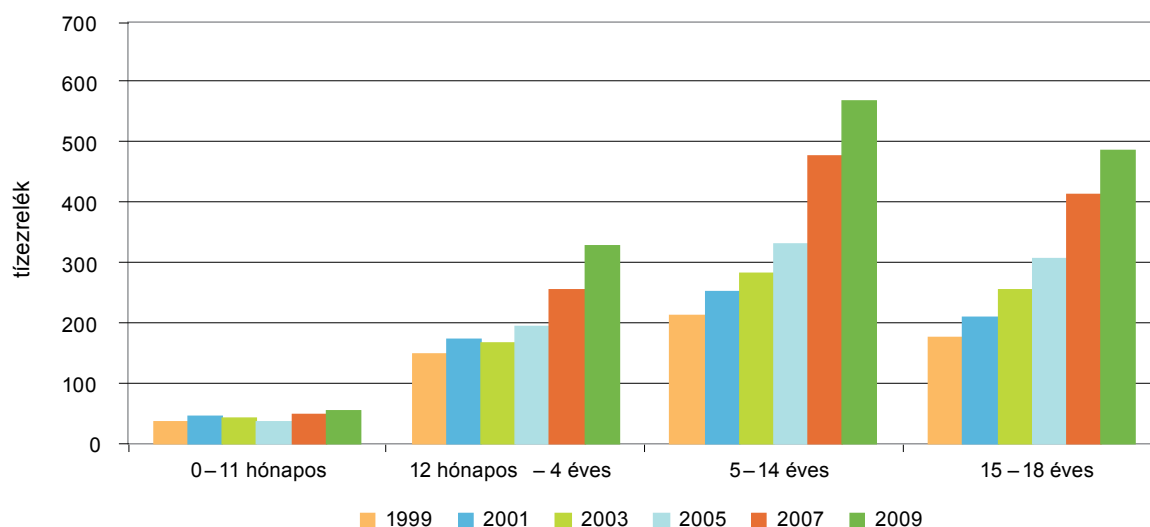
Figyelemre érdemes az is, hogy némileg eltérő a házi gyermekorvosok által, illetve a vegyes praxisokban kezelt fiatalok betegségeinek előfordulási gyakorisága. A vegyes praxisokban sokkal több endokrin, táplálkozási és anyagcsere-betegséget, mentális és viselkedészavart, magasvérnyomás-betegséget, gyomorfekélyt regisztráltak, míg bőr- és szembetegségeket jóval kisebb arányban diagnosztizáltak.

Az okok sokfélék lehetnek. Szerepet játszhat ebben az orvos képzettsége, tapasztalata, a páciensek ténylegesen eltérő egészségi állapota, az egyéb egészségügyi szolgáltatások, szakrendelések elérhetősége, illetve igénybevétele.

²⁰ A morbiditási adatok nem személyre, hanem betegségi esetre vonatkoznak. Amennyiben egy személynek több betegsége is van, akkor az többször is szerepel a morbiditási statisztikában.

²¹ A szemizmok, a binokuláris szemmozgás, az alkalmazkodás és a fénytörés betegségei (H49–H52).

4. ábra: Tízezer megfelelő korú lakosra jutó asztmás megbetegedés, 1999–2009 (‰)

Forrás: Jelentés a háziorvosok és házi gyermekorvosok tevékenységéről.

Iskola- és ifjúság-egészségügyi ellátás

Hazánkban a gyermekorvosi nyilvántartások mellett rendszeres iskolai szűrési adatok is rendelkezésre állnak. Az ellátás az iskolaorvosok és védőnők együttes szolgáltatásából áll, amelyet fogorvos és fogászati asszisztens közreműködésével látnak el. Az iskolaorvos feladata a gyermekek, tanulók egészségi állapotának vizsgálata, követése, preventív jellegű tevékenységek: szűrés, védőoltások beadása, egészséges életmódra nevelés.

Az iskola-egészségügyi jelentések és az Oktatási Minisztérium²² adatainak összehasonlításakor megállapítható, hogy az adatszolgáltatás nem teljes körű (az intézmények mintegy 90–95 százaléka küld jelentést), illetve a feladatellátási helyek elszámolása, fogalmi meghatározása eltérő.

Az iskola-egészségügyi ellátást elsősorban a házi gyermekorvosi és a vegyes praxisú háziorvosi szolgálat végzi, nagyrészt a területi ellátási kötelezettséggel dolgozó védőnők segítségével.

Az iskolákat ellátó egészségügyi szakszemélyzet létszáma jelentősen (közel 30%-kal) csökkent az előző évekhez viszonyítva: 2006/2007-es tanévben még 3144 orvos és 6438 védőnő dolgozott, a 2009/2010-es tanévben pedig már csak 2720 orvost és 4101 védőnőt foglalkoztattak az óvodákban, iskolákban. A szolgáltatás jellegének változását jelzi, hogy az egészségügyi végzettségű alkalmazottak számának csökkenése mellett a pszichológusok és a szociális munkások száma a többszörösére (5,6-szeresére) növekedett; ezzel további 5544 fő segítette az iskola-egészségügyi tevékenységet, vagyis összességében 17 százalékkal több szakember végzi ezt a munkát.

A szűrővizsgálatok alapján 34 elváltozásról, kórképről készítenek jelentést az iskolaorvosok. Az eredmények jelentősen eltérnek a gyermekorvosok nyilvántartási adataitól, de a tendenciák hasonlóak.

A fiatalok egészségi állapota a környezeti ártalmakkal, életmóddal kapcsolatos tényezők egészségkárosító hatásával összefüggésben évek óta romlik, egyes elváltozások, betegségek gyakorisága az azonos évjáratokban növekszik. A 0–18 évesek körében a vér és vérképző szervek betegségei, a szívművel kapcsolatos fénytöréssel járó rendellenességek, a magasvérnyomás-betegség, az asztma és a hátgerinc-elváltozások okozták a legtöbb problémát az elmúlt időszakban.

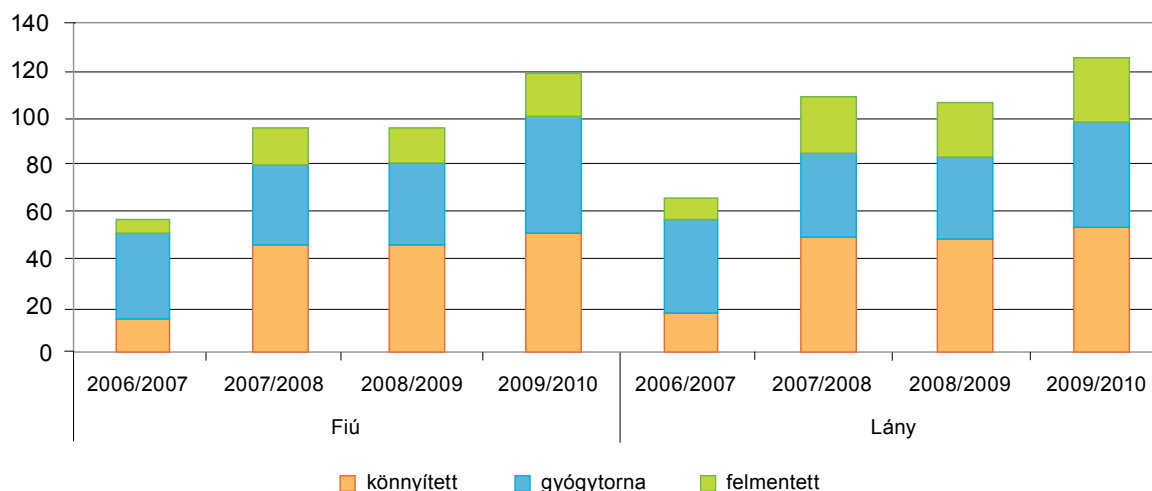
Magyarországon népbetegségnek tekinthető a lakosság nagy részét érintő és veszélyeztető túltápláltság (kövérség vagy obesitás), ami már a fiatal generációk esetében is jelentkezik. Az elhízott gyermekek nemcsak fiatalkorukban szenvednek egészségproblémákban, például cukorbetegségben, de idősebb korukban is nagyobb

²² Ma a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI) Oktatásért Felelős Államtitkársága.

a kockázata a szívbetegségek, a rák, a magas vérnyomás, az agyvérzés és a depresszió kialakulásának. Évről évre folyamatosan emelkedik a kövér gyermekek aránya, ami a csontok, az izmok és a kötőszövet elváltozásainak okaihoz hasonlóan elsősorban a mozgásszegény életmódra vezethető vissza.

Figyelmeztető jel, hogy évről évre növekszik a normál testneveléstől eltérő testnevelési kategóriába soroltak száma és aránya (5. ábra). A 2009/2010-es tanévben összességében a beíratott tanulók közel egyötöde (18%) speciális elbánást igényelt a tornaórákon, szemben a 2006/2007. évi 7,2 százalékkal. A tanulók 3,4 százalékát teljesen felmentették az órák alól, 7,8 százalékuk könnyített testnevelésben részesült, míg 7 százalékuk gyógytornázott.

5. ábra: Iskolai testnevelés részesült fiúk és lányok, 2006–2010 (ezer fő)

Forrás: Jelentés az iskola-egészségügyi munkáról.

Védőnői ellátás

A védőnői hálózat területileg kötött rendszerben látja el a gondozottakat. 2009-ben hazánkban 3753 betöltött védőnői állás volt, míg ez az érték a 2000-es évek első felében megközelítette a 4200-at. A területi védőnők a legfontosabb életszakaszokban – gyermekvárás, újszülött fogadása, a családi élet kialakítása, gyermekek óvodába, iskolába menetele – vannak jelen a család életében.

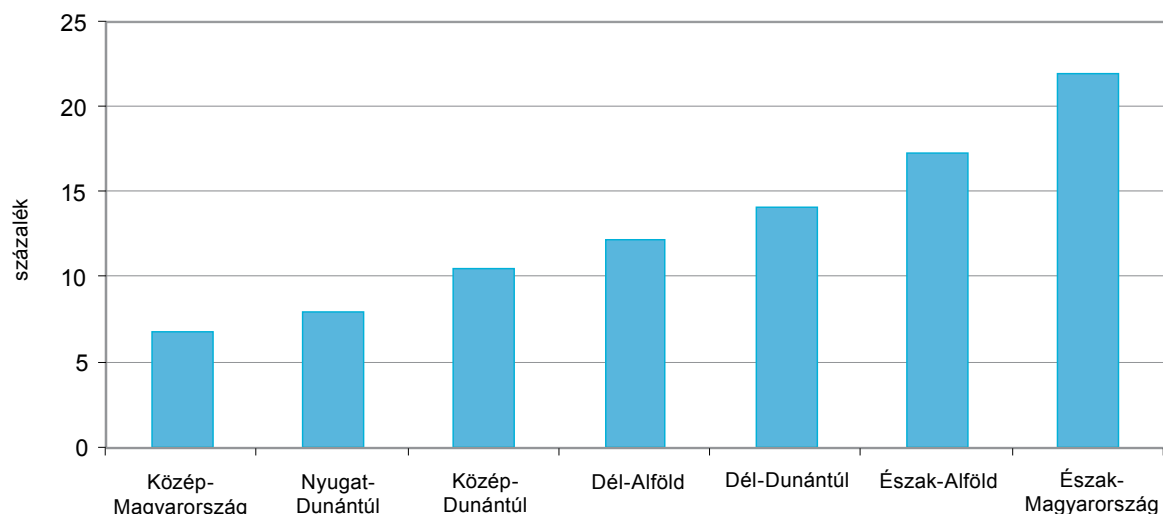
Kiemelt szerepük van a várandós anyák állapotának figyelemmel kísérésében, fokozott gondozásban részesítik azokat a kismamákat, akik például a terhesség alatt rendszeresen dohányoznak. A dohányzás káros mind az anyára, mind a gyermekre nézve. Egyértelmű összefüggés állapítható meg a csecsemők alacsony születési súlya és a terhesség alatti dohányzás között. Néhány kutatás arról számolt be, hogy egyéb tényezők mellett kapcsolat van a terhesség alatti dohányzás és a csecsemőhalandóság, a koraszülés, a vetélés és a halvaszületés között. Egyes területeken az állapotos nők több mint egyötöde kockáztatja a maga és gyermeke egészségét ily módon (6. ábra).

A védőnők az oktatási intézménybe nem járó gyermekek gondozása kapcsán évente több mint félmillió családdal kerülnek kapcsolatba. A körzetekben nyilvántartott 0–6 éves és otthon gondozott 7–18 éves gyermekek egyhatodát, 108 ezer főt fokozott gondozásban kell részesíteni egészségügyi vagy környezeti okok miatt. A gyermekek pszichomotoros fejlődését veszélyeztető környezeti tényezők meghatározásánál a fontosabb szempontok: a lakáshelyzet, az anyagi helyzet, a család belső harmóniája, a családtagok egymáshoz való kapcsolata, a gyermeket gondozó, nevelő szociokulturális magatartásának, egészségi állapotának jellemzői. A látogatások 20–25 százaléka szintén az ilyen helyzetű gyermekekre összpontosul. A legtöbb figyelmet a borsodi, szabolcsi és somogyi gyermekek igénylik.

A fokozott gondozás szükségességét az esetek 7 százalékában az egészségi állapot, 8 százalékában környezeti tényező indokolja, és a gyerekek további 2 százalékánál mindkét ok szerepet játszott a nyilvántartásba vételnél.

Az egészségi állapot megyénként, illetve régióként 5–10 százalékában magyarázza a kiemelt bánásmódot, míg a környezeti hatások arányát tekintve jelentősebb különbségek tapasztalhatók: Budapesten 2 százalék, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ennek tízszerese.

6. ábra: Dohányzó várandós anyák aránya területenként, 2008 (%)

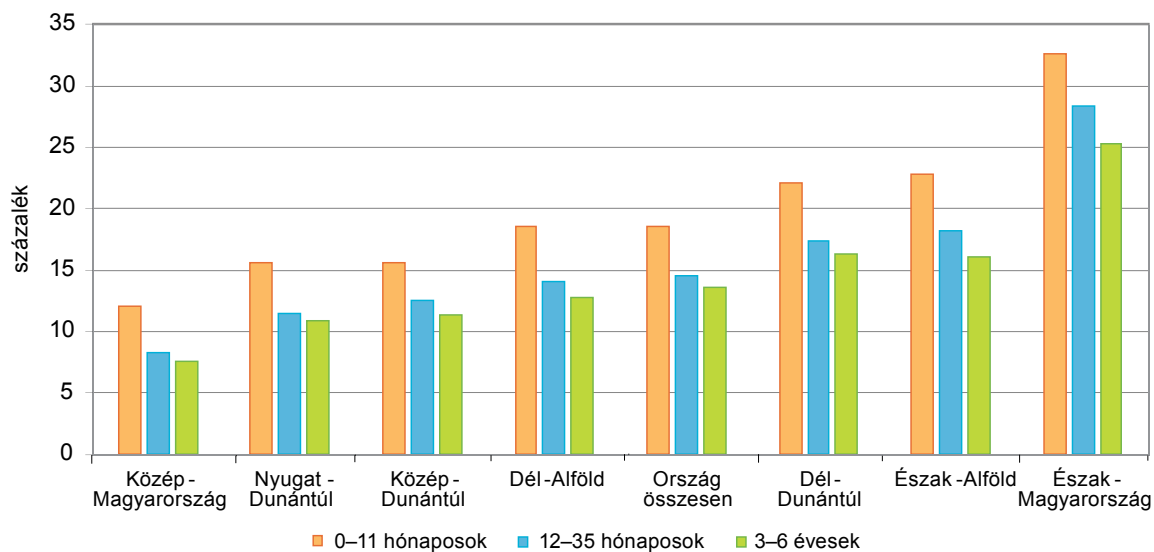

Forrás: Védőnői jelentés.

A védőnők a tevékenységük során a megvizsgált 12 hónapos csecsemők és a 3, illetve 5 éves kisgyermekek körében észlelt elváltozásokról kimutatást készítenek (7. ábra).

Ezer gyermek közül a testi fejlődés 100 fő egyévesnél és 85 fő 3–5 évesnél maradt el az elvárttól. A beszédfejlődés a legkisebbeknél még nehezen ítéltető meg, de később 38 ezrelék körül alakul a beszédproblémás gyermekek aránya. A látás- és hallászavarok is gyakoribbakká válnak az évek során, 5 éves korra 23, illetve 9 ezrelékre nő az érzékszervi károsodottak hányada.

7. ábra: A védőnői körzetekben az észlelt problémák miatt nyilvántartott 0–6 évesek aránya az egyes életkorcsoportokban régióként, 2009 (%)

Forrás: Védőnői jelentés.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A tanulmány alapján jól látható, hogy több adatforrás is létezik, amelyek tartalmaznak a gyermekek egészségére vonatkozó információkat, de ezek teljeskörűsége, megbízhatósága, konzisztenciája megkérdőjelezhető. Az azonban minden felmérésből egyformán kiolvasható, hogy a gyermekek egészsége évről évre romlik, és az egészségügyi szakemberek csökkenő létszáma egyre kevésbé tudja kezelni, megállítani a negatív folyamatokat. A gyermekek egészségét javítani hivatott stratégiák kidolgozásához, hatékony programok indításához fontos lenne az információs rendszer megreformálása is, hogy releváns, jól használható és hasznosítható információk álljanak rendelkezésre.

A GYERMEKEK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA ÉS SZOCIÁLIS HELYZETE KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS¹

TARTALOM

Demográfiai adatok ..	171
Csecsemő- és gyermekhalálozás ..	174
Csecsemőhalálozás ..	174
Ötéves életkor előtti gyermekhalálozás ..	177
A gyermek- és serdülőkori halálozás okai ..	177
A 0–18 évesek megbetegedési (morbidity) jellemzői ..	179
A gyermekek egészségmagatartása, önminősített egészsége és a családok jómódúsága (2010) ..	181
Jómódúság ..	181
Táplálkozás ..	182
Fizikai aktivitás ..	184
Fizikai aktivitás és a család jómódúsága ..	185
Dohányzás ..	185
Dentálhigiéné, fogmosási szokások ..	187
A serdülőkorú tanulók jól-léte ..	188
Önminősített egészségi állapot ..	188
Krónikus betegségek ..	189
Az önminősített egészség, a jól-lét és a krónikus megbetegedések összefüggései ..	189
A tanulók jól-létét minősítő válaszok összefüggése a család jómódúságával ..	189
A középiskolai tanintézetekben tanulók élettel való elégedettsége és önminősített egészségi állapota ..	190
Összefoglalás ..	191

¹ A tanulmány szerzői: dr. Aszmann Anna, dr. Valek Andrea és Zakariás Ildikó, az Országos Gyermekkegészségügyi Intézet munkatársai.

Az egészség az egyén és a társadalom legfőbb erőforrása. A betegség súlyosan veszélyezteti az egyén életminőségét, társadalmi szinten a munkaerő mennyiségét és minőségét, növeli nemcsak az egészségügyre, de az oktatásra és a szociális ellátásra fordítandó kiadásokat is. Az egészségi állapot ismerete szükséges ahhoz, hogy társadalmi és kisebb közösségek szintjén célszerűen és költséghatékonyan tervezhető és szervezhető legyen az egészség védelme.

A népesség egyötödét kitevő gyermek korosztály (a 0–18 éves életkor közöttiek) egészségi állapota és életmódja a számarányát meghaladóan kiemelt jelentőségű, mivel a felnőtt népesség egészségi állapota, teherbíró képessége és életmódja a gyermek- és serdülőkorban alapozódik meg.

A gyermek egészségét elsősorban az határozza meg, hogy egészségesen születik-e; később pedig az, hogy felnevelése során kielégítik-e testi, lelki és intellektuális szükségleteit, képességeit, az adottságait megfelelően fejlesztik-e. Amennyiben beteg, vagy valamilyen született vagy szerzett fogyatékkal él, úgy állapotát sikerül-e javítani, meglévő funkcióit sikerül-e megőrizni vagy fejleszteni.

Nemcsak a fejlődő, szegény, de az iparilag fejlett és kifejezetten jóléti országokban is igazolt tény a szegénység és a gyermekek kedvezőtlen egészségi állapota és fejlődésbeli megakadása közötti összefüggés, a szegény és jómódú családok gyermekeinek egészségi állapota, szomatikus, pszichomotoros és kognitív fejlődése közötti különbség.

A gyermekkorúak egészségi állapotát a felnőttekéhez hasonló mutatókkal (egészségindikátorokkal) jellemezzük, azonban a várható élettartam, a halálozási, megbetegedési és életmódra vonatkozó adatok mellett nagyon fontos a megszületett generáció „minőségének” ismerete is, és – mivel a gyermekkorra a dinamikus testi és lelki fejlődés jellemző – nagyon fontos lenne a fejlődéssel kapcsolatos adatok ismerete is.

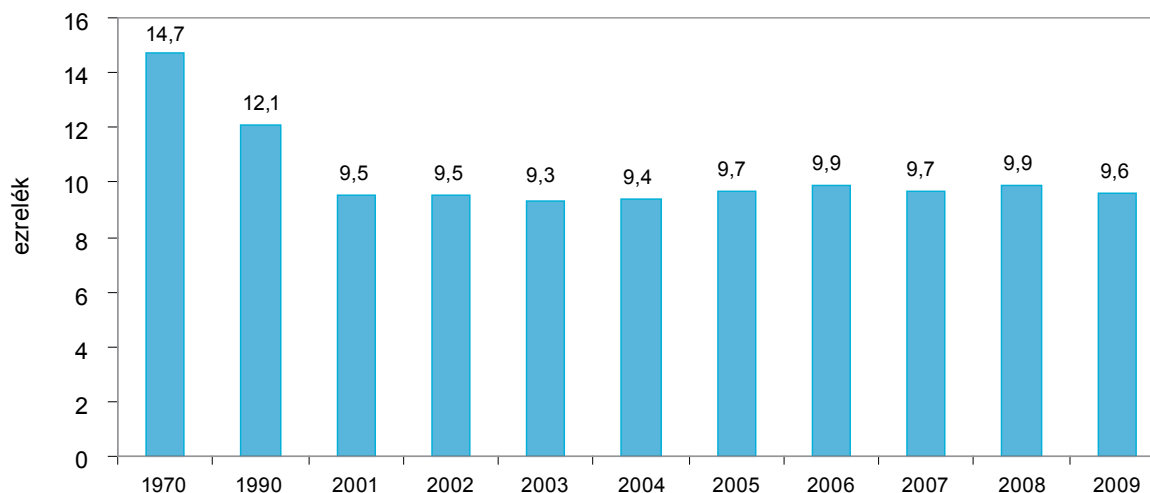
Sajnos az egészségi állapot értékelése céljából gyűjtött adataink nem mindegyike megbízható, és az Európai Unióban sem minden gyermek-egészségügyi mutatónak van standardizált, nemzetközi összehasonlításra alkalmas definíciója. Probléma az is, hogy a rendszeresen gyűjtött hazai – és nemzetközi – adatok között kevés elemezhető a családok társadalmi-szociális helyzete szerint.

Az egészségi állapotot kifejező indikátorok fejlesztése iránti igény azonban világszerte, így az Európai Unióban is felerősödött. Olyan mutatók kidolgozása a cél, amelyek segítségével az egyes országok, az országon belüli régiók és a különböző társadalmi csoportok egészségi állapotának eltérései, térbeli és időbeli alakulása elemezhető.

DEMOGRÁFIAI ADATOK²

Magyarország gyermekkorú lakosságának száma folyamatosan csökken; a csökkenés a gyermekek minden korcsoportját érinti. A gyermekek népességen belüli aránya is egyre alacsonyabb (2009-ben 20,8%). A gyermeklétszám mérséklődésének oka az élveszületések számának folyamatos csökkenése (1. ábra).

1. ábra: Az élveszületések aránya 1000 főre vetítve, 1970–2009 (‰)

Az újszülöttek valamivel több mint 90 százaléka normál testsúllyal születik, és döntő többségük később is problémamentesen fejlődik. Változatlanul 8 százalék körüli azonban azoknak az aránya, akik a normál gesztációs életkornál³ korábban (a 37. terhességi hét előtt) vagy kis (< 2500 gramm), illetve nagyon kis testsúllyal (< 1500 gramm) születnek.⁴ (2. ábra).

A kis súlyúak teszik ki a csecsemőhalálozás több mint felét, az életben maradottak között pedig magasabb a testi, mozgás- és értelmi fejlődésben akadályozottak, illetve a lassabban fejlődők, valamint az érzékszervi funkcióikban károsodottak aránya. Esetükben gyakrabban találkozunk fejlődési rendellenességekkel is.

A jó szociokulturális háttér képes a kis születési súllyal járó hátrányok kompenzálására, azonban a statisztikai összefüggések a kis születési súly és a gyengébb iskolai teljesítmény között egyértelműek.

A kis súllyal születésnek a gyermekkoron túlmutató következményei is vannak. Bizonyított az összefüggés az alacsony születési súly és a felnőttkori kardio- és cerebrovaszkuláris⁵ betegségek között.

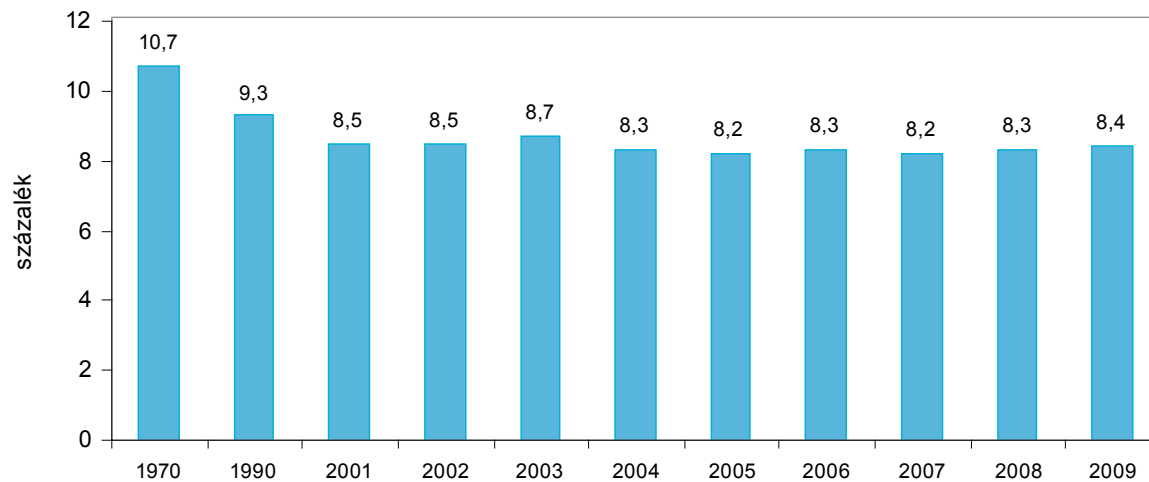
² Az élveszületésre, csecsemőhalálozásra, gyermekhalálozásra és a művi terhességmegszakításra vonatkozó adatok a KSH adatbázisából származnak.

³ A **magzat** kora a fogamzástól eltelt időtartammal mérve.

⁴ A WHO definíciónak megfelelően a kis súlyúság határa a 2500 gramm, függetlenül a terhességi kortól. Az ennél kisebb súlyúak azonban nem homogén csoport: fokozottan veszélyeztetettek az igen kis súlyúak és a terhességi kornak megfelelő súly alatti születési súlyúak (SGA = small for gestational age).

⁵ Előbbi a szív és a keringési rendszer, utóbbi az agy érrendszerével kapcsolatos betegség.

2. ábra: A kis súlyú születési arány alakulása az összes élveszületésre vetítve, 1970–2009 (%)

A kis súlyú születés csak kisebb részben egészségügyi, nagyjából szociális, kulturális és életmódbeli probléma; magasabb arányban fordul elő alacsonyan iskolázott, rossz szociális és higiénés körülmények között élő, ennek következményeképpen nem megfelelően táplálkozó anyák élveszületései között. A serdülőkorú anyák gyermekei között is magasabb a kis súlyú újszülöttek aránya (1. táblázat).

1. táblázat: Az élveszületések száma a születéskori súly és az anya korcsoportja szerint, 2009

Születési súly	Kiskorú anyák, fő		Anyák összesen, fő
	14 éves alatti	15–19 éves	
999 g alatt	1	29	609
1000–1499 g	–	51	742
1500–1999 g	2	114	1 595
2000–2499 g	7	539	5 121
2500 g alatt összesen	10 (10,8%)	733 (12,7%)	8 067 (8,4%)
2500 g felett	83	5051	88 356
Mindösszesen	93	5784	96 423

Magasabb arányban fordul elő kis súlyú születés az ország kevésbé fejlett régióiban és az alacsonyabb lélekszámú településeken (2. táblázat).

2. táblázat: A kis súlyú újszülöttek aránya régiók és népességszám szerint, 2009 (%)

Régió	Kis súlyú újszülöttek aránya, %	Népességszám, fő	Kis súlyú újszülöttek aránya, %
Közép-Magyarország	7,2	–999	9,9
Közép-Dunántúl	7,3	1000–1999	9,7
Nyugat-Dunántúl	7,8	2000–4999	9,1
Dél-Dunántúl	9,4	5000–9999	8,9
Észak-Magyarország	10,3	10 000–19 999	7,8
Észak-Alföld	9,9	20 000–49 999	8,2
Dél-Alföld	7,8	50 000–99 999	8,0
Országos átlag	8,4	100 000–299 999	7,9

A városokban átlagosan 8,2 százalék, míg a községekben 9,3 százalék az élve születő csecsemők között a kis születési súlyúak aránya. Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld kis súlyú születési arányai az országos átlagnál magasabbak.

A korán, kis súllyal születés egyik rizikótényezője az anya dohányzása a várandós időszak alatt. A védőnők számára kötelező jelentés adatai szerint a várandós anyák dohányzásának aránya (12%) is mutat jellegzetes területi eloszlást, a Dél-dunántúli, az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régióban magasabb.

Az előzetesen lezajlott művi terhességmegszakítást is gyakrabban követi koraszülés. A művi abortuszok száma ugyan az elmúlt években csökkent, de még így is 44,8 művi megszakítás jut minden 100 élveszületésre.

Az egészséges reprodukció és az újszülöttek életminősége szempontjából figyelemre méltóak a fiatalkorúak reprodukciós adatai. 2008 óta a serdülőkorúak terhességeinek aránya is csökken, 1000 serdülőkorú nőre 17,4 művi terhességmegszakítás és 19,5 élveszületés jut (3. táblázat). A serdülőkorban vállalt, megszületett gyermekek száma 6000 körüli évente, amely népesedési szempontból kedvező, de vannak árnyoldalai is. A serdülőkorú anyák gyermekeinek mintegy háromnegyede születik házasságon kívül, az országos átlagnál magasabb közöttük a csecsemőkorban meghaltak aránya, és az esetek többségében a szülés egzisztenciális törést jelent a fiatal anya életében.

3. táblázat: A fiatalkorú anyák élveszületéseinek és terhességmegszakításainak száma és aránya 1000 megfelelő korú nőre vetítve, 2009

Év	Élveszületések			Terhességmegszakítások		
	száma, fő		aránya, ‰	száma, fő		aránya, ‰
	14 éves alatti nők	15–19 éves nők		14 éves alatti nők	15–19 éves nők	
2001	104	7080	21,8	175	6387	19,7
2002	92	6815	21,3	155	6337	19,9
2003	118	6483	20,6	189	6139	19,5
2004	93	6467	20,7	203	5978	19,2
2005	121	6165	20,0	196	5588	18,1
2006	89	6039	19,7	175	5325	17,4
2007	102	5889	19,4	184	5109	16,8
2008	101	6032	20,1	184	5179	17,2
2009	93	5784	19,5	164	5173	17,4

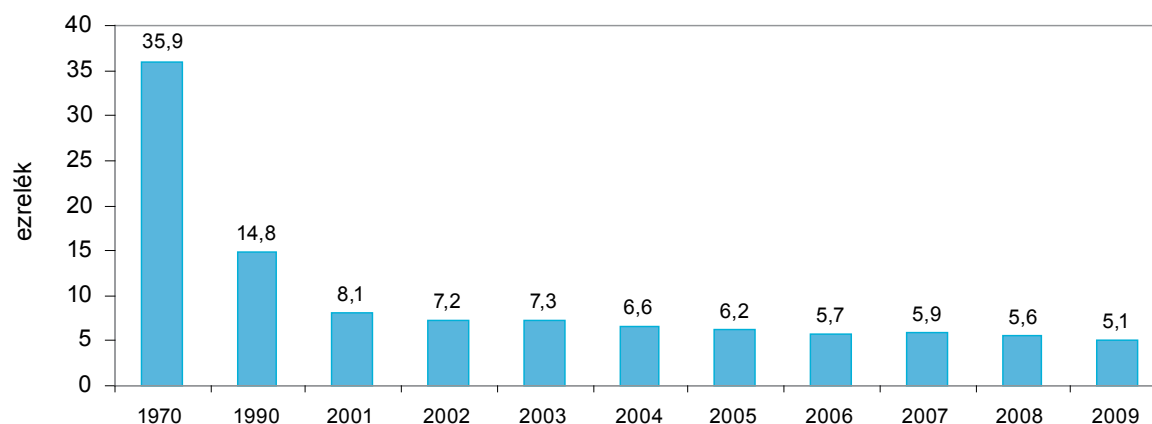
A fiatalkorú anyák élveszületéseinek aránya az 1000 megfelelő korúra jutó országos átlagot (19,5‰) meghaladja a Dél-dunántúli (22,5‰), az Észak-magyarországi (37,4‰) és az Észak-alföldi (28,3‰) régiókban.

CSECSEMŐ- ÉS GYERMEKHALÁLOZÁS

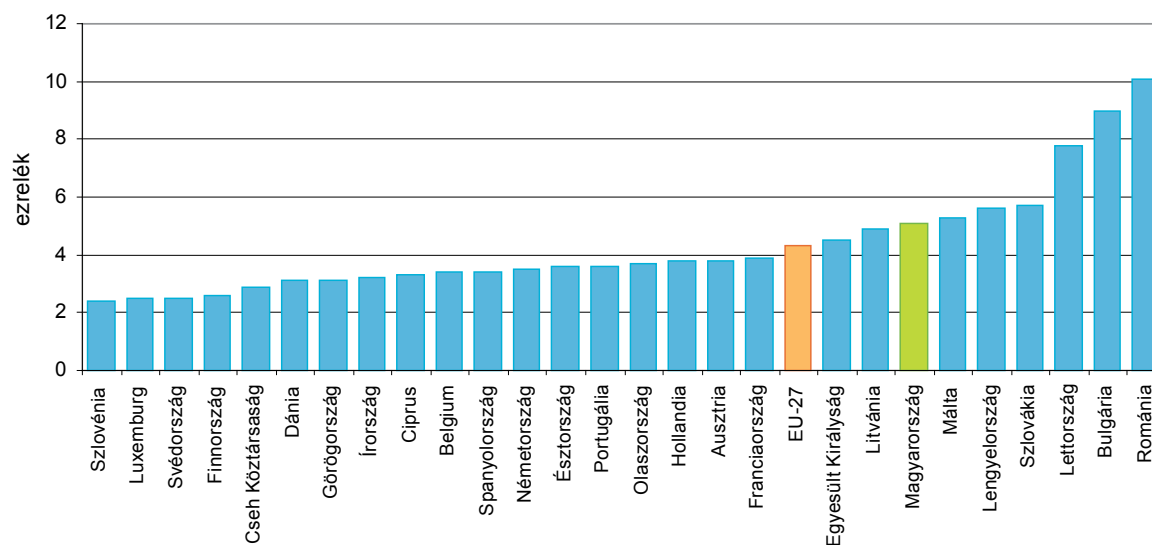
Csecsemőhalálozás

Kedvező jelenség, hogy a csökkenő születésszám mellett mind több újszülött marad életben. Amíg például 1950-ben ezer élveszületett gyermekből első születésnapja előtt 92, 1970-ben 30, addig 2009-ben 5 halálozott el (3. ábra). Csecsemőhalálozásunk tehát (ami minden országnak az egyik legfontosabb szociokulturális és egészségügyi mutatója) egyre javul, de még mindig magasabb nemcsak a legjobb európai, hanem a környező országok közül Ausztria, a Cseh Köztársaság és Szlovénia csecsemőhalálozásánál is (4. ábra).

3. ábra: Csecsemőhalálozás Magyarországon: az egy éven belül meghaltak száma 1000 élveszülöttre vetítve, 1970–2009 (‰)

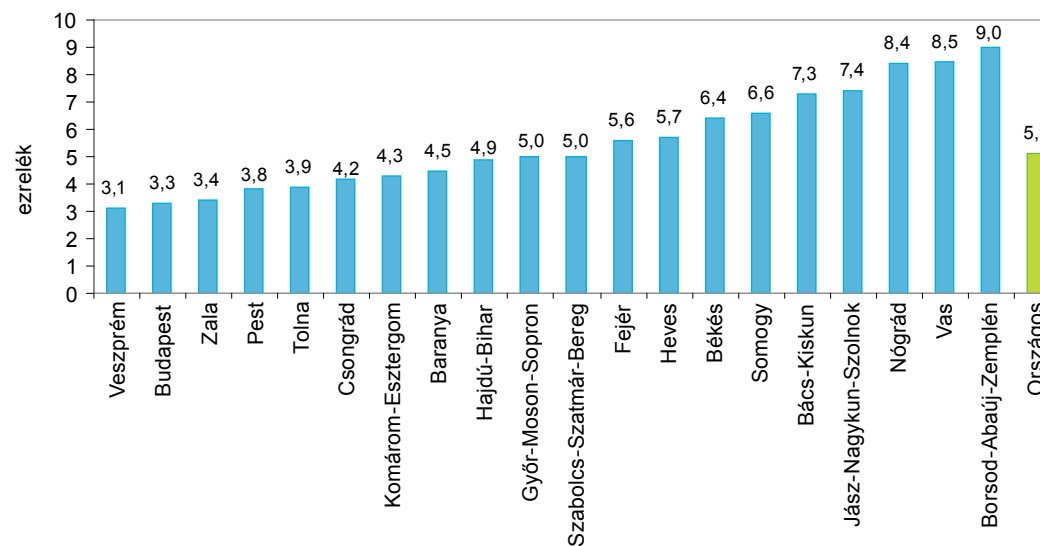
4. ábra: Csecsemőhalálozás nemzetközi összehasonlításban: az egy éven belül meghaltak száma 1000 élveszülöttre vetítve, 2007 és 2008 (‰)

Forrás: WHO, European Health For All Database (HFA-DB), 2010.

A területi különbségek a hazai csecsemőhalálozásban is kifejezettek, a legalacsonyabb és legmagasabb érték között közel háromszoros a különbség (5. ábra).

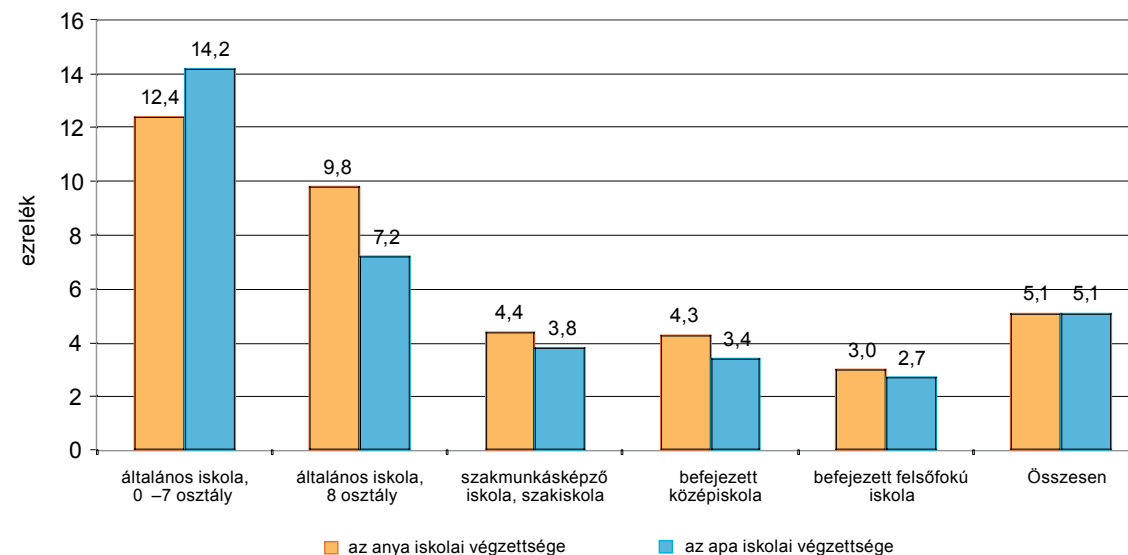
5. ábra: Az egy éven belül meghaltak száma 1000 élveszülöttre vetítve megyénként, 2009 (%)

Magasabb a csecsemőhalálozás az alacsonyabb lélekszámú településeken és a községekben (6,3‰) a városokkal szemben (5,0 ‰).

A csecsemőhalálozás négyszer gyakoribb a nagyon alacsony iskolázottságú (0–7 osztályt végzett) anyák csecsemői, mint a felsőfokú végzettségű anyák csecsemői között (6. ábra). Hasonló az összefüggés akkor is, ha az apa iskolázottságát vesszük figyelembe.

6. ábra: Az egy éven belül meghaltak száma 1000 élveszülöttre vetítve az anya és az apa iskolai végzettsége szerint, 2009 (%)

Nemzetközi követéses vizsgálatok bizonyították, hogy a magasabb iskolázottság, az ehhez társuló jobb életkörülmények, az egészségesebb táplálkozás, a jobb higiéné és a kevesebb stressz azok a tényezők, amelyek csökkentik a kis súlyú születés és a csecsemőhalálozás arányát.

A kiskorú anyák elveszülöttei között az országos átlagnál magasabb a csecsemőhalálozás (4. táblázat).

4. táblázat: Csecsemőhalálozás: az egy éven belül meghaltak száma
1000 élveszülöttre vetítve az anya életkora szerint, 2009 (‰)

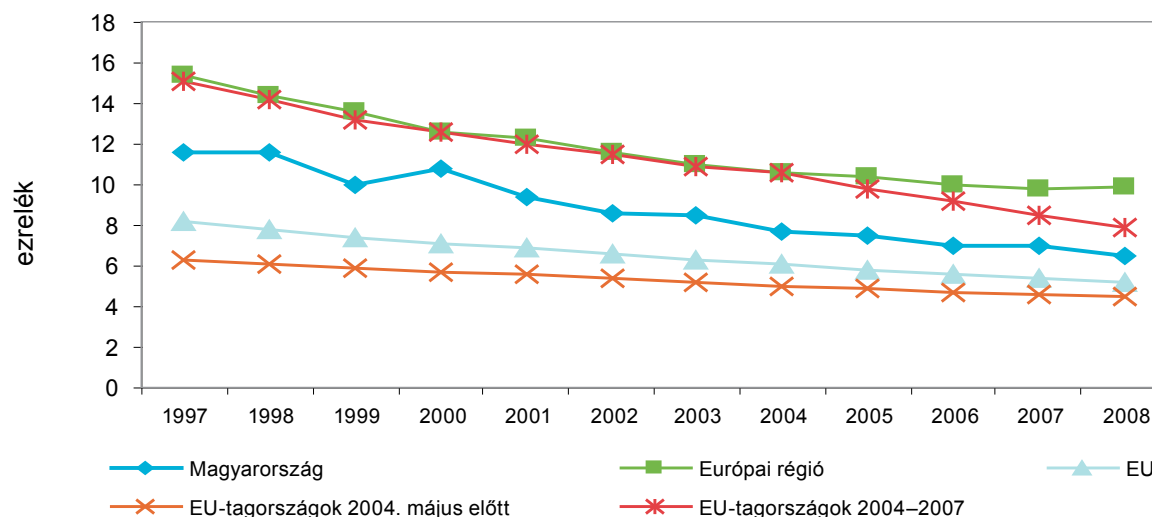
Év	Kiskorú anyák, ‰		Országos átlag, ‰
	16 éves alatti	17–19 éves	
2001	13,8	8,4	8,1
2002	11,5	10,4	7,2
2003	9,1	10,4	7,3
2004	7,5	10,1	6,6
2005	7,4	10,7	6,2
2006	10,5	9,0	5,7
2007	10,6	9,9	5,9
2008	4,3	7,7	5,6
2009	7,1	7,4	5,1

Ötéves életkor előtti gyermekhalálozás

A csecsemőhalálozás mellett az 5. születésnap előtti gyermekhalálozás számon tartott nemzetközi indikátor. Az utóbbi mértékét is döntően meghatározza a csecsemőhalálozás, továbbá szerepet játszik benne a szülői bánásmód, a gondozási gyakorlat (időben orvoshoz fordulás, baleset-megelőzés stb.), valamint az egészségügyi ellátórendszer hozzáférhetősége, működése is.

Magyarországon mind a csecsemőhalálozás, mind az 5 éves életkor alatti halálozás folyamatosan csökken, de nemzetközi összehasonlításban a jó európai eredményeknél és néhány szomszédos ország halálozási arányainál mindkettő magasabb (pl. Ausztria, Cseh Köztársaság, Szlovénia) (7. ábra).

7. ábra: Az 5 éves életkor alatti várható halálozás Európában 1000 élveszülöttre vetítve (‰)

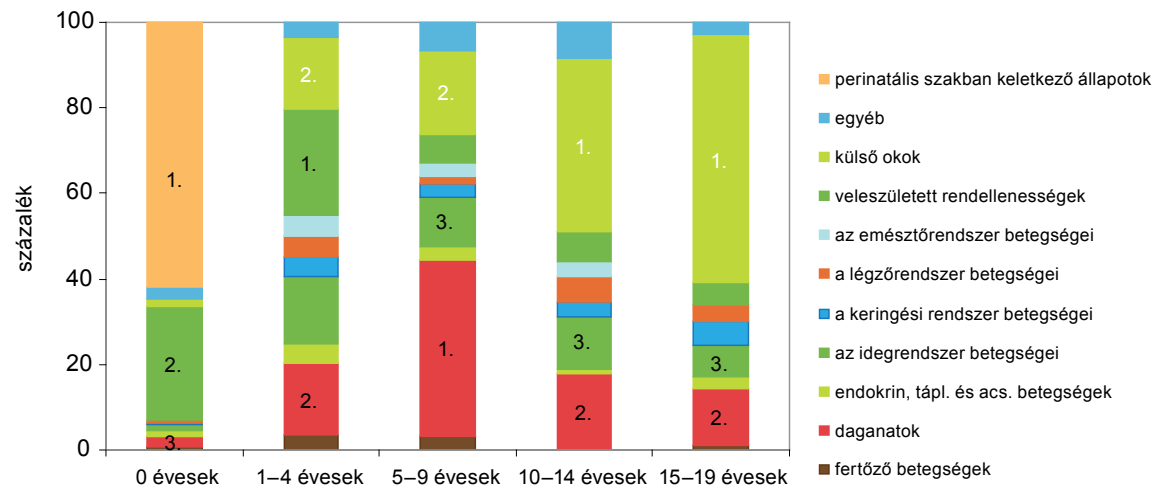
Forrás: WHO HFA adatbázis.

A GYERMEK- ÉS SERDÜLŐKORI HALÁLOZÁS OKAI

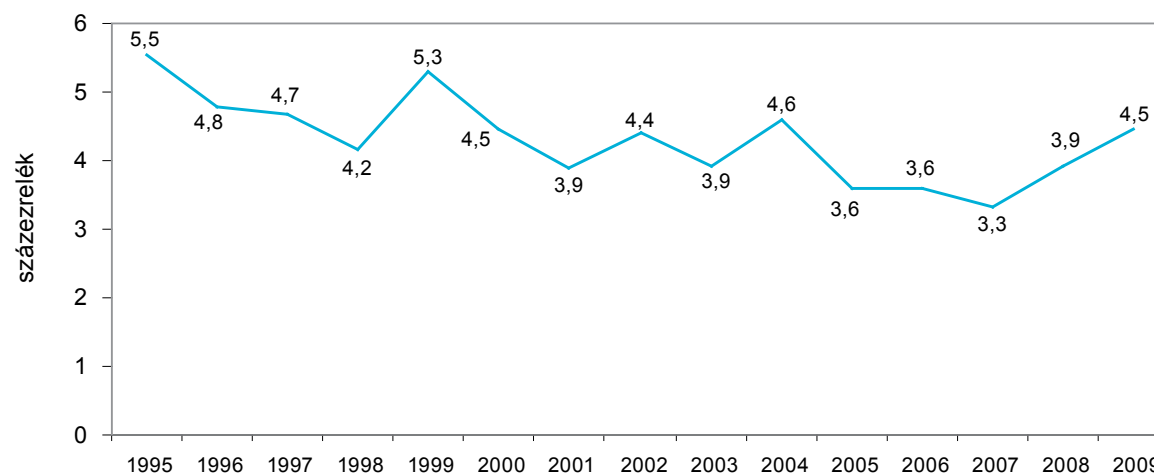
Mint láttuk, a csecsemőhalálozás több mint feléért közvetlenül felelős a koraszülöttség és az ebből adódó éretlenség, második leggyakoribb halállokként a veleszületett fejlődési rendellenességek szerepelnek. A későbbi korcsoportokban a külső halálokok (balesetek, bántalmazás, önsértés, öngyilkosság) következtében vesz el a legtöbb gyermekélet, amit a daganatos betegségek miatti halálozás követ (8. ábra).

Az öngyilkosságból eredő gyermek- és serdülőkori halálozás mértéke változó, összességében csökkenő tendenciát (9. ábra) mutat, de nemzetközi összehasonlításban még mindig magas. A befejezett öngyilkosságok azonban csak a jéghegy csúcsát jelentik, becslések szerint ennél tízszer többen kísérelnek meg öngyilkosságot. Az öngyilkossági kísérlet stigmatizál, ezért sok öngyilkosságot balesetnek tüntetnek fel. Mivel az öngyilkosságot megkísérlő személy az esetek nagy részében újra „megpróbálja” kioltani életét, ez a maszkírozás a megelőzés és kezelés esélyeit súlyosan veszélyezteti.

8. ábra: A halálozás okai a 10–19 évesek körében életkorcsoportok szerint (%)

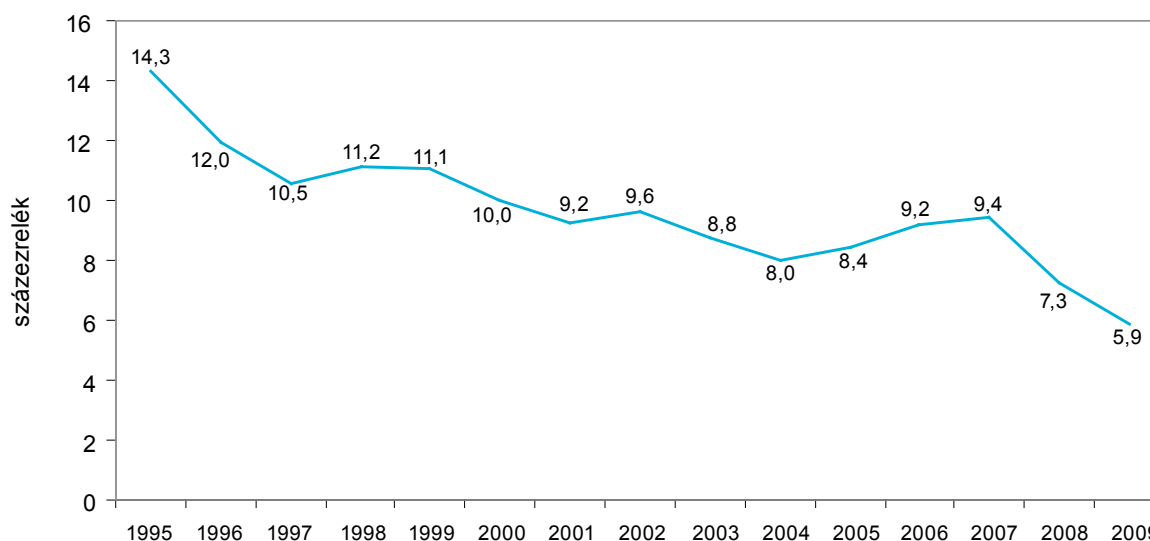

9. ábra: Öngyilkosságokból eredő halálozás a 10–19 évesek körében 100 000 főre vetítve, 1995–2009 (százezrelék)

A baleseti halálozásban az életkor emelkedésével egyre nagyobb hányadot tesznek ki a közlekedési balesetek, melyeknek aránya 2000–2008 között nem változott, a 2009. évben – köszönhetően a megelőző intézkedéseknek – csökkent (10. ábra).

10. ábra: Balesetekből eredő halálozás a 0–19 évesek körében 100 000 főre vetítve, 1995–2009 (százszázalék)

A fiúk balesetekből és öngyilkosságokból eredő halálozása többszöröse a lányokénak.

A halálozásban a külső halálokok után második helyen a rosszindulatú daganatos megbetegedések szerepelnek, melyek közül néhány típus emelkedő tendenciát mutat. Feltétlenül említést érdemel azonban, hogy a daganatos gyermekbetegségek túlélési aránya ma már – a jól szervezett és magas színvonalú gyermekonkológiai ellátás révén – 70 százalék körüli, ami megfelel a jó nemzetközi átlagnak.

A 0–18 ÉVESEK MEGBETEGEDÉSI (MORBIDITÁSI) JELLEMZŐI

A gyermekkori morbiditás struktúrája átalakult az elmúlt évtizedekben, köszönhetően az életszínvonal és a higiénés viszonyok általános javulásának, valamint a védőoltásokkal megelőzhető fertőző betegségek eltűnésének vagy számuk jelentős visszaesésének. Figyelmeztető jel azonban, hogy ha valamilyen ok miatt a védőoltási fegyver csökken, újra jelentkeznek az eltűntnek hitt fertőző betegségek.

Előtérbe kerültek viszont az egészségtelen életmóddal, a környezeti károsító tényezőkkel és a halmozottan hátrányos helyzettel összefüggést mutató krónikus megbetegedések és fejlődésbeli elmaradások. A népegészségügyi szempontból felnőttkorban is legjelentősebb betegségek, úgymint a diabetes mellitus (cukorbetegség), az obesitas (kóros elhízás), a daganatos, pszichiátriai és allergiás betegségek gyakran már a gyermekkorban kezdődnek. E betegségcsoportok előfordulása az utóbbi évtizedekben gyakoribb, ami részben betudható a korai felismerésnek és a hatékonyabb szűrésnek.

A *cukorbetegség (diabetes mellitus)* a leggyakrabban előforduló endokrin megbetegedés csecsemő- és gyermekkorban. A gyermekkorban kezdődő cukorbetegség mintegy 95 százalékban inzulinfüggő (1-es típusú cukorbetegség), a fennmaradó rész nem inzulinfüggő diabetes mellitus (2-es típusú cukorbetegség), illetve különböző kórfarmákhoz csatlakozó másodlagos betegség. Az elmúlt néhány évtizedben világszerte, de különösen az európai országokban, így hazánkban is, az 1-es típusú cukorbetegség növekvő incidenciájáról⁶ számol be az irodalom.

A 2-es típusú cukorbetegség régebben gyermekkorban ismeretlen volt, azonban az elhízás gyermekkori növekedésével ebben az életkorban is egyre sokasodik.

Az *elhízás (obesitas)* az utóbbi évtizedekben nemcsak a felnőtt-, de gyermek- és serdülőkorban is növekvő tendenciát mutat, és nem csupán a fejlett országokban, hanem a fejlődőkben is. A WHO az elhízást 1998-ban krónikus recidiváló (visszaeső) betegségnek és globális epidémiának (járványszerűen terjedőnek) minősítette.

A gyermekkori túlsúly a felnőttkori elhízás kockázata: az 1–5 éves korú túlsúlyos gyerekek több mint egynegyede, a 3–9 éves kövérek egyharmada, a 10–13 éves kövérek több mint négyötöde felnőttkorában is kövér lesz.

⁶ A gyakoriság növekedésének pontos oka még nem ismert, az ezt felderítő kutatások elkezdődtek.

A National Health and Nutrition Examination (1988–94) eredményei szerint az USA-ban a gyermek- és fiatalkori obezitás előfordulási gyakorisága (prevalenciája) másfél évtized óta megduplázódott.

Bár a kapcsolódó betegségek többnyire felnőttkorban manifesztálódnak, a gyermekkori elhízást több okból is komolyan kell venni. A kövér gyermekek 25–80 százalékában az elhízás felnőttkorban is megmarad (perzisztál). A serdülőkori elhízás a későbbi testtömegtől függetlenül is jelentősen befolyásolja a felnőttkori morbiditást és mortalitást.⁷ A kövér gyermekekben is kimutatható a szív- és érrendszeri betegségek halmozódása.

Noha az utóbbi évtizedben a túlsúly és az elhízás került az érdeklődés előterébe, mind gyermek-, mind felnőttkorban számottevő – bár a *túltápláltságnál* kisebb arányú – az *alultápláltság* is. Ennek oka – a szegénységből fakadó éhezéssel kívül – a krónikus betegségekhez társuló és a táplálkozás kiegyensúlyozatlanságából eredő alultápláltság. Az alultápláltságot a túltápláltsághoz képest aluldiagnosztizáltnak tartják.

A gyermekek tápláltsági állapotára vonatkozó adatok az alkalmazott mérési és értékelési módszerektől függően meglehetősen eltérnek egymástól. Magyarországra vonatkozóan is több forrásból ismertek mérésen alapuló (pl. iskola-egészségügyi adatszolgáltatás) és önbevalláson alapuló adatok („Iskolás gyermekek egészségmagatartása” kutatás). Az alkalmazott módszerek miatt azonban ezeknél pontosabbak a második országos növekedésvizsgálat adatai, ezért a gyermek- és serdülőkori elhízásra és alultápláltságra vonatkozóan ezeket az adatokat adjuk közre (5. táblázat⁸).

5. táblázat: A 3–18 éves gyermekek tápláltsági állapota* nemek szerint (%)

Nem	Alultáplált, %	Túlsúlyos, %	Elhízott, %
Fiúk	7–12	10–19	3–5
Lányok	13–18	5–12	1–3

* Az alul-, túltápláltak és az elhízottak arányai életkortól függően a jelzett intervallumok közé esnek.

Forrás: Zsákai et al. 2007.⁹

Az elhízás ma a fejlett országokban nem a jómódú, hanem inkább a szegényebb, egészségtelenebbül táplálkozó, kevesebbet mozgó gyermekekre jellemző. Az országos növekedési vizsgálat eredményei is igazolják ezt az összefüggést.

„A jobb szociodemográfiai háttérű gyermekek jelentősen magasabbak és azonos testtömegűek, mint rosszabb családi háttérű kortársaik, ami összességében magyarázza az átlagosan kisebb testtömegindex értékeiket, és a túlsúlyos és obese gyermekek lényegesen kisebb előfordulási gyakoriságát körükben: a lányoknál végig a vizsgált korintervallumon, míg a fiúknál ez a tápláltsági állapotbeli különbség jellemzően a kisgyermekkorúak és a pubertáskorúak szociodemográfiai tényezők alapján kialakított alcsoportjai között jelent meg.” (Zsákai et al. 2009¹⁰)

A túlsúly és az elhízás háttérében csak ritkán áll betegség, növekvő aránya részben a táplálkozással, részben az elégtelen fizikai aktivitással és a szabadidő fizikailag passzív eltöltésével (televízió és egyéb képernyős elfoglaltságok) függ össze.

⁷ A morbiditás az a szám, amely megmutatja, hogy meghatározott számú ember közül hány főt érint az adott betegség (általában 100 ezer főre számolják); a mortalitás a halálozási arány.

⁸ Az adatokat a szerzők engedélyével adjuk közre.

⁹ Zsákai et al. (2007): New Hungarian National Cut-off Points Of BMI for screening Childhood Underweight, Overweight and Obesity. *Anthropológiai Közlemények*, 48: 21–30.

¹⁰ Zsákai et al. (2009): A gyermekek testszerkezete és szociodemográfiai státusza közötti kapcsolat hazai jellemzői. *Anthropológiai. Közlemények*, 50: 61–73.

A GYERMEKEK EGÉSZSÉGMAGATARTÁSA, ÖNMINŐSÍTETT EGÉSZSÉGE ÉS A CSALÁDOK JÓMÓDÚSÁGA (2010)

Az „Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása” kutatás (Health Behaviour in School-aged Children, WHO collaborative Study) keretében folyó magyar adatfelvételek több mint két évtizede szolgáltatnak adatokat a 11,5, 13,5, 15,5 és 17,5 éves átlagéletkorú (5., 7., 9., és 11. évfolyamos) tanulók életmódjáról és egészségi állapotáról; ezen belül életkoronként a táplálkozás, fizikai aktivitás, dohányzás, alkohol- és illegális drogfogyasztás, valamint a szexuális aktivitás, fogamzásgátlás változásáról, továbbá a tanulók önminősített egészségéről, étellel való elégedettségéről. A kutatás mindezt a tanulók családi, iskolai környezetének kontextusában, kortárs kapcsolatainak összefüggésében vizsgálja.

A vizsgálatban részt vevő tanulók családjainak társadalmi-gazdasági helyzete a szülők foglalkozása, foglalkoztatottsága, iskolai végzettsége alapján határozható meg. A nemzetközi kollaboráció igényeinek megfelelően, a feltett kérdések alapján egy 5-fokozatú skálát kell képeznünk. Az életmódbeli és az egészségi állapotra vonatkozó adatoknak a társadalmi-gazdasági helyzetet minősítő skálával való összehasonlítása folyamatban van.

Jómódúság

A család jómódúságának értékelésére – a nemzetközi kívánalmaknak megfelelően és az összehasonlíthatóság érdekében egy 3-fokozatú jómódúsági skálát képeztünk (JM 1, JM 2, JM 3), amelynek alapja a család autójának, számítógépeinek száma, a tanuló rendelkezésére álló saját szoba és a szülőkkel való üdülések száma. A feltett kérdések és a lehetséges válaszok:

- Van-e a családotoknak személy- vagy teherautója? (Lehetséges válaszok: nincs/van, egy van/kettő vagy több van.)
- Van-e saját szobád (hálószobád), amit csak te használasz? (Lehetséges válaszok: van/nincs.)
- Hány számítógépe van a családnak? (Lehetséges válaszok: egy sincs/egy van/kettő van/több mint kettő van.)
- Az elmúlt 12 hónapban hányszor utaztál el nyaralni, üdülni együtt a családdal? (Lehetséges válaszok: egyszer sem/egyszer/kétszer/több mint kétszer.)

A jómódúság objektív megközelítése mellett a tanulók *szubjektív minősítésére* is rákérdeztünk: *Szerinted mennyire jómódú a családdod?* (Lehetséges válaszok: nagyon jómódú/elég jómódú/átlagos/nem valami jómódú/egyáltalán nem jómódú.)

A szegénység kérdésköre is kapcsolódik témánkhoz. Szegénység tartható az a család, ahol az alapvető létfenntartási cikkeket számító élelemre sem minden esetben telik. Az erre vonatkozó kérdésünk a következő volt: *Vannak olyan gyermekek, akik azért mennek éhesen az iskolába, vagy fekszenek le éhesen, mert nincs otthon elég ennivaló? Milyen gyakran fordul ez elő veled?* (Lehetséges válaszok: minden nap/gyakran/néha/soha nem fordul elő.)

Nagyon fontos háttérváltozó az *iskolatípus*, amelyben a gyermekek tanulnak. A több mint két évtizede folyó kutatás adatai ugyanis folyamatosan jelzik, hogy mind az életmód rizikótényezői, mind az étellel és egészségi állapottal való elégedettség szempontjából kifejezett különbség mutatkozik a gimnáziumban vagy szakközépiskolában érettségiző fiatalok és a szakmunkásképzőben, szakiskolában tanuló fiatalok között. Az utóbbiak számítanak minden szempontból veszélyeztetettnek.

A családok jómódúsága összefügg a szülők iskolázottságával (6. táblázat), ami pedig nagymértékben meghatározza azt az iskolatípust, ahol a gyermekek tanulmányukat végzik (7. táblázat).

6. táblázat: Az 5–11. évfolyamos tanulók szüleinek legmagasabb iskolai végzettsége, 2010 (%)

Legmagasabb iskolai végzettség	Apa vagy nevelőapa (%)	Anya vagy nevelőanya (%)
Nem fejezte be az általános iskolát	0,9	1,3
Általános iskolát végzett	8,7	12,9
Szakmunkás-bizonyítványa van	32,5	18,2
Középiskolát végzett	17,5	26,5
Egyetemet vagy főiskolát végzett	18,6	22,6
Nem tudja	21,9	18,6
A tanulók száma (N)	7674	7822

7. táblázat: A középfokú oktatási intézményekben tanulók iskolatípus szerinti megoszlása az apa legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 2010 (%)

Iskolatípus	A tanulók aránya az apa iskolai végzettsége szerint, %					
	Felsőfokú	Középiskola	Szaktanulmány- képző	Általános iskola	Nem befejezett álta- lános iskola	Nem tudja
Gimnázium, szakközépiskola	91,5	85,4	72,5	47,8	36,7	62,9
Szaktanulmányképző, szakiskola	8,5	14,6	27,5	52,2	63,3	37,1
A tanulók száma (N)	814	910	1736	391	30	380

Az adatok önmagukért beszélnek: minél kevésbé iskolázott az apa, annál inkább csökken az érettségit adó iskolában tanulók és nő a szaktanulmányképzőben tanulók aránya.

A 8. táblázatban a tanulók iskolatípus szerinti megoszlása látható a család jómódúsága szerint.

8. táblázat: A tanulók iskolatípus szerinti megoszlása a család jómódúsága szerint, 2010 (%)

A jómódúság foka	A tanulók aránya iskolatípus szerint, %	
	Gimnázium, szakközépiskola	Szakiskola, szaktanulmányképző
Alacsony (JM 1)	66,7	33,3
Közepes (JM 2)	79,6	20,4
Magas (JM 3)	83,1	16,9
A tanulók száma (N)	3375	1129

Jól látható a középfokú tanintézetek iskolatípusaiban a tanulók közötti különbség: a jómódúság fokának emelkedésével egyre nagyobb arányban vannak az érettségit adó iskolában tanulók a szaktanulmányképzőben és szakiskolában tanulókhoz képest (JM 1: kétszeres, JM 2: négyszeres, JM 3: ötszörös az arány).

A tanulók szubjektív besorolása kedvezőbb, mint az objektív besorolás: 14,7 százalék sorolja magát a „nagyon jómódúak”, 24,8 százalék az „elég jómódúak” közé. 54,6 százalék az „átlagos módúak” aránya, és csupán 4,3 százalék válaszolta azt, hogy „nem valami jómódú”, 1,6 százalék pedig, hogy „egyáltalán nem jómódú”. Ez a tendencia jellemző volt minden eddigi vizsgálat során, és ez mutatkozott meg arra a kérdésre adott válaszokban is, ahol az éhezésre kérdeztünk rá.

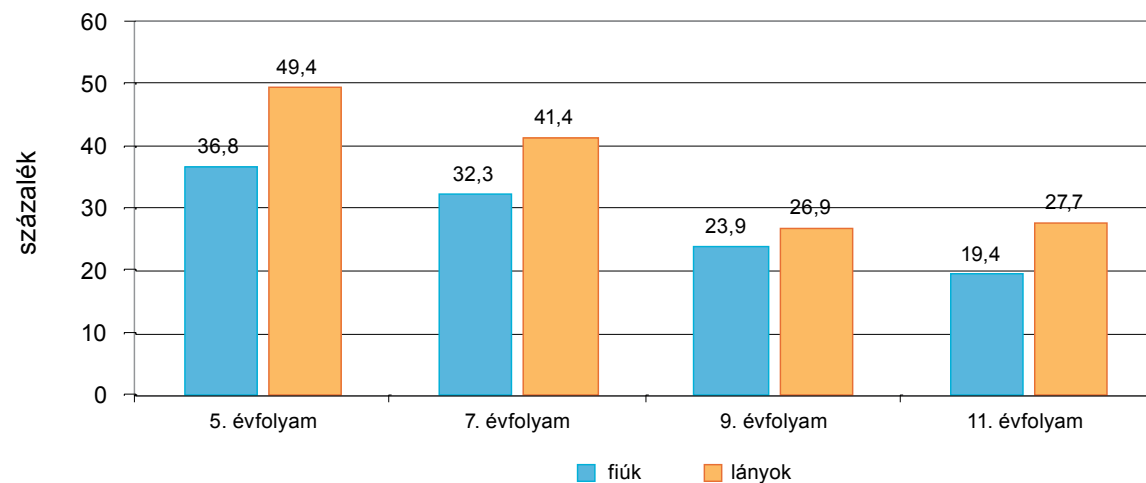
A tanulóknak csupán 2,3 százaléka (183 fő) válaszolta, hogy minden nap vagy gyakran előfordul, hogy azért megy éhesen iskolába, vagy fekszik le éhesen, mert nincs otthon ennivaló. 7,6 százalék (614 fő) válaszolt úgy, hogy ez néha előfordul.

Táplálkozás

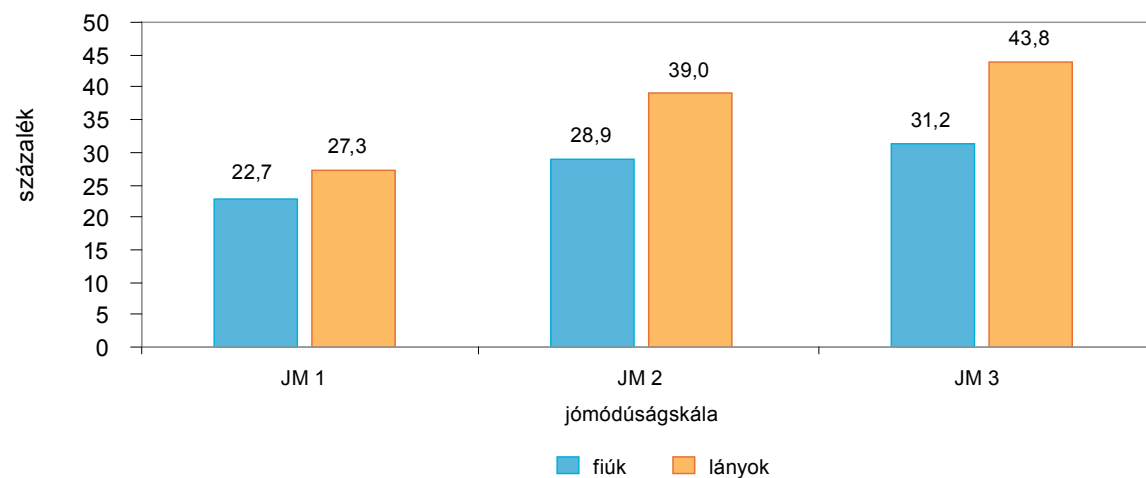
Az egészséges táplálkozás egyik indikátora a napi (legalább naponta és naponta többszöri) gyümölcsfogyasztás. A gyümölcsöt és zöldségfélét naponta fogyasztó tanulók aránya az életkorral csökken, és minden vizsgált életkorban alacsonyabb arányban fogyasztják ezeket az egészséges étkeket a fiú tanulók (11. ábra).

A gyümölcsfogyasztást összevetettük a vizsgálatban alkalmazott „jómódúság” háttérváltozóval. A napi gyümölcsfogyasztás aránya a jómódúság növekedésével nő (12. ábra).

11. ábra: A legalább naponta (egy vagy több alkalommal) gyümölcsöt fogyasztó fiúk és lányok aránya a vizsgálati években, 2002, 2006 és 2010 (%)

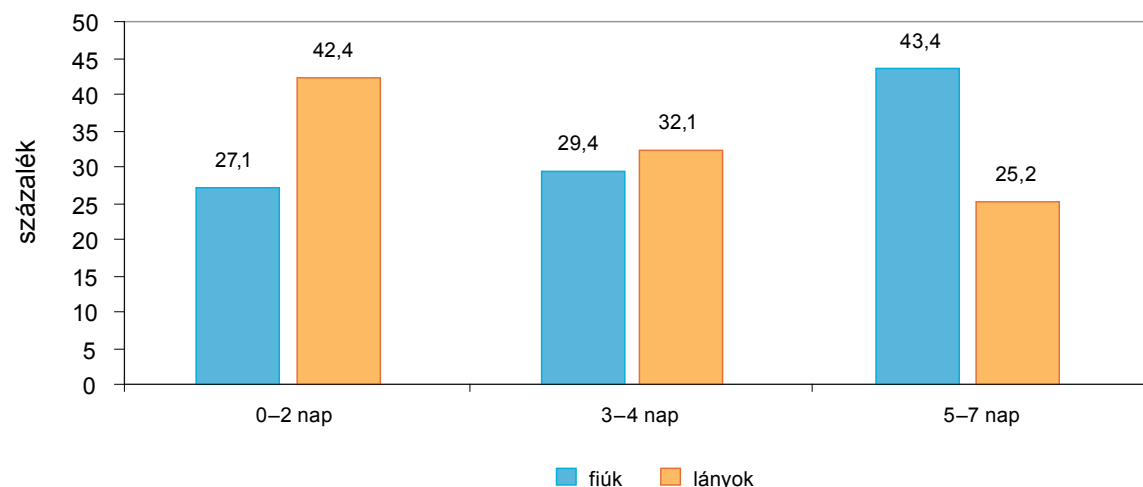
12. ábra: A legalább naponta gyümölcsöt fogyasztó fiúk és lányok aránya a család jómódúsága szerint, 2010 (%)

Fizikai aktivitás

Az élettanilag megfelelő terhelést az iskoláskorú gyermekek számára a napi, legalább 60 percen át végzett kiadós mozgás biztosítja. Az erre vonatkozó kérdések közül most a „Gondolj az elmúlt 7 napra, és próbáld meg összeszámolni, hogy hány olyan napod volt, amikor legalább 60 percet kiadósan mozgtál?” kérdésre adott válaszokat elemezzük (13. ábra).

13. ábra: „Az elmúlt héten hány olyan napod volt, amikor legalább 60 percet kiadósan mozgtál?”
kérdésre adott válaszok aránya nemek szerint, 2010 (%)

Az elegendőnek (5–7 nap/hét) nevezhető gyakorisággal végzett mozgás a fiúk, az elégtelen (0–2 nap/hét) gyakoriságú mozgás előfordulása a lányok esetében magasabb arányú. A közel elegendő (3–4 nap/hét) mozgás a fiúkra és lányokra egyformán jellemző.

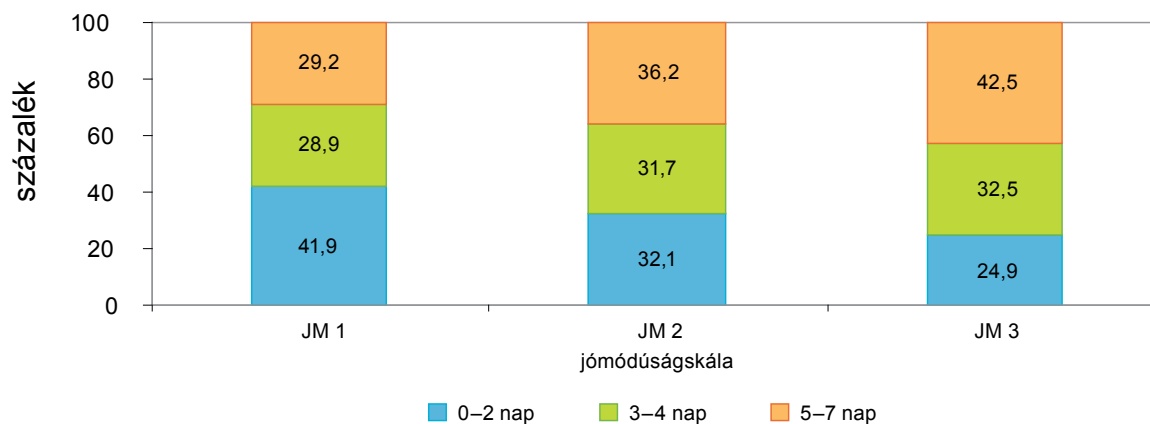
A hét minden napján a fiúk 22,8 százaléka mozog legalább 60 percet, 6,1 százaléka viszont ezt egy napon sem teszi. A lányok 17,3 százaléka válaszolta azt, hogy a hét minden napján és 10 százaléka azt, hogy egy nap sem mozog ennyit. A naponta legalább 60 percet mozgók aránya az életkorral mindkét nem esetében, de a lányok között sokkal inkább csökken: a fiúk között 31,2 százalékról (5. évfolyam) 17,8 százalékra (11. évfolyam); a lányok között 22,1 százalékról (5. évfolyam) 6,5 százalékra (11. évfolyam).

A szakmunkásképzőbe és szakiskolába járó tanulók között magasabb az elégtelenül mozgók aránya (46,6%), mint a gimnáziumba és szakközépiskolába járó tanulók körében (38,5%); az utóbbiak közül kevesebben mozognak közel elegendő gyakorisággal (22,5% vs. 32%). Az elegendő gyakorisággal mozgók között nem volt szignifikáns különbség az iskola típusa szerint.

Fizikai aktivitás és a család jómódúsága

Regresszióelemzéssel kiszűrve a mozgásnak a tanulók nemével és életkorával való összefüggését, szignifikáns kapcsolatot találtunk a mozgás és a családok jómódúsága között. A kevésbé jómódúak csoportjaiba tartozó tanulók alacsonyabb arányban mozogtak elegendő gyakorisággal, és magasabb arányban elégtelen gyakorisággal (14. ábra).

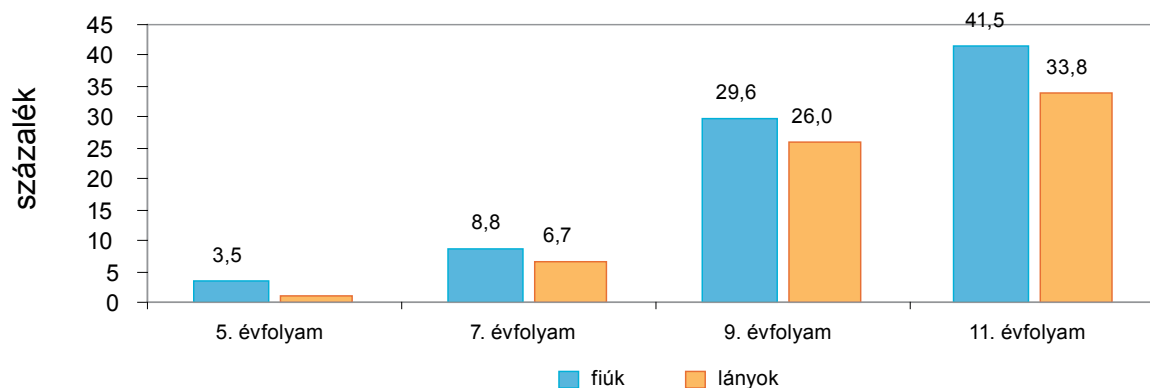
14. ábra: „Az elmúlt héten hány olyan napod volt, amikor legalább 60 percet kiadósan mozogtál?”
kérdésre adott válaszok megoszlása a család jómódúsága szerint, 2010 (%)

Dohányzás

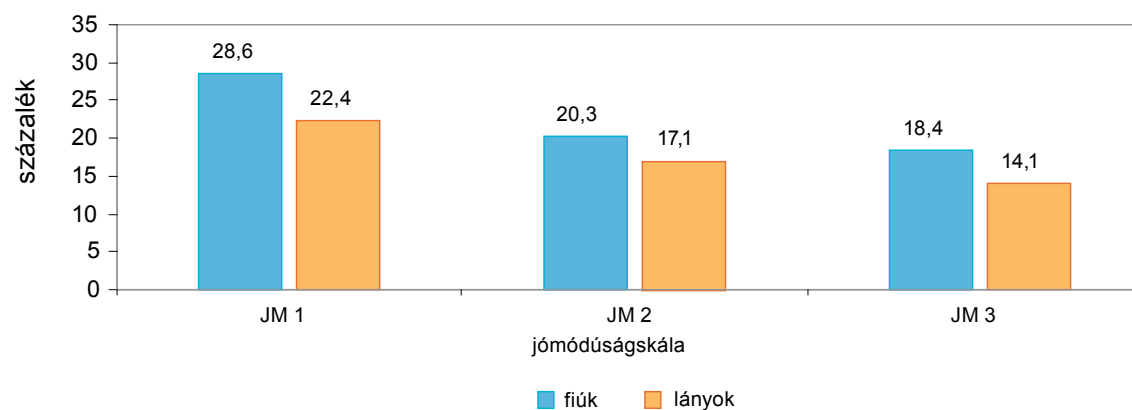
A dohányzás a vizsgált életkorban a leggyakoribb rizikómagatartás-forma. A rendszeresen dohányzók aránya (ebben az életkorban idesoroljuk a legalább hetente dohányzókat is) mindkét nembeli tanulók között 13 éves életkortól mutat meredek emelkedést (15. ábra). A 17 éves serdülő fiúk 41,5 százaléka, lányok 33,8 százaléka dohányzik rendszeresen, ebből a naponta dohányzók aránya a fiúk között 35,4 százaléka, a lányok között 28,1 százaléka.

15. ábra: A rendszeresen dohányzó fiúk és lányok aránya évfolyamok szerint, 2010 (%)

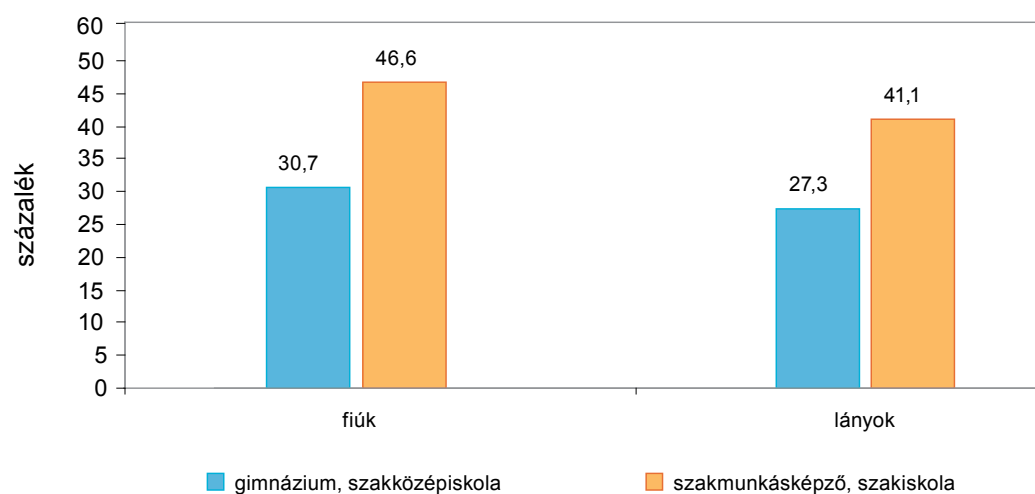
A tanulók rendszeres dohányzása és a családok jómódúsága között talált összefüggést szemlélteti a 16. ábra.

16. ábra: A rendszeresen dohányzó fiúk és lányok aránya a család jómódúsága szerint, 2010 (%)

A jobb módú családok gyermekei kisebb arányban dohányoznak, azonban a jómódúság és a dohányzás kapcsolata életkoronként némiképpen módosul. Dohányzás szempontjából kifejezetten veszélyeztetettek mindkét nem esetében a szakmunkásképzőben és szakiskolában tanulók (17. ábra).

17. ábra: A rendszeresen dohányzó 9. és 11. évfolyamra járó fiúk és lányok aránya iskolatípus szerint, 2010 (%)

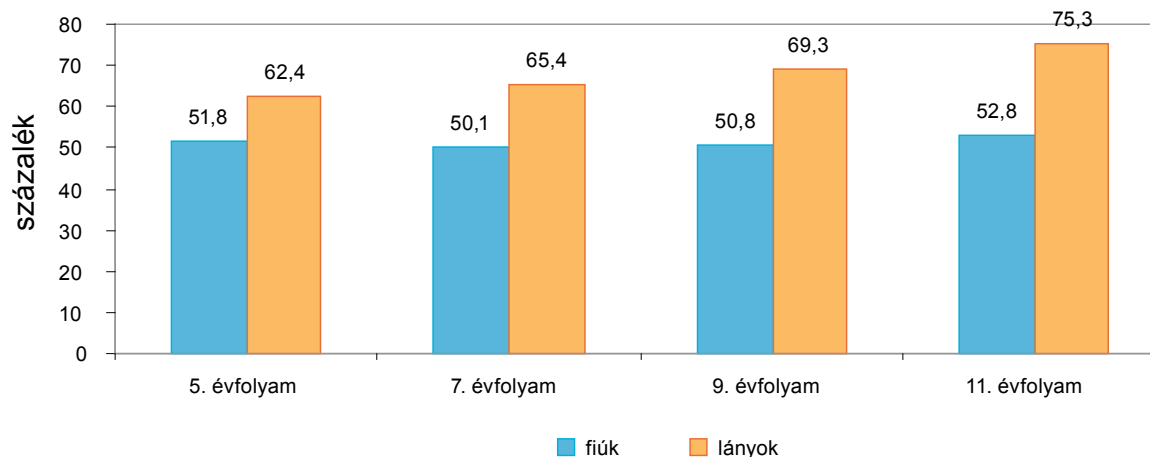
Látható, hogy mindkét nembeli szakmunkás- és szakiskolás tanulók magasabb arányban dohányoznak rendszeresen, mint a gimnáziumban és szakközépiskolában tanulók.

Dentálhigiéné, fogmosási szokások

Tapasztalatok és vizsgálati adatok bizonyítják a magyar gyermek- és felnőtt népesség nagyon kedvezőtlen fogazati állapotát és a szájüregi rosszindulatú daganatokból eredő halálozás magas arányát. A fogszuvasodás előfordulását jellemző ún. DMFT-index (szuvas + hiányzó + tömött fogak számának átlagértéke) a hazai felnőtt népességre vonatkozóan 12,84, Észak-Magyarországon 15,32. Az ép fogú egyének előfordulása mindössze 0,5 százalék. A 12 éves magyar gyermekek DMFT-indexe 3,8, míg például Svájcban 0,84, Németországban 1,2, Ausztriában 1,04. A magyar felnőtt lakosság alig negyede (24%) mos – az ajánlásoknak megfelelően – naponta többször fogat.¹¹

A naponta többször fogat mosó fiúk aránya az életkorral gyakorlatilag nem változik, a lányok körében ez az arány az évfolyammal nő (18. ábra).

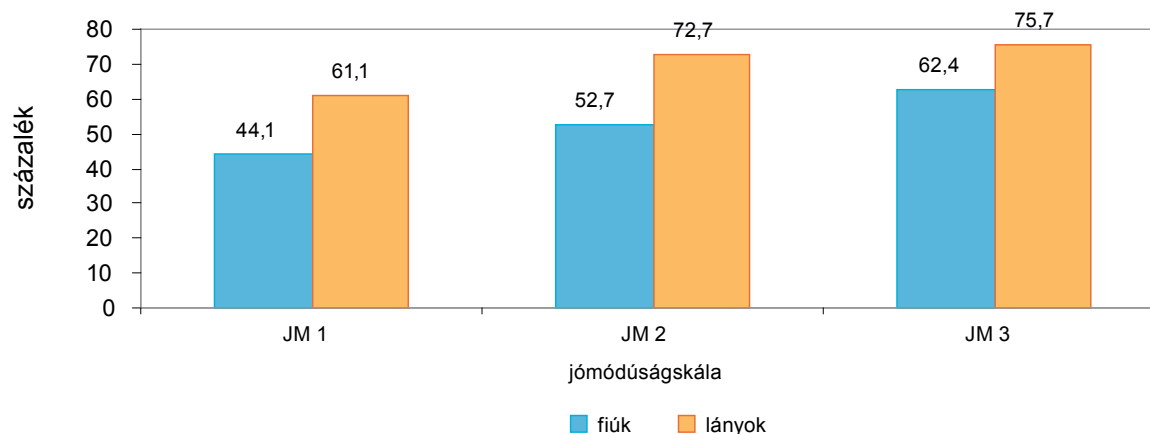
18. ábra: A naponta többször fogat mosó fiúk és lányok aránya évfolyamok szerint, 2009 (%)

A fogmosási szokások fiatal korban alakulnak ki, a család általános higiéniés szokásrendjéhez igazodva.

A HBSC-kutatás minden eddigi adatfelvétele bizonyította a fogmosás összefüggését a szülők iskolai végzettségével és a család jómódúságával. A család jobb módúsága mindkét nem esetében kedvezőbb dentálhigiéniés szokásokkal mutat összefüggést (19. ábra).

19. ábra: A naponta többször fogat mosó fiúk és lányok aránya a család jómódúsága szerint, 2009 (%)

¹¹ Az adatok dr. Kivovics Péter fog- és szájsebészeti szakfelügyelő főorvos 2009. évről szóló jelentéséből származnak.

Az iskolázottabb anyák fiú- és lánygyermekai szintén jóval magasabb arányban mosnak többször fogat naponta, és a fogmosásban jelentősek a különbségek a gimnáziumban, szakközépiskolában tanulók és a szakmunkásképzőben, szakiskolában tanulók között.

A serdülőkorú tanulók jól-léte

A vizsgálatban részt vevő tanulók jól-létét (well-being) a saját egészség önminősítésére, az étellel való elégedettségre és a fennálló krónikus betegségekre vonatkozó válaszokkal szemlítettük. Ezek a válaszok jobban jellemzik a szélesebben, holisztikus módon értelmezett egészséget, mintha egyes betegségekre vonatkozóan tettünk volna fel kérdéseket.

Az *étellel való elégedettséget* egy 11-fokú skálával (Cantrill-féle létra) mértük. A létra teteje (10. fokozat) a lehető legjobb, a létra alja (0. fokozat) a lehető legrosszabb életet jelöli. Arra kértük a tanulókat, hogy helyezték el magukat a létrán aszerint, hogy jelenleg mennyire elégedettek életükkel.

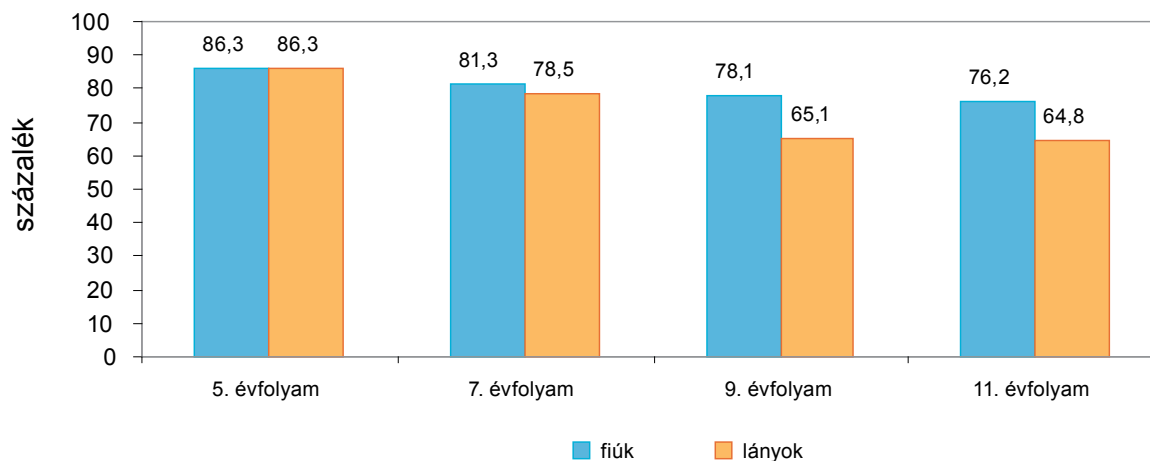
Az egész minta átlagpontszáma 7,10 (szórása, SD = 1,91), mediánértéke 7,00, móduszértéke 8,00. A fiúk átlagpontszáma 7,09 (SD = 1,90), a lányoké 7,10 (SD = 1,93). Az életkorral előrehaladva mindkét nem csökkenő tendenciát mutat az étellel való elégedettség terén: a fiúk átlagpontszáma az 5. évfolyamtól a 11. évfolyamig 7,85-ről 6,58-ra, a lányoké 7,92-ről 6,59-re csökken. A nemek közt nem találtunk szignifikáns különbséget az étellel való elégedettség tekintetében.

Önminősített egészségi állapot

Az egészségi állapot minősítésére feltett kérdésekre adott válaszok alapján a tanulók 27,6 százaléka kitűnőnek, 48,8 százaléka jónak, 20,5 százaléka megfelelőnek, 3 százaléka rossznak minősítette egészségi állapotát.

Az életkor emelkedésével csökken az egészségüket jónak minősítő tanulók aránya, a fiúk és lányok közötti különbség 15 és 17 éves életkorban (9. és 11. évfolyam) számottevő (20. ábra).

20. ábra: Az egészségüket kitűnőnek és jónak minősítő fiúk és lányok aránya évfolyamok szerint, 2010 (%)

Krónikus betegségek

Az erre vonatkozó kérdés a következő volt: „Van-e olyan tartós betegséged vagy egészségügyi problémád (cukorbetegség, szívbetegség, mozgásszervi betegség, asztma, szénanátha stb.), amit orvos állapított meg, és ami miatt rendszeres orvosi ellenőrzésre kell járnod?” A tanulók 14,9 százaléka, a fiúk 14,8 százaléka, a lányok 15 százaléka válaszolta, hogy van tartós betegsége. Életkoronként elenyésző a különbség a tartós betegséggel élő tanulók arányai között.

Az önminősített egészség, a jól-lét és a krónikus megbetegedések összefüggései

A krónikus betegséggel élők 38,3 százaléka, a krónikus betegséggel nem élők 21 százaléka minősítette egészségét nem jónak. A krónikus betegek étellel való elégedettségének átlagpontszáma 6,71, a nem betegek pontszáma szignifikánsan magasabb: 7,17. A kitűnő és jó egészségűek étellel való elégedettségének átlagpontszáma 7,40, a nem jó egészségűek pontszáma alacsonyabb: 6,10.

A tanulók jól-létét minősítő válaszok összefüggése a család jómódúságával

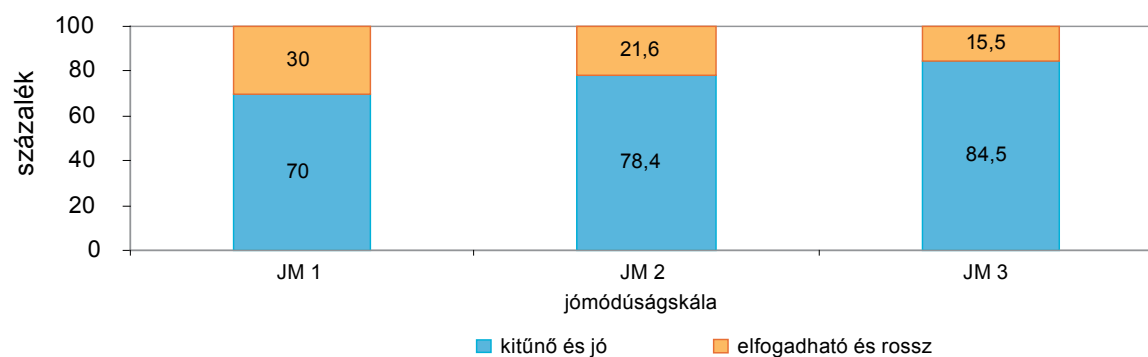
A család jómódúságával párhuzamosan növekszik a tanulók étellel való elégedettségének pontszáma. A jómódúság foka szerinti csoportokba tartozó tanulók étellel való elégedettségének átlagpontszámai szignifikáns különbséget mutatnak (9. táblázat).

9. táblázat: A tanulók étellel való elégedettségének átlagértékei a család jómódúsága szerint, 2010 (%)

A jómódúság foka	Átlagpontszám	Standard hiba
Alacsony (JM 1)	6,52	0,037
Közepes (JM 2)	7,30	0,029
Magas (JM 3)	7,77	0,047

A jómódúság foka szerinti csoportokba tartozó tanulók önminősített egészségi állapota hasonló különbségeket mutat: a jobb módú családokban nevelkedő tanulók magasabb arányban tartják egészségüket kitűnőnek és jónak (21. ábra).

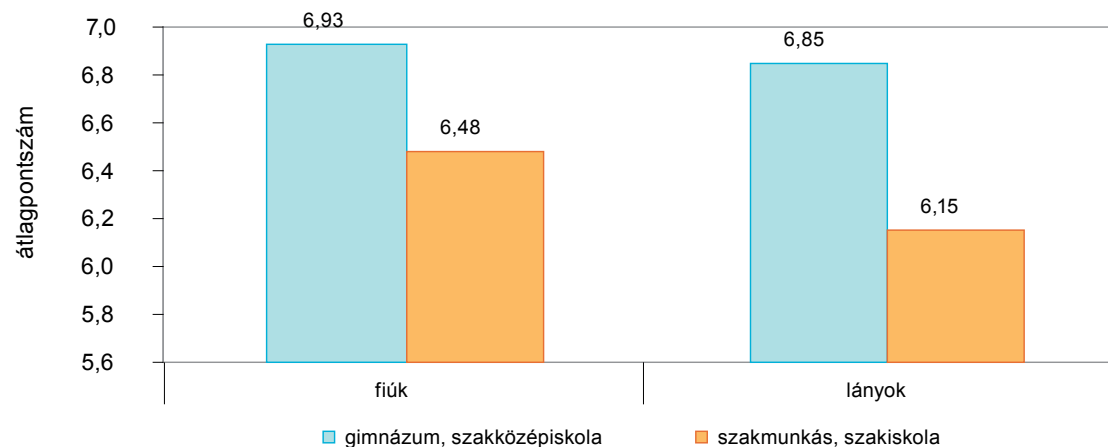
21. ábra: Az egészség önminősítése a család jómódúsága szerint, 2010 (%)

A közép fokú tanintézetekben tanulók étellel való elégedettsége és önminősített egészségi állapota

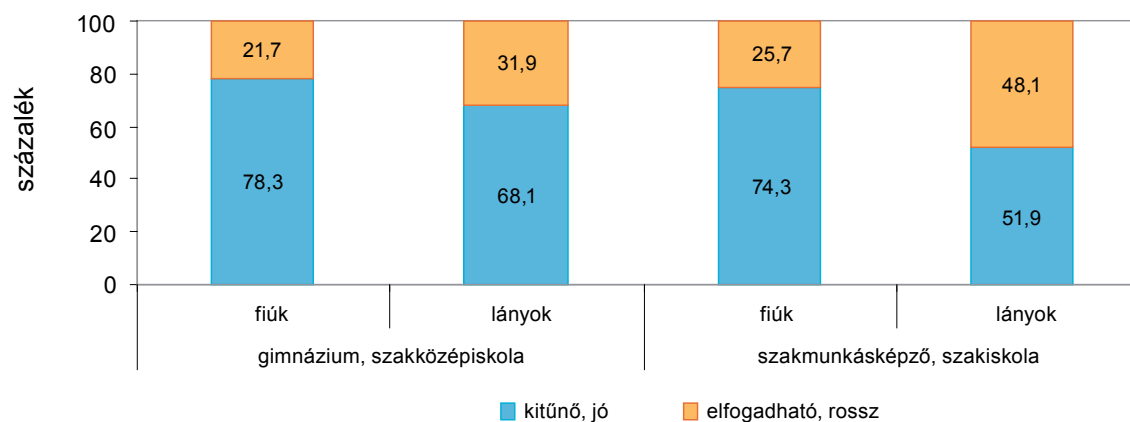
A gimnáziumokban és szakközépiskolákban tanulók magasabb pontszámot jelöltek be az étellel való elégedettségre vonatkozó skálán, mint a szakmunkásképzők vagy szakiskolák tanulói (22. ábra).

22. ábra: Az étellel való elégedettség a közép fokú tanintézetben tanulók iskolatípusa szerint, 2010 (átlagpontszám)

A különböző iskolatípusokban tanuló fiúk egészségi állapotukra vonatkozó értékelése gyakorlatilag nem különbözik, azonban a szakmunkástanuló és szakiskolás lányok kifejezetten kedvezőtlenebb válaszokat adtak, mint a gimnáziumban, szakközépiskolában tanulók (23. ábra). Ez a különbség évtizedek óta (a kutatásban való részvétel kezdete, 1985) óta észlelhető.

23. ábra: A közép fokú tanintézetekben tanuló fiúk és lányok önminősített egészségi állapota iskolatípus szerint, 2010 (%)

ÖSSZEFOGLALÁS

A gyermekek egészségének a családok szociodemográfiai helyzetével való összevetése során azokat a nemzetközileg is használt egészségindikátorokat használtuk fel, amelyekre vonatkozóan Magyarországon rendelkezésre állnak értékelhető adatok. A KSH által évente gyűjtött élveszületési és csecsemő-, gyermekhalálzási adatok mellett az „Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása” (Health Behaviour in School-aged Children, WHO collaborative Study) kutatás adataira támaszkodtunk.

A kis súlyú születések, a csecsemőhalálzás arányai, az adatok Magyarországon belüli területi eloszlása és a szülők iskolázottságával való szoros kapcsolata egyértelmű. A serdülőkorban bekövetkező terhességek ugyan a születésszámot növelik, de a reprodukciós egészséget veszélyeztetik, valamint a csecsemőhalálzási eredményeket is rontják.

Az önminősített jól-létre, egészségi állapotra, valamint az életmódra vonatkozó adatokat a tanulók családjainak jómódúságával hasonlítottuk össze.

Az életmódra vonatkozóan a legalább naponta gyümölcsöt fogyasztó, a legalább napi 60 percet mozgó, a rendszeresen dohányzó és a rendszeresen fogat mosó tanulók arányait elemeztük a családok jómódúsága szerint.

A tanulók jól-létére vonatkozóan az étellel való elégedettségre, az önminősített egészségi állapotra és a krónikus betegségek meglétére vonatkozó adatokat vetettük össze a családok jómódúságával.

Az eredmények azt mutatják, hogy a család jobb módúsága, a tanulónak – elsősorban a szülők iskolázottságával összefüggő – magasabb végzettséget nyújtó iskola-választása már ebben a fiatal életkorban szignifikáns összefüggést mutat a jobb egészségi állapottal, az étellel való nagyobb elégedettséggel és a kedvezőbb életmód-beli szokásokkal.

NEGYEDIK RÉSZ:
CIVIL SZERVEZETEK ÉS A SZEGÉNYSÉG ÉVE

A SZEGÉNYSÉG ÉS A TÁRSADALMI KIREKESZTÉS ELLENI KÜZDELEM EURÓPAI ÉVE CIVIL SZEMPONTÚ ÉRTÉKELÉSE¹

TARTALOM

Összefoglaló és következtetések ..	195
Előzmények ..	196
<i>Európai uniós döntések – a szabályozás tartalma, civilek részvétele</i>	196
<i>Az európai évvel kapcsolatos civil előkészületek</i>	196
<i>Az európai év előkészítéséért felelős szereplők, a kialakított struktúra</i>	197
<i>Az európai év magyar Nemzeti Programja – prioritások, tevékenységek</i>	198
<i>A végrehajtás szereplőinek kiválasztása – pályázatok és közbeszerzés</i>	198
Megvalósulás ..	199
<i>Az európai uniós és a tagállami szintű értékelés és monitorozás</i>	199
<i>A megvalósulás civil értékelése</i>	200
<i>A szegénységgel kapcsolatos társadalmi tudatosság növelése és véleményformálás</i>	204
<i>A szegénységben élő emberek társadalmi részvétele</i>	206

¹ Az értékelő tanulmány Márton Izabella, a Magyar Szegénységellenes Hálózat igazgatójának munkája. Az értékelés a szerző saját álláspontját tükrözi.

ÖSSZEFOGLALÓ ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunk a 2010-es európai év, *A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve* szükségképpen korlátozott és szubjektív értékelését végzi el egy, az év előkészítésében aktív szerepet vállaló civil szervezet, a Magyar Szegénységellenes Hálózat tapasztalataira építve. Írásunkban áttekintjük az európai év prioritásait, az előkészítés és a megvalósítás kereteit, struktúráját és szereplőinek körét. S mindeközben megkíséreljük megítélni az európai év – jobbára csak sejtethető – eredményeit, hatásait. Mivel az európai év megvalósítása nehezen lenne elválasztható az egyébként is zajló politikai, társadalmi, gazdasági folyamatoktól és ezek hatásaitól, többnyire nem is próbáljuk ezt a különválasztást erőltetni.

Mindezen megjegyzésekkel, fenntartásokkal a 2010-es európai év megvalósítása kapcsán az alábbi következtetéseket érdemes levonni:

1. Az európai évvel – melynek hazai, 615 ezer eurós költségvetése egy komolyabb uniós fejlesztési projektét sem érte el – kapcsolatos elvárások túlzóak voltak, s ebből fakadóan szükségszerű a civil részről érzékelhető frusztráció és elégedetlenség.
2. Az első pontnak némiképpen ellentmond, de valójában már a kezdetektől fenntartásként fogalmazódott meg, hogy a rendelkezésre álló pénz legfeljebb valami látványos PR-tevékenységre lesz elég, valódi változásokat nem generál. Ez korán tápot adott az évvel kapcsolatos kritikai attitűdöknek.
3. Bár az előkészítés kapcsán példaszerű együttműködés zajlott a kormányzat és a civil szektor között, hiányzott a bizalom ahhoz, hogy az európai év koordinációját egy vagy több civil szervezetre bízza a felelős minisztérium, így biztosítva a folytonosságot a kormányváltás és az adminisztráció átszervezésének idejére is.
4. Az előző pontból értelemszerűen következik, hogy az európai év programjainak megvalósítása jó szervezéssel ugyan, de tényleges koordináció nélkül zajlott. A programot alkotó 64 civil projekt leginkább egymástól elszigetelten, az egymásra épülés és az együttműködés lehetőségét nem kellőképpen kihasználva valósult meg.
5. A koordináció kapcsán nem kerülhető meg a Magyar Szegénységellenes Hálózat felelőssége; noha szándékában állt, végül – kapacitások hiányában – nem kezdeményezte a projektmegvalósító civil szervezetek közötti kommunikáció kialakítását.
6. Az új kormányzati struktúrában és szereplőkkel gyakorlatilag megszűnt az európai évvel kapcsolatos párbeszéd. Az éves program javának megvalósítása – s egyelőre úgy tűnik, hogy központi értékelése is – a civil társadalommal folyó konzultáció nélkül történt, történik meg.
7. A döntéshozók 2010-es programokban való szerepvállalásának rendkívül alacsony szintje, valamint a konkrét és számon kérhető vállalásokat tartalmazó politikai zárónyilatkozat teljes hiánya alapján megállapítható, hogy nem sikerült érdemben erősíteni a politikusok elkötelezettségét. Mindezt alátámasztják a már 2010 elejétől folyamatosan megjelenő, a szegényeket hátrányosan érintő kormányzati intézkedések, nemritkán a szegényeket nyíltan vagy burkoltan elmarasztaló hivatalos szövegek, valamint a bejelentésekből körvonalazódó, várható további lépések.
8. Mégis elmondható, hogy bár javarészt az európai együttműködésből fakadó ösztönzés hatására (pl. Európa 2020 stratégia,² közös spanyol–belga–magyar nyilatkozat a gyermekszegénység uniós prioritásként kezeléséről) a magyar kormány tett fontos, a gyerekszegénység csökkentését kiemelt célként meghatározó vállalásokat és ígéreteket 2010-ben.
9. Az európai év kezdetekor a közbeszédet a válság, majd a választások uralták. Igen erős volt a roma- és szegényellenesség. A kommunikációnak ezeken a tematikákon nem sikerült áttörnie. Bár a médiában rendre megjelentek az év eseményeivel kapcsolatos hírek, érdemi, a szegénység okait és megoldási lehetőségeit feltáró nyilvános diskurzus nem alakult ki.
10. Az európai év egyik erőssége, hogy a megvalósítók szerepkörében nagymértékben épített a civil szervezetekre, azok közösségekbe való beágyazottságára. Mivel ezeknek a projekteknek egy jelentős része helyi szinten/szinteken valósult meg, az értékelést, a hatások mérését is ezekhez a szintekhez kell majd igazítani.
11. A szegénységben élők részvételét biztosító feltételek megteremtése terén kormányzati részről nemhogy nem történt kötelezettségvállalás, ami az európai év egyik fontos elvárása volt, de semmifajta ezzel kapcsolatos konzultáció nem indult el. Mégis vannak fontos lépések, amelyek a kormányzat (tapasztalati szakértők fogadása), a szociális szakemberek (közös konferenciák) és a civil szervezetek nyitottságát mutatják a részvételt segítő további munka iránt.

² Az Európa 2020 stratégia a lisszaboni stratégia helyébe lépő átfogó gazdaságpolitikai stratégia, amely három, egymással összefüggő és egymást kölcsönösen erősítő szakpolitikai területre épül: intelligens növekedés, azaz a tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítása; fenntartható növekedés, azaz erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenykéesebb gazdaság létrehozása; és inkluzív növekedés, azaz a foglalkoztatás magas szintjét biztosító, szociális és területi kohéziót eredményező gazdaság ösztönzése (www.euonal.hu).

ELŐZMÉNYEK

Európai uniós döntések – a szabályozás tartalma, civilek részvétele

A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évének meghirdetését hosszas tárgyalások előzték meg. Az Európai Szegénységellenes Hálózat (European Anti-Poverty Network – EAPN) és más, brüsszeli székhelyű civil szervezetek évek óta lobbiztak a 2010-es európai év ilyen módon való megkülönböztetéséért. Az év kiválasztása nem volt véletlen, a 2000-ben elfogadott lisszaboni stratégia 2010-et jelölte meg határidőként, ameddig az Európai Uniónak meghatározó előrelépéseket kell tennie a szegénység elleni küzdelem területén. Azt, hogy a célkitűzés teljesülése erősen kétséges, már régóta tudni lehetett, hiszen az évtized folyamán nemhogy nem csökkent, hanem tovább nőtt az uniós tagállamaiban a szegénységben élők aránya. Ezzel együtt – vagy éppen ezért – az EAPN kiemelten fontosnak tartotta, hogy 2010 a szegénység elleni küzdelem éve legyen, amikor is sor kerül az elmúlt évtized értékelésére és a következő évtized céljainak meghatározására.

Az európai évek kereteit uniós szintű jogszabályok, döntések határozzák meg. Így történt ez a 2010-es európai év kapcsán is.

Az Európai Bizottság még 2007-ben nyilvánosságra hozta javaslatát „az Európai Parlament és a Tanács határozatára a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évéről (2010)”. A Parlament és a Tanács közös döntésének elfogadására 2008. szeptember 17-én került sor.

Az elfogadott dokumentum tartalmazta az év célkitűzéseit: a jogok elismerését és érvényesítését, a felelősség megosztását és a részvételt, a társadalmi kohéziót vagy összetartozást, az elköteleződést és a konkrét akciókat. Kicsit kibontva, az európai döntéshozók szándéka szerint a 2010-es év során a következő területeken kellett fejlődést, előrelépést elérni:

- a szegénységben élő emberek alapvető jogainak érvényesülése (beleértve a teljes társadalmi részvétel biztosítását), a szegénységben élő emberek helyzetének jobb megismerése, az ezzel kapcsolatos társadalmi tudatosság erősítése, a szegényekkel kapcsolatos sztereotípiák és előítéletek lebontása;
- a különböző társadalmi szereplők bevonása a szegénység elleni küzdelem ügyébe, az egyéni és a közösségi felelősségek, a cselekvési lehetőségek tisztázása, az önkéntes munka népszerűsítése, partnerségek építése;
- a társadalmi kohézió elősegítése a javak igazságos elosztásának és a szegénység csökkentésének eszméje terjesztésével, az életminőség javításához, a jól-léthez – különösen a gyermekek jól-létéhez – való hozzájárulás;
- az európai és tagállami szintű politikai elköteleződés a szegénység csökkentése mellett, konkrét cselekvések ösztönzése minden kormányzati szinten.

A dokumentum az európai évhez kapcsolódó tevékenységek kapcsán 12 kiemelt tématerületet határozott meg, megemlítve köztük a gyerekszegénység csökkentését. E szerint az évnek hozzá kell járulnia a gyerekszegénység csökkentéséhez, ideértve a szegénység generációk közötti átörökítésének megakadályozását, valamint a családok szegénységének csökkentését. A szövegezés külön kiemelte a három- vagy többgyerekes családok, az egyszülős családok, a fogyatékossgal élő vagy tartós beteg ellátásáról gondoskodó családok, valamint az intézményi ellátásban felnövő gyerekek szegénységének csökkentését.

Az európai év tagállami szintű előkészítése és megvalósítása kapcsán a dokumentum leszögezte, hogy a koordinációért felelős kormányzati szereplők kötelesek konzultálni és együttműködni az érintettek széles körével, ideértve a civil társadalom tagjait, valamint a szegénységben élők érdekeit képviselő szervezeteket. A partnerség kialakításáért és a civil szervezetek bevonásáért minden tagállamban a létrehozandó Nemzeti Végrehajtó Testületek felelősek.

Az európai évvel kapcsolatos civil előkészületek

Civil részről európai szinten már 2007–2008-ban javában zajlott a felkészülés. Nem kis részben ennek is köszönhető, hogy a korábbi európai évek előkészítésének ütemezéséhez képest a 2010-es év szabályait lefektető uniós dokumentumok jóval hamarabb elkészültek. További pozitívum, hogy a korábbi, valamint a 2010-et követő uniós évek költségvetési kereteivel összehasonlítva *A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve* programjai nagyságrendileg bőkezűbb költségvetésből valósulhattak meg.

Az Európai Szegénységellenes Hálózat (EAPN) egyrészt európai szintű civil összefogás kialakítását kezdeményezte. Az így létrejött „2010 Civil Koalíció” munkájába valamennyi – a szegénység témájában érintett – európai szintű civil szervezet bekapcsolódott. Emellett az EAPN-t alkotó országos szegénységellenes hálózatok egymás munkáját segítve és egymással folyamatosan egyeztetve megkezdték a saját, az európai évvel kapcsolatos stratégiáik kialakítását, illetve a tagállami kormányzatokkal folyó egyeztetést az év keretrendszerének és megvalósításának befolyásolása érdekében.

A Magyar Szegénységellenes Hálózat (továbbiakban: Hálózat) 2008 nyarán kezdeményezte az európai év hazai megvalósításával kapcsolatos egyeztetések megkezdését az akkori Szociális és Munkaügyi Minisztérium³ vezetőinél. Az együttműködés ettől kezdve folyamatos és érdemi volt (bővebben lásd alább, a szereplők és a struktúra tárgyalásánál).

A kormányzattal való egyeztetésekkel párhuzamosan a Hálózat a tagszervezetei, magánszemély tagjai, valamint más, jelentős civil szervezetek (pl. a Magyar Máltai Szeretetszolgálat) bevonásával megkezdte az európai év programjára vonatkozó saját javaslatának kidolgozását. A több mint féléves munka eredményeként 2009 februárjában a minisztériumnak eljuttatott javaslat bő 80 százalékát alkotta a végleges és hivatalos Nemzeti Programnak.

Az európai év hazai céljaival, kommunikációjával, tevékenységeivel kapcsolatos tartalmi kérdések mellett az egyeztetések másik fontos tematikáját a civil szervezetek bekapcsolódásának lehetőségei, keretei alkották. E téren mindenképpen sikerként és pozitív eredményként könyvelhető el a civil szervezetekkel való konzultációt biztosító Nemzeti Konzultatív Tanács felállítása, az európai év költségvetéséből a kizárólag civil szervezetek számára meghirdetett pályázat, valamint a Hálózat képviselőjének bevonása az előkészítésért és a koordinációért felelős Nemzeti Végrehajtó Testület munkájába. Sajnálatos módon azonban – s ez az európai év megvalósulására javarészt rányomta a bélyegét – az egyeztetések során nem sikerült elérni, hogy a civil tevékenységek koordinációját és a kommunikáció jelentős részét (pl. az év honlapjának működtetését) a minisztérium civil partnerre bízta.

Az európai év előkészítéséért felelős szereplők, a kialakított struktúra

Az európai év megvalósításával kapcsolatos uniós jogszabályokban foglaltaknak megfelelően minden tagállamban életre kellett hívni egy ún. Nemzeti Végrehajtó Testületet, amellyel kapcsolatban fontos kitétel volt, hogy olyan kormányzati szerv legyen, amelyik akkreditációval rendelkezik uniós pénzek kezelésére. Magyarországon a végrehajtás menedzsmentjéért az ESZA Nonprofit Kft. felelt, szakmai kérdésekben folyamatosan egyeztetve a Szociális és Munkaügyi Minisztérium, majd a 2010-es kormányváltás után a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) megfelelő munkatársaival. Mivel a viszonylag szoros együttműködésnek köszönhetően volt rálátásunk a koordináció működésére, megállapíthatjuk, hogy a felelősségek ilyenén megosztása (máshol a szakmai irányítás és máshol a megvalósításhoz szükséges források) nem kedvezett a hatékonyságnak. A koordinációban résztvevők szerepeinek tisztázatlansága konfliktusokat szült, és több ponton nagymértékben lassította az előkészítést – így történhetett meg például, hogy a 2010-es év civil pályázatainak kiírására 2010 januárjában került sor, holott ezek előkészítése már 2009 nyarán javában zajlott.

A civil szervezetekkel folytatandó egyeztetés formális struktúrájának megalkotása érdekében a Szociális és Munkaügyi Minisztérium életre hívta a Nemzeti Konzultatív Testületet. A testület elnöke a minisztérium államtitkára, tagjai felerészben a minisztérium által delegált köztisztviselők és szakértők, felerészben pedig a Magyar Szegénységellenes Hálózat által javasolt civil szervezetek volt. A testületbe történő bejelentkezésre a Hálózat nyílt felhívást tett közzé, s a beérkezett jelölések alapján a szervezet Koordinációs Testülete választotta ki a minisztériumnak javasolandók listáját. A lista összeállításánál két fontos szempontot kellett érvényesíteni: az egyik, hogy az ország valamennyi régiója kapjon képviselőt, a másik, hogy legalább négy olyan szervezet legyen a javasoltak között, amelynek tagjai szegénységben élő emberek.

A Nemzeti Konzultatív Testület 2009. március 10-én tartotta meg alakuló ülését, s az előkészítő szakaszban még kétszer, majd 2010-ben ismét kétszer ült össze. A testület elfogadta a saját ügyrendjét, s annak megfelelően megtárgyalta és véleményezte az európai év Nemzeti Programjának tervezetét, valamint a költségvetés főbb tételeit és a kommunikációs stratégiát.

A kezdetben igen gördülékeny és konstruktív együttműködés a testületen belül a 2010-es év közeledtével egyre nehezebbé vált. Ennek hátterében nyilvánvalóan az év előkészítésével, majd előrehaladásával kapcsolatos elégedetlenség állt. A helyzet 2010 tavaszára úgy kiéleződött, hogy a civil tagok közül többen írásban fordultak a testület elnökéhez, és kezdeményezték az ülés azonnali összehívását, tájékoztatást kérve az európai év végrehajtásának alakulásáról, a feladatok megvalósításáról. Az elnök a megkeresésnek eleget téve először 2010 áprilisában, majd még egyszer májusban össze is hívta a testületet, amely azonban az év hátralévő részében többet már nem ült össze. Ami praktikusán azt jelentette, hogy az európai év java része úgy valósult meg, hogy annak semmiféle formális civil nyomon követése, s azóta értékelése sem történt meg.

³ 2010. május 29-étől a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI) Szociális, Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkársága.

Az európai év magyar Nemzeti Programja – prioritások, tevékenységek

A 2010-es európai év magyar Nemzeti Programját az Európai Bizottság 2009. július 22-én hagyta jóvá. Hivatalosan ekkortól kezdődhetett meg a konkrét előkészítő munka és a programban foglaltak megvalósítása. A program reflektált a 2008–2010-es időszakra megfogalmazott Társadalmi összetartozásról szóló nemzeti cselekvési tervben foglalt fő prioritásokra, melyek a következők voltak: a befogadó munkaerőpiac megteremtése és az inaktivitás csökkentése, a gyermekszegénység csökkentése, valamint a területi és lakhatási hátrányok mérséklése. A megvalósítás során figyelembe veendő körülményként nevesítette a kibontakozó gazdasági válság, valamint a válságkezelő intézkedések várható szociális hatásait; a közbeszédben terjedő roma- és szegényellenességet, valamint a megvalósítás ideje alatt lezajló országgyűlési és helyhatósági választásokat, s ennek nyomán a politikai prioritások módosulását, a strukturális és személyi változásokat.

Az európai uniós szabályozással összhangban a magyar Nemzeti Program az európai év elsődleges céljaként azt fogalmazta meg, hogy társadalmi és politikai támogatást kell nyerni a társadalmi összetartozás ügyének, a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelemnek. Alapvető elvárásként határozta meg, hogy az európai év olyan változtatások, folyamatok elindítását generálja, amelyek hatása túlmutat 2010-en. Az év során megvalósuló tevékenységeknek három fő területen kellett előre- lépést előidézniük.

Az első feladat a politikai elköteleződés erősítése, melynek kapcsán konkrét célként szerepelt annak előmozdítása, hogy a jogszabályok megalkotásakor és kormányzati döntések meghozatalakor azok szegénységre és kirekesztésre gyakorolt hatását a döntéshozók kiemelt szempontként kezeljék. E mellett elvárásként fogalmazódott meg a rendelkezésre álló források hatásosabb felhasználása a szegénység csökkentése érdekében, illetve a lehetőségekhez mérten további források bevonása.

A második feladat a szegénységgel kapcsolatos társadalmi tudatosság növelése volt. Idetartozott a szegénységgel, a szegényekkel kapcsolatos közvélekedések formálása, illetve ennek előmozdítására a szegénység hátterében álló okok, társadalmi folyamatok bemutatása. Tekintettel a közbeszédben egyre inkább tapasztalható szegény- és romaellenességre, célkitűzés volt, hogy hangsúlyt kapjon a toleranciára nevelés, az előítéletek csökkentése és a szolidaritás növelése.

A harmadik nevesített feladathoz tartozott a szegénységben élő emberek társadalmi részvételének erősítése, ezen belül is a szegénységben élő emberek bekapcsolódási lehetőségeinek bővítése a helyi és az országos döntéshozatali folyamatokba; a szegénységben élő emberek önszerveződésének segítése; valamint innovatív módszerek kidolgozása és alkalmazása a részvételre, a különböző társadalmi csoportok, a döntéshozók és az érintettek közötti párbeszédre.

A Nemzeti Program – bár rögzítette, hogy nem áll szándékában egyetlen szegénységgel kapcsolatos részproblémára sem fókuszálni – kiemelten kívánt foglalkozni a következő három témakörrel: a gyerekszegénység, a legsérülékenyebb csoportok (pl. hajléktalanok, romák) szegénysége, valamint a válság nyomán megjelenő „új” szegénység.

Az európai év fő üzenete, amelyekhez valamennyi tevékenységnek illeszkednie kellett, a cselekvésre buzdító „*A szegénység elfogadhatatlan, tegyünk ellene!*” szlogen volt. A sikeres megvalósítást elősegítendő a program alapelveként rögzítette az ágazatok (a szociális mellett mások is) és a szektorok (civil, állam, piac) összefogásának, a szociális és a kommunikációs szakemberek szoros együttműködésének, a szegénységben élő emberek bevonásának, valamint az egyéb – nem az európai év költségvetési keretéből megvalósuló – kezdeményezések becsatornázásának szükségességét.

Tekintettel arra, hogy az európai év kapcsán alapvetően egy kommunikációs kampány megvalósításáról volt szó, a magyar Nemzeti Program kiemelt fontosságot tulajdonított az év nyitórendezvényének és honlapjának⁴, mint amelyek fontos szerepet játszanak majd az informálásban, az érintettek bevonásában, az elköteleződés erősítésében.

A végrehajtás szereplőinek kiválasztása – pályázatok és közbeszerzés

Az európai év költségvetésének felhasználásához a kommunikációs stratégián belül alapvetően három kategóriát határoztak meg. A központi kommunikációs feladatokat (ideértve többek között a nyitó- és a zárórendezvény megszervezését, a különböző PR-tárgyak legyártatását, az óriásplakát-, a tv- és a gerillakampány megvalósítását, valamint az európai évvel kapcsolatos sajtófigyelést) közbeszerzési eljárás keretében kiválasztott cégek/cégeknek kellett (volna) ellátniuk.

Az évhez kapcsolódó egyéb helyi, regionális és országos akciókat, programokat, rendezvényeket pályázati úton támogatott civil szervezetekre bízta. A harmadik költségvetési kategóriát az év koordinációjával járó adminisztratív kiadások alkották – ezzel a továbbiakban nem foglalkozunk.

A központi kommunikációs feladatok egy részét (pl. a nyitó- és a zárórendezvény megszervezését) – a 2009 végén meghirdetett sikertelen közbeszerzési eljárást követően – szükségmegoldásként az ESZA Nonprofit Kft. saját kommunikációs feladataira szerződtetett cége látta el. A kommunikációs stratégiában meghatározott kampányelemek (pl. tv-spotok) elkészíttetésére végül nem került sor. Már az új kormányzat idején, 2010 júliusában a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium a kam-

⁴ www.szegenysegellen.hu

pányelemekre szánt forrás terhére 34 millió forintos kerettel újabb civil pályázatot hirdetett meg. Az indoklás szerint az eredeti tervektől való eltérést a súlyos gazdasági és társadalmi helyzet, valamint a megvalósítás alatt álló korábbi civil pályázatok várható „optimálisabb eredményei” indokolták.

A változtatás eredményeként a civil szervezetek számára elérhető támogatási keret összességében 104 millió forintra – azaz az európai év teljes költségvetésének 65 százalékára – nőtt. Ez az arány európai összehasonlításban igen jelentős részvételi és forráslehetőséget biztosított a civil szektor számára. Természetesen nagy kérdés, hogy a 2010 derekán meghirdetett pályázati körben támogatott néhány hónapos projektek mennyiben tudtak érdemben hozzájárulni az európai év célkitűzéseinek eléréséhez.

A pályázati felhívásokra összesen 575 (első körben 357, második körben 218) pályázat érkezett be. A felhívásokra viszonylag szabad keretek között bármilyen – a Nemzeti Programban foglalt célokkal és prioritásokkal összhangban lévő – tevékenységre lehetett pályázni százszázalékos támogatói finanszírozás mellett, az első körben legfeljebb 5 millió, a második körben pedig legfeljebb 2 millió forintos költségvetések erejéig. A két elbírálási körben összesen 63 (első körben 29, második körben 34) civil pályázat kapott támogatást.

MEGVALÓSULÁS

A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve 2010-es hazai megvalósulásának elemzése kapcsán előzetesen azt mindenképpen le kell szögeznünk, hogy az alábbi értékelés szükségszerűen korlátos és szubjektív. Az év hivatalos európai szintű és hazai értékelése jelenleg is zajlik. Így összefoglaló jellegű adatok nyilvánosan még nem hozzáférhetőek, és a Hálózatnak nem volt elegendő kapacitása az átfogó médiaelemzéshez és az egyéb adatgyűjtéshez. Mindezen szűkítések ellenére úgy véljük, hogy áttekintésünk hasznos adalék a 2010-es európai év megvalósulásának értékeléséhez.

Az európai uniós és a tagállami szintű értékelés és monitorozás

Az európai év összeurópai monitorozásának és értékelésének kereteit és folyamatát az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa közös határozata rögzítette, amely kimondta, hogy 2011. december 31. határidővel az Európai Bizottság jelentést készít az év megvalósításáról, s a jelentést benyújtja a Parlament, a Tanács, a Szociális és Gazdasági Bizottság, valamint a Régiók Bizottsága számára. A jogszabály szerint a jelentésben ki kell térni többek között arra, hogy az európai év milyen javulás hozott a „sérülékeny helyzetű” egyének és csoportok helyzetében. A Bizottság az értékelő jelentés elkészítésére külső szereplőt von be, amelyik begyűjti és összegzi az egyes országokból származó adatokat és információkat.

Az európai évvel kapcsolatos végrehajtás részleteit szabályozó, az Európai Bizottság által kibocsátott stratégiai keretdokumentum az év tagállami megvalósításának monitorozását a végrehajtó testületek felelősségi körébe helyezte. Megjegyezte azonban, hogy kívánatos e folyamatba egyéb érdekelt szereplők bevonása is.

A 2010-es európai év hazai Nemzeti Programja szerint a Végrehajtó Testület folyamatosan figyelemmel kíséri a program megvalósulását. A végső értékeléshez használt indikátorokként a dokumentum a következőket határozta meg: az egyes rendezvényeken résztvevők száma és elégedettsége, a médiamegjelenések száma, az általuk elért emberek száma, a médiamegjelenések fogadtatása, hatása, a megjelent vélemények, az elkészült tanulmányok száma, a kiírt pályadíjakra beérkezett munkák száma, a pályaművek minősége, a tematizált kulturális események száma és ezek hatása, az év honlapját látogatók száma és a honlapon hozzászólók száma.

Az európai év kommunikációs stratégiája tovább részletezi az értékelés folyamatát, melyből kitűnik, hogy ennek alapját az egyes civil projekteket megvalósító szervezetek saját önértékelései alkotják majd, azaz nem kerül sor semmiféle külső és független értékelési eljárásra. Az értékelési eljárás további alapvető problémája, hogy – amint az az indikátorok meghatározásából kitűnik – itt alapvetően a cselekvéseket közvetlenül leíró „input” és „output” mutatókról, nem pedig „impact”, a megcélzott hatást mérő mutatókról van szó. Az egyes tevékenységek hatásának bármiféle vizsgálata a médiamegjelenések, valamint a tematizált kulturális események kapcsán merül fel. Holott az európai év alapvető célja nem x számú médiamegjelenésben vagy y fő rendezvényeken való részvételében merült ki. Az év kapcsán megfogalmazott célkitűzés a társadalmi és politikai támogatás megnyerése volt. Az adott indikátorokkal mérteknél sokkal absztraktabb és nehezebben mérhető jelenségek értékeléséről lenne tehát szó, ami nyilvánvalóan nehézségekbe ütközhet. Ha azonban a kormányzat ilyen értékelésre még kísérlet sem tesz, kétséges, hogy valóban meg tudja ítélni érdemben, hogy történt-e bármiféle előrelépés Magyarországon az európai év megfogalmazott prioritásai, céljai teljesítésében.

A megvalósulás civil értékelése⁵

A Hálózat tagszervezeteit egy rövid, összesen hét kérdésből álló kérdőívvel kerestük meg, rákérdezve a 2010-es európai év megvalósulásával kapcsolatos tapasztalataikra. Az alábbi értékelésben javarészt a tőlük kapott visszajelzésekre, valamint egyéb, a Hálózaton belül megjelenített véleményekre építünk.

Politikai elköteleződés a szegénység elleni küzdelem mellett

Az első kérdés: vajon sikerült-e erősíteni a politikai elköteleződést a társadalmi összetartozás és a szegénység elleni küzdelem ügye mellett?

A Szonda Ipsos 2010. február elején közzétett adatai⁶ szerint a magyar lakosság körében a legtöbbeket foglalkoztató és egyben aggasztó téma a munkanélküliség és az álláslehetőségek hiánya, míg a második helyen a szegénység és a társadalmi egyenlőtlenségek problematikája áll. Messze megelőzve egyébként olyan témákat, mint például az egészségügyi ellátás vagy éppen a bűnözés és az erőszak. A „táptalaj” a munkanélküliség és a szegénység csökkentését célzó lépések támogatásához tehát adott lenne. Más kérdés, hogy – s ebben a hazai kormányzatok nem egyedülállóak – hogyan jelenik meg egymás vetélytársaként, akár ellenlábasaként e két ügy a kormányzati prioritások meghatározásában és ezek kommunikálásában.

Másik probléma a magyar társadalom szélsőséges individualizmusa, az egymás iránti bizalmatlanság magas szintje.⁷ Ebben a közegben magától értetődően válik az egyén felelősségévé, hogy a saját boldogulását megteremtse, s hogy kilépjen az egyéni okokra visszavezetett szegénységből.

Előljáróban azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy a magyar Nemzeti Program és a benne foglalt prioritások (köztük a szóban forgó elköteleződés) 2009. tavaszi kormány általi elfogadása az elköteleződés valamiféle jelének volt tekinthető. Még akkor is, ha ezzel párhuzamosan olyan kormányzati intézkedések történtek, amelyek a szegénységben élők szempontjából semmiképpen nem minősíthetők előrelépésnek (erre példa a szociális segélyek összegének nominális értéken tartása), vagy hatáskat sokan vitatták (ilyen az Út a munkához program elindítása).

Hogyan látjuk tehát azt, ami történt?

Új struktúra, új szereplők

Azt előre sejteni lehetett, hogy az európai év és a hazai választások időbeni egybeesése megnehezítheti majd a program megvalósítását. Éppen a – várható – kormányváltás kapcsán kezdeményezte a Hálózat más civil szervezetekkel együtt, hogy a minisztérium az évvel kapcsolatos koordinációs feladatok minél nagyobb részét szervezze ki, bízva rá a civil szervezetekre a felmerülő feladatok átadás-átvételével járó nehézségek kiküszöbölésére. Ez sajnálatos módon nem történt meg. 2010 tavaszán a Nemzeti Konzultatív Testület civil tagjai kezdeményezték továbbá a testületi ülés összehívását és arra a választáson induló pártok képviselőinek meghívását. Az elképzelés szerint a pártok képviselőinek az európai évvel kapcsolatos tájékoztatása, a kommunikáció és az együttműködés mihamarabbi megteremtése biztosíthatta volna az év mögötti kormányzati és politikai támogatás folytonosságát. A pártok meghívására nem került sor.

Az országgyűlési választások eredményeként megtörtént a kormányváltás, a minisztériumi struktúra teljes átalakításával kísérve. A 2010-es európai év szakmai irányításáért felelős köztisztviselők a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága alá tagozódtak be. Lényegében a megelőző időszakot jellemző élénk és intenzív együttműködés a Hálózattal – egy-két jelképes kérdéstől eltekintve – megszűnt.

A minisztériumi struktúra átalakításának mindenképpen pozitívuma a társadalmi felzárkózásért felelős államtitkári poszt megteremtése, s a szegénység elleni küzdelemhez kapcsolódó ügyek hozzárendelése. Még akkor is, ha ebben az új felállásban egyidejűleg két miniszter irányítja a munkát: egyikük a kirekesztés csökkentéséért (KIM), másikuk pedig a teljes szociális ellátórendszer szabályozásáért és működtetéséért (NEFMI) felelős. A felzárkóztatásért felelős államtitkári posztra kinevezett Balog Zoltán az év második felében gyakran megnyilvánult a szegény és roma témákhoz kötődő közbeszédben.

⁵ A kormányzati tapasztalatokról beszámoló tanulmányt lásd e kötet írásunk utáni fejezetében.

⁶ Ipsos Global @dvisory (2011): *Global Worries, Direction, Satisfaction*. www.ipsos.com

⁷ Tóth István György (2010): A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének... In Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2010*. TÁRKI, Budapest.

Új kormány, új prioritások?

A választásokat követően kormányra került Fidesz–KDNP-koalíció 2010 májusában terjesztette be az országgyűlés elé a Nemzeti Együttműködés Programja⁸ elnevezésű kormányprogramját. A kormányprogram részletes elemzése nem tárgya ennek az írásnak, annyit azonban szükségesnek látunk megemlíteni, értékelvén az új kormány elköteleződésének irányait, hogy a dokumentum öt prioritási terület egyikeként azonosította a szociális biztonság megteremtését. „Ha szétnézünk a világban, láthatjuk, hogy azok az országok, nemzetek erősek, ahol az emberek hisznek saját sikerükben, szeretik nemzettársaikat, fontos számukra az összetartozás, s ezért tudják, hogy számíthatnak egymásra” – fogalmaz a dokumentum, majd kicsit lejjebb leszögezi: „a szociális biztonság a nemzet számára erőforrás. Minden egyes megszülető gyermek befektetés, amely sokszorosan meg fog térülni az országnak, amikor képzett és egészséges felnőtté válva aktívan részt vesz a javak előállításában”. A szociális biztonság újradefiniálása kapcsán a program azt írja: „...a teljes társadalom szociális biztonságát szavatoló, cselekvő szociálpolitikát kell megvalósítani, szilárd és kiszámítható alapokon.” A konkrétumokkal a program adós maradt, ám elvárásként rögzítette például, hogy a gyermekvállalás ne jelentsen szegénységi kockázatot a családoknak, hogy legyen megfelelő napközbeni ellátás a gyerekek számára, illetve hogy a szegénységben élő családok helyzetének javításával egy időben meg kell akadályozni a középrétegek lecsúszását. A dokumentum egy-egy alfejezetet szentel a romák integrációja és a nyomor enyhítése kérdésköreinek, kiemelve például, hogy „nem lehet a cigányság és a szegénység kérdését ugyanúgy kezelni, mint eddig. Felelős társadalompolitikai válaszok összeállítása szükséges, megállítva a ma népszerű »bűnbakképzést«”. Sajnos a szegénység téma tárgyalása kapcsán a program egyetlen ponton sem említi a jogokat vagy éppen az emberi méltóságot. Visszaköszön azonban már itt a rendteremtés igénye („A legmélyebb szegénységben, soha nem látott nyomorban viszont csak a rend, a kinyújtott segítő kéz és az elvárható, egyéni és családi kötelességek új egyezsége hozhat enyhülést.”). Megjelent az érdemesség kérdése és a túl bőkezű szociális ellátások problematikája („A szociális segélyezési rendszer akadályozza a szegénységből való kitörést, hiszen alacsony a motivációs hatása”; ennek eleme a korábbi kormányzattal szemben megfogalmazott kritika, hogy az „előbbre sorolta a magas összegű segélyezést mint a tisztas munkából szerezhető jövedelmet”).

A szegénység ügyét és különösen a gyermekek helyzetét érintő kormányzati intézkedéseket a kötet egy másik tanulmánya részletesen elemzi.⁹ Itt csak – illusztrálандó a kormányzati retorika és a tényleges intézkedések közötti eltéréseket – néhány, a szegénységben élőket hátrányosan érintő döntést említünk meg. Ezek egy része közvetlenül rontott a szegénységben élők helyzetén, egy másik része a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése irányába hat, míg néhány döntés büntető, stigmatizáló jellegéből fakadóan „egyszerűen” a szolidaritás további csökkentését, a szegényekkel szembeni ellenérzések növekedését idézi elő. A 2010-es év intézkedései voltak: a családi pótlék iskoláztatási támogatássá alakítása, a közmunkarendszer átalakítását célzó év végi törvénymódosítások, az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetése, a nyugdíjminimum és a családi pótlék korábbi nominális szinten tartása és ezzel egy időben bőkezű adókedvezmény bevezetése a gyereket nevelők számára. A kilakoltatási moratórium meghosszabbításával ugyan elejét vette a kormányzat több tízezer ember utcára kerülésének, de az eladósodott családok helyzetének hosszú távú rendezése még nem történt meg.

A stratégia, a koncepció és a konszenzus hiánya

A szegénységgel kapcsolatos stratégiai gondolkodás terén az elmúlt évtized legjelentősebb lépése a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia egyhangú elfogadása volt 2007-ben. Ezzel az aktussal az országgyűlés kiemelt prioritást biztosított a gyermekszegénység elleni küzdelem ügyének, egyben elismerte és felismerte, hogy komplex, több területet érintő beavatkozásokra van szükség a gyerekek és családjaik szegénységének csökkentésére. Ahogyan azonban az adatok világosan mutatják, a stratégia elfogadása óta a gyerekszegénység nemhogy nem mérséklődött, még növekedett is.

Az új kormányzat viszonya a stratégiához, illetve általában a gyerekszegénység csökkentéséhez – ami a 2010-es európai év egyik kiemelt témája – nem világos. Miközben nemzetközi és hazai fórumokon, az Európa 2020 stratégiához kapcsolódó hazai célkitűzések kapcsán (bővebben lásd később) retorika szintjén rendre a kormányzati prioritások között szerepel a gyerekszegénység csökkentése, magáról a „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégiáról és az abban foglaltak megvalósításáról nem hallani. Általában teljes a kiszámíthatatlanság, hiányoznak a szegénység csökkentését célzó koncepciók, nem világosak a kormányzati elképzelések. A választásokat követően létrejött kormányzati struktúrában a közigazgatási és igazságügyi miniszter feladata, hogy előmozdítsa a társadalmi esélyegyenlőséget, biz-

⁸ Nemzeti Együttműködés Programja (2010), www.fidesz.hu

⁹ Lásd a „A gyermekeket (közvetlenül) érintő jogszabályváltozásokról (2010)” című tanulmányt kötetünk második részében.

tosítsa az egyenlő bánásmódot, dolgozza ki a területi és társadalmi különbségek csökkentése érdekében a nemzeti felzárkózás koncepcióját, készítse el a társadalmi felzárkózási politikával kapcsolatos stratégiát és cselekvési tervet.¹⁰

Egyelőre civil szemmel sem a koncepció, sem a stratégia, sem a cselekvési terv elkészítésének folyamatából nem látszik semmi, illetve maguk a folyamatok – ha vannak – nem átláthatóak. A szociális ügyekért felelős másik minisztérium stratégiai elképzelései is homályosak. A Nemzeti Erőforrás Minisztérium Szociális, Család- és Ifjúság-ügyért Felelős Államtitkárságának munkatársai 2010 őszén országos road_show keretében találkoztak állami és civil szociális intézmények vezetőivel, munkatársaival. A rendezvények célja egy új szociálpolitikai koncepció előkészítésének „társadalmasítása” volt. A koncepció elkészültét Nyitrai Imre szociálpolitikai helyettes államtitkár a Hálózat egyik rendezvényén 2011 tavaszára ígérte.

Unió „ösztönzések”

Az, hogy tényleges kormányzati vállalások fogalmazódtak meg a szegénység és különösen a gyermekszegénység csökkentése terén, javarészt európai uniós „ösztönzésre” és keretrendszerben történt.

Az Európai Unió Tanácsa hosszú vitákat követően 2010 júniusában elfogadta az Európa 2020 stratégiát, amelynek öt megfogalmazott prioritása közül az egyik a szegénységben élők számának 20 millió fővel való csökkentése 2020-ig.

A stratégia értelmezése szerint a szegénységben élők körét három indikátor fedi le: a mediánjövedelem 60 százaléka alatt élők, az anyagi deprivációban élők és az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők. A stratégia célkitűzéseinek megvalósítását biztosítandó valamennyi tagállamnak ún. nemzeti reformprogramokat (National Reform Programs, hazai szóhasználatban Nemzeti Intézkedési Terv) kell készítenie 2011 áprilisáig. A hazai tervezet szerint a szegénységben élők (a három indikátor valamelyike szerint érintettek) a népesség körülbelül 28 százalékát, azaz csaknem 3 millió embert tesznek ki. A dokumentum szerint

„...a vállalás a gyermekes családok szegénységi rátája, a súlyos anyagi nélkülözésben élők, valamint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők 20–20 százalékos csökkentését célozza. Az átfedések figyelembevételével ez azt jelenti, hogy 2020-ra Magyarország körülbelül 5 százalékponttal, mintegy 450-500 ezer fővel, 23,5 százalékra kívánja csökkenteni a három indikátorral lefedett népesség arányát.”¹¹

E célok elérését a dokumentum szerint a lakosság eladósodottságát kezelő, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok foglalkoztatását bővítő intézkedések, a családokat érintő jóléti transzferek szinten tartása, a korai képességgondozás, a gyermekgondozási szolgáltatások és az ingyenes gyermekétkeztetés bővítése segítik majd. A gyermekszegénység problematikáját érintik még a foglalkoztatás bővítését, továbbá a korai iskolaelhagyás visszaszorítását célzó intézkedések.

Az uniós elnökséget adó Belgium 2010 szeptemberében megrendezett konferenciáján a soron következő magyar elnökség nevében Balog Zoltán államtitkár jegyezte a nyilatkozatot, amely arra hívja fel az Európai Uniót, hogy kiemelt prioritásként kezelje a gyermekek jól-létének, a gyerekszegénység csökkentésének kérdését, különösen a válság idején. A nyilatkozat célja, hogy előkészítse és meggyorsítsa egy, a gyerekszegénység ügyét érintő uniós ajánlás 2011-es elfogadását. Ennek érdekében – többek között – a gyerekszegénység csökkentéséhez kapcsolódó világos és minőségi alcélok meghatározását, a mélyszegénység kiemelt kezelését, a gyermekek jogainak biztosítására és szegénységük csökkentésére vonatkozó uniós kezdeményezések összekapcsolását, a gyermekek részvételének növelését, döntésekbe való bevonásuk erősítését kéri a tagállamok vezetőitől.

A kormányzat a 2011. január 1-jétől betöltendő magyar uniós elnökség kiemelt témáiként határozta meg a gyerekszegénység elleni küzdelmet, valamint a romák integrációjának elősegítését, s ennek kapcsán egy közös európai roma integrációs stratégia előkészítését. Az uniós elnökség programja nevesíti a gyermeki jogok, a gyermekek megfelelő oktatáshoz való hozzáférése, *A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai platformja*¹² kapcsán a gyerekszegénység kiemelt kezelésének kérdéseit. A roma integráció témájában a nemzeti roma integrációs stratégiák kialakítását segítő keretrendszer létrehozását tűzi ki célul a program; ebben a foglalkoztatás és az oktatás témakörét kívánja középpontba helyezni.

¹⁰ 212/2010. (VII. 1.) Korm. rendelet az egyes miniszterek, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár feladat- és hatásköréről, 29. § (2) a) és b) pont.

¹¹ Az Európa 2020 stratégia végrehajtását megalapozó előzetes Nemzeti Intézkedési Terv, www.ngm.gov.hu/data/cms2089067/ENIT.pdf

¹² Az *Európa 2020* stratégia hét kiemelt kezdeményezésének egyikeként *A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai platform*ról szóló, 2010. december 16-án megjelent közlemény intézkedéseket határoz meg a szegénység visszaszorítására vonatkozó uniós célkitűzés eléréséhez szükséges munka támogatására.

Az évzárás és 2010 „öröksége”

Az európai év 2010. december 8-án megszervezett zárórendezvényén¹³ az államigazgatás magas szinten képviseltette magát. Az előadók között volt a nemzeti erőforrás minisztere és számos – a foglalkoztatás, az európai uniós ügyek és a szegénység elleni küzdelem témájáért felelős – államtitkár. Az elhangzott előadásokban javarészt a problémák és a jelenlegi helyzettel kapcsolatos megállapítások, valamint olyan „óhajszerű” kijelentések hangzottak el, mint amit Réthelyi Miklóstól hallhattunk:

„A szegénység csökkenésének legfontosabb előfeltételei a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás bővülése. Ezek azonban önmagukban nem elegendőek: mindkettő végbemeget úgy, hogy a társadalom leghátrányosabb tagjai egyáltalán nem részesülnek belőle. Számos példát láttunk erre az elmúlt évtizedben a különböző országokban. Hogy mi magunk ne ilyen példává váljunk, valamennyi ágazati politikának figyelemmel kell lennie a szociális hatásokra.”

Konkrétumokat jóformán csak a foglalkoztatás bővítése kapcsán Czomba Sándor államtitkár előadásából ismerhettek meg a résztvevők. Sajnálatos módon az európai évvel kapcsolatos célok továbbvitelét és konkrét intézkedések megtételét ígérő politikai nyilatkozat elfogadása nem történt meg. Pedig ez mutathatta volna meg a jelenlegi kormányzat érdemi kötelezettségvállalását arra, hogy a szegénység elleni küzdelem 2011 januárjától is a fókuszban maradjon.

Partnerség, párbeszéd, bekapcsolódás a civil rendezvényekbe

Az európai év programjának megvalósításával kapcsolatos nagyon fontos elvárás volt, hogy a partnerség jegyében történjen, abban minden érintett szereplő részt vegyen, a különböző szektorok közötti együttműködés erősödjön. Sajnos, mivel igazából nem volt rálátásunk a civil szervezetek által megvalósított 64 projekt menetére, töredékes információkra és a saját, a Hálózat programjai kapcsán szerzett tapasztalatainkra támaszkodhatunk. Az ezek alapján kirajzolódó kép szerint a döntéshozók részvétele, programokba való bekapcsolódása inkább a helyi szintű kezdeményezések kapcsán valósult meg, és sokkal kevésbé az országos szintűek esetében.

Mi magunk is a döntéshozók, megválasztott politikusok nyitottságával találkoztunk a helyi szintű események szervezése kapcsán. A Hálózat „Többségi (v)iszonyok” fórumszínházi programjának rimóci előadásán például részt vett a helyi polgármester. Hasonló, jobbra pozitív tapasztalatokról számoltak be a projekteket megvalósító tagszervezeteink is. Ezekből két példa:

„Az Országgyűlés Ifjúsági, Szociális, Családügyi és Lakhatási Bizottsága részt vett egy kerekasztal-beszélgetésen Győrben, melyen elsősorban a szociális intézményrendszer problémái, a segítők képzésének fejlesztése témákban beszélgettek. A döntéshozók nyitottak voltak további ilyen jellegű rendezvényekre annak érdekében, hogy a szakmával és érintettekkel közösen találjanak megoldást a társadalmi kirekesztés problémáira.”

„Pontosan nem tudom megítélni az elköteleződést, mert nem tudom mennyire használták politikai célokra az ügyet. Az biztos, hogy számos akcióban részt vettek, megjelentek különböző eseményeken.”

Az országos rendezvények kapcsán azonban már sokkal felemásabb a kép. Országgyűlési képviselők egyáltalán nem vettek részt a jelentős civil részvétellel szervezett évnyitó és évzáró központi rendezvényeken. A Hálózat által szervezett két jelentősebb, az országgyűlési képviselőket megcélzó esemény közül a Szegénységben Élők Találkozóján kettő, a „Többségi (v)iszonyok” fórumszínházi program döntéshozóknak szervezett előadásán hat képviselő vett részt. Ez utóbbi rendezvényt részben sikeresnek is értékeltük, hiszen a megjelentek aktívan bekapcsolódtak a programba, bevonódtak, reagáltak, az előadás megérintette őket, ami világosan kiderült az előadást követő – a szegénységben élő résztvevőkkel zajló – beszélgetés során. A résztvevőknek azonban nemcsak a létszáma, hanem az összetétele sem megnyugtató. A fórumszínházi előadásunkon valamennyi parlamenti frakció képviseltette magát a Fidesz–KDNP kivételével. Tehát csak a jelenlegi parlamenti erőviszonyok mellett meglehetősen korlátozott hatalommal rendelkező ellenzéki pártok tagjait sikerült elérni, közülük is jobbra a szegénység témája iránt már egyébként is érzékeny döntéshozókat. Tudunk azonban olyan, országos szinten szociális szolgáltatásokat nyújtó, elismert civil szervezet (Magyar Máltai Szeretetszolgálat) rendezvényéről is, amelyen egyetlen meghívott országgyűlési képviselő sem jelent meg.

¹³ A konferencia előadásai itt olvashatóak: www.szegenysegellen.hu/esemenyek-100831/2010-esemenyei-havi/december/szegenyseg-tarsadalmi

Ahogy már korábban említettük, az európai év megvalósításával kapcsolatos civil konzultáció elősegítésére létrehozott Nemzeti Konzultatív Testület utolsó ülésére is 2010 tavaszán került sor. A kormányváltást követően az év kapcsán gyakorlatilag semmiféle formális egyeztetés nem zajlott a kormányzat és a civil szektor között. Sajnos ez a testület nem az egyetlen áldozata a partnerséget, a civil társadalommal folytatandó párbeszédet teljesen nélkülöző kormányzati működésnek, hiszen a szegénység elleni küzdelem területén így járt az Országos Szociálpolitikai Tanács vagy éppen a Társadalmi Kirekesztés Elleni Bizottság is.

A szegénységgel kapcsolatos társadalmi tudatosság növelése és véleményformálás

A közbeszédben uralkodó szegény- és romaellenességről már sokan sokfélét leírtak. A negatív közvélekedéseket, a tolerancia és a szolidaritás alacsony szintjét az európai év magyar Nemzeti Programja is a kihívások között, a sikeres megvalósítás egyik lehetséges gátjaként azonosította. Az év lehetséges hatásai közül – talán – pont a közvélemény, a társadalom tagjai attitűdjeiben bekövetkezett esetleges változásokat a legnehezebb értékelni. Erre nem is vállalkozunk, de úgy véljük, érdemes néhány óvatos megállapítást tenni.

Média

A szegénység kérdésköre 2010-ben intenzíven jelen volt a médiában. A megjelenések és a témával kapcsolatos – elsősorban nem politikusi – megszólalások három fő témára összpontosultak. Közülük az első a 2008 óta tartó gazdasági válság és következményei, mindenekelőtt az eladósodás és a munkanélküliség magas szintje, valamint ezek kezelésének szükségessége volt. A második témakört a természeti és ipari katasztrófák (a nyári árvíz- és belvízprobléma, a vörösiszap-katasztrófa) alkották. A harmadik témát a fokozódó nyomor, a már elviselhetetlen körülmények között élőkről szóló híradások adták, elsősorban az év vége felé, a tél közeledtével. Igazán jelentős társadalmi szintű megmozdulást, a szolidaritás szavakban és tettekben való megnyilvánulását a katasztrófák áldozatai váltottak ki.

A szegénységgel kapcsolatosan a médiában zajló diskurzus érdemben nem változott. Az ellátásokhoz való hozzáférés kapcsán jobbra 2010-ben is leginkább az érdekes és érdemtelen szegények lehetséges definiálásáról, az ellátások jogtalan igénybevételének büntetéséről lehetett hallani, olvasni. E témában vezető megszólalók voltak a kormányzat képviselői, ilyen irányú nyilatkozatokat lehetett a társadalmi felzárkózásért felelős államtitkártól is hallani: „Rossz az a szemlélet, hogy nekem ez jár, mert szegény vagyok.”¹⁴ Ehhez képest a „mainstream” médiában szinte elenyésző számban jelentek meg (ha egyáltalán) a léthez való joggal, a társadalmi tagságból, az emberi méltóság biztosításának igényéből fakadó jogosultságokkal, a társadalmi minimummal kapcsolatos érvek és gondolatok. A nyilvánosságban a szegénység csökkentésének megoldásaként dominánsan a foglalkoztatás bővítése, a szegények munkavégzése volt napirenden. E retorikában sem hozott változást a kormányváltás, folytatódtak a szociális ellátások „munkára ösztönző” mivoltának erősítését szorgalmazó és ígérő megszólalások. Jobbra a már korábban említett „nyomor” tematika körül viszonylag nagy intenzitással kaptak nyilvánosságot a mélyszegénység mibenlétét és következményeit taglaló megszólalások.

A toleranciára nevelés, a szemléletformálás eredményessége szempontjából az európai év eseményeinek egyik kiemelt célcsoportját kellett alkotniuk a gyerekeknek és a fiataloknak. A megvalósított civil programok között akadt is jó pár, amely az ő elérésükre irányult – ilyenek voltak a különböző rajzpályázatok, iskolai érzékenyítő és önkéntes programok, kiállítások (pl. ARC). Az európai év kommunikációjának egyik fontos mulasztása volt azonban, hogy a tervezettektől eltérően egyáltalán nem használta a közösségi média nyújtotta lehetőségeket. Az európai év kommunikációs stratégiájában megfogalmazottakhoz képest nem jelent meg az év sem a Facebookon, sem a YouTube-on, sem a Twitteren.

Magának az európai évnek a médiavisszhangjáról nincsenek adataink. Mivel az év kommunikációs stratégiája sem tartalmaz indikátorokat az elvárt médiamegjelenésekre vonatkozóan, így a teljesítményt nehéz értékelni. Az év – valószínűleg – legnagyobb médianyilvánosságot kapott eseményei a nyitó- és zárórendezvények voltak. Jelentősen hozzájárult a nyilvánosság növeléshez az ARC óriásplakát-kiállítás – s ennek a szegénységhez kapcsolódó tematikus blokkja –, a „Szegénység arcai” dokumentumfilm-fesztivál, valamint a különböző médiumok (pl. Katolikus Rádió) saját programjai. És vitathatatlanul voltak jelentős médiavisszhangot generáló civil programok is, mint például a Hajléktalanokért Közalapítvány hajléktalanokkal kapcsolat sztereotípiák lebontását célzó plakát- és online kampánya. Az elérés mértékét az egyes programok részletes értékelését követően lehet csak megbecsülni.

A Nemzeti Program a tervezett tevékenységek között kiemelt szerepet szánt az európai év hivatalos hazai honlapjának.¹⁵ A weboldal az elképzelések szerint – azon felül, hogy a megvalósuló projektekről tájékoztat, a szegénységgel kapcsolatos információk és tanulmányok gyűjtőhelye – interaktív felület lett volna a szegénység témá-

¹⁴ www.nol.hu/belfold/ez_nem_erkolcsi_itelet

¹⁵ www.szegenysegellen.hu

jához kapcsolódó aktuális ügyek megvitatásához. A létrehozott honlap azonban jobbra csak az első funkcióját volt képes betölteni, azaz információkat közölt a megvalósuló projektekről, rendezvényekről. Történt egy erőtlen kísérlet valamiféle „tudástár” kialakítására, az on-line elérhető szakmai anyagok összegyűjtésére, az eredmény azonban gyengécske és hézagos. A kommunikációs szempontból fontos interaktív felületek, internetes fórumok elindítása egyáltalán nem történt meg.

Közüvelekedések

Arról, hogy hogyan gondolkodik a magyar népesség a szegénységről, az Eurobarometer 2010 decemberében közzétett jelentéséből¹⁶ kaphatunk képet (a jelentés alapját adó adatfelvétel 2010 augusztusa és szeptember között zajlott). Néhány, a szegénységgel kapcsolatos közérzetet és közvélekedéseket jellemző adat: 97 százalék szerint a szegénység nőtt az elmúlt három évben; 49 százalék úgy gondolja, hogy a környezetében sokan élnek szegénységben; a 2009-es adatokkal összehasonlítva ma kevesebben gondolják azt (66 helyett 59%), hogy a szegénység hátterében a társadalmi igazságtalanság áll, míg többen úgy vélik (10 helyett 13%), hogy a lustaság és az akaraterő hiánya; 60 százalék szerint a rossz vagy rosszul megvalósított politika áll a szegénység hátterében (EU-átlag 37%); 76 százalék említette a szegénység legfontosabb okai között az alacsony béreket, 67 százalék pedig a munkanélküliséget; 65 százalék ért egyet azzal, hogy akár az adók emelése árán is biztosítani kell a magas szintű egészségügyi ellátást, oktatást és szociális ellátásokat; 73 százalék szerint a szegénység megelőzése és csökkentése elsősorban a kormányzat felelőssége.

Nagyjából hasonló véleményeket kaptunk a Hálózat tagjaitól is, amikor arra kerestünk választ: vajon nőtt-e a szegénység hátterében álló okokkal kapcsolatos tudatosság, illetve a társadalmi szolidaritás? Meglátásuk szerint (s ez ellentétes a fentebb közölt adatokkal) az emberek többsége a szegénységet az egyénből fakadó problémának tartja, a döntő többségnek vajmi kevés ismerete van a szegénység hátterében álló társadalmi összefüggésekről. A hozzánk beérkezett jelzések szerint is általános vélekedés, hogy a szegénység legfontosabb oka a munkanélküliség, ami a foglalkoztatás bővítésén keresztül kezelhető. Bár – ahogyan korábban említettük – a katasztrófák kapcsán érzékelhető volt a széles körű társadalmi szolidaritás, az objektív és a szubjektív szegénység növekedésével az emberek egyre inkább a saját problémájukkal és mindennapi küzdelmeikkel vannak elfoglalva, s kevésbé tudnak mások nehézségeivel törődni.

„Az mindenesetre pozitív, hogy a közbeszédben sokkal több szó esett a szegényekről. (...) A »társadalom« részéről én inkább nagy várakozást érzékelek a változás iránt, és némi apátiát is, mert lassabban történnek változások a szegénységből való kimozdulás terén, mint ahogyan sokan várnák.”

„Ami némiképp tájékoztat, hogy egy-egy szociális kérdéssel kapcsolatban megjelent cikkekhez a hozzászólók (kommentelők) hogyan beszélnek. Ezekből az látható, hogy a szegénység individuális problémaként jelenik meg a gondolkodásban, társadalmi összefüggésekre vak az átlagpolgár.”

„Nem gondolom, hogy többet tud [az utca embere], de egyre határozottabban alkot véleményt. És ez a vélemény nem toleránsabb, inkább keserűbb, szomorúbb, indulatoktól terhes. Ugyanakkor hangsúlyozottabban jelenik meg benne a részvét az önhibájukon kívül nyomorúságos helyzetbe jutott emberek iránt, és a félelem, hogy velem, velünk is megtörténhet. Bármikor. És attól olyan rémisztő az egész, hogy az »utca embere« a maga kis szintjén nem lát megoldásokat, vagy ha elvben lát is, nincs eszköze a változtatásra.”

Mivel az eredeti tervekkel ellentétben az európai évhez kapcsolódó – például televíziós – médiakampány nem valósult meg, a közvélemény- és tudatformálás leginkább a civil, illetve az európai évhez társult projektekre maradt. Ez egyébként összhangban áll azon meggyőződésünkkel, hogy érdemi attitűdváltozást csak a személyes élményeken, az egyén tényleges bevonódásán keresztül lehet elérni. Csak becslésekre támaszkodhatunk, amikor azt állítjuk, hogy az országszerte az év keretében, illetve ahhoz társulva megvalósított programok ténylegesen több tízezer embert értek el; közöttük voltak kisebb-nagyobb konferenciák, kulturális rendezvények, iskolai programok és a helyi közösséget mozgósító kezdeményezések. A programok, amennyire külső szemmel ez megítélhető, többnyire egy-egy társadalmi csoporttal (pl. hajléktalan emberek) kapcsolatos vélekedések formálására, a szegénységgel kapcsolatos általános tájékoztatásra, a különböző szereplők (önkormányzat, civilek, piac) közötti együttműködések erősítésére, az egyéni felelősségvállalás (pl. adományozás) ösztönzésére irányultak.

¹⁶ Eurobarometer (2010): *Poverty and Social Exclusion 2010*. Special Eurobarometer 355, Brussels. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_355_en.pdf

A szegénységben élő emberek társadalmi részvétele

Az európai év harmadik nemzeti prioritása a szegénységben élő emberek társadalmi részvételének erősítése volt. A részvétel kapcsán a program konkrétan az országos és a helyi döntéshozatalba való bekapcsolódást, az érintettek és a döntéshozók közötti párbeszéd formáinak megteremtését, valamint a szegénységben élő emberek önszerveződésének segítségét említi. A részvétel megvalósításánál alapvető feltétel, hogy ahhoz a szegénységben élő emberek képessé tételére, hatalommal való felruházására, illetve a fogadó fél – a döntéshozók – nyitottságára, párbeszédkészségére (alkalomadtán az erre való felkészítésükre) van szükség.

A korábban már részletezett politikai viszonyok között, ahol a döntéshozók leginkább a választásokkal, majd az azt követő szervezetépítéssel voltak elfoglalva, nem meglepő, hogy a részvétel erősítése terén nem sikerült érdemi előrelépéseket tenni. Az európai év tervezésekor remélt elköteleződésre, a szegénységben élő emberek szervezett és formális bevonását segítő rendszer(ek) megteremtésére sem került sor. A párbeszédet célzó rendezvények gyakran féloldalasra sikerültek, nem, vagy alig volt politikus, aki a hangjukat hallató szegénységben élőkre odafigyelt volna.

Mindezekkel együtt voltak az európai évnek olyan pozitívumai e témában, amelyeket mindenképpen meg kell említenünk. Az egyik ilyen, hogy egyáltalán szó volt a szegénységben élő emberek részvételének fontosságáról. Egyáltalán nem magától értetődő – nemcsak a döntéshozók, hanem sokszor a szociális szakemberek számára sem –, hogy a segítendő, segítségkérő „kliens” pozícióban lévő emberekkel partneri viszonyt is ki lehet és kell alakítani, s joguk, hogy a saját és sorstársaik helyzetének javítása érdekében beleszóljanak a szolgáltatások, szabályozások alakításába. A másik, hogy országszerte voltak olyan szakmai és egyéb programok, amelyeken főszerephez, megszólalási lehetőséghez jutottak az érintettek. Közülük csak egy példaként említjük meg a Szociális Expó 2010 című többnapos szakmai rendezvényt, illetve több kisebb-nagyobb konferenciát. A harmadik, hogy azok a szervezetek, amelyek eddig is harcosai voltak a részvétel erősítésének, az európai év keretében ezen célkitűzésük elérését előmozdító projekteket tudtak megvalósítani. Ezzel lehetőséget kaptak arra, hogy új módszereket próbáljanak ki, vagy más szervezeteket is bevonjanak a részvétel körüli tevékenységekbe. Ebbe a kategóriába tartozik a hajléktalan emberek aktív részvételével működő Város Mindenkiért csoport és a Hajléktalanokért Közalapítvány – már korábban említett – közös kampánya, vagy éppen a Magyar Szegénységellenes Hálózat fórumszínházi programja.

Szintén pozitív fejleményként kell megemlítenünk, hogy egy, a Budapesti Szociális Forrásközpont vezetésével 2009 óta futó projekt keretében felkészített ún. tapasztalati szakértők közül többen gyakorlati lehetőséget kaptak a Nemzeti Erőforrás Minisztériumban, iskolákban, közigazgatási hivatalokban, különböző szociális intézményekben és civil szervezeteknél. A tapasztalati szakértők olyan, a szegénységet saját életükben át- és megélő emberek, akik személyes élményeiket feldolgozva és megértve, az ehhez szükséges tudással felvértezve játszanak közvetítő szerepet szegénységben élők és döntéshozók (beleértve az államigazgatás szereplőit, a szociális munkásokat és a pedagógusokat is) között, illetve képviselik az érintettek érdekeit.

Amennyiben az év nyitó- és zárórendezvényét értékeljük abból a szempontból, hogy ott jutottak-e, és ha igen, milyen szerephez a szegénységben élő emberek, a kép meglehetősen lehangoló. Míg a nyitórendezvény programjában – bár szerencsétlenül időzítve, de – szerepelt egy pódiumbeszélgetés az érintettek bevonásával, addig a zárórendezvény programjába épphogy sikerült „beszuszakolni” az év egyik arcát, aki egyben szegénységben élőként is meg tudott szólalni (illetve tudott volna, mert végül nem érkezett meg). Érdekes – nem meglepő, de elszomorító – módon a két rendezvény programjában fordított korreláció figyelhető meg a magas szintű államigazgatási szereplők és a szegénységben élő emberek részvételének mértéke között. Míg az előbbiek szerepvállalása dicséretesen megnövekedett, addig a szegénységben élők majdhogynem teljesen eltűntek a megszólalók közül. A zárórendezvényről szóló hírek szinte csak a kormányzat tagjainak megszólalásairól tudósítottak.

A SZEGÉNYSÉG ÉS A TÁRSADALMI KIREKESZTÉS ELLENI KÜZDELEM EURÓPAI ÉVE¹

TARTALOM

Háttér	208
Az európai év keretei	209
Az európai év nagykövetei és arcai	210
Az európai év magyar programja	210
A 2010-es európai év végrehajtása Magyarországon	212
<i>A pályázatokon nyertes civil és egyházi szervezetek tevékenysége</i>	212
<i>Az európai évhez társult események</i>	215
<i>Központi szervezésű programok</i>	216
Uniós kommunikációs tevékenységek	217
Az európai év zárónyilatkozata és a magyar vállalások	218

¹ A tanulmány szerzője Oross Jolán, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságának munkatársa.

HÁTTÉR

Az európai évek sorát 1983-ban a kkv-k (kis- és középvállalkozások) és a kézműipar éve nyitotta meg. 1993 az idős emberek és a generációk közötti szolidaritás éve volt, 2003 a fogyatékkal élők, 2007 a mindenki számára biztosítandó esélyegyenlőségé. 2011 az önkéntesség éve lett.

2010 a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve volt.

Évekkel ezelőtt az *Európai Szegénység Ellenes Hálózat (EAPN)* és más civil szervezetek javasolták először, hogy 2010 a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem éve legyen. Az Európai Bizottság a 2005–2010-re vonatkozó *szociális menetrendben* tette magáévá a tervet, s rögzítette annak érdekében, hogy megerősítse az Európai Unió azon a kötelezettségvállalását, amelyet a társadalmi kohézió és a szegénység felszámolása érdekében a lisszaboni stratégia indulásakor tett.

2010 a *lisszaboni stratégia záró éve*, és tízéves lett a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni ún. *nyitott koordinációs együttműködés*² (OMC). Az OMC keretében nyilvánvalóvá vált a szegénység és társadalmi kirekesztődés sokdimenziós jellege, egyre aggasztóbb mértéke és kezelésének nehézségei az Európai Unió egészében és tagországaiban egyaránt. A válságot megelőző időszak adatai szerint az unió állampolgárainak 16 százaléka, mintegy 80 millió ember volt szegénynek³ tekinthető. A gyermekek esetében ez az arány még magasabb, 19 százalék, ami mintegy 19 millió gyermeket jelentett.

Ilyen előzmények vezettek el ahhoz, hogy *2008. október 22-én* megszületett az *Európai Bizottság hivatalos döntése* arról, hogy 2010 a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve lesz (1098/2008/EK határozat).⁴

Az EK határozat az európai év céljai és irányadó elvei között felsorakoztatta: a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők méltóságteljes élethez és a teljes körű társadalmi szerepvállaláshoz való alapvető jogának elismerését; erősíteni kívánta a szegénységben élők helyzetével kapcsolatos tudatosságot, és elő kívánta segíteni, hogy eredményesen gyakorolhassák szociális, gazdasági és kulturális jogait, valamint elegendő erőforráshoz és minőségi szolgáltatásokhoz férjenek hozzá.

Emellett hozzá kívánt járulni a sztereotípiák és megfélemlítés elleni küzdelemhez. A felelősségmegosztás és szerepvállalás terén a nagyobb társadalmi részvételt hangsúlyozta az egyéni és közösségi felelősségvállalás erősítésével, a köz és magánszféra szereplőinek bevonásával, az önkéntes tevékenységek ösztönzésével, valamint az érintettek aktív részvételi lehetőségének biztosításával.

Az összetartóbb társadalom elősegítése érdekében felhívta a nyilvánosság figyelmét arra, hogy a szegénység és a kirekesztés csökkentése nemcsak a szegények, a kirekesztettek és a kormányok ügye, hanem mindannyiunk, a társadalom egészének közös érdeke, hiszen a szegénység és kirekesztés jelenléte aláássa a társadalmi kohéziót, és gátja a gazdasági fejlődésnek is. Ezért szorgalmazta a szegénység elleni küzdelemmel általában nem foglalkozó szervezetekkel és ágazatokkal való párbeszédet, valamint olyan közösségi és nemzeti programok, rendszerek összehangjának fokozását is, amelyek a társadalmi összetartozásra, a fenntartható fejlődésre és a nemzedékek közötti szolidaritásra irányulnak.

Az európai év célja volt az is, hogy a részt vevő országok kormányai megerősítsék elköteleződésüket a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni fellépés terén és erről majd konkrétumokkal is megnyilatkozzanak a következő nemzeti stratégiai jelentésekben.

Az európai év céljaihoz mind a 27 tagállam, valamint Norvégia és Izland is csatlakoztak.

Az európai év keretében mind az Európai Unió szintjén, mind az egyes tagállamokban, így Magyarországon is különféle kommunikációs programok indultak. Az európai évek kommunikációs évek, nem konkrét szolgáltatások működtetéséről, hanem a párbeszédről, az együttgondolkodásról és együttműködésről, a kiutak és újszerű megoldások közös – az érintettek bevonásával zajló – kereséséről szólnak. Többnyire találkozók, rendezvények, akciók; tájékoztató, népszerűsítő és oktatási kampányok, filmek, folyóiratok és egyéb információs anyagok; közösségi vagy nemzeti szintű felmérések, tanulmányok készítésében nyilvánulnak meg.

Az európai évek tevékenységeinek főbb elemei egységes – az Európai Bizottság által meghatározott foratókönyv szerint zajlanak.

² Az együttműködés célja az egyes országok intézkedéseinek, jó gyakorlatainak megismerése, a kölcsönös tanulás elősegítése. A megtett és a következő két évre tervezett a társadalmi kirekesztés elleni intézkedéseikről a tagállamok két-háromévente ún. *nemzeti stratégiai jelentésekben* számolnak be egymásnak. Ezek alapján az EU közös jelentést készít, ami összegzés és tükröz is egyúttal. Magyarország 2003 óta vesz részt ebben az együttműködésben.

³ Szegénynek az uniós definíció szerint az tekinthető, akinek jövedelme nem éri el az adott országban az egy főre jutó mediánjövedelem 60 százalékát.

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 1098/2008/EK határozata (2008. október 22.) a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évéről (2010) (EGT-vonatkozású szöveg) (L298/20 HU Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2008. 11. 7.)

AZ EURÓPAI ÉV KERETEI

Az európai év tervezésének és végrehajtásának uniós és nemzeti szintű kereteit a Bizottság a *stratégiai keretdokumentumban*⁵ fektette le.

Az európai év nemzeti szintű végrehajtására minden tagállamnak *nemzeti programot* (lásd később) kellett készítenie, amelyet az Európai Bizottság fogadott el. A nemzeti program volt az alapja az uniós társfinanszírozásnak.

Az Európai Unió a *költségvetéséből* összesen 17 millió eurót különített el a 2010-es európai évre, ebből a tagállamok tevékenységeire 9 millió eurót. Az egyes tagállamok részesedésének előzetes megállapítása azon az alapon történt, hogy hogyan súlyozzák az adott állam szavazatait a Tanácsban. Az Európai Bizottság 2009. szeptember 7-i döntésében jóváhagyta az egyes tagállamok részére nyújtandó társfinanszírozás összegét, Magyarország esetében 309 028 eurót. Ahhoz, hogy ezt a keretet igénybe lehessen venni, a tagállamoknak legalább 50 százalékos hazai forrást kellett biztosítaniuk, vagyis a magyar Nemzeti Program tevékenységeire összesen 618 ezer euró (mintegy 160 millió forint) állt rendelkezésre.

Az európai év tevékenységeinek európai szintű összehangolására uniós szinten felállt egy *Tanácsadó Bizottság*, melynek tagjait az egyes tagállamok delegálták, elnöke pedig az EU Bizottság képviselője volt.

Az európai évben való részvétel végrehajtására minden tagállamnak ki kellett neveznie egy az uniós források (kiemelten Európai Szociális Alapforrások) kezelésére akkreditációval rendelkező *Nemzeti Végrehajtó Testületet* (National Implementing Body – NIB), amely felel Bizottságnak a nemzeti program teljes körű végrehajtásáért, az EU felé küldendő jelentések készítéséért, a pénzügyi elszámolásért és monitorozásért. Az európai év magyar Nemzeti Végrehajtó Testülete az ESZA Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. lett.

Az európai év hazai szakmai előkészítése az akkori Szociális és Munkaügyi Minisztérium Társadalmi Befogadás Irodájának⁶ koordinációjában zajlott, egy ún. *Szakmai Operatív Munkacsoport* keretében, amelynek tagjai a minisztérium érintett államtitkárságainak, a Magyar Szegénységellenes Hálózatnak, valamint az ESZA Nonprofit Kft.-nek (mint NIB) a képviselői voltak. Munkáját a minisztérium által bevont szakértők segítették.

A Magyar Szegénységellenes Hálózat közvetlen részvétele az európai év előkészítésében több szempontból is indokolt volt. Egyrészt a több mint száz szervezetet tömörítő Hálózat az európai év előkészítésével kapcsolatos munka indulásának pillanatában megkereste a koordináló minisztériumot az európai év hazai programjára vonatkozó javaslataival, másrészt a Hálózat tagja az európai évet kezdeményező Európai Szegénységellenes Hálózatnak.

A *stratégiai keretdokumentumban* az Európai Bizottság rögzítette a civil társadalommal és az érdekelt felekkel való partnerség követelményét: megfelelő időben és technikákkal nyújtandó tájékoztatás a különféle csoportok közötti nyílt párbeszéd biztosítása érdekében.

Ezzel összefüggésben a magyar programot előkészítő munkacsoport tagjai úgy gondolkodtak, hogy a program sikere nagymértékben múlik azokon a kulcsszereplőkön, akik a szegénységre vonatkozó közvetlen tapasztalatokkal rendelkeznek, vagy a szegénység kezelésével foglalkoznak. A velük való egyeztetés érdekében – meghaladva az uniós partnerségi elvárásokat – 2009 februárjában létrejött a *Nemzeti Konzultatív Testület (NKT)*,⁷ amelyben egyenlő arányban kaptak helyet az illetékes tárcák, közigazgatási, tudományos szervezetek, illetve a kormányzati szereplők által működtetett konzultatív testületek delegáltjai, valamint a szegénységben élők és a velük foglalkozó civil szervezetek delegáltjai.

Ténylegesen az NKT tagságának kétharmada civil szervezetet képviselt. Ebbe a körbe tartoztak az akkori Szociális és Munkaügyi Minisztérium egyeztető fórumainak (Országos Érdekegyeztető Tanács, Országos Szociálpolitikai Tanács, Roma Integrációs Tanács, Nők és Férfiak Társadalmi Esélyegyenlősége Tanács, Fogytékosügyi Tanács, Idősügyi Tanács) civil oldali delegáltjai, valamint a testület létszámának felében a Magyar Szegénységellenes Hálózat közreműködésével delegált civil szervezetek és a szegénységben élők szervezeteinek képviselői. A fennmaradó egyharmadot az érintett minisztériumuk és háttérintézményeik, valamint az MTA és a Települési Önkormányzatok Szövetsége képviselői adták.

Az NKT volt az első olyan minisztériumi konzultatív testület, amely létszámának fele (a civil oldal többsége) egy civil tömörülés szervezésében zajló nyílt delegálási procedura révén állt fel.

A Nemzeti Konzultatív Testület feladata az európai év magyar Nemzeti Programjának jóváhagyása és végrehajtásának figyelemmel kísérése volt, a program előkészítésének és végrehajtásának ütemezéséhez igazított ülésrendben, amelynek gyakorisága az ügyrendjében rögzítettek szerint 2009-ben és a 2010-es európai év

⁵ A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve (2010) – stratégiai keretdokumentum – Prioritások és iránymutatások a 2010-es európai év tevékenységeihez (lásd <http://2010againstopoverty.ec.europa.eu>. (Lásd: www.szegenysegellen.hu „Az Évről” szóló részében).

⁶ Ez a szervezeti egység, illetve jogelődje koordinálták 2003-tól a magyar részvételt az Európai Unió szegénység és társadalmi kirekesztés elleni nyitott koordinációs együttműködésében. A 2010-es új kormányzati struktúrában a szervezeti egység és feladatai jogutódlással átkerültek a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárságára – így az európai év szakmai felügyelete is.

⁷ A Nemzeti Konzultatív Testület ügyrendjét és tagjait lásd a www.szegenysegellen.hu „Az Évről” szóló részében.

megvalósulása során is legalább évi két alkalom. Az ügyrend értelmében az NKT a Végrehajtó Testület beszámolója alapján tájékozik az európai év pénzügyi és szakmai megvalósulásáról – erre 2011-ben az európai év végrehajtásáról szóló hivatalos beszámolási időszakban kerül sor.

Az európai év programjának kötelező elemei mind uniós, mind nemzeti szinteken egyaránt: az európai év hivatalos nyitó- és zárórendezvénye, meghatározott fókusz-
hetek tartása, honlap⁸ működtetése és az európai év nagyköveteinek kiválasztása volt.

Az uniós szintű programok végrehajtását az Európai Bizottság közbeszerzési eljárásán nyertes MOSTRA/PLEON konzorcium bonyolította. E konzorcium magyar partnere a *Pleon Live PR*. Az ügynökség feladata volt az uniós szintű művészeti és újságíróverseny nemzeti fordulójának megszervezése, közreműködés az európai év arcainak és nagyköveteinek azonosításában, valamint az európai év és üzeneteinek megjelenítése 10 nemzeti szintű eseményen. Dolga volt továbbá az európai uniós honlapon a nemzeti sajátosságok erősítése és havi körlevelek készítése az Európai Bizottságnak. Tevékenységei közé tartozott média-adatbázis kialakítása, sajtótájékoztatók szervezése, sajtómegjelenések generálása, havi médiaelemzések készítése és a nemzeti végrehajtó testület munkájának támogatása. A Pleon Live PR és a NIB munkájának valamint az európai év egyéb tevékenységeinek összehangolására a minisztérium rendszeres egyeztetéseket szervezett, amelyeken többnyire részt vett az Európai Bizottság Magyarországi Képviselőtársaságának munkatársa is.

AZ EURÓPAI ÉV NAGYKÖVETEI ÉS ARCAI

Az európai év üzeneteinek, tevékenységeinek népszerűsítésében kiemelt szerepe van az európai év nagyköveteinek, akik ismertségük és elismertségük révén hitelesen tudnak fellépni a szegénység elleni küzdelem területén is. Az európai év „arcai” pedig olyan személyek, akik saját egyéni életükkel, tapasztalatukkal tudnak jó példaként szolgálni a szegénység és a kirekesztés elleni fellépésre.

A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évének magyar nagykövetei: Halász Judit és Molnár Ferenc Caramel voltak.

Az európai év arcai voltak: Bódis Kriszta (író, dokumentumfilm rendező), Bogdán Árpád (Simó Sándor díjas író, rendező), Elek Dóra (a Baltazár Színház művészeti vezetője), Juhász Veronika (kerekeszékes Európa-bajnok, paralimpikon), Lázár Györgyné (a Szomolyai Romákért Egyesület tagja), Pásztor Eszter (a bódvalenkei freskófalú projektvezetője).

AZ EURÓPAI ÉV MAGYAR PROGRAMJA

Az európai év végrehajtására – a stratégiai keretdokumentumban megfogalmazott elvárásoknak megfelelően – minden tagállamnak *nemzeti programot* kellett készítenie, amelyet 2009. május végéig kellett benyújtani az EU Bizottságnak. Minden programnak tartalmaznia kellett a nemzeti szintű kihívásokat, kommunikációs stratégiát, a partnerség bemutatását, valamint a végrehajtásra vonatkozó információkat a költségvetésen át a monitorozás és ellenőrzés mechanizmusáig.

A magyar Nemzeti Program készítésének volt egy a korábbi időszakoktól eltérő sajátossága. Kiinduló alapja nem minisztériumi asztalokon készült munkaanyag, hanem *civil ajánlások* voltak. A program a Magyar Szegénységelleni Hálózat és a Nemzeti Konzultatív Testület javaslatai alapján fogalmazódott meg.

A Magyar Szegénységellenes Hálózat és az NKT javaslatai alapján a magyar Nemzeti Program⁹ három prioritást jelölt ki:

- *politikai/döntéshozói elköteleződés erősítése*
 - a jogszabályok és döntések szegénységre és kirekesztésre gyakorolt hatásának kiemelt szempontként való kezelése,
 - a meglévő források hatásosabb felhasználása a szegénység elleni küzdelemhez, valamint a lehetőségekhez mérten további források bevonása;
- *a társadalmi tudatosság növelése és véleményformálás*
 - a szegénység hátterében álló okok, társadalmi folyamatok, helyzetek bemutatása,
 - toleranciára nevelés, előítéletek csökkentése,
 - folyamatos közbeszéd generálása a szolidaritás növelése, a megoldási lehetőségek feltárása és megvitatása érdekében,
- *a szegénységben élő emberek társadalmi részvételének erősítése*
 - a szegénységben élő emberek bekapcsolódási lehetőségeinek bővítése a helyi és országos döntéshozatali folyamatokba,

⁸ A 2010-es európai év hazai forrásokból működő nemzeti honlapja: www.szegenysegellen.hu. Az uniós honlap: <http://2010againstopoverty.eu>.

⁹ Letölthető a www.szegenysegellen.hu „Az Évről” részéből.

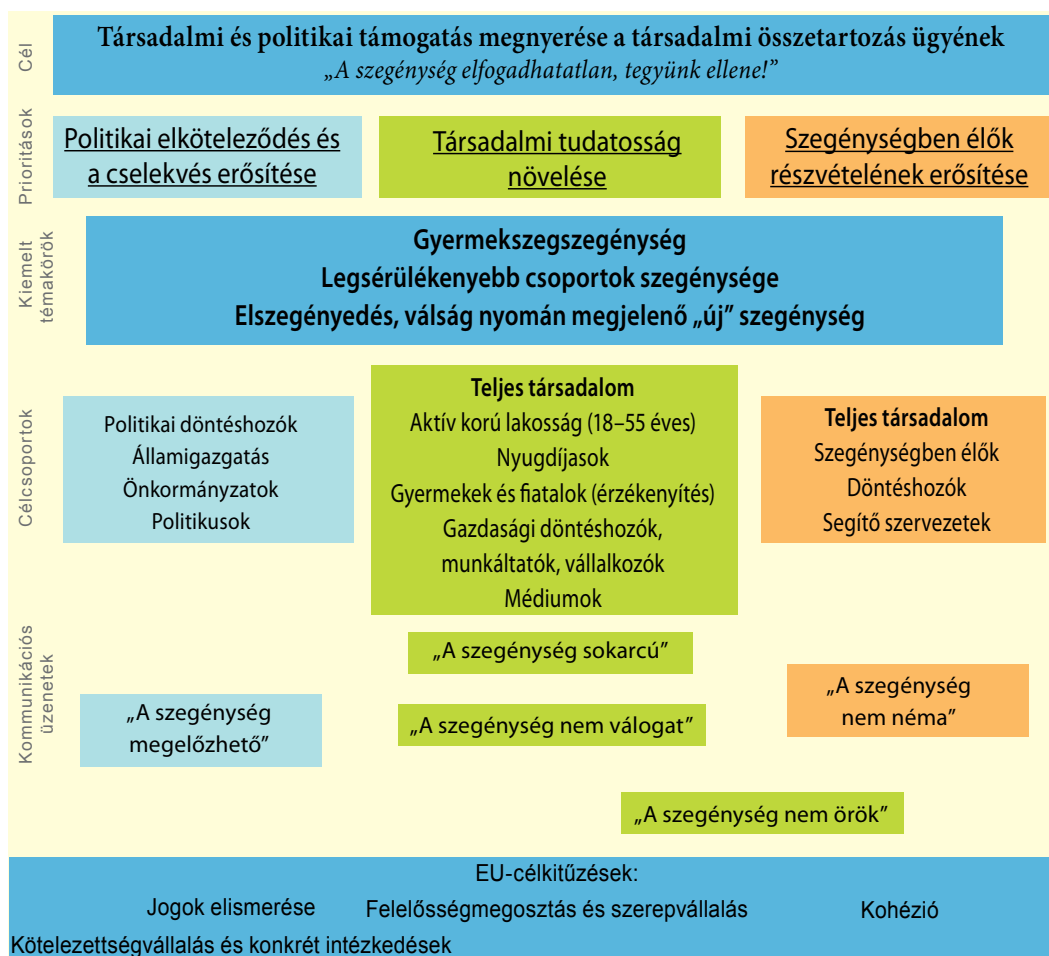
- a szegénységben élő emberek önszerveződésének segítése,
- innovatív módszerek a részvételre, a különböző társadalmi csoportok, a döntéshozók és az érintettek közötti párbeszédre.

A prioritások mellett három témakört emelt ki:

- a gyerekszegénység (beleértve a nagycsaládosokat, a gyermekeiket egyedül nevelőket, a fogyatékkal élő gyerekeket, roma gyerekeket, bevándorlók gyermekeit stb.);
- a legsérülékenyebb (aktív korú) csoportok szegénysége (beleértve a hajléktalan embereket, a romákat, a leszakadó, hátrányos helyzetű térségekben vagy gettóban élőket, a segélyezetteket és a segélyezési rendszerből kiszorultakat, a tartós munkanélkülieket, az idős egyedülálló embereket); valamint
- az elszegényedés, a válság nyomán megjelenő „új” szegénység.

Az európai év tevékenységeinek ezeket a prioritásokat és témaköröket kellett szolgálniuk. A magyar program lényegét az 1. ábra foglalja össze.

1. ábra: A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évének magyar programja

A 2010-ES EURÓPAI ÉV VÉGREHAJTÁSA MAGYARORSZÁGON

Az európai év uniós társfinanszírozott forrásai – az uniós elvárásoknak megfelelően – az ESZA Nonprofit Kft. kezelésében, a NIB menedzsment költségeit leszámítva két-féle módon szolgálták a magyar Nemzeti Program megvalósulását: *nyílt pályázat* formájában és *közbeszerzés* útján.

Az ily módon támogatott tevékenységek mellett számos civil, egyházi és más szakmai szervezetek által vitt program *társult* az európai évhez. Maga a *Szociális és Munkaügyi Minisztérium* is – közvetlenül, illetve háttérintézménye az akkori Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet¹⁰ segítségével – több eseményt szervezett, és folyamatosan működtette az európai év nemzeti honlapját a hivatalos költségvetésen felüli források bevonásával.

Az európai év során hazánkban *több mint 130 program, illetve programcsokor* (többször, több helyszínen is megvalósuló projekt) zajlott.

A továbbiakban ezekről a programokról következik egy, a teljesesség igénye nélkül készült áttekintés. Az események teljes köre a www.szegenysegellen.hu honlapon megismerhető. A programok jelentős része önálló honlappal is rendelkezik, érdemes rákeresni az interneten.

A pályázatokon nyertes civil és egyházi szervezetek tevékenysége

Az európai év céljaihoz illeszkedő helyi, regionális, országos civil és egyházi programokra 2010. január 14-én és 2010. július 23-án egy-egy nyílt pályázati felhívást tettek közzé. A két pályázat 64 nyertes programja összesen 109,6 millió forint támogatásban részesült. A projektek többsége 2010-ben befejeződött, de néhány program a 2011-es év első hónapjaiban folytatódik vagy valósul meg.

A programok igen színes tevékenységi kört fednek le. *A nyertes szervezeteknek több mint a fele elsősorban a társadalmi tudatosság növelésére, a lakosság érzékenyítésére irányuló programokat* (akciók, konferenciák, fesztiválok, filmek és médiaprogramok) szervezett. Ízelítőül néhány e programok közül:

- A Pro Cserehát Egyesület a Cserehát aprófalvaiban készített *életútinterjúkat* és ezeket kiegészítő *otótdokumentációt* az ott élők problémáiról. Az elkészült anyagokból magyar és angol nyelvű *multimédiás kiállítás* nyílt, és *oktató CD* is készült. A program eredményeit az európai év brüsszeli zárókonferenciáján is bemutathatták.
- A fogyatékkal élőktől szervezett *tolerancia napokat* a Szimbiozis a Harmonikus Együtt Létért Alapítvány Miskolcon. A Vadvirág Alapítvány fiatalokat „kapcsolt össze” fogyatékkal élő gyermekekkel, amikor egy hétvégére a nagybajomi Kolping iskola diákjai „*örökre fogadtak*” egy-egy sérült gyermeket. A Máltai Szeretetszolgálat pécsi programja „Adj két órát az életedből!” címmel hasonlóan diákokat hívott arra, hogy segítsenek a pécsi szegénytelepen mélyszegénységben élőknek. Szintén Pécsen a Retextil Alapítvány *köztéri „Labirintus”* felállításával tette átélhetővé a mélyszegénységben élők kirekesztettségét és a szegénység okozta megkülönböztetéseket.
- A Hajléktalanokért Alapítvány és más hajléktalanellátó és hajléktalan embereket tömörítő szervezetek *interaktív köztéri játékokkal* és neves közéleti személyiségek részvételével zajló *akciókkal*, a Munkanélkülieket Segítők Egyesülete figyelemfelhívó programokkal épített hidat a rászoruló és a lakosság között.
- A Szolidaritás Alapítvány „Vegyen egy jó szót! – különleges szó- és kéziratárverésén huszonegy magyar író és költő kézzel írt egy-egy szavát vásárolhatták meg a hajléktalan gyermekeknek, felnőtteknek és elszegényedett újságíróknak segíteni akaró emberek. De lehetett licitálni ugyanezen írók szintén bekeretezett kézírataira és hajléktalan emberek készítette rajzokra, festményekre is. Az akció keretében csaknem hétszáz ezer forint és több mint kilencszáz konzerv gyűlt össze.
- *Konferenciák, ismeretnövelő, tanácsadó és ezekhez társuló rajz- vagy fotókiállítások, illetve önkéntességre sarkalló programok* zajlottak a Komlósi Református Társaság, a Katolikus Karitás, a Szegedi Alsóvárosi Ferences Plébánia, a Kaposfüi Szent Erzsébet Alapítvány vagy a Szenteste Alapítvány szervezésében. A Református Szeretetszolgálat sztereotípiák, előítéletek működésének megértését, oldását elősegítő *érzékenyítő tréninget* szervezett romákkal is dolgozó lelképásztorok és missziós munkát végzők részére. A Magyar Bünelőzési és Börtönmissziós Alapítvány a bünelkövetők és családjaik, gyermekeik helyzetére kívánta felhívni a figyelmet, *segítő alternatívákat* mutatva. A Nyugdíjasok Nógrád Megyei Szövetsége szegénységellenes hetet tartott, és szegénység arca sokféleségének bemutatására digitális fotópályázatot hirdetett.
- *Zenei és kulturális fesztiválok* kiváló alkalmak voltak arra, hogy közelebb hozzanak egymáshoz embereket és a többségi társadalomhoz attól elszigeteltebb csoportokat. Tette ezt az Afrikai Magyar Egyesület menekültek bevonásával, a Csácsi Rom Cigány Kulturális Egyesület cigány hagyományörző programokkal. Sásdon a Hegyháti Ifjúsági Fesztiválon a szegénységről, gyerekszegénységről szóló programok, fotókiállítás, játékok és koncertek közben önkéntes fiatalok által készített fotókat osztottak az európai év Nemzeti Programjának üzeneteivel. Este pedig a fiatalok egy része ugyanezen üzenetekkel nyomtatott pólókban együtt énekelt el egy számot a Republic zenekarral.

¹⁰ Az intézet 2011. január 1-jétől átalakult, új neve: *Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet*.

Szintén az érzékenyítést szolgálták a támogatott programok keretében készült *filmek* és szervezett *filmfesztiválok*. Ilyenek voltak például:

- A Palantír Film Vizuális Antropológiai Alapítvány „Szegénység arcai” címmel rendezett háromnapos filmfesztiválján több mint száz filmet mutatott be, olyan alkotásokat, amelyek újszerű megközelítésben látják és láttatják a szegénységben élő emberek világát. A fesztivál alkotói díját az „Örvény” című film kapta. Ez az az egész estét betöltő dokumentumfilm, amelyet az alkotók – Szekeres Csaba rendező, Sándor Pál és John Oates producerek – korábban a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni európai évnek ajánlottak.
- A debreceni Változó Világ Egyesület „A legkisebb fiú – mesék nélkül a szegénységről” című 20 perces kisfilmje arra kereste a válaszokat, hogy ma Magyarországon mi a legfőbb oka a szegénységnek, és mi lehet rá a megoldás, hogyan gondolkodik erről az utca embere és a szakember.
- A „Mérleghinta” programmal iskolás gyermekek érzékenyítését tervezte a Magyarországi Evangélikus Egyház. Akárcsak a mérleghintán ülők helyzete, a családok és egyének élete is változhat akár egyik napról a másikra. A Zákeus Média Centrum ötrészes sorozatában különböző embereket kérdeztek a szegénységről és a gazdagságról, az érzékenységről és az érzékenyítésről, valamint a mozgósításról. A riportfilm százhusz iskolába jut el egy munkafüzet kíséretében. A filmet regionális tv-csatornák és a Pax TV is műsorára tűzte.
- Az Északi Támpont Egyesület „Karmák – hétköznapi hősök” kampánya keretében nyolc, egyenként tízperces kisfilm készült. Egy a szegénység jelenségét, míg a többi hét film egy-egy súlyos szegénységben élő, ám a társadalom számára így is hasznos tevékenységet végző embert/családot mutat be, a stáb egyben segítséget is keres számukra.
- A Kettőspont Kulturális és Művészeti Alapítvány „Nekik sikerült – filmportrékkal a szegénység ellen” projektje négy részből álló mini portrészorozat, amely a magyar gazdasági és kulturális élet olyan elismert szereplőiről készült, akik igen szerény körülmények közül indulva tehetségüknek, erejüknek köszönhetően emelkedtek ki. A négy riportalanys: Horváth Rozi (szakács, fűszermeister); Jónás Tamás (költő); Snétberger Ferenc (gitárművész); Csányi Sándor (az OTP Bank elnök-vezérigazgatója, a Csányi Alapítvány alapítója) volt. Az MTV1 és a Duna TV is bemutatta a portrékat.

A civil és egyházi szervezetek célzott programokkal nemcsak a televíziót, de a *helyi és országos rádiókat* is célba vették:

- A Harmónium Független Kommunikációs Egyesület „Létkérdés” című rádióműsora az európai év hazai rendezvényeiről és nemzetközi tapasztalatairól számolt be kilenc adáson keresztül. Műsorukat húsz vidéki adón és a Szabadkai közvetítette. Az interneten pedig mindenki számára elérhetőek riportjaik, hasonlóan az előbbieken említett programokhoz.
- A Magyar Katolikus Rádió Alapítvány Észak-Magyarországon sugárzó Szent István Rádiója tizenkét héten keresztül hétköznapi délelőttönként jelentkezett ötvenperces, „Kapaszkodó” című műsorával azzal a céllal, hogy konkrét példák bemutatásával, szegénységben élők és döntéshozók megszólaltatásával kérdőjelezzék meg a szegénységgel kapcsolatos sztereotípiákat és azokat a szélsőséges álláspontokat, amelyek a szegénység kialakulásának okaival kapcsolatban jelen vannak a közgondolkodásban.
- Az Országos Katolikus Rádió Alapítvány „A sokarcú szegénység ellen – részvét helyett részvétel” című programja keretében hat különböző műsorban, 385 műsorpercen kizárólag az európai év során megvalósult programokkal és az ezekhez kapcsolódó témákkal foglalkozott.
- A Határok Nélkül Soproni Művészeti és Kulturális Alapítvány 12 darab negyvenperces műsora a Corvinus Rádió leghallgatottabb időszájában szólt a gyermekszegénységről, a nagycsaládosok, a gyermekeket egyedül nevelők, a beteg és fogyatékos gyermekeket nevelők, a roma gyerekek stb. problémáiról, a hajléktalanok, a romák, a leszakadók, a tartós munkanélküliek stb. gondjairól, valamint a gazdasági válság nyomán megjelenő újszegénységről. A Civil Rádiózásért Alapítvány „[A perem szélén](#)” címmel tematikus programot szervezett a Civil Rádióban a szegénység és a társadalmi kirekesztés különböző formáiról.
- A Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány egy, a fiatalok hangján megszólaló provokatív *társadalmi célú hirdetés* (TCR) elkészítését tűzte célul annak érdekében, hogy az átmeneti eredményeket hozó, alkalmi akciókhoz kapcsolódó „impulzusadakozás” helyett egyre jellemzőbb legyen a fiatalok körében a hosszú távú segítségnyújtás.

A pályázatokon nyertes szervezetekkel szemben elvárás volt, hogy a nem kifejezetten médiumoknak szánt programjaik esetében is teremtsék meg azok sajtónyilvánosságát, amely többnyire helyi újságokban, rádióban, televízióban, több esetben országos lapokban vagy más médiumokban meg is történt.

A támogatott pályázatoknak mintegy negyede olyan programot, programsorozatot valósított meg, amely az érintettek bevonását célozta, vagy az ő részvételükkel zajló közös alkotás volt. Ezek között voltak fotó- és művészeti programok.

- Például a „8ker meg én” program keretében a PhotoVoice módszert alkalmazva nyerhettünk bepillantást Külső-Józsefváros nagyrészt roma származású fiatal közösségeinek életébe.

- Az Igazgyöngy Alapítvány munkatársai Erdős Lajos meséit dolgozták fel olyan gyerekekkel, akik mélyszegénységben élnek a berettyóújfalui kistérség valamelyik településén. Az elkészült csodaszép rajzokat és az alkotási folyamatot dokumentáló fotókat több kiállítóterem is bemutatta vidéken és Budapesten egyaránt, köztük például a Néprajzi Múzeum is.
- Az Artemisszió Alapítvány „Falak helyett szavak” – címmel szemléletformáló kiállítást szervezett fiataloknak. A projekt keretében két vidéki (Biri, Sajókaza) és egy budapesti (Józsefváros) iskolával együttműködve közösségépítő műhelyfoglalkozásokat valósítottak meg roma és nem roma fiatalok bevonásával. A foglalkozások során létrehozott maradandó alkotásokból nyílt a kiállítás.

Több szervezet *színházi produkciókba, kreatív játékokba* vonta be az érintetteket és a nézőket:

- A Magyar Szegénységellenes Hálózat „Fórumszínházzal a szegénységben élők részvételéért” című programsorozata keretében tizenöt szegénységben élő emberrel dolgozott együtt. A közös munka eredményeként egy kreatív, izgalmas színházi játék a „Többségi (v)iszonyok” című darab állt össze, amelynek bemutatóit egy interaktív módszerrel, az ún. fórumszínházzal (ahol a nézők is játszanak) ötvözték.
- A Baptista Szeretetszolgálat Komédiás Integrált Színházában ép és sérült színészek játszanak együtt. A társulat 2010-ben állította színpadra az „Isten pénze” című musicalt, amelyet öt városban, 2011-ben pedig Brüsszelben adnak elő.
- A Romano Teatro Kulturális Egyesület roma és nem roma színészek részvételével zenés színdarabot mutatott be Miskolcon.
- A Nagyvilágban a Magyar Kultúraért Közhasznú Egyesület „Te is köztük lehetsz!” projektje keretében két helyszínen összesen öt alkalommal tartott színházi előadásokat a beavató színházi módszer innovatív alkalmazásával. Az előadások a szegénységben és társadalmi kirekesztésben élők mindennapjait mutatják be úgy, hogy a meghívott nézők – egy kiemelt alkalommal helyi döntéshozók – alakíthatták az előadás történetét.
- A 3. Szektor Közhasznú Alapítvány „Találkozz az előítéleteiddel!” címmel három pécsi rendezvényen szervezett „élő könyvtárat”, amelyben a könyvek élő személyek. Olyan emberek, akik sztereotípiáink áldozatai: hajléktalanok, romák, mozgássérültek, feministák, volt szerhasználók, látássérültek vagy akár homoszexuálisok. A beszélgetés során a látogató kérdéseket tehetett fel könyvének, az élő könyv pedig nemcsak válaszol, de vissza is kérdezhet, így egymás nézőpontját megismerve, saját élményekkel gazdagodva zárulhat a kölcsönzés.

Voltak programok, amelyek *praktikus megoldásokat* kínáltak az érintettek bevonásával, vagy az ő érdekükben:

- A Széna Egyesület olcsó, de igényes ételek *receptkönyvét* állította össze szegénységben élő emberek részvételével. A projekthez szociális-, gazdálkodási- és pénzügyi tanácsadás is kapcsolódott.
- A Vadvirág Alapítvány hátrányos helyzetű, fogyatékossgal élő gyermekek szobáit újította fel a Munkaügyi Központból toborzott fiatalok segítségével. A Ferencvárosi Tanoda (Dzsumbuj) Egyesület játszóter, közösségi tér kialakításához végzett tereprendezeit az ott élők bevonásával.
- A Hajdúhadházi Futball Klub Közhasznú Sportegyesület „Puskás is így kezdte – kitörési lehetőség a sport segítségével” projektje szegénységben élő gyermekek részére hirdetett futball-tehetségkutató versenyt, és igyekszik megtartani a gyermekeket a sport területén.
- A Szolidaritás Egyesület pedig olyan *webvásárteret* hozott létre, ahol kizárólag a munkaerőpiacon hátrányos helyzetű személyek (alacsony iskolai végzettségűek, kisgyermeket nevelő nők, megváltozott munkaképességűek, egészségkárosodottak, fogyatékkal élők, romák, tartós munkanélküliek, hátrányos helyzetű térségek és települések lakói, veszélyeztetett fiatalok) által előállított termékeket forgalmaznak.

A nyertes pályázatok közel negyede a döntéshozók bevonását vagy a szektorok közötti együttműködést célozta. Köztük több az érintettek bevonásával zajlott.

A döntéshozók odafigyelését elérni kívánó projektek több-kevesebb sikerrel valósultak meg. Néhány példa:

- A Magyar Máltai Szeretetszolgálat nagy sajtónyilvánosság mellett induló „A remény magjai” elnevezésű projektje a balzsamfű magjait tartalmazó levéllel kereste meg az újonnan megválasztott országgyűlési képviselőket. A levél konkrét, gyermekszegénységgel kapcsolatos eseteket írt le, és azt kérte a képviselőktől, hogy ismerjék meg a választókerületükben élő gyermekek szegénységet, és indítsanak programot, hozzanak intézkedéseket ennek felszámolása érdekében. Sajnos az októberi sajtótájékoztatón egyetlen képviselő sem jelent meg, hogy beszámoljon tapasztalatairól.
- A Magyar Szegénységellenes Hálózat a Szegénységben Élők Negyedik Találkozójaival szintén a szegénységben élő emberek és a döntéshozók közötti közvetlen párbeszédre kívánt lehetőséget teremteni. A találkozóra az ország valamennyi régiójából összesen mintegy 150 szegénységben élő ember érkezett. Sajnos a programon igen csekély volt az államigazgatásban dolgozók vagy politikai döntéshozók részvétele.
- A szegénység és kirekesztés elleni küzdelem jegyében döntéshozók, szakemberek és érintettek nagyszámú részvételével zajlott a 2010-es Szociális EXPO.

- „Bárki érintett lehet!” Ez a legfontosabb üzenete az Echo Innovációs Műhely programsorozatának, mely az újszegénység problémájának társadalmasítását szolgálta Székesfehérváron. A program célcsoportjai a politikai, szakpolitikai döntéshozók és döntés-előkészítők (önkormányzati képviselők, önkormányzati igazgatásban dolgozók), a civil szféra, a civil szervezetek tagjai, valamint a segítő szakmákban dolgozó humánszolgáltatók és a média szereplői voltak.
- A debreceni Változó Világ Szociális Egyesület négyrészes beszélgetéssorozatot rendezett „A legkisebb fiú – mesék nélkül a szegénységről” címmel. Mindegyik beszélgetés során egy politikus, egy civil és egy vállalkozó vitatta meg a témát az érdeklődők előtt.
- A Zalai Falvakért Egyesület „Fókuszban a falvak” elnevezésű programja keretében öt alkalomból álló párbeszédkör-sorozatot és egy nagyobb figyelemfelhívó rendezvényt szervezett a helyi döntéshozók és a szegénységben élők újfajta találkozásainak megteremtése érdekében.
- Agria Universitas Egyesület „[A közösség biztonságot ad és kiutat kínál](#)” projektje három hátrányos helyzetű településen valósult meg (Egerbocs, Balaton, Tenk) azzal a céllal, hogy a válság nyomán elszegényedett, nemrégiben még foglalkoztatott, aktív egyéneket visszakapcsolja a közösségi programokba, megelőzve, hogy perifériára kerüljenek. A mentorprogramba döntéshozókat vontak be.

A szektorok közötti együttműködést példáit mutatták olyan nem a szociális szervezetek köréből induló programok, mint a *Háziorvosok* Országos Egyesületének programja, amely a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem terén az egészségügyi alapelállításban dolgozók bevonását és ismereteinek bővítését célozta meg. Ilyen a A Gyöngybaglító Miskolci Védőnői Közhasznú Alapítvány gyermekszegénység elleni küzdelem érdekében indított projektje.

Az európai évhez társult események

A pályázati úton támogatott tevékenységek mellett folyamatosan kerestük azokat az egyébként is megvalósuló kulturális, szakmai és egyéb eseményeket, amelyek az európai év üzeneteivel azonosulni tudtak, és európai évhez társuló rendezvényként az európai év logóját, üzeneteit használva a maguk eszközeivel tenni/szólni kívántak a szegénység és társadalmi kirekesztés ellen. *Mintegy 60 esemény társult az európai évhez*, amelyek mind célcsoportjukat, mind tevékenységüket tekintve rendkívül színes képet mutatnak.

Köztük sok olyan program volt, amelyet hátrányos helyzetű csoportokkal hagyományosan foglalkozó (szociális, oktatási, civil vagy egyházi szervezetek) rendeztek – konferenciák, workshopok, akciók, kampányok, könyvbemutatók.

- Több ilyen programról számolhatunk be. A Magyar Szegénységellenes Hálózat több programja, a 16. soproni szociálpolitikai konferencia vagy az SZMI „Kérdések és válaszok, avagy...” konferenciái a szegénység és kirekesztés aspektusairól. Ilyenek a Mobilitás ifjúsági programjai, a Budapesti Európai Ifjúsági Központban megrendezett „Emberséggel-Méltósággal” emberi jogi fesztivál, a Budapesti Esély Nonprofit Kft. „Egymásra lépni tilos!” – antidiszkriminációs kampánya, és ilyenek voltak a hajléktalan emberekkel való szolidaritás éjszakái. Idesorolható a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia templomi tartós ételmiszer-gyűjtési akciója. Idetartozik a Magyar Speciális Művészeti Műhely Egyesület XXIII. Országos Kulturális Fesztiválja.
- Az európai évhez társult az Országos Esélyegyenlőségi Hálózat szervezésében megvalósuló húsz körüli különféle projekt. Ezek célja – az „Esélyek házai” elsődleges feladatának megfelelően – főként az attitűdformálás volt, mint például a budapesti Egyenlítő Bazár, a szolnoki Esélyegyenlőségi Hét, a baranyai „Esélykikötő” stb.
- Társult rendezvény volt a Modern és Kortárs Művészeti Központ, a ReFoMix Nonprofit Közhasznú Kft. és a koppenhágai Projekt UDENFOR rendezésében a hajléktalan embereket formázó szobrok debreceni köztéri tárlata. (A FEANTSA hajléktalanság felszámolására irányuló kampányának részeként Jens Galschiot dán szobrász készített bronzból 13 életnagyságú szobrot hajléktalan emberekről. A szobrokat először a brüsszeli Európa Parlamentben állították ki, majd a debreceni bemutatót követően számos európai nagyvárosban találkozhattak velük az érdeklődők.)
- Az európai év számos rendezvényéhez adta kölcsön a Kurt Lewin Alapítvány „100 legszegényebb” című fotókiállítását.

Több olyan szervezet által rendezett program is társult az európai évhez, amely szervezeteknek nem alapfeladata a szegénységben élők segítése.

- Ilyen például az Európai Kulturális Fővárosok Egyetemi Szövetsége IV. közgyűlése, a TEMI Fővárosi Művelődési Háza „Kreativitással a kulturális szegénység ellen” konferenciája, a Maglódi Művelődési Háza „Gyermekek városa” programja, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság „Szimbiózis napok” címen rendezett fesztiválja vagy a Marom Klub Egyesület Bánki-tó fesztiválja.
- Társult program volt a Magyarországon először – az Eötvös József Gimnázium szervezésében megrendezett „Állj fel Te is a szegénység ellen!” (Stand Up Against Poverty) kezdeményezés.

- Itt említhető a Createam Reklámügynökség „Együtt a szegénység ellen” adománygyűjtő kampánya. A társult rendezvények között ott találhatóak a Szubjektív Értékek Alapítvány HajléktaLand könyvbemutatója, a Baltázár Színház előadásai, a Csodaceruza folyóirat és a Gyermekkönyvszerzők és Illusztrátorok Egyesülete gyerekrajzpályázata vagy Bódis Kriszta „Virrasztás” című filmjének bemutatója.
- Idesorolható az European Social Policy Analysis Network (ESPAnet) „Szociálpolitika és a globális válság” témakörű konferenciája, illetve az EURO CITIES európai nagyvárosokat tömörítő hálózat és a Budapest Fővárosi Önkormányzat a nagyvárosi szegregátumok problémáival és megoldási lehetőségeivel foglalkozó szemináriuma is.

Központi szervezésű programok

Az európai év uniós és tagállami szintű kommunikációs kampányának összehangolását végző Mostra/Pleon konzorcium hazai képviselője a *Pleon Live PR* további tíz, nagyobb nyilvánosságot elérő és társulni kívánó eseményen biztosította az európai év megjelenítését.

- Ezek között voltak például a következők: a debreceni Campus Fesztivál, a Baranya megyei Ördögkatlan Fesztivál, a kecskeméti Bor és Pálinka Fesztivál, a Szegedi Ifjúsági Napok, valamint együttműködésben az Európai Bizottság Magyarországi Képviselével a Sziget Fesztivál és a budapesti és pécsi Európa Napok.

Az *Európai Bizottság Magyarországi Képvisellete* az említetteken felül a Külügyminisztériummal közösen „Vita-csata: disputa” vetélkedőket szervezett Kecskeméten és Debrecenben több száz középiskolás részvételével szegénység és oktatás témakörben, valamint felvállalta, hogy a World Press Photo „Árnyékban” című kísérő kiállítása a szegénység és a kirekesztettség témakörét dolgozza fel.

A *Külügyminisztérium szervezésében és finanszírozásában* további központi eseményekre is sor került:

- Ilyenek voltak: a 2010. január 21-i madridi megnyitóval egy időben zajló szakmai konferencia; az utcán élő hajléktalan emberek számának csökkentéséről gondolkodó két szakmai nap; a „Március a nőké” rendezvény; „A befogadó társadalomért” című konferencia, könyvbemutató és kiállítás; az „Örvény” szakmai díszbemutatója vagy az *Esély* 2010/5. tematikus száma, amely „Alapjövedelem – minimumjövedelem” témakörben készült.
- Gyerekszegénység témában az európai év egyik központi eseménye volt az Európai Bizottsággal és az MTA GYEP Irodával közösen szervezett ún. Peer Review szeminárium, amely „Gyermekek társadalmi befogadásának elősegítése hátrányos helyzetű, vidéki térségekben” címmel a Szécsényi kistérség gyerekszegénység elleni programjait mutatta be népes nemzetközi (cseh, angol, horvát, olasz, portugál, szerb, magyar) szakmai közönségnek.
- „Az EGYÜTTMŰKÖDÉS – Szakmai műhelybeszélgetés újságírók, szegénységben élő érintettek, civil és szociális szervezetek munkatársainak részvételével” című, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) székházában rendezett találkozó az volt a célja, hogy a médiszakemberek, a szociális és civil szervezetek munkatársai és a szegénységben élő emberek között hatékonyabb kommunikáció alakuljon ki annak érdekében, hogy a szegénységről és kirekesztésről megjelenő kép a médiában reális, hiteles, emberközeli legyen.
- A minisztérium saját forrásból működtette az európai év (a nemzeti programokban kötelezően elvárt) hazai honlapját, amely gazdag tárháza az európai évvel kapcsolatos valamennyi információnak.
- De ne feledkezzünk meg az európai évre való felkészülés és a szegénység témája iránti érzékenyítés első akciójáról sem, amelynek keretében a Magyar Szegénységellenes Hálózat gyermekrajzpályázatot hirdetett 2009 októberében, majd a beérkezett pályaművekből a minisztérium támogatásával a 2010-es évre szóló asztali és falinaptárt készült.

Az *európai év költségvetéséből* valósultak meg olyan *központi programok*, mint az európai év hivatalos nyitó- és zárórendezvénye, valamint az ARC+ *óriásplakát-kiállítás*, amelynek keretében az egyik vendégpályázatot „Te is tehetsz a szegénység ellen!” címmel az európai év jegyében hirdettek meg a szervezők.

- A Millenárison tartott márciusi hivatalos *nyitórendezvényen* több mint ötszáz gyerek hallgatta Molnár Ferenc Caramel és Szalóki Ági koncertjét, nézte meg Halász Judit „Csiribiri” című filmjét, barangolta be a Csodák Palotáját, próbálta ki, hogyan lehet közlekedni kerekesszékkal, milyen az, amikor csak a fülére vagy az orrára hagyatkozva „lát” az ember, kézműveskedett, szerzett új élményeket. A felnőttek szakmai programjaként a Magyar Szegénységellenes Hálózat által szervezett „Szegénység szószólói” pódium- és kerekasztal-beszélgetésen szegénységben élő érintettek és szakemberek folytattak párbeszédet olyan kérdésekről, mint a gyerekszegénység, a lakhatás, valamint a diszkrimináció és a romák szegénysége.
- A nyitórendezvény hátrányos helyzetű gyermekeknek szóló programjának folytatása érdekében az Európai Bizottság Magyarországi Képvisellete a Millenárisra kötött együttműködés keretében lehetővé tette, hogy az év során további több száz hátrányos helyzetű gyermek vehessen részt ingyenesen színvonalas gyerekprogramokon (májusban a legendás Millenáris gyereknapon, ősszel pedig az erre kitalált „Nefelejcs” programsorozat keretében).

- A Néprajzi Múzeumban tartott decemberi zárórendezvény szakmai konferencia formájában elsősorban a kormányzati elképzelések bemutatását célozta, kiemelten az Európa 2020, a romák integrációja és a gyerekszegénység területén. A szekciómunka keretében ezekben a témakörökben előremutató programok tapasztalataival is megismerkedhettek a résztvevők. A szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem évének zárókonferenciája egyúttal átvezető alkalom volt a 2011-es „Önkéntesség európai évébe”, amelynek a társadalmi összetartozás megteremtése, a szegénységben és kirekesztettségben élők bevonása, az aktív szolidaritás terén szintén fontos szerepe lehet. A zárórendezvény megnyitója volt az európai év eseményeiről készült összefoglaló anyagok, valamint az Igazgyöngy Alapítvány „A mi meséink – alkotások a nyomor széléről” című gyerekrajz-kiállításnak is, amelyek a rendezvényt követően további egy hétig a nagy nyilvánosság számára is megtekinthetőek voltak.

UNIÓS KOMMUNIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉGEK

Az európai év hivatalos uniós nyitókonferenciáját 2010. január 21-én Madridban, a hivatalos, uniós szintű záróeseményét 2010. december 17-én Brüsszelben tartották. Ezekon minden tagállam kormánya, civil szervezetei, a szegénységben élők képviselői és az európai év Nemzeti Végrehajtó Testületei egyaránt képviseltették magukat.

Az Európai Bizottság az európai év során több uniós szintű eseményt indított útjára. Ilyen volt például az Európai Bizottság (Eurostat) és az EU-SILC elemzési hálózat konferenciája Varsóban.

Az EU valamennyi tagállamban meghirdetett két versenyt: egyet újságírók számára és egy művészeti versenyt.

„A 2010 Európai Év Újságírója” díjat az Európai Bizottság annak érdekében hozta létre, hogy támogassa és elismerje azokat az újságírókat, akik munkájukkal hozzájárulnak a szegénység és a társadalmi kirekesztés iránti figyelem felkeltéséhez és a jelenségek jobb megértéséhez. A versenyben minden olyan, a nyomtatott, az online és az audiovizuális sajtót képviselő újságíró részt vehetett, aki az Európai Unióban a szegénység és a társadalmi kirekesztés problémájával kapcsolatosan készített cikkeket és riportokat az írott, illetve az audiovizuális média számára.

A cikkek és riportok esetében előfeltétel volt, hogy azoknak 2009. október 1. és 2010. augusztus 31. között kellett megjelenniük, illetve adásba kerülniük a 27 EU-tagállam, Izland vagy Norvégia közül valamelyik ország bármely médiumában.

A nemzeti zsűri döntése szerint a hazai nyertesek nyomtatott/online kategóriában: Zeisler Judit, a Figyelő, „Gyermekszegénység – Jövőtlenségre ítélve?” című cikkével, audiovizuális kategóriában Mezei Orsolya, a Corvinus Rádió Sopron „Hajléktalanok” című riportjával.

Érdekességgént idekiváncozik, hogy a romániai nemzeti fordulót is magyar újságíró nyerte: Bakk-Dávid Tímea, a Transindex szerkesztője az „Árvák, szülőkkel – Mi történik a kórházban elhagyott gyerekekkel?” című riportjával.

A művészeti verseny egy „Közös alkotási kezdeményezés” volt, amelyben képzőművész-hallgatók, szegénységben élő emberek nem kormányzati szervezet közreműködésével, közös alkotásként fotókat készítettek azzal a céllal, hogy bemutassák a szegénységet Európában. A képzőművész-hallgatók nemcsak művészeti, hanem technikai segítséget is nyújtottak a szegénységben élők számára abban, hogy a fotográfiákkal kifejezzék magukat. A 70 legjobb fotót Brüsszelben a Horta Galériában állították ki. A fotók között magyar alkotók képei is találhatók.

2010. december 17-én Brüsszelben hivatalosan lezárult a 2010-es Szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai éve programsorozat. A rendezvény egyrészt lehetőséget adott a tagállami és uniós döntéshozóknak, illetve a sajtó képviselőinek találkozásra és az európai év eredményeinek ismertetésére, másrészt arra, hogy a tagállamok bemutathassák egy-egy, az európai év során lezajlott sikeres projektjüket. A magyar standnál a Pro Cserehát Egyesület „Szegény cigányok – szegény Cserehát” projektjét, valamint a Hajléktalanokért Közalapítvány „400 kérdés 400 válasz a hajléktalanságról” programját, a társult rendezvények közül a pécsi Esélyek Háza tevékenységeit ismerhették meg személyesen is az érdeklődők, a kivitt tájékoztató tablókon pedig benyomást kaphattak valamennyi magyar civil programról. Az év hazai nagyköveteit és arcait Pásztor Eszter (Bódvalenke freskófalú projektvezetője) képviselte.

AZ EURÓPAI ÉV ZÁRÓNYILATKOZATA ÉS A MAGYAR VÁLLALÁSOK

Az európai év uniós szintű zárónyilatkozatát 2010. december 6-i ülésén fogadta el a Foglalkoztatási, szociálpolitikai, egészségügyi és fogyasztóvédelmi tanács (EPSCO), majd közzétették az Európai Tanács (EiT) december 16-i ülésén is.

A zárónyilatkozat felhívja az Európai Unió nemzeti kormányainak figyelmét arra, hogy a szegénység problémájára való figyelemfelhíváson túl közös kötelezettségvállalásra és konkrét eredményeket hozó intézkedésekre van szükség.

A nyilatkozat kiemeli az Európa 2020 stratégia szerepét a szegénység elleni küzdelemben:

„Először fordult elő, hogy az EU a társadalmi befogadás és a szegénység csökkentése tekintetében a tagállamok és az unió tevékenységét egyaránt meghatározó közös kiemelt célt tűzött ki, azaz: 2020-ig legalább 20 millió európaít kell kiemelni a szegénység és a társadalmi kirekesztés veszélyével fenyegető helyzetből. Most a tagállamokon a sor, hogy ezt a kötelezettségvállalást a saját szintjükön végrehajtsák. A szegénységből kiemeltek számának növelésével, a szociális védelemről való gondoskodással, a minőségi munkahelyek megteremtésének ösztönzésével, valamint az aktív társadalmi részvétel lehetőségének biztosításával a tagállamok hozzá fognak járulni a fenn tartható fellendüléshez, a javak és lehetőségek méltányosabb eloszlásához és az inkluzív növekedéshez.”

Hangsúlyozza a nyilatkozat továbbá:

„A szegénység olyan többdimenziós probléma, amelynek megoldásához valamennyi vonatkozó szakpolitika, eszköz és kormányzati szint mobilizálására szükség lesz. A szegénység leküzdésére irányuló szakpolitikák a szociális innováció és a társadalmi kísérletek területén összegyűlt legjobb gyakorlatokkal kapcsolatos további tapasztalatcseréből is meríthetnek hasznos elgondolásokat.”

A nyilatkozat a szegénység elleni küzdelem terén az elkövetkező évekre a következő fő prioritások mentén való előrehaladást fogalmazza meg:

1. Az *aktív befogadás erősítése* az aktív korú tartós munkanélküliek integrációja érdekében, a koncepció három pillérének (megfelelő jövedelemtámogatás, befogadó munkaerőpiacok és minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférés) kiegyensúlyozott fejlesztésével.

„A szegénység csökkentésével kapcsolatos célkitűzést támogató egyik legfontosabb stratégia az aktív befogadás. Ennek a stratégiának a végrehajtását a három pillér – megfelelő jövedelemtámogatás, befogadó munkaerőpiacok, valamint a minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása – mentén kiegyensúlyozott módon kell továbbfejleszteni, továbbá az Európa 2020 menetrend keretében gondoskodni kell a végrehajtás megfelelő nyomon követéséről is. A folyamatba nemre való tekintet nélkül minden polgárt be kell vonni, és nemcsak a tisztességes munkához és megfelelő anyagi erőforrásokhoz való hozzájutás lehetőségének biztosítása révén, hanem a különféle készségekhez, társadalmi és kulturális erőforrásokhoz, valamint az olyan alapvető szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása által, mint például a lakhatás, a víz- és energiaellátás, az egészségügyi ellátás, az oktatás és a mobilitás.”

2. A *gyermekszegénység csökkentése* és a gyermekjólét növelése kiemelkedő prioritás a legfiatalabb életkortól kezdve.

„A gyermekszegénység elleni küzdelmet a legfőbb prioritások közé kell sorolni. A szegénységben született gyermekek esetében lényegesen nagyobb a kockázata annak, hogy fiatalokként és felnőttként is a szegénységben rekednek. A kiszolgáltatott helyzetű gyermekek és szüleik egészen kora gyermekkortól kezdődő támogatása nélkül nem biztosítható, hogy minden gyermek előtt nyitva álljon a lehetőségek teljes spektruma. Ezért meg kell előzni vagy enyhíteni kell a családok elszegényedését, különösen a korai szakaszban biztosítani kell a gyermekek gondozásába és oktatásába való beruházást, valamint az alapjogokkal és különösen a gyermekek jogairól szóló ENSZ-egyezményben foglaltakkal összhangban gondoskodni kell arról, hogy ezek a gyermekek érdemben befolyásolni tudják saját sorsuk alakulását.”

3. Különös figyelmet kell fordítani a veszélyeztetett csoportokra (migránsok, romák) és az extrém szegénységben élőkre (hajléktalan emberek).

„Megkülönböztetett figyelmet kell továbbá fordítani az olyan veszélyeztetett csoportokra, mint a migránsok, a roma vagy más etnikai kisebbséghez tartozók, valamint a szélsőséges szegénységben élők, például a hajléktalanok. Nem engedhetjük meg, hogy egyes csoportok lemaradjanak.”

4. A gazdasági, foglalkoztatási és szociális szakpolitikáknak erősíteniük és kiegészíteniük kell egymást. Minden szakmapolitikai intézkedés során figyelemmel kell lenni annak szegénységre és társadalmi kirekesztésre gyakorolt hatására. A Strukturális Alapokat megfelelő módon kell felhasználni a társadalmi kohézió és a szegénység elleni küzdelem érdekében.

„A gazdaságpolitikai, a foglalkoztatáspolitikai és a szociálpolitikai irányvonalakat úgy kell meghatározni, hogy azok egymást kölcsönösen támogassák és kiegészítsék. Az egyes szakpolitikai javaslatokban mindig mérlegelni kell a szegénység és a társadalmi kirekesztés szempontjából megjelenő lehetséges hatásokat. A pénzügyi konszolidációs és költségvetési politika keretében is megfelelő figyelmet kell fordítani a veszélyeztetett csoportok védelmére és a társadalmi kirekesztés megelőzésére.”

A nyilatkozat a jövő közös alakítása kapcsán a következőket rögzíti:

„A szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem 2010-es európai éve keretében elért eredmények továbbfejlesztéséről a „Szegénység elleni európai platform” elnevezésű kiemelt kezdeményezés gondoskodik. Ennek során az aktív befogadást, valamint a gyermekek és családjaik szegénysége elleni küzdelmet kell a középpontba állítani.

A szegénység elleni küzdelem során az Európai Uniónak és a tagállamoknak európai, nemzeti, regionális és helyi szinten közösen kell munkálkodniuk, és lehetővé kell tenniük a civil társadalom – beleértve a szociális partnereket, a magánszektor és valamennyi releváns érintett szereplőt – teljes körű részvételét. Ösztönözni kell a döntéshozók és a szegénységben élők közötti partnerségek kialakítását, és gondoskodni kell e partnerségek strukturált módon történő továbbfejlesztéséről. Már több ebbe az irányba mutató kezdeményezés is elindult, köztük például a Szegénységben Élők évenkénti Európai Találkozója.

Az eljövendő generációk jogainak megóvása és a mindenki számára helyet biztosító és szegénység nélküli, igazságos, részvételen alapuló és befogadó társadalom közös víziójának megvalósítása csak a szegénység problémájával szemben alkalmazott átfogó megközelítés eredményeként valósulhat meg.”

Kétségtelen, hogy az európai év során született talán legfontosabb döntés az Európa 2020 stratégia. Az Európa 2020 stratégia keretében az EU szintjén megfogalmazott öt kiemelt számszerű célkitűzés eléréséhez Magyarország saját adottságait és prioritásait is tükröző nemzeti vállalások teljesítésével járul hozzá.

Az Európa 2020 stratégia hazai megvalósításának deklaráltan legfontosabb célja a *foglalkoztatás növelése*. Magyarország azt tűzte ki célul, hogy a 20–64 éves közötti népességre vonatkozó foglalkoztatási ráta a 2009-en mért 60,5 százalékról 2020-ig 75 százalékra emelkedjen. Nyilvánvaló, hogy a foglalkoztatási célszám elérése érdekében a foglalkoztatás bővítésének ki kell terjednie a tartósan munkanélküli vagy inaktív, zömében alacsony végzettségű csoportokra is.

A bővülő foglalkoztatásra és ennek révén a szegénység csökkentésére is jótékony hatással lehet a *klimaváltozás és energiahatékonyság* terén kitűzött cél, amelynek elérése többek között komoly lakásfelújítási munkákat, valamint a zöldgazdaság fejlesztését igényli. Ez utóbbi várhatóan jelentős arányban éppen a leghátrányosabb helyzetű térségekben élőknek kínálhat elérhető munkát.

Az uniós szintű kiemelt célkitűzés a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élő népesség 120 millióra tehető számának 20 millió fővel való csökkentése.¹¹

Hazánk esetében az uniós indikátorok szerint *szegénységben érintettek a teljes népesség 28,3 százalékát*, azaz kb. 3 millió főt tesznek ki.

¹¹ Az érintett 120 millió fő – átfedésekkel – három indikátorral lefedett népességcsoportot foglal magában. A szegénységi küszöb (a mediánjövedelem 60%-a) alatti jövedelemből) élőket: EU 80 millió fő, Magyarország: 1,23 millió fő. Az anyagi nélkülözésben (egyes alapvető fogyasztási javakkal nem rendelkezők vagy rossz lakhatási körülmények között, illetve eladósodottságban) élőket: EU 40 millió fő, Magyarország 1,77 millió fő. Az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élőket (ahol a háztartás aktív tagjainak munkaintenzitása 0,2 alatt van egy 0 és 1 közötti skálán): EU 45 millió fő, Magyarország 1,01 millió fő.

A magyar vállalás a gyermekes családok szegénységi rátája, a súlyos anyagi nélkülözésben élők, valamint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők 20–20 százalékos csökkentését célozza. Az átfedések figyelembevételével ez azt jelenti, hogy *2020-ra Magyarország mintegy 5 százalékkal (450–500 ezer fővel), 23,5 százalékra* kívánja csökkenteni e három indikátorral lefedett népesség arányát.

Tekintettel a szegénységben élők között a roma népesség magas arányára, e vállalás teljesülése a szegénységben élő romák felzárkózását nagymértékben érinti.

A szegénység elleni cél elérését is szolgálja az az oktatási célkitűzés, amely a *korai iskolaelhagyók számának 10 százalékos csökkentését* tűzi ki célul 2020-ig. E cél teljesítése a szegénység újratermelődésének megszakítását is segíti, amiben kulcsszerepe van az egymásra épülő szolgáltatásoknak; ilyenek például: az iskoláskor előtti időszakban történő ún. kora gyermekkori szolgáltatások, óvodai ellátás, színvonalas iskoláztatási feltételek, szakiskolai felzárkóztató programok, családokat segítő szolgáltatások stb.

A vállalások is mutatják, hogy a gyerekszegénység elleni küzdelem kérdését Magyarország prioritásként kívánja kezelni.

A cigány népesség integrációjának támogatása szempontjából kiemelt jelentőségű az az európai uniós törekvés,¹² amely nemzeti roma integrációs stratégia európai keretének kialakítását tűzte célul, és amely a magyar elnökségi időszak egyik prioritásává vált.

¹² 2008. január 31-én az Európai Parlament állásfoglalást fogadott el a romákkal kapcsolatos európai stratégiáról. Az állásfoglalás – többek között – sürgeti az Európai Bizottságot, hogy „alakítson ki a romák integrációjára vonatkozó átfogó közösségi cselekvési tervet, amelynek feladata lesz, hogy pénzügyi támogatást biztosítson a romák társadalmi integrációjára vonatkozó európai keretstratégia végrehajtásához.”

CHILDREN'S CHANCES IN HUNGARY

THE 2010 REPORT OF THE COMMITTEE EVALUATING THE NATIONAL STRATEGY

"MAKING THINGS BETTER FOR OUR CHILDREN"

Hungary's Parliament adopted Resolution 47/2007 (V.31) on the "Making Things Better for Our Children" National Strategy 2007-2032 on 31 May 2007. Under Point 6) of that resolution, Parliament called on the government to establish a monitoring committee to assist, monitor, and evaluate implementation of the National Strategy, and to include professional social and civil organizations as well as of the clergy in that committee. In response, the government adopted resolution 1053/2008 (VIII. 4.), thereby establishing the Evaluating Committee of the "Making things Better for Our Children" National Strategy.

The members of the Evaluating Committee of the "Making things Better for Our Children" National Strategy with voting rights:

- As representative of the Office of Children's Programs of the Hungarian Academy of Sciences – Zsuzsa Ferge,
- As representative of the Institute of Economics of the Hungarian Academy of Sciences – György Molnár,
- As representative of the Social Policy Council – Zsuzsanna Debreceni Kormos,
- As representative of the Conference on Children and Adolescents – András Szabó,
- As representative of the Roma Integration Council – Jenő Zsigó,
- As representative of the Hungarian Anti-Poverty Network – Izabella Márton,
- As representative of the Social Professional Alliance – Éva Pataki,
- As representatives of the Hungarian Catholic Church, the Hungarian Calvinist Church, the Hungarian Lutheran Church and the Alliance of Jewish Communities in Hungary – Deacons Mrs. János Bittsánszky and István Gazda.

The ministries involved in the program and other bodies of public administration may delegate one person each to the body as a standing guest.

The role of the Evaluating Committee is to assist, monitor and evaluate the implementation of the "Making Things Better for Our Children" National Strategy in order to guarantee transparency and civil control. Other important tasks of the Committee are to elaborate a system of accountability, monitoring and follow-up focused on implementation of the components of the National Strategy, as well as to voice an opinion on issues related to the situation of children and to formulate recommendations as active participants in the implementation of the "Making Things Better for Our Children" National Strategy 2007–2032. The Committee – in keeping with its agenda – is charged with preparing a comprehensive report on its experience with implementation of the National Strategy at least once a year.

The Evaluating Committee of the "Making Things Better for Our Children" National Strategy operated from September 2008 until December 2010. It dissolved itself on 9 December 2010 to accommodate the government intention to issue a new government resolution on the composition and tasks of the committee.

CONTENTS

Introduction	6	Appendix F4. Employment	101
Part one:		Appendix F5. Housing conditions, unpaid home utility bills	102
Indices reflecting the situation of children		Appendix F6. The level to which the needs of children and their households	
and their families together with changes	14	are met, deprivation	103
Indices reflecting the situation of children and their families living		Spotlight on the micro-regions: keynote document of local programs	
in Hungary, 2006–2009 – Compiled by the Evaluating Committee for		to combat child poverty	105
the National Strategy “Making Things Better for our Children”	15	Introduction	106
I. Trends in the indices reflecting the situation of children and their families,		Spotlight on Mezőcsát – documenting the startup	107
2006–2009 (graphs and tables)	16	Location of the micro-region, its settlements and a few socio-economic indices	109
Summarizing table	16	The population of the micro-region: some typical features	116
The summary of indices interpreted	17	Homes, housing	118
A. Improving employment and the labor market situation	19	Employment, unemployment	119
B. Advancing benefits designed to improve the financial situation of children		The situation of families with children	119
and their families	22	Overview of the aid situation	120
C. Meeting fundamental needs of children and their families, deprivation	25	Services in the settlements of the micro-region	120
D. Housing, improving housing conditions, quality and safety	27	Segregated living	121
E. Developing abilities, institutions and services to help with success at school,		Good local practices	128
putting and end to segregation	28	Concrete development needs and desires	129
F. Developing personal services and specialized care targeted at families		Civil organizations	129
with children	44	Map of current resources	130
G. Guaranteeing a healthier childhood	50	Overview of szécsény four years later	131
II. List of indices adopted by the evaluations committee, sources, readiness levels	63		
Child poverty – the situation in Hungary in 2009	68	Part two:	
Trends in poverty and inequality during the years of the economic downturn	70	Government action to improve the situation of children	135
The labor market: a detour – employment in households with children	73	Changes in legislation (directly) affecting children (2010)	136
Family supports and aid to families with children	75	Introduction	137
Excessive debt	80	The child protection and guardianship system	137
Deprived children – the level of and background to unmet needs among children	84	Legislation adopted before april 2010	137
Inequality in meeting children's needs	84	Legislation adopted after may 2010	140
Some background components of meeting children's needs	86	Family supports	142
Raising children in institutions	90	Legislation adopted before april 2010	142
Discrimination – the situation of roma families	94	Legislation adopted after may 2010	143
Summary	96	Social benefits	144
References	97	Legislation adopted before april 2010	144
Appendix	98	Legislation adopted after may 2010	145
Appendix F1. Characteristics of the sample	98	Public education	146
Appendix F2. Income and poverty	99	Legislation adopted after may 2010	146
Appendix F3. Indices reflecting how children move through the school system	100	Legislation on financial issues	147
		Legislation adopted before april 2010	148

Legislation adopted after may 2010	148
Other legislative changes affecting children	149
Misdemeanor law – incarceration of minors	149
“Moratorium on evictions”	149
Concluding notes	150
Appendix	151
Appendix f1. Consolidated functional expenditure of central budget overall (calculated as cash flow), 2009-2011 (as percent of gdp)	152
Appendix f2. Central norms (called basic capitation) set in budget laws with significant provisions for children, 2005-2011	152

Part three:
Studies on child health **155**

The health status of children and their families	156
Introduction	157
State of health and type of family	158
Differences based on gender and education levels	158
Age effect	160
Exclusion indices and their relationship to the state of children's health	160
Adolescent health	162
Children's health care	164
Primary pediatric care	164
School and adolescent health care	166
Pediatric paramedic home visitor care	167
Concluding thoughts	169
The relationship between children's health status and social situation	170
Demographic data	172
Infant and child mortality	175
Infant mortality	175
Child mortality prior to age five	178
Causes of mortality among children and adolescents	178
Morbidity data, 0-18-year-olds	180
Health maintenance among children, self-evaluation of health, and family affluence (2010)	182
Affluence	182
Nutrition	183
Physical activeness	185
Physical activeness and family affluence	186
Cigarette smoking	186

Dental hygiene, tooth brushing habits	188
The wellbeing of adolescent students	189
Self-evaluated health status	189
Chronic illnesses	190
Relationship between self-evaluated health status, wellbeing and chronic illnesses	190
Student responses to queries on wellbeing as function of family affluence	190
General satisfaction with life of secondary school students and their self-evaluated health status	191
Summary	192

Part four:
Civil organizations and the year of poverty **193**

Evaluation of the european year of combating poverty and social exclusion from the point of view of civil organizations (NGOs)	194
Summary and conclusions	195
Background	196
European union decisions – the content of regulation, NGO participation	196
Civil preparations for european year	197
Actors responsible for preparing european year and structure chosen	197
Hungarian national program for european year – priorities, actions	198
Choosing actors to implement program – competitive grants and public procurement	198
Implementation	199
Evaluation and monitoring on european union and eu-member level	199
Civil evaluation of implementation	200
Heightening social awareness of poverty and shaping opinions	204
Social inclusion of people living in poverty	206
The european year of combating poverty and social exclusion	207
Background	208
The framework of the european year	209
Ambassadors and faces of the european year	210
Hungarian program of the european year	210
Implementing the european year in hungary	212
Actions of the grant-winning civil and religious organizations	212
Events connected to the european year	215
Centrally organized programs	216
European union communication actions	217
Final declaration of the european year and hungarian pledges	218

INTRODUCTION

2010 was a good year for some children and a bad one for others. Three essential conclusions can be drawn overall from the 2010 *report* of the Committee Evaluating the National Strategy “Making Things Better for Our Children”:

- Up until 2008, the situation of our children improved from several points of view, but since that year we find – looking at nationwide trends – deterioration in almost all indices. In 2009, differences between children and the households they live in on the one hand, and childless households on the other were quite significant from all points of view.
- Economic crisis, which continued into 2010, and legislation adopted over the course of the year may easily lead to an even higher level of child poverty.
- The promises made public, the commitment made on rhetorical level, and formal declarations of adherence to European Union requirements are not on track for automatic implementation. In actual fact, we have been witnessing the exact opposite in many respects. To offer a single illustration of this far-reaching problem, “*Children are the most vulnerable [portion of the population] and therefore Hungary has resolved to sustain the measures of earlier rotating presidencies and to initiate new ones in an effort to see that the EU provides additional security and guarantees to the children,*” said Deputy Prime Minister and Minister of Public Administration and Justice Tibor Navracsics on 9 March 2011.¹ It is clear from the Evaluating Committee’s 2010 report that Hungary met with only a fraction of the commitments considered important on EU level.

CHILDREN AND THEIR FAMILIES: HOW THEIR SITUATION HAS EVOLVED

Changes in indices designed to describe child poverty offer a bird’s eye view of how the Hungarian situation itself has changed.² Of the 22 indices used to describe the situation of children and their families, between 2008 and 2009 4 indices showed improvement, 5 showed deterioration and 13 showed no change at all. The improvements were in all likelihood linked to the impact of education policy and healthcare policy. From 2006 on we find a steady improvement in the ratio of SNI children taught in integrated classrooms and a decline in school dropouts. We also see declines in infant and child mortality although inequalities between regions showed only an insignificant decline. The image offered by deteriorating or unchanged trends is not that easy to pinpoint. The economic downturn obviously has played a role in income declines and the stagnation of employment levels. However, in part, government measures were not aimed at countering the serious impact the crisis had on the poor (or when they were, they focused on only very specific problems), and in part many government measures expressly hurt the poor. The most likely reason for the drop in the proportion of children under six receiving daycare and the deterioration in the size of pre-school groups was a reduction in central and local government financing for these facilities.

The detailed description of the situation of families throws light on a combination of intended and unintended consequences. The TÁRKI Household Monitor research project and the Child Monitor investigation³ show that almost all causes of and factors leading to poverty deteriorated steadily between 2005 and 2009. To be more precise: there were some improvements between 2005 and 2007, but there were no positive trends at all for the 2005-2009 or the 2007-2009 timeframe. If the deterioration was continuous, it accelerated for the most part between 2007 and 2009.

¹ Quoted from an address delivered on 9 March at a three-day professional meeting of Missing Children, Europe, organized with the support of the Ministry of Public Administration and Justice in response to an invitation from the Blue Line Children’s Crisis Foundation www.mno.hu/portal/770514

² See: Chapter of this volume entitled “Indices on the situation of Hungarian children and their families, 2006-2009,” particularly the summarizing table on p. 24.

³ The sources of these data are the TÁRKI Household Monitor surveys from 2005, 2007, and 2009 (the questionnaire used in the latter differed somewhat from the earlier ones), and the TÁRKI Child Monitor 2009 study (prepared on commission from the Evaluating Committee using a methodology that differed from that of the Household Monitors). Comparisons are not always possible because of the differences in methodology.

Table 1. Trends in certain poverty indices in households with children between 2005 and 2009 (figures are a percentage of the households/children affected)

Index	2005 – Household Monitor	2007 – Household Monitor	2009 – Household Monitor	2009 – Child Monitor
No household member is employed	13	15	21	18
Ratio of poor children (below 60 % of the median – OECD1)	20	20	25	29
Ratio of children in deep poverty (below 40% of the median – OECD1)	6	4	8	9
Subjective poverty*	4*	5*	9*	14**
Runs out of money by the end of the month	62	59	–	69
Does not have enough money for food	8	10	–	12
No indoor toilet	6	5	–	3

* People who qualify themselves as living in deprivation

** People who qualify themselves as being unequivocally poor

All we can do is emphatically reiterate what everyone knows and recognizes, which is that a lack of jobs is disastrous to families with children. The worse the employment conditions the more profoundly they are affected. It appears that, for instance, the number of children – which weighs heavily on the low employment rates of multiple-child families – had less of an influence on the deterioration in employment overall, for the impact was very similar for all families with children, irrespectively of their number. Interestingly enough, not even the influence of the type of settlement the family resided in showed any increase: the job shortage was always higher in rural than in urban areas but in the five years under scrutiny the rural disadvantage did not grow tangibly. Nor was the crisis responsible for ruining Roma families: the already high – 47 percent – ratio of families without a single employed person in 2005 rose to 60 percent by 2007 and remained at that level. However, the continued and escalating devaluation of people with low education levels on the labor market does deserve special attention. Of course, economic transformations or declines have an impact on people with higher education levels, too. For instance, in three successive surveys (2005, 2007, and 2009) the ratio of households without a wage-earner was 2, 6, and 6 percent in households where the head-of-household had a college or university education. However, among households where the head had only an 8th grade education (at most) the deterioration was mild at first and then escalated, being 35, 39 and 52 percent for the three years in question. The overall impact culminates in the income situation: The level of deterioration among the poorest income tertile is alarming. In this group, the ratio of households without a single employed person was 30, 31 and then 50 percent. As unemployment increased the number of families with two (or more) people working continued to drop. Although once the majority of households had multiple economic active members, by 2005 it was down to 48 percent, by 2007 to 41 percent and by 2009 to 38 percent.

As earning levels showed little change in the past five years, the deterioration in employment and the drop in the real value of social benefits probably had an impact on poverty ratios. The overall amount of the components of the family support system (family allowance, paid childcare assistance, paid childcare assistance for three or more children, and paid childcare leave from work) have not increased (excepting the paid childcare leave) since 2008. Given the inflation rate, in the five years under investigation the real value of incomes dropped by 10-12 percent, calculating with the mean price index. Using the poverty price index the decline was even steeper: in the past few years the prices of groceries and household energy rose much more steeply than the overall price indices⁴ and these expenditures make up a much higher proportion of spending by the poor than by average households. Therefore the decline in purchasing power is higher among poor families, as high as at least 15 percent according to our estimates. Limiting the family allowance by introducing prerequisites before it can be received, and in some cases providing it in kind primarily affects poor families. We will limit ourselves to the conclusions of the data collections cited in showing the changes in the level of child poverty. (Measurement results differ sharp-

⁴ http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qs001.html

ly from one investigation to another – see study by Bass and Farkas⁵). According to these figures, the ratio of child poverty in 2009 was nearly 50 percent higher than the 2005 level. In 2009 nearly one-third (29 percent) of all children below the age of 18 lived in families whose household incomes were less than 60 percent of the median.

One reason for the intergenerational survival of poverty, which is a direct consequence of poverty itself, is poor housing, more precisely, a home in which there is neither warmth nor comfort nor security and in which it is impossible for the family members to do anything separately or together. Some gaps have been closed in Hungary in the past 50-60 years in that the average housing convenience level has improved, overcrowding has declined and quantitative housing shortages have been mitigated. At the same time, Hungary has one of the world's highest proportions of privately owned homes. Add this to cumbersome and expensive public transport and it is easy to see why commuting to work or moving to take a job becomes well nigh impossible. Efforts to improve on this (such as mass construction of affordable homes) have slowed in recent years and a number of trends that trigger re-segregation are visible. The poorest residents are threatened with loss of their homes and have minimum opportunity to obtain another one (for instance, helped along by social subsidies) while a new and effective exclusionary process is underway, forcing the poor and the Roma onto the outskirts of settlements and away from better-off settlements altogether. This growing process of *ghettoization* (which has already been manifest in 100 villages and which is threatening many hundred more) is an extreme form of exclusion, one that generates a heightening of social segregation in many fields and is an accessory to *deep poverty*. According to available data, 12 percent of households with children were behind on payments for some household utility in 2009, and nearly 30 percent reported that in the 12 months prior to the survey they had been unable to pay for heating or upkeep. Almost one out of every two households with children in the lower income tertile had one or more debts. In 2009, about one in every twenty households with children was at risk of losing their home because of unpaid utility bills or mortgages.

Deep poverty involves more than poor housing. It also means that sometimes the inability to meet basic needs deprives the poor of access to a series of goods and services. This is *deprivation*. Deprivation indices measure the lack of important goods and services that are readily accessed by more affluent members of society. Determining the level of deprivation tells us about the social exclusion phenomenon. Recently the EU has made repeated efforts to enable a comparison of the concepts of deep poverty and deprivation. In addition to low income, it has attempted to determine the ensemble of important goods and services from which a family or a child is excluded. The definition of "important" goods and services is of course disputed, but consensus is evolving around about ten of the most important needs. They include whether, for instance, the family has enough money to eat meat at least every other day, to pay home maintenance and utility bills, to heat the home, to take a weeklong vacation once a year, and whether the home has a toilet, washing machine, color television, and telephone. A family that lacks four of these items simultaneously qualifies as deprived. Initial calculations were completed (Bradshaw et al, 2011⁶). In 2008 it was found that among the more affluent of the 27 EU members and the ones with better social policy systems, the deprivation rate ranged from 2 to 15 percent, while in Hungary it was 26 percent. The only EU countries with worse ratios were Bulgaria, Romania, Latvia and Lithuania.

When looking at child poverty, in addition to exploring family deprivation indices, it is also necessary to investigate needs specific to children and the level to which they are met. There are many such indices including meals and clothing, the extent to which children can participate in school activities that require payment, whether they have access to computers, whether they have books of their own and whether they have toys. These data are fully compatible with profiles of family poverty. On the one hand we see that parents first attempt to meet the needs of their children – in other words, the poorest families attempt to provide meat (on occasion) or fruit for the children, and will pay for prescription medication for the children if not for themselves. At the same time, the children feel the lack of money, whether they need a new pair of shoes or private extra-curricular lessons, and when the family cannot afford vacations or birthday celebrations.

In the autumn of 2009, one percent of households with children were unable to provide three meals a day on weekdays. (By early 2011 it became clear that in local-government-run schools, which currently have problems operating after-school daycare, the ratio of families unable to provide meals had risen significantly, but we lack precise data.) Data from the 2009 survey merely reinforces what we have otherwise observed. The needs of between 15 and 80 percent of children in the lowest income tertile – depending on the specific need – for preschool and school activities and for useful and substantive leisure activity remain unfulfilled, while basic needs (food, clothing and similar) are essentially met for all. Eighteen percent of children in these households have no proper place at home to study and 30 percent do not participate regularly in any leisure activity. Forty-five percent are unable to participate in school programs requiring parental permission and 84 percent do not get to enjoy a week-long holiday either with the family or organized by the school. The number of children in the family plays a major role in influencing the satisfaction of needs. The dividing line is somewhere between households with one or two, and four or more children.

⁵ "The evolution of child poverty in Hungary in 2009" The study can be found in the first part of this volume.

⁶ Bradshaw, J. and E. Mayhew (2011): The Measurement of Extreme Poverty in the European Union. European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion

THE IMPACT OF LEGISLATIVE CHANGES ON CHILD WELFARE

The political priority of the wellbeing of children requires that when legislation is adopted (and when all government decisions are made) improving the lot of children must be *an inescapable consideration weighed in along the entire body of law*. In other words, no law should be allowed to pass if it damages child welfare and heightens poverty. However, the practice of scrutinizing all cross-sections of pending legislation has not evolved. An ex post analysis of legislation adopted in 2010 and early 2011, for the most part, to take effect in 2011, has shown that very few laws considered child welfare. One of the studies in our volume⁷ reviews the laws adopted in 2010 from the legal aspect but makes few references to the potential social impacts. We will try to estimate the affects using the same structure that the office of the ombudsman used when studying the 2010 changes in legislation directly affecting children. The legal overview is structured to cover the following six categories: (1) the child protection and guardianship system, (2) family supports, (3) social supports, (4) public education, (5) laws governing financial issues, (6) other legislation affecting children. Now, we will attempt to cover the impact of the more important changes within the above categories on children and child poverty, knowing that our beliefs still need to be augmented with factual investigations.

Issues of *child protection* come up because of amendments to the Child Protection Act (Gyvt.). It makes the operation of certain facilities more humane or flexible (for instance, it allows the husband of a pregnant woman to be admitted to a transitional family shelter and children under the age of three to be admitted to preschool). The extension of free school meals through all eight grades of primary school is clearly a component of a longer term strategy to combat child poverty. One amendment, however, might be interpreted as doing exactly the opposite from numerous points of view. It altered the system of family allowances, terminating its integrating and deliberately universal nature with restrictions on providing the allowance to schoolchildren who do not attend school. We shall discuss this new method of trying to manage excessive school absences later on.

Among *family supports* two measures can have comparatively favorable impacts: restoring *childcare assistance (gyes)* until the child reaches the age of three benefits poor families because it offers them a low but sure income. It also reduces their chances of employment and incentives to find jobs but most of the women receiving childcare assistance would have no real chance of finding work anyway. Regarding the opportunity for working women with children to *retire early*, the law states that the legislation was adopted to support working women raising children, but other documents indicate that it was also intended as encouragement to have children. The targeted group is the lower middle class, mothers who do not have higher education but who have been on the workforce for 40 years. (Mothers with college or university educations do not finish their educations until the ages of 22-24. They only can begin working at this age so they cannot work a full 40 years before reaching retirement age.) The re-regulation of the *family allowance*, linking it to school attendance, and introducing legal sanctions for noncompliance is another matter: in principle the method is part of a global trend that links cash benefits to some form of requirement, connecting the right to an obligation (the method is known as a Conditional Cash Transfer or CCT).

In some Latin American countries that completely lacked supports for children, the CCTs offered to the poor were a major improvement. In Hungary, the linking of a portion of family allowances to conditions does not conform to this logic. It is not a matter of a new or expanded benefit but of a cutback in an existing one. Although there are two explanations offered, it is not intended to be a reward for "good" behavior but a sanctioning of deviancy. Another shortcoming to this method is that the parent is being made solely responsible for the child's absences from school (without first analyzing the reasons for the absence). The possibility that the school might bear responsibility is not even considered, nor is there any attempt to discover why attending school is not an attractive option for some children. Nor is there any mention of the responsibility that a teacher has to teach better or offer more help to a failing child to improve his or her chances for progressing. The measure appears to be statistically successful for the moment but its longer term results are uncertain and the process needs to be monitored.

The inequalities (and tensions) between families with children has been significantly increased by a *family tax deduction from personal income tax* combined with the introduction of a flat rate one-size-fits-all income tax. The flat tax hurts poor families in a number of ways. Government efforts, coming after the tax was introduced, have been unable to compensate most low income families for their higher taxes and correspondingly lower incomes. The family tax deduction is clearly a benefit to higher income families. While a significant proportion of families with one or two children should be able to take advantage of the entire deduction, only a minority of families with more than two children will be able to. The tax deduction for a family with three children ranges from 0 and 100,000 forints monthly, depending on family income, but to deduct the top amount the family needs to have an overall gross income of 488,000 forints.

⁷ See the study "Legislative changes (directly) affecting children (2010)" in the second part of our volume

In the area of *social supports*, changes in the definitions of community employment and benefits, the re-regulation of the conditions for receiving wage-substitution assistance, that in many ways tightens up those conditions, and the re-configuration of rules governing home maintenance support can hurt families with children. The replacement of the “Road to Work” program with a new *community employment program* involves both a complete reorganization of the program and a large-scale withdrawal of funding.

This list has been limited to the rule changes with direct impacts on families. Reduced funding means fewer community service jobs, although they might be distributed among a larger group of people. This would mean that the 6-8 hours/day of work lasting a number of months offered in 2010 will be cut to 4 hours/day of work for a maximum of 2-3 months in 2011, for which people will receive half the minimum wage, or 32,000 forints/month net wages. Those “earnings,” will be lower than the amount received in aid if we factor in the costs of getting to and from work (something that is in complete violation of CCT principles). The replacement of “availability support” (rat) by a wage-substitution benefit is linked to more stringent conditions than its predecessor, meaning that fewer people are likely to be eligible. (Prerequisites include 30 days of employment and maintaining order around their homes – with the local governments charged with defining “order.”) The planned reduction in unemployment benefits will impact many families with children as will including the planned changes in social insurance benefits in the Constitution. Proposals made public so far would completely terminate solidarity components of the social insurance system such as benefits for widows and orphans, or would most likely transform them into means-tested aid covered by the central budget.

Home maintenance support will be changed in a number of ways. Among other things, the basis for determining entitlement will change. The income ceiling used to determine entitlement will rise from 150 percent of the minimum old-age pension to 250 percent. The basis for calculating income will change from per capita household income to household income per unit of consumption. There are no preliminary calculations available on the combined affects of the change – the higher income ceiling and the new way of calculating income. Assets are also taken into consideration when determining eligibility for home maintenance support, which is primarily offered in kind. At this time home maintenance support is the only way to retain a home and prevent eviction that is available to families in all settlements, at least in principle. (Debt management services operate only in towns with populations of over 40,000 under current regulations.) According to Central Statistics Office (KSH) data, in recent years there has been a decline in the number of people able to access this support, and the average amount of that support has also gone down (In 2009, 92 percent of the 2006 amount was distributed overall.)

We are not covering the impact of changes in the public education law introduced in 2010 because education regulation is in a state of flux and a new public education concept is on the designing board.

Regarding financial legislation we have already pointed out the affect on families with children of changes in the personal income tax law and the steady reduction of public expenditure. While it is acceptable to cut government spending, some measures taken cut into important functions (such as sick pay, family supports and primary education) while the proportion of public expenditure to GDP is going down and per capita government expenditure on certain vital services (such as crèches, transitional care settings for children and institutions offering specialist care) has either declined or remained unchanged, leading to a significant drop in real value.

The legislative review also covers an amendment to the misdemeanor law, allowing minors to be incarcerated for up to 30 days as well as to incarcerate them in lieu of fine payment for offenses qualifying as misdemeanors. According to the findings of an investigation conducted by the ombudsman, the decree violates several constitutional rights as well as the contents of the UN Convention on the Rights of the Child. While criminal law distinguishes between child and minor offenders, under the child protection system all persons under the age of 18 qualify as children. The child protection system must intervene when any factor jeopardizing children appears.

THE MOST URGENT PROPOSALS

Increasingly acute inequalities between children and their families and the resulting sharply deteriorating situation for 30-40 percent of our children require urgent government intervention. In our 2009 report we presented a summary of the for the most part short-term measures we considered it necessary for the government to urgently enact to halt the deterioration of existing negative flows. These flows included rising social and regional gaps, segregation, ghettoization, the disastrous exclusion of children from institutions that could improve their chances, and the rise in acute social tension. The nature of the problems was little changed in 2010, so we have reiterated some of our earlier proposals. At the same time, we have spotlighted two issues: employment and hunger. Reversing the employment trend is vital. Doing so is not a panacea, but it will have a positive impact. However, *unless this is done* all other interventions – from eliminating ghettos to advancing preschools – are almost a waste of time for the results will be unsustainable and ineffective on long term. At the same time, improving the employment level will automatically induce positive side-effects which can include slowing down ghettoization and mitigating segregation and perhaps racism as well.

Our earlier report (and many other studies) focused on the hazards of inadequate housing. It continues to be the case that the inability to pay utility bills and mortgages ruins poor families and even middle class ones quite quickly. Government solutions began to take shape in 2010 to counter certain components of the problem, but were focused more in the inability to pay mortgages and less on unpaid utilities. Since the latter can also lead to loss of the home, which among the poor often also means collapse of the family, we continue to see management of this problem as a vital issue.

However, an even more serious subsistence problem threatens, and that is *hunger*. Based on our own experience in various settings throughout the country, including innumerable interviews, we have to say that hunger is spreading and destroying lives. Police reports make it clear that theft is rising, particularly in the poor regions, and most of it is linked to the impossibility of subsistence, although “crime as a way of life” cannot be condoned. However, the politicians need to understand and public opinion needs to understand that *it is not possible to live without food and some way to heat one's home*. And sadly, if children go hungry and there is no community service available even at minimum wage and no clandestine work either, then parents have little choice. The way it is being handled at present is that civil organizations and private individuals have attempted to respond to the problem by distributing food, and setting up food banks or soup kitchens. This is an understandable and laudable action but mathematics proves that it is barely more than a drop in the ocean. *Combating hunger, and above all, hunger among children is a government responsibility and task that it cannot sidestep*. One way of alleviating hunger is to improve meals in institutions for children – both daycare and live-in facilities – by increasing norms. On short term it would be difficult to alter the link between free meals and regular child protection benefits because of limited resources, but the entitlement conditions for child protection benefits, which have been unchanged for the past two years, need to be amended. (One concern, similar to the problem with many other benefits, is the near-complete absence of indexing. The current ceiling – a per capita income of less than 130 or 140 percent of the minimum pension, meaning 37,000 or 39,000 forints monthly – has been unchanged since 2009. Only the semi-annual cash benefit has increased from 5,500 to 5,800 forints. The other problem is the arbitrary limit on aid, an issue we will not go into at this point.)

Hungary is not alone with the problem of hunger. Global flows clearly reflect the rise in food prices, the hazards of shortages, and with that, the spread of hunger. The hazard is being calculated with elsewhere, for many countries are already taking action to avert the consequences. Therefore, we can find numerous attempts to resolve the problem. In Hungary public policy is considering the idea of cutting the VAT on basic foodstuffs. Feasibility studies on this course of action have gotten underway in the spring of 2011, although government communications say the VAT reduction is not to be expected before 2012. It appears that agricultural interests lie behind the lobby for the VAT cut, but the government is also expecting it to improve the lot of the poor. Our view is that reducing the VAT is an uncertain means of helping the poor and is likely to have little impact. (When able to, the poor buy reduced price goods and small rural shops are unlikely to cut prices to conform to lower VATs, and so on.) The sole viable way of reducing poverty is to improve unemployment benefits and aid. It has to be recognized that if the Central Statistics Office set the minimum subsistence level (in 2009) for two people of economically active age and two children in the same household at 218,000 forints, and has since raised it to 225,000, then one simply cannot live on or even survive on 28,500 forints in wage substitution benefits and a family allowance for two children (26,600) or a total of 55,100 forints.

The facts and considerations discussed above offer an outline of the tasks the government has to urgently (meaning immediately) resolve. The urgent government tasks listed below will require more or less significant resources. Obtaining additional resources is impossible, but careful analyses demonstrate that flexible changes can be made within the overall budget.

1. *Reducing long-term unemployment of parents.* It is anticipated that the first model community work program will be made public on 1 July 2011 and will begin operation in September. Sadly, ideas on other sustainable forms of employment are not known. An idea that might be considered is to give families with several children some measure of priority when distributing community work slots. Even more important would be to allow more than one family member to be eligible for wage substitution benefits and the subsequent community employment eligibility when there are children in the family. In addition, much more powerful efforts need to go into improving the role of the social economy, above all, of the social cooperatives.
2. *Halting the slippage into deeper poverty of multi-child and single-parent families.* Here the indexing of basic services, currently at the 2008 level, must be updated as the most urgent measure. The next measure, which is both simple and targeted at the right group, should be to increase the family allowance, at least for the above groups, which are not able to take full advantage of the family tax deduction.
3. *Urgent measures must be taken to help the hungry.* One portion of this task could be resolved by expanding the circle of children entitled to free or reduced cost meals in facilities caring for children by increasing the entitlement ceiling that has been unchanged for years. However, not all hungry or underfed children are visible because they live in isolated regions, on the outskirts of villages or in unregistered abodes. Others are of ages that slip between the cracks of child welfare institutions and schools. Civil and social networks are sorely needed here to find these children and bring them help.

4. Finally, the long-standing demand that families with children not be allowed to remain without housing even if they lose their homes has to finally be met. (There is no quantitative housing shortage in Hungary, and some of the housing stock is empty or already used as rental properties. When evolving subsidized rentals, greater advantage should be taken of existing housing stock.⁸) It is similarly important to *prevent utilities from being disconnected* in homes with children.
5. *Introduction of a social minimum* cannot be delayed any longer. It must happen at once, even if the initial level is low. This is vital not only for unemployed but also for working-poor families. The political, technical and legal preparations for this measure require at least two years.

TECHNICAL AND METHODOLOGICAL COMMENTS ON THE EVALUATING COMMITTEE'S 2010 REPORT

The first Evaluating Committee (ÉB) for the "Making Things Better for our Children" National Strategy was in operation from September 2008 to December 2010. It dissolved itself at its last session on 9 December 2010, to assist the government with its intention of adopting a new government decree that changes the composition of the committee members, government participation in the committee, the civil organizations delegating members and invited experts.⁹ At their final session, the members of the first Evaluating Committee agreed that they would prepare the studies needed for the 2010 report on a voluntary (unpaid) basis (as opposed to having the studies prepared by paid experts prior to this). The Ministry for Public Administration and Justice is providing the roughly two million forints needed for publication.

Research was a particularly important component of the monitoring tasks conducted by the Evaluating Committee. In 2009, the committee's 30 million forint budget covered most of the costs of a research project on the situation of children in 2009 conducted by TÁRKI, the monitoring of the "Road to Work" program from the point of view of families with children, several smaller thematic research projects, and the writing of the studies that made up the 2009 annual report. (The committee members performed their work as unpaid volunteers.) In early 2010 the previous government refused to allow research contracts to be signed and after the new government took office it sealed the Evaluating Committee's budget. Therefore, the research plan for 2010 was not implemented. The Evaluating Committee has no reliable data on how the situation of children and their families evolved in 2010 following the crisis. It does not have insight into either the general picture or the situation of particularly vulnerable families. (The Central Statistics Office data on changes in living conditions – Data Collection on Changing Living Conditions (VÉKA) – was not yet available in the first quarter of 2011.)

Clearly defined indices that remain identical year after year are important monitoring tools. Since it was first established the Evaluating Committee has considered it very important to define and elaborate these indices. After several years of work, an index system for evaluating child poverty is beginning to take finalized form, although a great deal of important work on it still must be done. The 2010 report used longer time lines than before and in many cases these reflect the impact of the first year of the crisis. A committee of experts delegated by the Evaluating Committee designed the indices and the Central Statistics Office took responsibility for providing the data. Since this was a report being prepared for the government, data provision by the Central Statistics Office was the guarantee of a supply of independent data. Unfortunately, as of this moment the statistics office has been unable to group every single index by families with and without children, and so we have had to rely on other data sources when analyzing basic indices appearing in the studies. Another problem with the indices is that the various research institutes, and even the various departments within one and the same institute, were unable to agree on uniform methodology regarding basic issues. This makes it even more difficult to interpret data. For instance, the various data collections and analysts sometimes used 15, sometimes 17 and sometimes 18 as the maximum age for inclusion as a child, and offered no explanation for their choices. (The basic EU definition is the consensus definition reached in the UN Convention on the Rights of the Child, in which a person under the age of 18 is considered a child.) (Obviously, other age limits or age groups can be used too, as long as the deviation from the consensus agreement is made clear.) Using a variety of non-consensus definition without explaining them can lead to misinterpretations of data.

⁸ Position of Habitat for Humanity, Hungary, on the Home Establishment Program of the New Széchenyi Plan, 9 March 2011.

⁹ As of the date on which this manuscript was submitted, the new regulation, replacing Government Decree 1053/2008 (VIII.4) on the establishment and operation of the Committee to Evaluate the National Strategy "Making Things Better for our Children" has not been issued.

The subjects of the report were limited by the information and data made available to the members of the Evaluating Committee. We hope that we have nonetheless been able to offer a comprehensive picture of the most important flows and events. The first chapter of the 2010 research reports by the Evaluating Committee covers the living conditions of children and their families in 2009 and several preceding years. The image of the situation of families with children in 2009 comes from the results of the 2009 Child Monitor investigation. To date only a small measure of preliminary information on that data collection has been published and this is the first more extensive analysis. One study reviews the impact of government actions on children: in it the staff at the Office of the Ombudsman offers a systematic review of all legislation adopted in 2010 that has direct impacts on children and/or their families. (As far as we know, the government has not prepared a plan of action to improve the situation of children, so no study on such a plan can have been conducted.) The studies focused on the state of health of the children relied on two new sources. The National Institute for Children's Health conducts surveys on the health behavior of school-age children every five years (HBSC [Health Behavior in School-age Children] international research) and this is the first summary review of the 2009/2010 study. Staff at the Central Statistics Office collected additional data on the health status of children and their families and on healthcare for children from a variety of data collections available to the statistics office. Both studies focus on providing more information than earlier investigations have done on how children's health is related to the families in which they live. In conclusion, two studies report on the lessons of the 2010 European Year (the European Year for Combating Poverty and Social Exclusion) from two different points of view.

Agnes Darvas and Zsuzsa Ferge